

KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS

Sveikatos mokslų fakultetas

Socialinio darbo katedra

Marina Bondareva

**UŽIMTUMO VEIKLŲ ORGANIZAVIMAS DIENOS
CENTRE KAIP ŽMONIŲ SU PSICHINE NEGALIA
GYVENIMO KOKYBĖS UŽTIKRINIMO PRIELAIDA**

Socialinio darbo studijų programos magistro baigiamasis darbas

Klaipėda, 2019

SANTRAUKA

M. Bondareva. Užimtumo veiklų organizavimas dienos centre kaip žmonių su psichine negalia gyvenimo kokybės užtikrinimo prielaida. Socialinio darbo magistro studijų programos baigiamasis darbas. Darbo vadovas doc. dr. B. Kreivinienė, Klaipėdos universitetas: Klaipėda, 2019. – 124 psl.

Tyrimo aktualumas. Remiantis LR neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymu (įsigaliojo 2005-07-01), BĮ neįgaliųjų dienos centras „Klaipėdos lakštutė“, teikdama socialines paslaugas žmonėms su negalia, siekia socialinių paslaugų kokybės pripažinimo ir sertifikavimo pagal EQUASS bei diegia socialinių paslaugų kokybės sistemos standartus. Ši įstaiga nuo 2017 m. rugsėjo 11 d. dalyvauja VšĮ Valakupių reabilitacijos centro vykdomame projekte „Socialinių paslaugų kokybės gerinimas, taikant EQUASS kokybės sistemą“. Siekiant tobulinti socialinių paslaugų kokybę, įvairovę ir jų teikimo organizavimą, yra reikalingas socialinių paslaugų – užimtumo veiklos kaip gyvenimo kokybės prielaidos tyrimas ir įvertinimas socialinio darbo aspektu. Įvertinus socialinių paslaugų – užimtumo veiklos teikimo procesus ir rezultata, būtų galima tobulinti teikiamų socialinių paslaugų kokybę ir pasiūlą.

Tyrimo tikslas – ištirti žmonių su negalia gyvenimo kokybės užtikrinimą per užimtumo veiklas dienos centre. Mokslinis tyrimas yra skirtas išsiaiškinti, kokios užimtumo veiklos bei koku būdu padeda žmonėms su psichikos sutrikimais palaikyti/atkurti jų gyvenimo kokybę. Tyrime planuojama apklausti ne tik klientus, tačiau ir darbuotojus, kurie organizuoja šias veiklas bei rasti bendrumus, padedančius įgyvendinti pokyčius. Planuojama, jog išsami vidaus psichosocialinė analizė bei parengtos rekomendacijos bus įdiegtos BĮ Neįgaliųjų centre „Klaipėdos lakštutė“.

Tyrimo objektas - Užimtumo veiklos žmonėms su negalia kaip prielaidos gyvenimo kokybės užtikrinimui.

Tyrimo uždaviniai: 1. Atskleisti žmonių su psichine negalia gyvenimo kokybės sąsajas su užimtumo veiklų organizavimu dienos centre: subjektyvius ir objektyvius veiksnius socialinės integracijos procese. 2. Išanalizuoti dienos centro klientų subjektyviai suvokiamą psichosocialinę transformaciją užimtumo veiklose: subjektyvios gyvenimo kokybės sąsajas su užimtumo veiklų organizavimu. 3. Išanalizuoti socialinių darbuotojų užimtumo veiklų organizavimą dienos centre, kaip gyvenimo kokybės užtikrinimo prielaidą žmonėms su psichine negalia.

Tyrimo metodika. 2019 m. sausio – vasario mėn. atliktas kokybinis tyrimas, naudojant duomenų rinkimo metodą - atviro tipo pusiau struktūruotą interviu su žmonėmis su negalia ir socialiniais darbuotojais. Kokybinio tyrimo surinkta medžiaga buvo apdorota taikant naratyvinę analizę. Tyrimo

metodinės priegijos: įgalinimo teorija, subjektyviosios ir objektyviosios gyvenimo kokybės konceptas, egzistencinė filosofija.

Pirmoje dalyje – analizuojama žmonių su negalia gyvenimo kokybės samprata ir aptariama žmonių su psichine negalia gyvenimo kokybės užtikrinimo svarba per užimtumo veiklas dienos centre. Antroji dalis skirta pristatyti tyrimo užimtumo veiklų organizavimo poveikį žmonėms su negalia metodologines nuostatas, metodiką; tyrimo organizavimą, eigą ir etiką; tyrimo duomenų interpretaciją. Trečioje dalyje pateikiami užimtumo veiklos kaip žmonių su negalia gyvenimo kokybės užtikrinimo prielaidos kokybinio tyrimo rezultatai.

Rezultatai. Tyrimo rezultatai atskleidė klientų ir socialinių darbuotojų suderinamumus bei situacijos skirtumus. Klientų interviu atskleidė, jog veiklos, jų pobūdis, teikimo dažnis ir kryptis labai įtakoja jų subjektyviosios gyvenimo kokybės suvokimą. Itin vertingi skirtingumai, kurie buvo atskleisti, kalbant su klientais, lankančiais centrą ilgiau nei 10 metų, bei tik pradedančiaisiais. Atsižvelgiant į tyrimo rezultatus, išsiaiškinta kokie veiksniai turi įtakos žmonėms su negalia teikiamų paslaugų suvokiamai kokybei. Rezultatai taip pat atskleidė koks yra žmonių su negalia užimtumo veiklų poreikis, ką šios veiklos jiems reiškia, kaip šie užsiėmimai įtakoja žmonių subjektyviai suvokiamos gyvenimo kokybės pokyčius dienos centre. Tyrimo rezultatais nustatyta kiek ir kaip žmonėms su negalia socialinių paslaugų užimtumo veiklos efektyvumas ir veiksmingumas priklauso nuo paties neįgaliojo subjektyvaus požiūrio ir socialinių darbuotojų profesionalumo, objektyviųjų veiksnių.

Išvados. Nustatyta, jog dienos centro teikiamos paslaugos užtikrina gyvenimo kokybės lankytojų gerėjimą, jų įgalinimą, socialinių problemų mažėjimą, svarbiausių žmonių su negalia poreikių patenkinimą, neįgaliųjų aktyvumo didėjimą, centro pagalbą sprendžiant socialines problemas.

Reikšminiai žodžiai: žmonės su negalia, gyvenimo kokybė, užimtumo veikla.

SUMMARY

M. Bondareva. The Organization of Occupational Activities as a Precondition to Ensure Quality of Life for People with Disabilities in Day Care Center. Master's Thesis in Social Work. Work supervisor Assoc. prof. dr. B. Kreiviniene, Klaipėda University: Klaipėda, 2019. – 124 p.

Relevance of the study. In accordance with the Law on Social Integration of the Disabled (entered into force 01.07.2005), public institution “Klaipėdos lakštutė” provides social services to youth and adults with psychiatric and behavioral disorders, also seeks recognition of the quality of social services and certification according to EQUASS and introduces standards for the quality system of social services. Since 2017 September 11 this organization participates in the project titled as “Improvement of the Quality of Social Services Using the EQUASS Quality System” by the Valakupiai Rehabilitation Center. In order to improve the quality, diversity and organization of the provision of social services, it is necessary to study and evaluate social service - employment activity as a precondition for quality of life in the aspect of social work. Assessing the processes and outcomes of providing social services employment activities could improve the quality and supply of social services provided.

The aim of the study - To study the quality of life of people with disabilities through employment activities at the day care center. Research is designed to find out what employment activity helps people with mental disorders to maintain / restore their quality of life and how. The survey is designed to interview not only clients but also employees who organize these activities and find common ground for change. It is planned that detailed internal psychosocial analysis and prepared recommendations will be implemented in the Public organization “Klaipėda Lakštutė”.

The object of the study - Employment activities as a prerequisite for ensuring quality of life of people with disabilities.

The aims of the study. 1. To reveal the links between quality of life of people with mental disabilities with organization of occupational activities in the day care center: its subjective and objective factors in the process of social integration. 2. Bring to the light the subjectively perceived by day care center clients their psychosocial transformation in the process of occupational activities: the link between subjective quality of life and organization of occupational activities. 3. To analyze the organization of social workers' occupational activities for people with mental disabilities in the day care center by social workers as a prerequisite for ensuring clients' quality of life.

Methodology of the study. A qualitative study was conducted in January – February, in 2019. The data collection method was used an open-type semi-structured interview with people having disabilities and social workers. Selected qualitative data was processed by narrative analysis. Methodological approaches of research: theory of empowerment, concept of subjective and objective quality of life, existential philosophy.

The first part it is analyzed the concept of quality of life of people with disabilities and discussed the importance of ensuring the quality of life of people with disabilities through organization of occupational activities at the day care center. Methodological approaches and description of research process is presented in the second part the organization of research and interview process of people with disabilities; course and ethics; interpretation of the data. On the third part of work the results of qualitative research are presented as well as insights about analyzed topic - links between quality of life and occupational activities of people with disabilities.

Results. The results of the research revealed both: the compatibility and the differences of the clients and social workers in perceiving the situation. Clients perceive that activities, their nature, frequency and direction of activities are the most important in connection to their subjective quality of life perception. The most important research results were found in the different attitudes towards analyzed problem between people visiting this center 10 years and more and those, who participate in the activities less than 10 years. According to the results of the study, the factors influencing the perceived quality of life in a connection to organization of occupational activities for people with disabilities have been clarified. The results also revealed the essence and need of diversification of occupational activities for people with disabilities in the day care center. The results of the study emphasized an additional link between organization of occupational activities, perceived their efficiency and subjectivity in perception of people with disabilities, professionalism of social workers and other objective factors.

Conclusions. The services provided by the day care center have been found as ensuring the improvement of the quality of life of people with disabilities, increasing their empowerment, reducing social problems, improving social problem solving skills and impacting satisfaction of their needs which is essential for people with disabilities.

Keywords: people with disabilities, quality of life, occupational activities.

TURINYS

IVADAS	8
I. ŽMONIŲ SU NEGALIA GYVENIMO KOKYBĖS UŽTIKRINIMO ŠAŠAJOS SU UŽIMTUMO VEIKLŲ ORGANIZAVIMU	15
1.1. Žmonių su negalia gyvenimo kokybę lemiantys veiksniai	15
1.1.1. Žmonių su negalia socialinės padėties visuomenėje apžvalga: visuomenės nuostatų svarba	15
1.1.2. Teisinės bazės istorinės kaitos apžvalga: socialinių paslaugų artinimas prie žmonių su negalia gyvenimo kokybės palaikymo	17
1.1.3. Gyvenimo kokybės samprata: subjektyvioji ir objektyvioji dimensija.....	22
1.1.4. Gyvenimo kokybė kaip esminis socialinės integracijos vertinimo kriterijus.....	32
1.2. Užimtumo veiklų dienos centre sąšajos su gyvenimo kokybe	38
1.2.1. Dienos centro socialinės, darbinės ir kultūrinės aplinkos konstravimas socialiniame darbe.	38
1.2.2. Įstaigos objektyvaus požiūrio gyvenimo kokybę užtikrinantys veiksniai.....	42
1.2.3. Žmogaus psichosocialinė transformacija užimtumo veiklų kontekste.....	46
1.2.4. Socialinio darbuotojo užimtumo veiklų organizavimo svarba per gyvenimo kokybės užtikrinimą	52
II. UŽIMTUMO VEIKLŲ ORGANIZAVIMAS DIENOS CENTRE KAIP ŽMONIŲ SU PSICHINE NEGALIA GYVENIMO KOKYBĖS UŽTIKRINIMO PRIELAIDA: TYRIMO METODOLOGIJA	58
2.1. Tyrimo metodologinės nuostatos.....	58
2.1.1. Tyrimo operacionalizacija.....	60
2.2. Tyrimo metodika.....	61
2.2.1. Tyrimo duomenų surinkimo metodas	61
2.2.2. Tyrimo duomenų apdorojimo metodas	63
2.2.3. Tyrimo imtis ir respondentai	64
2.2.4. Tyrimo organizavimas, eiga ir etika.....	67
III. UŽIMTUMO VEIKLŲ ORGANIZAVIMO DIENOS CENTRE KAIP ŽMONIŲ SU PSICHINE NEGALIA GYVENIMO KOKYBĖS UŽTIKRINIMO PRIELAIDOS TYRIMO DUOMENYS IR JŲ INTERPRETACIJA	71
3.1. Tyrimo duomenų interpretacija	71
3.1.1. Žmonių su negalia gyvenimo kokybės koncepcijos vaizdinio analizė	71
3.1.2. Dienos centro aplinkos konstravimo sąšajos su paslaugų gavėjų gyvenimo kokybės analize	79
3.1.3. Žmogaus psichosocialinės transformacijos užtikrinimo prielaidos analizė	86

3.1.4. Socialinių darbuotojų užimtumo veiklų organizavimo, užtikrinant gyvenimo kokybę, veiksmų apibendrinimas.....	96
3.2. Tyrimo apibendrinimas	108
IŠVADOS	110
REKOMENDACIJOS	112
LITERATŪRA	114
PRIEDAI	125

IVADAS

Žmogaus ateitį lemia ne blogas likimas. Ją kuriame patys. Kiekvieną dieną, kiekvieną akimirką galime kurti ir perkurti savo buvimą ir gyvenimo kokybę. Turime tokią galią.

Jo Šventenybė Dalai Lama
Tenzinas Gyatso ir kt. (2017).

Šiuolaikiniame pasaulyje socialinės paslaugos yra tapusios viena iš dominuojančių veiklos rūšių, tiek kiekybine išraiška, tiek savo poveikiais kasdieniniam žmonių gyvenimui. Ypač aktualios yra paslaugos, kurios yra teikiamos žmonėms, patiriantiems socialinę, ekonominę atskirtį ir nepriteklių, turintiems įvairias negalias. Pagrindinis iššūkis augančiam socialinių paslaugų sektoriui vis dar yra teikiamų paslaugų kokybė – tai vienas iš labiausiai klientų laukiamų aspektų. Daugelis teoretikų ir praktikų pabrėžia, kad tiksliai apibūdinti socialinių paslaugų kokybę nėra lengva, nes kokybė gali būti suvokta ir įvertinta tiek objektyviai, tiek subjektyviai. Kokybė yra objektyvi, kai susijusi su išoriniais apčiuopiamais dalykais, kuriuos galima išmatuoti, faktais. Subjektyviai kokybė vertinama, kai suveikia kliento vaizduotė, asmeniniai išgyvenimai, emocijos, lūkesčiai, požiūris. Objektyviai kokybė sąlygoja paslaugos naudingumą dienos centro lankytojui ir sėkmę socialinių paslaugų teikėjui. Teikiamos paslaugos užtikrina žmonėms su negalia veiklos sričių plėtrą kaip įsiliejimą į bendruomenę skatinimą. Užimtumo veiklų prieinamumas užtikrina žmonėms su negalia dalyvavimą visuomenės gyvenime ir bendrą indėlį į jų turtinimą bei įvairinimą, taip gerinant jų gyvenimo kokybę. Taigi, siekiant aukštesnės teikiamų paslaugų dienos centre kokybės ir didesnio klientų pasitenkinimo, labai svarbu išnagrinėti pačių lankytojų požiūrį į teikiamas paslaugas, jų išreiškiamą valią.

Tyrimo praktinis aktualumas. Lietuvoje ligonių ir žmonių, turinčių negalią skaičius kasmet tik didėja. 2017 m. pabaigoje mūsų šalyje netekto darbingumo pensijos buvo mokamos 242 tūkst. gyventojų, tai sudaro 8,9 proc. visų gyventojų (statistikos departamento 2017 m. paskelbti duomenys). L. Urbonienės (2017, p. 3) teigimu, paskutiniaisiais dešimtmečiais Lietuva susiduria su naujais sveikatos priežiūros iššūkiais. Vienas iš jų – vis didėjantis darbingo amžiaus žmonių su negalia skaičius, kurių dalyvavimas visuomenės gyvenime ir grįžimas į jį yra virtęs kompleksine problema (medicinine, socialine, ekonomine, moraline). Anot Z. Pundžiūtės, D. Stankuvienės (2011, p. 6), proto negalią turintys asmenys nėra pakankamai savarankiški, kad galėtų be aplinkinių pagalbos gyventi ir dalyvauti visuomeniniame gyvenime. Darbdaviai bijo įdarbinti žmones su psichikos negalia, manydami, kad šie atneš nuostolius. Siekiant kompleksiskai įvertinti asmens neįgalumo lygį, jo socialinius ryšius ir

aplinkybes, reikėtų atsižvelgti ne tik į asmens sveikatos būklę, bet ir į galimybes būti savarankiškam kasdienėje veikloje.

Socialinių paslaugų teikimą Lietuvoje organizuoja ministerijos, apskritys ir savivaldybės. Šios institucijos turėtų užtikrinti sklandų ir efektyvų darbą, sukurti racionalų ir efektyvų socialinių paslaugų tinklą, garantuojantį klientų poreikių patenkinimą pagal nustatytus standartus. Socialinės paslaugos ir jų teikimas neįgaliems asmenims turi didelę reikšmę jų gyvenimo kokybei, apimančiai žmogaus dvasinę (emocinę), socialinę ir fizinę gerovę. Siekiant tobulinti socialinių paslaugų įvairovę ir jų teikimo organizavimą, reikalingas socialinių paslaugų – užimtumo veiklų organizavimo kaip gyvenimo kokybės prielaidos vertinimas. Įvertinus socialinių paslaugų – užimtumo veiklos teikimo procesus ir rezultatai, būtų galima tobulinti teikiamų socialinių paslaugų - užimtumo veiklų pasiūlą, t.y. numatyti, kokias socialines paslaugas reikėtų teikti papildomai, kad būtų užtikrinama žmonėms su negalia gyvenimo kokybė.

Norint išspręsti bet kokias žmonių su negalia problemas, reikia pripažinti, kad jie yra visaverčiai asmenys, turintys tokias pačias teises, kaip ir kiti visuomenės nariai. Asmenims su negalia turi būti sudaromos tokios pačios ugdymo(si), darbo, laisvalaikio leidimo, dalyvavimo visuomenės, politiniame ir bendruomenės gyvenime galimybės. Nors šie žmonių su negalia, socialinės integracijos principai yra įrašyti į Lietuvos Respublikos neįgaliųjų socialinės integracijos įstatyme, reikia dar daug įdirbio, siekiant neformalios jų integracijos į visuomenę. Kaip teigia D. Lum (2004, p. 17), kultūrinės kompetencijos kūrimas yra žinių apie asmenis ir jų grupes integravimas ir transformavimas į elgesio standartus, politiką, praktiką ir nuostatas, taikomas tam tikroje kultūrinėje aplinkoje, siekiant pagerinti paslaugų kokybę. Žmonių su negalia pasiruošimas gyvenimui, užimtumas, jų savivertė yra aktuali tema. Visuomenės humanistinio požiūrio ir egzistencinių, įgalinimo nuostatų plėtra verčia išsamiau domėtis dienos centro lankančių žmonių poreikiais ir užimtumo galimybėmis, tenkinant tuos poreikius. Tačiau esminis žmonių su negalia gyvenimo kokybės veiksnys yra buvimas naudingą visuomenės nariu, pilnaverčiu, pilnateisiu. Todėl užimtumo veiklos yra esminė dienos centrų gyvenimo kokybės žmonėms su negalia užtikrinimo prielaida. Nes užimtumo veiklos skirtos pagerinti kliento gyvenimo kokybę per darbinę ir socialinę veiklas, užsiėmimus.

Lietuvoje žmonių su negalia integravimas į visuomenę vis dar lieka nepakankamas. Psichologo ir profesoriaus G. Navaičio (2019) teigimu, nors Lietuvoje neįgaliųjų padėtis gerėja, tačiau trūksta ryžtingesnių sprendimų priėmėjų veiksmų ir drąsos apie pozityvius neįgaliųjų pavyzdžius kalbėti garsiai. Siekiant gerinti negalią turinčių asmenų gyvenimo kokybę, yra būtina gerinti visus jos aspektus kompleksiskai: fizinę, socialinę, psichologinę bei ekonominę.

Praktinis darbo aktualumas. Nacionalinės žmonių su negalia socialinės integracijos 2013–2019 metų programoje (2012, p. 137) suaugusiųjų neformaliojo švietimo prioritetu laikoma nuostata – sudaryti lygias galimybes neįgaliesiems dalyvauti visose gyvenimo srityse, t. y. užtikrinti jų gyvenimo kokybę. Remiantis LR neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymu (įsigaliojo 2005-07-01) ir socialine programa, BĮ Neįgaliųjų dienos centras „Klaipėdos lakštutė“, teikdama socialines paslaugas žmonėms su negalia, siekia socialinių paslaugų kokybės pripažinimo ir sertifikavimo pagal EQUASS¹ (projekto kodas Nr. 08.4.1-ESFA-V-421-01-0001) bei diegia socialinių paslaugų kokybės sistemos standartus. Ši įstaiga nuo 2017 m. rugsėjo 11 d. dalyvauja VŠĮ Valakupių reabilitacijos centro vykdomame projekte „Socialinių paslaugų kokybės gerinimas, taikant EQUASS kokybės sistemą“. Šio tyrimo rezultatai atskleis, kaip galima pagerinti negalią turinčių asmenų gyvenimo kokybę, tobulinant teikiamas paslaugas. Rezultatai taip pat turėtų atskleisti, koks yra žmonių su negalia užimtumo veiklos poreikis, ką šis užimtumas jiems reiškia, kokią įtaką šie užsiėmimai turi subjektyviai suvokiamai gyvenimo kokybei bei kokie jos pokyčiai dienos centre. Labai tikimasi, jog praktinis šio darbo aktualumas bus įdiegtas įstaigoje bei bus rastas ryšys tarp socialinių paslaugų užimtumo veiklos efektyvumo ir veiksmingumo, priklausomai nuo paties neįgaliojo subjektyvaus požiūrio ir socialinio darbuotojo profesionalumo. Baigiamasis darbas aktualizuotas ir yra labai svarbus dienos centro „Klaipėdos lakštutė“ bendruomenei, nuolat tobulėjančiai ir siekiančiai gerinti lankytojų gyvenimo kokybę per teikiamas paslaugas, kaip puikus pavyzdys visai Lietuvai.

Ypač didelę svarbą įgyja sugebėjimas suprasti ir įvertinti dienos centro lankytojų formuojamus poreikius, jų išreikštą valią ir patenkinti jų lūkesčius. Ir tokie tyrimai aktualūs ne tik gyvenimo kokybės įvertinimo požiūriu. Jie svarbūs dar ir tuo, jog leidžia įvertinti viešojo sektoriaus efektyvumą savivaldybių lygmeniu. Dėl šios priežasties, tokius tyrimus galima pagrįstai laikyti naujosios viešosios vadybos konceptu. Taigi, anot G. Merkio, R. Brazienės, G. Kondrotaitės (2008), konkrečių apklausos metodikų, skirtų gyvenimo kokybei vertinti vietos bendruomenės lygmeniu, pagrindimas, konstravimas ir empirinis išbandymas yra aktualus uždavinys tiek viešojo administravimo praktikai, tiek ir atitinkamos pakraipos akademinė tyrimų praktikai.

Tyrimo mokslinis aktualumas. J. Ruškaus (2007) tyrimas atskleidė, kad žmonės su negalia atsiduria ne itin palankioje situacijoje. Atliktas tyrimas (neįgaliųjų ir kitų visuomenės narių nuomonės apklausa, įvertinant Jungtinių Tautų Neįgaliųjų teisių konvencijos įgyvendinimo efektyvumą Lietuvoje

¹ „Socialinių paslaugų kokybės gerinimas, taikant EQUASS kokybės sistemą“
<http://www.klaipedoslakstute.lt/naujienos/mokymai-darbuotojams-socialiniu-paslaugu-kokybes-gerinimas-taikant-equass-kokybes-sistema> žiūr. 2018.03.10

(2017)) rodo, jog visuomenė nepakankamai pasiruošusi priimti neįgaliuosius. Viena iš pagrindinių priežasčių – žinių trūkumas. Bendravimas su žmonėmis turinčiais negalią reikalauja kur kas platesnio požiūrio į pačią negalią. Jaunam žmogui su negalia gyventi pilnavertį gyvenimą bendruomenėje turi įtakos abipusė sąveika: įgalių žmonių pasirengimas priimti kitokią asmenybę bei jaunuolių su negalia pastangas veikti, kurti, gyventi. Kalbėdami apie žmonių su negalia socialinę integraciją ir jų gyvenimo kokybę teigiame, kad šie žmonės yra už visuomenės veiklos ribų. Neįgaliųjų socialinei integracijai yra psichosocialinių kliūčių, dėl kurių žmonių su negalia įsiliejimas į visuomenę vis dar problema.

Kaip teigia J. Ruškus, G. Mažeikis (2007), socialinio dalyvavimo sampratos esmė ir tikslas yra akcentuoti neįgaliųjų turimus privalumus: sensorinius, emocinius, egzistencinius, lyderystės, komandinio darbo ir kitus, siekiant parodyti jų aktyvaus ir originalaus, visaverčio gyvenimo atvejus, aptarti galimus literatūrinius ar mokslinius modelius. Daugelis iki šiol vykdytų tyrimų daugiausia akcentuodavo neįgalumo trūkumus, sukeltas problemas ir jų šalinimą. Dažniausiai buvo kalbama apie negatyvius reiškinius: demotivaciją, pasimetimą, segregaciją, gebėjimų praradimą, atsilikimą ir t.t. Tokia analizė nėra orientuota į ateitį ir negali pasiūlyti jokių proveržio projektų, o tik simptomų sušvelninimo praktikas.

Mokslininkai (D. Drungilienė, J. Rauckis, 2004; S. Krutulienė, 2012) pripažįsta, kad medicininis požiūris gyvenimo kokybės turinyje sveikata tampa svarbiausiu komponentu, svarbiu tiek fiziniu, tiek socialiniu veiksniu. Problema yra ta, kad socialinė sritis – kultūra, mokslas, aplinka – gyvenimo kokybės vertinime užima nepakankamai reikšmingą vietą. Gyvenimo kokybės sąvoka socialiniame darbe tampa priemone, skatinančia pačių programų plėtrą ir tampančia paramos neįgaliesiems įvertinimu. Ši besikeičianti gyvenimo kokybės sąvoka socialinio darbo aspektu gali būti suprantama arba kaip asmens ir jį supančios aplinkos individuali perspektyva, arba kaip socialinis konstruktas. Taigi, žmonių su negalia gyvenimo kokybės raiška, kurios individualieji ir socialiniai aspektai užimtumo veiklos kontekste socialinio darbo aspektu yra aktuali problema.

Siekiant tobulinti dienos centre socialinių paslaugų kokybę, įvairovę ir jų teikimo organizavimą yra reikalingas socialinių paslaugų – užimtumo veiklos kaip gyvenimo kokybės prielaidos tyrimas ir įvertinimas socialinio darbo aspektu. Įvertinus socialinių paslaugų – užimtumo veiklos teikimo procesus ir rezultata, būtų galima tobulinti teikiamų socialinių paslaugų kokybę ir pasiūlą. Moksliniu tyrimu siekiama išsiaiškinti užimtumo veiklų svarbą, žmonių su psichikos negalia gyvenimo kokybės palaikymui. Iškyta būtinybė gyvenimo kokybę tyrinėti socialinėje aplinkoje dienos centre, siejant ją ne tik su individo ekonomine, sveikatos būkle, bet ir su asmeninėmis savybėmis, kultūrine aplinka bei užimtumu, keliant klausimą, kokie yra žmonių su negalia, dalyvaujančių

užimtumo veiklose, individualieji ir socialiniai gyvenimo kokybės aspektai. Šiame darbe svarbu išsiaiškinti kokios galimybės yra organizuoti kuo įvairesnę užimtumo veiklą, nuo kokių veiksmų priklauso dienos centre užimtumo veiklos organizavimo efektyvumas, kad žmonės su psichine negalia galėtų pasirinkti priimtinausią, gerinant savo gyvenimo kokybę. Kaip teigia B. Kreiviniene ir J. Vaičiulienė (2012) tyrimų rezultatai leidžia daryti prielaidą, jog nuostatos į neįgaliuosius kinta labai lėtai. Tokie tyrimai yra itin svarbūs, nes sukuria tinkamą mokslinį diskursą, atveria kelius diskusijoms ir kiekvieno asmens nuostatų permąstymui, ypač kai sergamumas psichikos ligomis tik didėja, tad būtina analizuoti visuomenėje įsitvirtinusių barjerus, labiau toleruojant tik fizinę negalią, nes jie trukdo neįgalių asmenų inkluzijos procesams visuomenėje. Tačiau mokslinių darbų, susijusių su žmonių su negalia gyvenimo kokybe, Lietuvoje stokoja. Daugiausia tyrinėtose žmonių su negalia integracijos, socializacijos, įsitraukimo į darbo rinką problemos, žmonių gyvenimo kokybė plačiaja prasme: vokiečių sociologas W. Zapf (1979) gyvenimo kokybę aiškina kaip objektyvių ir subjektyvių rodiklių derinį, R. Veenhoven (1997) analizavo gyvenimo kokybę per subjektyviosios ir objektyviosios dimensijos sampratą. Nagen S., Alexander H. (2003) tyrinėjo gyvenimo kokybę kaip individualus kiekvieno žmogaus savo vietos gyvenime vertinimą vertybių sistemos kontekste; D. Lum (2004), žmonių gyvenimo kokybę tyrinėjo per objektyvią padėtį ir subjektyvų išgyvenimą; L. Camfield (2005), J. Šumskienė (2005) analizavo gyvenimo kokybės įvertinimą per sveikatos rodiklius. V. Milaševičiūtė, V. Pukelienė, E. Vilkas (2006) – vieni iš nedaugelio Lietuvos autorių, kurie nagrinėjo gyvenimo kokybės klausimą savo darbuose - šiandieninės visuomenės gyvenimo kokybę jie apibūdina kaip politinį ir ekonominį idealą. Ši gyvenimo kokybės samprata nukreipta ta linkme, jog šiandieninėje visuomenėje gyvenimo kokybė išskyla ne tik kaip ekonominis, socialinis tyrimo objektas, bet ir kaip politinių sprendimų prioritetą, kur svarbu įvertinti kiekvieno asmens žodžio, sprendimų ir veiklos laisvę. I. Barauskienė (2007) analizavo žmonių su negalia profesinės adaptacijos ypatumus; J. Ruškus, G. Mažeikis (2007) tyrinėjo neįgaliųjų socialinio dalivavimo galimybes; Schipper (iš Vaitkaitienės, E., Makari, J., Zaborskio, A. (2007)) analizavo žmogaus gyvenimo kokybę fizinės ir psichologinės būsenos, supančios aplinkos, visuomeninio bendravimo, somatinės būsenos kontekste; Robertas Costanza (2008), ²Romina Bandura, Pedro Conceicao (2008) tyrinėdama gyvenimo kokybę, ją aiškina kaip objektyvių ir subjektyvių rodiklių derinį; T. N. Liobikienė ir J. R. Šinkuvienė (2010), J. Mataitytė-Diržienė (2011) tyrinėjo sutrikusios psichikos asmenų vaizdavimą Lietuvos žiniasklaidoje; J. Urbonienė tyrinėjo neįgaliųjų gyvenimo kokybę gerinančių specialiųjų socialinių paslaugų tobulinimo

²Conceição, P., Bandura, R. 2008. "Measuring Subjective Well-Being: A Summary Review of the Literature." Internet: http://web.undp.org/developmentstudies/docs/subjective_wellbeing_conceicao_bandura.pdf, žiūr. 2018.03.15

galimybes; S. Krutulienė (2012) tyrinėjo gero gyvenimo pavyzdžius; B. Kreiviniene ir J. Vaičiulienė (2012) tyrinėjo asmenų, turinčių negalią subjektyvųjį požiūrį į gyvenimo kokybę. Ruževičius J. (2013) analizuojant gyvenimo kokybę, teigia, kad gyvenimo kokybę lemia materiali aplinka, aplinkos kokybė ir gamtos išteklius tausojanti ūkio plėtra, visuomenės sveikata, saviraiškos galimybės, išsilavinimo kokybė, asmens saugumas, moralinis psichologinis klimatas. Golovina G. M., Savčenko T. N.³(2013) pristatė subjektyvųjį gyvenimo kokybės požiūrį, prieigas ir gyvenimo kokybės vertinimo metodus; E. Acienė ir R. Vaičekauskienė (2013) analizavo žmonių su negalia gyvenimo kokybės problemą socialinės paramos kontekste; S. Bakūnienė ir kt. (2014) pateikė pasaulinę ataskaitą apie neįgalumą; G. Kvieskienė ir kt. (2015) išnagrinėjo kompleksinę pagalbą neįgaliems asmenims.

Mokslinė tyrimo problema. Mokslinėje literatūroje plačiai aptartos žmonių su negalia gyvenimo kokybės problemos: mokslininkų Žvikaitės, D. (2000), Dromantienės, L. (2005), Gailienės I., (2006), Budavičienės, D., Buroko, E. ir kt. (2006), Merkio, G., Brazienės, R., Kondrotaitės, G. (2008), Leliūgienės, I., Janušaitienės, N., Baršauskienės, V. (2009), Rėklaitienės D, Karpavičiūtės S, Požerienės J. (2011), Pundziūtės Z, Stankuvienės D. (2011), Krutulienės S. (2012) ir kt.. Tačiau iš esmės stokojama paslaugų vertinimo, ir dar nepakankamai yra išanalizuojamos užimtumo veiklos kaip gyvenimo kokybės užtikrinimo prielaida, nes veiklų įvairovė ir galimybė rinktis žmonėms su negalia iš esmės yra žmogiškumo pagrindas. Šio mokslinio darbo tyrimas skirtas užimtumo veiklų organizavimo dienos centre galimybių prielaidos žmonių su negalia gyvenimo kokybei užtikrinti. Šiame moksliniame darbe bus analizuojamos užimtumo veiklos žmonių su psichine negalia dienos centre kaip viena iš teikiamų socialinių paslaugų sričių. Darbe bus siekiama atskleisti, išaiškinti ir pagrįsti dienos centro lankytojų poreikio sąsają su įstaigos teikiamų paslaugų, kaip gyvenimo kokybės užtikrinimo prielaidos, galimybėmis. Mokslinio darbo rekomendacijos bus orientuotos į praktinį pritaikomumą viename iš Lietuvoje veikiančių dienos centrų – BĮ neįgaliųjų centre „Klaipėdos lakštutė“.

Tyrimo objektas – Užimtumo veiklos žmonėms su negalia kaip prielaidos gyvenimo kokybės užtikrinimui.

Tyrimo tikslas – iširti žmonių su negalia gyvenimo kokybės užtikrinimą per užimtumo veiklas dienos centre. Atskleisti, išaiškinti ir pagrįsti dienos centro lankytojų poreikio sąsają su įstaigos teikiamų paslaugų, kaip gyvenimo kokybės užtikrinimo prielaidos, galimybėmis. Mokslinio darbo rekomendacijos bus orientuotos į praktinį pritaikomumą viename iš Lietuvoje veikiančių dienos centrų – BĮ neįgaliųjų centre „Klaipėdos lakštutė“.

³Головина, Г.М., Савченко, Т.Н.(2013). Субъективное качество жизни: подходы, методы оценки, прикладные исследования. Издательство: ИП РАН, Москва. <http://vshp.ru/students/library/SAVCHENKO.pdf>. žiūr. 2018.08.07.

Tyrimo uždaviniai:

1. Atskleisti žmonių su psichine negalia gyvenimo kokybės sąsajas su užimtumo veiklų organizavimu dienos centre: subjektyvius ir objektyvius veiksnius socialinės integracijos procese.
2. Išanalizuoti dienos centro klientų subjektyviai suvokiamą psichosocialinę transformaciją užimtumo veiklose: subjektyvios gyvenimo kokybės sąsajas su užimtumo veiklų organizavimu.
3. Išanalizuoti socialinių darbuotojų užimtumo veiklų organizavimą dienos centre kaip gyvenimo kokybės užtikrinimo prielaidą žmonėms su psichine negalia.

Tyrimo hipotezė. Tikėtina, jog užimtumo veiklos, organizuojamos dienos centre yra viena iš svarbiausių subjektyviai suvokiamų žmonių su negalia gyvenimo kokybės sudedamųjų.

Tyrimo metodai:

1. Mokslinės literatūros analizė - teorinė užimtumo veiklų (jų terapinio poveikio) kaip gyvenimo kokybės prielaidos analizė, remiantis moksliniais šaltiniais.
2. Atviro tipo interviu pagal pusiau struktūruotą planą.
3. Duomenų apdorojimo metodai: naratyvinė tyrimo duomenų analizė, sukuriant subkategorijų ir kategorijų sistemą. Kategorijų sistemos interpretacija, remiantis teorinėmis prielaidomis bei naudojant pasakojamo (naratyvinio) metodo elementus pagal respondentų patirtis.

Darbo struktūra. Darbą sudaro trys dalys. Pirmoji dalis sudaryta iš dviejų poskyrių. Pirmajame – analizuojama žmonių su negalia gyvenimo kokybės samprata. Antrajame poskyryje kalbama apie užimtumo veiklų poveikį; atliekama teorinė interpretacija kaip gyvenimo kokybės gerinimo procesas, grindžiamas egzistencine perspektyva, padeda žmonėms su negalia sėkmingai ir turiningai gyventi. Antrąją dalį sudaro trys poskyriai. Antroji dalis skirta pristatyti tyrimo užimtumo veiklų organizavimo poveikį žmonėms su negalia metodologines nuostatas, metodiką; tyrimo organizavimą, eigą ir etiką; tyrimo duomenų interpretaciją. Trečioje dalyje pateikiami užimtumo veiklos kaip žmonių su negalia gyvenimo kokybės užtikrinimo prielaidos kokybinio tyrimo rezultatai. Darbo pabaigoje daromos išvados, siūlomos rekomendacijos. Darbo apimtis 124 psl., jame yra 6 paveikslėliai, 4 lentelės. Bibliografinį aprašą sudaro 149 šaltiniai. Darbo pabaigoje pateikti 7 priedai, papildantys tyrimo duomenis.

I. ŽMONIŲ SU NEGALIA GYVENIMO KOKYBĖS UŽTIKRINIMO SĄSAJOS SU UŽIMTUMO VEIKLŲ ORGANIZAVIMU

1.1. Žmonių su negalia gyvenimo kokybę lemiantys veiksniai

1.1.1. Žmonių su negalia socialinės padėties visuomenėje apžvalga: visuomenės nuostatų svarba

Esminė žmonių su negalia gyvenimo kokybės prielaida prasideda nuo požiūrio ir tinkamų nuostatų. Pasaulyje ir Lietuvoje vis labiau pradedama suprasti, kad vienas svarbiausių veiksnių, lemiančių žmonių su negalia poreikių vietą visuomenėje, yra adekvatus pačios visuomenės požiūris į tokius suaugusiuosius, į jų realias galimybes. Neįgalieji, ypač turintys psichinę negalią, yra neigiamiausiai priimami mūsų visuomenėje. Dar visai neseniai visuomenėje plačiai buvo vartojami apibrėžimai, turintys menkinamąją prasmę, kai buvo kalbama apie žmones su negalia, pvz: „kurčėbylys“, „sutrikimas“ ar vadino juos „invalidais“, taip įtvirtindami neigiamą požiūrį į negalią turinčius žmones. Kaip teigia L. Urbonienė (2017), „Eurobarometro“ tyrimų duomenimis, diskriminacija dėl negalios Lietuvoje sudaro net 50 proc.. Vyraujanti diskriminacija nukreipta prieš intelekto sutrikimų ar kitokią negalią turinčius asmenis. Visuomenės santykis su neįgaliaisiais tiek Lietuvoje, tiek ir visame pasaulyje visais laikais buvo susijęs su dominuojančiomis visuomenės nuostatomis. Sunki trauma ar liga iš esmės pakeičia žmogaus gyvenimą. Jaunuoliams, turintiems fizinę ar protinę negalią, yra sunkiau mokytis, pažinti save ir pasaulį. Tai yra ta mūsų visuomenės dalis į kurią vis dar žiūrima su gailėsčiu. Nuolat besikeičiančiame pasaulyje keičiasi ir požiūris į negalią bei jos sampratą. Pastaruoju metu Vareikytės A., Kaziliūno A. ir kt. (2006) teigimu, socialinės paslaugos, ypač specialiosios, tampa svarbiausia šiuolaikinės socialinės apsaugos ir socialinės paramos dalimi, kadangi tai esminė žmonėms su negalia gyvenimo kokybės užtikrinimo prielaida. Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos 26 straipsnyje yra pripažįstama neįgaliųjų teisė naudotis priemonėmis, užtikrinančiomis jų savarankiškumą, socialinį bei profesinį integravimą ir dalyvavimą bendruomenės gyvenime. Anot Urbonienės L. (2017), gyvenimo kokybę sudarantys komponentai yra tie patys sveikiems ir negalios išstikties žmonėms, bet kartu yra skirtingi kiekvienam asmeniui. Socialinių institucijų dėka žmonių, turinčių negalia, gyvenimo sąlygos gerėja, tačiau žmonės su negalia vis dar labai sunkiai integruojasi į visuomenę dėl pačios visuomenės požiūrio. Žmonėms, turintiems judėjimo negalią, praktiškai nėra sudaromos sąlygos net ir valstybinėse institucijose. Pavyzdžiui, be pagalbos žmogus negali jose lankytis, nes nėra įrengta liftų, techninės pagalbos. Pastebima, jog žmonės su negalia labai sunkiai susiranda darbą dėl stigmatizuoto darbdavių požiūrio. Vertinant institucijų, teikiančių socialines

paslaugas, darbą, žmonių su negalia padėtis kiekvienais metais tikrai gerėja, tačiau visuomenės požiūris beveik nepasikeitė. D. Žvikaitė (2000) teigia, kad pati visuomenė ir privalo gražinti neįgaliesiems duoklę, nepriklausomai nuo politinės orientacijos, ekonominės padėties ar socialinės raidos tendencijų. Šiomis nuostatomis privalu vadovautis ir organizuojant neįgaliųjų užimtumą. Asmenys su fizine, protine ar psichikos negalia taip pat turi teisę į produktyvią darbinę veiklą bei profesinės veiklos tikslų įgyvendinimą, kūrybinių, funkcinų, psichologinių galių potencialo didinimą.

Atlikti tyrimai Lietuvoje (J. Ruškus, G. Mažeikis, 2007; J. Mataitytė-Diržienė, 2011 ir kt.) rodo, kad vienas esminių neįgaliųjų socialinės integracijos veiksnių – socialiniai negalios vaizdiniai, nuo kurių priklauso, kaip žmonės elgiasi, sąveikauja ir priima sprendimus neįgaliųjų atžvilgiu. Mokslininkų (J. Ruškus, G. Mažeikis, 2007; J. Mataitytė-Diržienė, 2011 ir kt.) nuomone, ne kiekvienas individas su negalia susiduria asmeniškai, todėl negalios fenomeno pažinimas vyksta per tarpininkus. Vienas iš dažniausių tokių tarpininkų yra žiniasklaida – televizija, laikraščiai, radijas, internetas ar kitos priemonės. Žiniasklaidos pateikiama informacija daro didelę įtaką tam, kaip suprantami ir interpretuojami realybės reiškiniai ir fenomenai ir kaip jų atžvilgiu elgiamasi. Lietuvoje, klestint jaunystės kultui, neįgalieji ir vyresnio amžiaus žmonės vis dar mažai pageidautini viešosiose erdvėse, požiūris į juos daugeliu atveju žeminantis ir negatyvus. Nepaisant priimtų teisinių aktų, užtikrinančių žmonių su negalia socialinį dalyvavimą, visuomenėje vis dar egzistuoja tam tikros psichosocialinės kliūtys, vyrauja stereotipais pagrįstas neįgaliųjų suvokimas bei elgesys, dėl kurių neįgaliųjų įsitraukimas į visuomeninį gyvenimą yra vis dar problemiškas.

Visame pasaulyje negalią turintys asmenys turi sveikatos problemų. Kaip teigia S. Bakūnienė (2014, p. 3), dažniausiai tokie žmonės neturi aukštojo išsilavinimo, mažiau dalyvauja ekonominiame gyvenime, daug daugiau neįgaliųjų negu negalios neturinčių žmonių gyvena skurdžiai. Negalią turintys žmonės dažnai susiduria su kliūtimis, kai nori pasinaudoti paslaugomis, kurias mes priimame kaip savaime suprantamas, pavyzdžiui: sveikatos priežiūros, švietimo, įdarbinimo, naudojimosi viešuoju transportu ir t.t.. Jie paprastai negali pilnavertiškai dalyvauti socialinėje ir ekonominėje veikloje dėl įsigalėjusių nuostatų ir aplinkos. JTO neįgaliųjų teisių konvencijos (2010) tikslas – „skatinti ir ginti visų neįgalių asmenų žmogaus ir pagrindines laisves, kad jie turėtų lygias galimybes pilnavertiškai jomis naudotis. Turinio prasme tai svarbus žingsnis į priekį: negalia apibrėžta ne tik kaip socialinės gerovės, bet ir kaip žmogaus teisių klausimas bei teisės objektas“ (Europos Sąjunga, 2010, 1 p.). Tačiau JTO analizė pateikia prioritетines kryptis, kurias praktikoje dar neįgyvendintos Lietuvoje.

2017–2023 metų Europos Tarybos strategijoje (2017) dėl neįgalumo išvardintos neįgaliųjų teisės: „žmonės su negalia, kaip ir kiti asmenys, turi tokias pat teises į orumą, nepriklausomą gyvenimą,

jie taip pat nusipelno pilnavertiškai dalyvauti socialiniame gyvenime. Strategijoje nurodyta, kad Europos Taryba skatina, saugo ir stebi visų asmenų, tarp jų ir neįgaliųjų, žmogaus teisių įgyvendinimą. Bendras Strategijos tikslas yra įgyvendinti neįgaliųjų lygybę, orumą ir lygias galimybes konkrečiose srityse, kuriose Europos Taryba gali įnešti savo indėlį. Tam būtina užtikrinti savarankiškumą, pasirinkimo laisvę bei visapusį ir aktyvų dalyvavimą visose gyvenimo ir visuomenės srityse.

Neįgaliųjų skaičius ES auga ir toliau augs. Todėl reikšmingas yra ES požiūris į negalią - neskiriamos atskiros žmonių kategorijos, bet pripažįstama, kad žmonės su negalia turi individualių poreikių. Kaip pažymėjo Europos Komisija, socialinę ir ekonominę neįgaliųjų žmonių integraciją lemia dvi priežastys: humanitarinis požiūris ir tai, kad jų nuolatiniai užimtumo siekiai yra vertinami kaip ES turtas: neįgaliųjų atskirtis darbo rinkoje ir socialiniame gyvenime reiškia neįgyvendintas viltis ir nepanaudotus talentus, prarastus žmogiškuosius išteklius. Europa ir Europos sąjungos valstybės neretai pristatomos kaip tolerancija, demokratiškumu ir atvirumu pasižyminčios valstybės, tačiau net „53 proc. europiečių mano, kad ES plačiai paplitusi diskriminacija dėl negalios ir amžiaus“ (Europos Sąjunga, 2010, 3 p.). Šie skaičiai atskleidžia tikrą visuomenės požiūrį bei turėti kelti susirūpinimą globaliu, taip pat ir nacionaliniu (kiekvienos iš ES šalies dalyvių) mastu. G. Navaitis (2019) teigia, kad jei dažniau matysime pozityvius pavyzdžius, tai įkvėps ir ne tik kitus neįgaliuosius, bet ir suteiks platesnį jų galimybių vaizdą, paskatins visuomenę, verslininkus, politikus pažvelgti į neįgalųjį ne tik kaip į paramos gavėją, bet ir kaip į visus dar nepakankamai panaudojamą visos visuomenės resursą, visus mus darys turtingesnius ir geresnius.

Apibendrinant, galima teigti, kad visuomeninių nuostatų požiūris yra šiuo metu vis labiau socialiai integruojantis ir reiškia esminį socialinės politikos posūkį nuo specialių programų neįgaliesiems į lygių galimybių jiems sudarymą. Gauti tyrimo rezultatai turėtų būti postūmiu, siekiant gerinti socialinių paslaugų prieinamumą. Norint gerinti teikiamas socialines paslaugas, tuo pačiu ir neįgaliųjų gyvenimo kokybę, būtina išsamiai išnagrinėti šalies teisinę bazę šiuo klausimu.

1.1.2. Teisinės bazės istorinės kaitos apžvalga: socialinių paslaugų artinimas prie žmonių su negalia gyvenimo kokybės palaikymo

A. Bagdonas, R. Lazutka ir kt., (2007) teigia, kad nuo egzistuojančio neįgalumo modelio priklauso priimami teisės aktai, organizuojamos paramos neįgaliam asmeniui praktikos, požiūris į negalią turinčius asmenis. Didelę reikšmę žmonių su negalia socialinei integracijai turėjo LR Socialinės apsaugos ir darbo ministrės patvirtintas Socialinių paslaugų katalogas (2000). Jame socialinės

paslaugos apibrėžiamos kaip pagalbos asmenims suteikimas įvairiomis formomis ir globos pinigais, siekiant gražinti sugebėjimą pasirūpinti savimi ir integruotis į visuomenę bei gerinti jų gyvenimo kokybę. Dokumente nurodama, kad socialinių paslaugų tikslas – sudaryti sąlygas asmeniui ugdyti ar didinti gebėjimus ir galimybes savarankiškai spręsti savo socialines problemas, palaikyti socialinius ryšius su visuomene, taip pat padėti jam įveikti socialinį atskirtį.

Istojimas į ES sukėlė naujus iššūkius Lietuvos socialinei politikai, ir kaip teigia L. Dromantienė (2005), tai paskatino pakeisti požiūrį į žmones su negalia. Šiuos pokyčius didele dalimi lėmė akivaizdus neįgaliųjų skaičiaus didėjimas Lietuvoje: 1990-2001 m. laikotarpiu šių žmonių padaugėjo daugiau kaip 1,5 karto. Ypač smarkiai auga darbingo amžiaus žmonių, pirmą kartą pripažintų neįgaliaisiais, skaičius. Tai nulemia ne tik gyventojų sveikatos sutrikimai, bet ir ekonominės, socialinės problemos: nedarbas, neišplėtotą profesinės reabilitacijos sistemą, valstybės vykdoma socialinių lengvatų politika. Įgyvendinant Lisabonos strategiją, Lietuvoje, kaip ir kitose ES šalyse, anot L. Dromantienės (2005, p. 79), pamažu vyksta perėjimas nuo globėjiškos bei deklaratyvios pagalbos neįgaliesiems prie šių asmenų savarankiškumo ugdymo metodų, jų reabilitacijos bei integracijos į visuomenę. Siekiama įgyvendinti globalinės filosofijos idėjas, kurios remiasi socialine sanglauda bei įterptimi, į visuomenę įtraukiant visus žmones, tarp jų ir neįgaliosius. Pozityvius neįgaliųjų užimtumo gerinimo pokyčius paskatino 2002 m. LR Vyriausybės patvirtinta Nacionalinė žmonių su negalia socialinės integracijos 2003–2012 metų programa. Nes šios programos pagrindinis tikslas – siekti lygių galimybių žmonėms su negalia planuojant socialinės jų integracijos veiksmus, atitinkančius valstybės tarptautinius ir vidaus politikos tikslus ir įsipareigojimus, ir numatant šių veiksmų įgyvendinimo strategiją.

Įstatymas, užtikrinantis, kad būtų įgyvendintos Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtintos žmonių lygios teisės, bei draudžiantis bet kokią tiesioginę ar netiesioginę diskriminaciją dėl amžiaus, lytinės orientacijos, negalios, rasės ar etninės priklausomybės, religijos ar įsitikinimų, yra Lietuvos Respublikos lygių galimybių įstatymas (Žin., 2003, Nr. 114-5115). Šis įstatymas turi didžiulę įtaką žmonių su negalia socialinei integracijai stiprinti ir jų lygioms galimybėms įsidarbinant ir dirbant užtikrinti. Įstatymo, įsigaliojusio 2005 m., 3 straipsnis nustato, kad valstybės ir savivaldybių institucijos ir įstaigos pagal kompetenciją, neatsižvelgiant į amžių, lytinę orientaciją, negalią, rasę ar etninę priklausomybę, religiją ar įsitikinimus, privalo:

- užtikrinti, kad visuose jų rengiamuose ir priimamuose teisės aktuose būtų įtvirtintos lygios teisės ir galimybės;
- rengti ir įgyvendinti programas ir priemones, skirtas lygių galimybių užtikrinimui;

- įstatymų nustatyta tvarka remti religinių bendruomenių, bendrijų ir centrų, kitų nevyriausybinų organizacijų, viešųjų įstaigų, asociacijų ir labdaros bei paramos fondų programas, kurios padeda įgyvendinti lygias asmenų galimybes.

Įgyvendinant šalyje socialinę politiką, nuo 2005 m. liepos 1 d. įsigaliojo Lietuvos Respublikos neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymas, kurio tikslas – užtikrinti neįgaliųjų lygias teises ir galimybes visuomenėje, nustatyti neįgaliųjų socialinės integracijos principus, apibrėžti integracijos sistemą ir jos prielaidas bei sąlygas, neįgaliųjų socialinę integraciją įgyvendinančias institucijas, neįgalumo lygio ir darbingumo lygio nustatymą, profesinės reabilitacijos paslaugų teikimą, specialiųjų poreikių nustatymo ir tenkinimo principus. Pagal šį įstatymą socialinė integracija įgyvendinama vadovaujantis lygių teisių, lygių galimybių, diskriminavimo prevencijos, destigmatizacijos ir kitais principais. Įstatymo 5 straipsnyje teigiama, kad neįgaliųjų socialinės integracijos sistemą sudaro medicininės, profesinės ir socialinės reabilitacijos paslaugų teikimas, specialiųjų poreikių tenkinimas specialiosios pagalbos priemonėmis, neįgaliųjų užimtumo rėmimas, socialinės paramos teikimas.

Skatinant žmonių su negalia integraciją, įdarbinimą ir jų verslumą 2006 m. buvo priimtas Lietuvos Respublikos užimtumo rėmimo įstatymas (Nauja įstatymo redakcija nuo 2009 m. rugpjūčio 1 d.). 4 įstatymo straipsnis reglamentuoja darbo rinkoje papildomai remiamus asmenis. Įdarbinimas subsidijuojant organizuojamas asmenims su negalia, siekdama sudaryti jiems specialias sąlygas išlikti darbo rinkoje. (Žin., 2006, Nr.73-2762).

Socialinės paramos struktūroje esminę vietą užima socialinės paslaugos, kuriomis suteikiama pagalba asmeniui, dėl amžiaus, neįgalumo, socialinių problemų iš dalies ar visiškai neturinčiam, neįgijusiam arba praradusiam gebėjimus ar galimybes savarankiškai rūpintis gyvenimu ir dalyvauti visuomenės gyvenime. Ir 2006 m. Lietuvos Respublikoje yra priimtas Socialinių paslaugų įstatymas, kurio dėka pertvarkant socialinių paslaugų sistemą nuosekliai siekiama ją priartinti prie žmogaus, padaryti taip, kad būtinas paslaugas neįgalus asmuo gautų savo namuose ar bendruomenėje, taip kuo ilgiau išlikdamas jam įprastoje aplinkoje.

L. Urbonienės (2017, p. 5) teigimu, Jungtinių Tautų Neįgaliųjų teisių konvencija – pirmoji privaloma tarptautinė žmogaus teisių teisinė priemonė, kuri užtikrina ir saugo (ratifikavusiose ją Europos Sąjungos šalyse) visas žmonių su negalia teises ir pagrindines laisves. Konvencija ir jos fakultatyvusis protokolai buvo priimti Niujorke 2006 m. gruodžio 13 d., o 2007 m. kovo 30 d. ją pasirašė 81 valstybė. Valstybė, ratifikavusi konvenciją, įsipareigoja gerbti žmonių su negalia teises visose jų gyvenimo srityse. Būtina atkreipti dėmesį į tai, kad konvencija ir jos fakultatyvusis protokolai turi viršenybę nacionalinės teisės atžvilgiu ir yra tiesioginio galiojimo, o tai reiškia, kad Lietuvoje visi

įstatymai, reglamentuojantys neįgaliųjų reikalus, negali prieštarauti šiai konvencijai. Lietuvos Respublikos Seimas 2010 m. gegužės 27 d. priėmė įstatymą dėl Jungtinių Tautų Neįgaliųjų teisių konvencijos ir jos fakultatyvaus protokolo ratifikavimo. Ratifikuotos konvencijos ir jos fakultatyviojo protokolo tikslas – skatinti ir užtikrinti visų neįgaliųjų visapusišką ir lygiateisį naudojimąsi visomis žmogaus teisėmis ir pagrindinėmis laisvėmis.

Siekiant remti darbą ir veiklą įgyvendinant Konvenciją nacionaliniu ir vietos lygmeniu, Europos Taryba išleido 2017-2023 m. Strategiją dėl negalios. Strategija skiriama tiek neįgaliesiems, gyvenantiems 47 Europos Tarybos valstybėse narėse, tiek visai visuomenei. Šis dokumentas – tai lanksti politikos priemonė ir sistema, kurią galima pritaikyti nacionaliniu lygmeniu, atsižvelgiant į konkrečias aplinkybes, teisės aktus ir politikos kryptis. Valstybių narių vyriausybės skatins įgyvendinti Strategiją nacionaliniu ir vietos lygmeniu, glaudžiai bendradarbiaujant su atitinkamų organizacijų atstovaujama neįgaliaisiais ir visomis kitomis atitinkamomis suinteresuotosiomis šalimis, kaip antainacionalinės žmogaus teisių institucijos, už lygybę atsakingos institucijos, ombudsmeno institucijos, paslaugų teikėjai ir pilietinė visuomenė (Europos Taryba, 2017). Taip Lietuva, pasirašydama šiuos tarptautinius dokumentus, pripažino ir prisiėmė atsakomybę saugoti bei ginti asmenų su negalia teises. Konvencijoje taip pat įtvirtinti neįgalių asmenų lygybės prieš įstatymą, laisvės bei saugumo, asmens neliečiamumo reikalavimai, laisvo judėjimo, pilietybės ir savarankiško gyvenimo teisės, teisė į sveikatą, darbą, užimtumą ir išsilavinimą, galimybė dalyvauti politiniame bei kultūriniame gyvenime.

Nacionalinė neįgalių žmonių socialinės integracijos 2013-2019 metų programa apima visas neįgalių Lietuvos žmonių socialinės integracijos politikos sritis. Šios programos tikslas yra įgyvendinamas socialines paslaugas teikiančiose institucijose. Yra siekiama lygių galimybių planuojant neįgaliųjų socialinės integracijos veiksmus, atitinkančius valstybės tarptautinius ir vidaus politikos tikslus ir įsipareigojimus. Šiuo metu įvairias žmonių su negalia gyvenimo sritis reglamentuoja apie 70 teisės aktų. Anot A. Bagdono, R. Lazutkos ir kt. (2007), teisės aktai yra visuomenės valdymo formos, nuostatų ir vertybių atspindys, kurie labai greitai keičiasi. Europos Sąjunga kasmet patvirtina bent po kelias direktyvas, skirtas žmogaus teisėms, lygioms galimybėms, diskriminacijai ir antidiskriminacijai.

Žmonių su negalia užimtumo teisinės garantijos - Lietuvos piliečių teisę į darbą nustato Lietuvos Respublikos darbo kodeksas (2018). Darbdaviams, kurie įdarbina neįgaliuosius darbo rotacijai, mokama subsidija darbo užmokesčiui ir nuo šio darbo užmokesčio apskaičiuotoms draudėjo privalomojo valstybinio draudimo įmokoms iš dalies kompensuoti. Darbdaviams, įdarbinusiems pagal darbo sutartį viešiesiems darbams atlikti teritorinės darbo biržos siūstus neįgalius asmenis, mokamos

subsidijos darbo užmokesčiui, skirtos visiškai ar iš dalies kompensuoti šias išlaidas. Taip yra skatinamas žmonių su negalia dalyvavimas darbo rinkoje, ir jų integracijos į visuomenę procesas.

Taigi, nors ir padaryti valstybės institucijų svarbūs sprendimai socialinėje politikoje, apibendrinant galima teigti, Lietuvos Respublikos užimtumo rėmimo ir bedarbių rėmimo įstatymai, reglamentuojantys neįgaliųjų teises integruojantis į darbo rinką ir valstybės paramą netekus darbo, nesudaro ekonominių prielaidų, skatinančių neįgaliųjų užimtumą, todėl darbdaviai nesuinteresuoti priimti neįgaliųjų į darbą, o dažnai ir patys neįgalieji nėra suinteresuoti ieškoti darbo bei įsidarbinti. Kaip teigia B. Bratsberg ir kt. (2010) ir E. French ir kt. (2014), gaunamos pašalpos išmokos negalios atveju demotyvuoja ir mažina tikimybę grįžti į aktyvią darbo rinką.

Siekiant efektyvesnės socialinio dalyvavimo didinimo politikos socialinių paslaugų ir socialinės gerovės sistemose, reikia numatyti didesnę paslaugų gavėjų aktyvumą stiprinant grįžtamąjį ryšį, plėtojant individualų socialinių paslaugų prieinamumą, įtraukiant juos į paslaugų planavimą, valdymą, vykdymą. Tokio tikslo įgyvendinimui 2018 m. birželio mėn. 14 d. buvo priimti LR Neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymo pakeitimai. Nauja įstatymo redakcija užtikrina neįgaliųjų lygias teises ir galimybes visuomenėje, nustato neįgaliųjų socialinės integracijos principus, apibrėžia socialinės integracijos sistemą ir jos prielaidas bei sąlygas, neįgaliųjų socialinę integraciją įgyvendinančias institucijas, neįgalumo lygio, darbingumo lygio, specialiųjų poreikių lygio ir specialiųjų poreikių nustatymą bei jų tenkinimą, profesinės reabilitacijos paslaugų teikimą. Viena iš straipsnių apibrėžiamas neįgaliųjų integravimas į kultūrinę veiklą, poilsį ir lygių galimybių jiems dalyvauti šiose gyvenimo srityse kartu su kitais visuomenės nariais. Pagal įstatymo pakeitimus neįgaliųjų reikalų departamentas prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos pagal kompetenciją organizuoja neįgaliųjų socialinės integracijos politikos įgyvendinimą ir, įtraukdamas neįgaliųjų asociacijas, organizuoja neįgaliųjų socialinės integracijos veiklos rezultatų stebėseną, dalyvauja rengiant Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencijos įgyvendinimo stebėsenos ataskaitas. Tame tarpe savivaldybės vykdo neįgaliųjų socialinės integracijos, neįgaliųjų specialiųjų poreikių tenkinimo vertinant asmens savarankiškumą kasdienėje veikloje ir teikiant bendrąsias ir specialiąsias socialines paslaugas.

Apžvelgus ir išanalizavus tarptautinius ir valstybinius teisės aktus, reglamentuojančius neįgaliųjų teises, galima teigti, kad šie aktai padeda neįgaliesiems veiksmingai dalyvauti visuomenės gyvenime. Teisinės nuostatos užtikrina visų neįgaliųjų visapusišką ir lygiateisį naudojimąsi visomis žmogaus teisėmis ir pagrindinėmis laisvėmis, skatina pagarbą šių asmenų prigimtiniam orumui. Sukurta teisinė bazė padeda spręsti opiausias žmonių su negalia problemas. Apibendrinant, galima teigti, kad Lietuvos

visuomenei įteisinus lygių galimybių principą, iš esmės keičiasi požiūris į neįgalaus asmens vietą bendruomenėje, jo naudingumo visuomenei vertinimo kriterijus, atsiranda realios prielaidos negalią turinčiam žmogui savo gyvenimą organizuoti tais pačiais principais kaip ir sveikieji asmenys.

1.1.3. Gyvenimo kokybės samprata: subjektyvioji ir objektyvioji dimensija

Gyvenimo kokybė atspindi kiekvieno žmogaus ar jo šeimos socialinę, ekonominę, sveikatos ar kitas sritis. Anot S. Krutulienės (2012, p.119), gyvenimo kokybės termino vartojimo pradžia siejama su politika ir sociologijos mokslu; kita vertus, XXI amžiuje gyvenimo kokybės sąvoka vartojama daugelyje mokslo sričių, pvz., ypač dažna ji medicinos, taip pat ekonomikos moksle, socialiniame darbe, psichologijoje, antropologijoje ir t. t.. Tyrinėjant gyvenimo kokybę ir kaip ji veikia žmogaus gyvenime, svarbu ją apibrėžti. Egzistuoja gana daug gyvenimo kokybės apibrėžimų. Vieni iš jų gyvenimo kokybės sampratoje pabrėžia asmens psichinių būsenų ir pasitenkinimo svarbą (pvz., Romina Bandura, Pedro Conceicao (2008)⁴ aptariama gyvenimo kokybės samprata); kituose apibrėžimuose nurodomas asmens ir aplinkos ryšys (L. Camfield (2005) straipsnyje ar Pasaulinės sveikatos organizacijos gyvenimo kokybės klausimyne (WHOQOL 1997)); tretį gyvenimo kokybę aiškina kaip objektyvių ir subjektyvių rodiklių derinį (pvz., vokiečių sociologas W. Zapfas (1984), Robertas Costanza ir kt. (2008) ir pan. (iš Krutulienės S. (2012, p.125).

1 lentelė. Objektyvios ir subjektyvios gerovės dimensijos. Šaltinis W. Zapf (1984, p. 21).

Objektyvios gyvenimo sąlygos	Subjektyvi gerovė	
	Gera	Bloga
Blogos	Gerovė	Disonansas
Geros	Adaptacija	Nepriteklus

Mokslinėje literatūroje (Nagen S., Alexander H. (2003) ir kt.), gyvenimo kokybė apibrėžiama kaip individualus savo paskirties gyvenime vertinimas kultūros ir vertybių sistemos, kurioje individas gyvena, požiūriu, susijęs su jo tikslais, viltimis, standartais bei interesais. Tai plati koncepcija, kompleksiskai apimanti asmens fizinę sveikatą ir psichologinę būklę, nepriklausomybės laipsnį,

⁴Conceição, P., Bandura, R. 2008. "Measuring Subjective Well-Being: A Summary Review of the Literature." Internepri:http://web.undp.org/developmentstudies/docs/subjective_wellbeing_conceicao_bandura.pdf. Žiūr. 2017.03.15

socialinius ryšius su aplinka. Kitų autorių (J. Šumskienė (2005), V. Milaševičiūtė, V. Pukelienė, E. Vilkas, (2006) ir J. Ruževičius (2013) kt.) gyvenimo kokybė apibrėžiama kaip politologijos, ekonomikos, sociologijos sąvoka, apimanti žmogaus dvasinę (emocinę), socialinę ir fizinę gerovę. Tai, kad gyvenimo kokybė yra daugialypė ir suvokiama labai įvairiai, rodo toliau detalizuojamos kitos pastabos.

Anot G. Janušauskaitės (2008, p. 42), Lietuvoje gyvenimo kokybė dažniausiai suprantama tradiciškai kaip ekonominė gerovė, neatsižvelgiant į išsimokslinimą, sveikatą, galimybes perimti ir internalizuoti vertybių sistemą ir tradicijas. Tik visai neseniai yra daugiau atsižvelgiama į subjektyvius žmonių vertinimus, asmeninę gerovę. Ji susijusi su gyvenimo tikslų formulavimu, prasmės paieškomis bei poreikių nustatymu. Gyvenimo kokybei apibrėžti J. Rapley (2008, p. 18) teigimu, vartojama aibė (paralelinių, susijusių, papildančių ar patikslinančių) terminų: laimė; pasitenkinimas gyvenimu; savęs realizacija; objektyvus funkcionavimas; balansas, pusiausvyra; tikras džiaugsmas; psichologinė gerovė; materialinė gerovė; aukštas BVP; mėgavimasis, džiaugsmas; visavertė ir prasminga egzistencija ir kt..

Gyvenimo kokybės sąvoka kuri pradėta vartoti šešiasdešimtaisiais praėjusio amžiaus metais ir, anot G. Navaičio (2012), pastaruoju laiku vis dažniau siejama su postindustrinės visuomenės tikslais. Autorius teigia, kad gyvenimo kokybės rodikliai apima socialinius, ekonominius ir gamtinius veiksnius. Socialiniai ryšiai ir asmeniniai pasiekimai yra svarbiausi pozityvių išgyvenimų šaltiniai. Malonius išgyvenimus sukelia asmenybei patraukli veikla bei laisvalaikis. Mokslininko manymu, socialinės ir kultūrinės aplinkos poveikis gyvenimo kokybei patvirtintas gausiais tyrimais. Žmonėms reikia iniciatyvos ir įvairovės. Jiems būtinas jausmas, kad gali ką nors padaryti. Kaip rašo D. H. Meadowsas, J. Randersas, D. L. Meadowsas (2006, p. 258), žmonės nori tapatumo, nendrumo ir pripažinimo, taip pat meilės ir malonumo. Visiems žmonėms, tame tarpe ir žmonėms su negalia, svarbi yra nuolatinė ir reguliari veikla. E. Vaitkaitienė, J. Makari, A. Zaborskis (2007, p. 746) pateikė Schipper ir kt. (1996, p. 12) gyvenimo kokybę sudarančius keturius pagrindinius komponentus:

- Fizinė ir psichologinė būseną;
- Supanti aplinka;
- Visuomeninis bendravimas;
- Somatinė būseną (problemos, susijusios su simptomais).

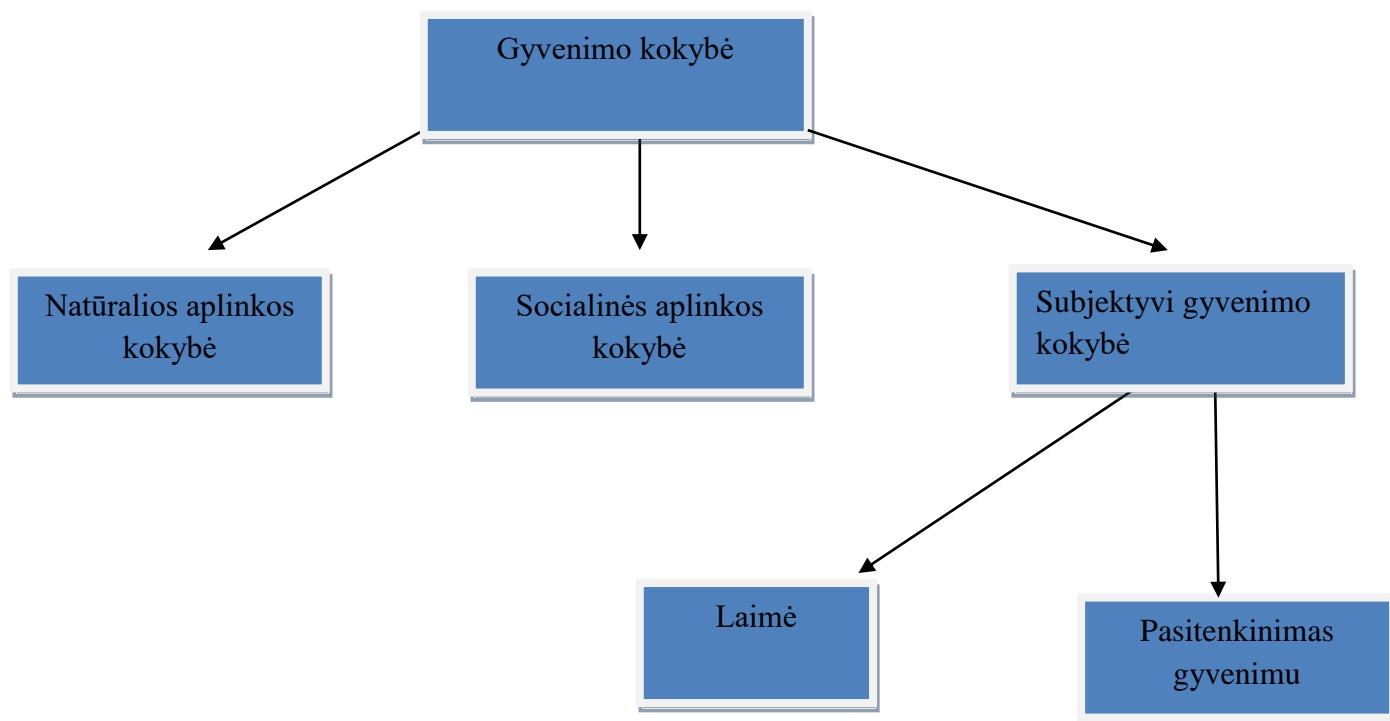
Gyvenimo kokybė gali būti vertinama tiek objektyviai, tiek subjektyviai. Objektyvus bei subjektyvus gyvenimo kokybės vertinimas gali skirtis iš esmės. Minėti mokslininkai teigia, kad į

klausimą, ar gyvenimo kokybė atspindi objektyvią padėtį, ar subjektyvų išgyvenimą, vis dar negali rasti vieningo atsakymo.

Kaip pabrėžia Golovina G. M., Savčenko T. N. (2013)⁵, objektyvūs gyvenimo kokybės rodikliai – tai yra demografiniai, ekologiniai, ekonominiai, teisiniai, sveikatos apsaugos ir t.t.. Anot D. Phillips (2008), objektyvistinių teorijų šalininkams svarbu, ar asmuo yra gerai pamaitintas, sveikas, turi tinkamą gyventi vietą, yra išsilavinęs, jaučiasi ekonomiškai saugus.

Objektyvistinė gyvenimo kokybė paprastai siejama su objektyviais rodikliais, žinybinių institucijų pateikiama statistine informacija - analizuojamos socialinės-ekonominės aplinkybės (iš Krutulienės, S. (2012)). Anot R. Veenhoven (2000), objektyvistinė gyvenimo kokybė nurodo laipsnį, kuriuo svarbaus pašalinio asmens įvertintas gyvenimas patenkina gero gyvenimo standartus.

Pasak Golovina G. M., Savčenko T. N. (2013)⁶, viena iš pagrindinių problemų yra objektyvios ir subjektyvios gyvenimo kokybės dedamųjų išskyrimas ir integracija. Bendra gyvenimo kokybės struktūra pavaizduota 1 paveiksle:

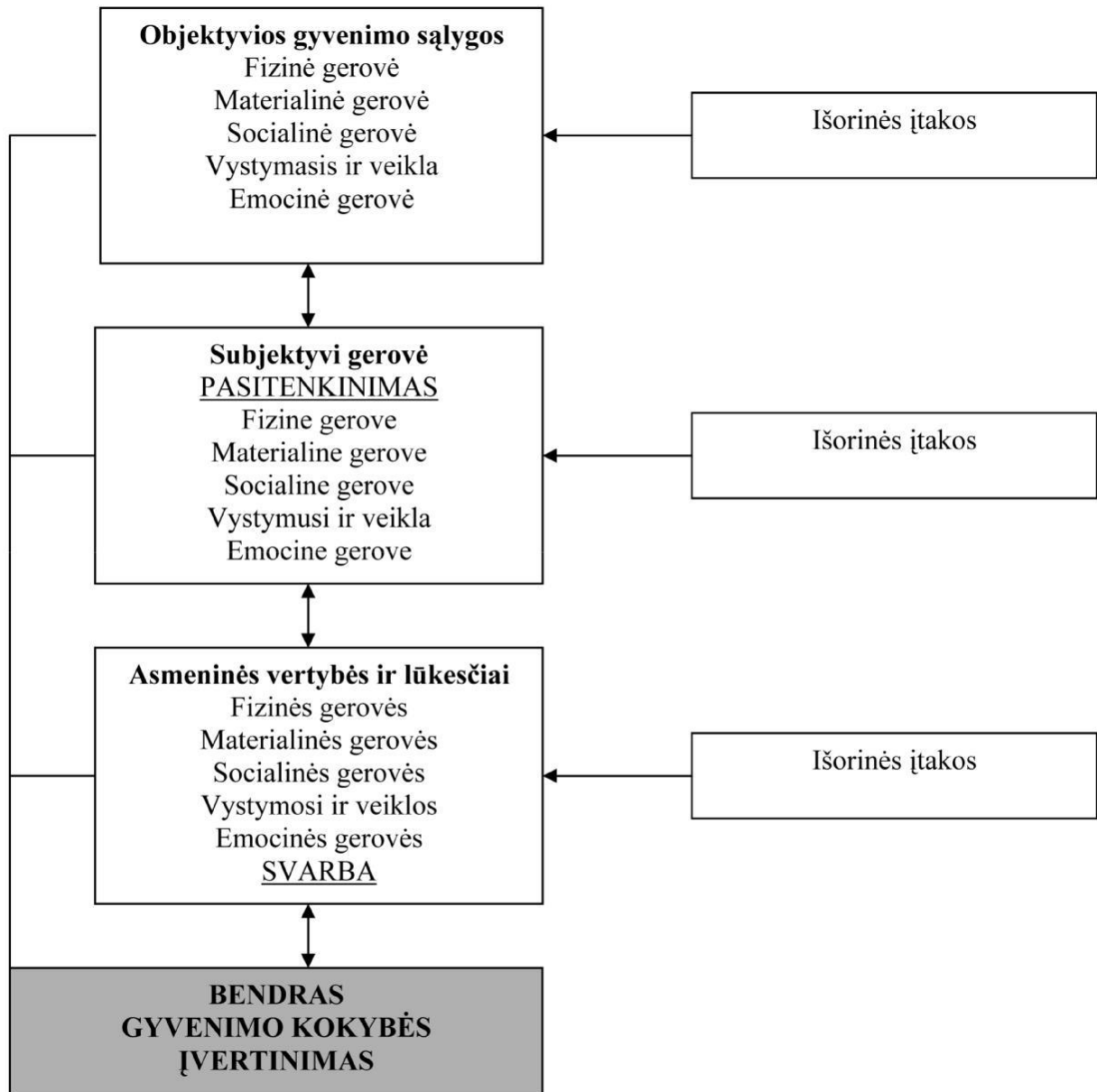
1 pav. Gyvenimo kokybės struktūra (Golovina G.M., Savčenko T.N., 2013, p.121)

⁵Головина, Г.М., Савченко, Т.Н.(2013). Субъективное качество жизни: подходы, методы оценки, прикладные исследования:<http://vshp.ru/students/library/SAVCENKO.pdf>. žiūr. 2018.08.07.

⁶Головина, Г.М., Савченко, Т.Н.(2013). Субъективное качество жизни: подходы, методы оценки, прикладные исследования:<http://vshp.ru/students/library/SAVCENKO.pdf>. žiūr. 2018.08.07.

Kaip teigia B. Gruževskis ir U. L. Orlova (2012), objektyvi gyvenimo kokybė matuojama kiekybiniais (statistiniais, ekonominiais) indikatoriais, yra siekiama palyginamumo tarp valstybių ar užfiksuoti gyvenimo kokybės indikatorių reikšmių (struktūros) dinamiką laike.

B. Gruževskis, ir U. L. Orlova (2012) pateikė gyvenimo kokybę lemiančių veiksnių įtakos schemą.

2 pav. Gyvenimo kokybės modelis pagal B.Gruževskio, U. L. Orlovos (2012, p. 7-18). (Šaltinis: Rapley, 2008, p. 53.)

Anot Gruževskio, B., Orlovos, U. L. (2012, p. 9), vienas žinomiausių gerovės indeksų yra „Žmogaus raidos indeksas“⁷. Tačiau šis indeksas neatspindi svarbių gyvenimo kokybės dedamųjų dalių, pavyzdžiui, užimtumo, nors ši ekonominio ir socialinio žmogaus gyvenimo erdvė vis labiau turi įtakos žmogaus pasitenkinimo veiksniams bei gyvenimo kokybei tiek asmeniniu, tiek ir nacionaliniu lygmenimis. Objektivi gyvenimo kokybė matuojama kiekybiniais indikatoriais, kuriais siekiama palyginimo tarp valstybių ar užfiksuoti gyvenimo kokybės indikatorių reikšmių dinamiką laike (Gruževskis ir Orlova, 2012, p. 12). Psichologija, R. Kalėdienės, J. Petrauskienės, A. Rimpelos (1999) teigimu, gyvenimo kokybę apibrėžia kaip objektyvią psichinę gerovę, medicininio aspektu gyvenimo kokybę apibrėžiama daugiareikšmiškai, tačiau dėmesys telkiamas į sveikatos kriterijus. Kitų autorių - D. Akranavičiūtės, J. Ruževičiaus (2007, p. 4) nuomone, objektyvios gyvenimo kokybės sąvoka aprėpia materialinę gerovę, sveikatą, politinę saugą ir stabilumą, šeimos gyvenimą, klimato ir geografines sąlygas, darbo saugą, politines laisves, lyčių lygiateisiškumą. Iš pateiktų apibrėžimų galima teigti, kad objektyvūs statistiškai agreguoti indikatoriai makrolygmeniu atspindi realiai egzistuojančias gyvenimo kokybės prielaidas.

Pagal Krasnovos O.V., Liders A.G.⁸ (2002, p. 288), į gyvenimo kokybės įvertinimą įeina:

1. Objektivos sąlygos:
 - Sveikata, funkcionalumas;
 - Socioekonominis statusas.
2. Subjektyvios sąlygos:
 - Pasitenkinimo gyvenimu laipsnis;
 - Savigarba.

B. Gruževskis ir U. L. Orlova (2012, p.15), remiantis W. Tatarkiewicz (1985) tyrimais, teigia, kad subjektyvi gerovė parodo tai, kaip ją supranta individai, t. y. visiškas ir nuolatinis pasitenkinimas gyvenimo visuma. Socialiniu aspektu, kaip teigia E. Vaitkaitienė, J. Makari, A. Zaborskis (2007, p.747). gyvenimo kokybę apibrėžiama dviem reikšmėmis: *materialia* ir *nematerialia gerove*. Pragyvenimo lygis (turėjimas) – pasitenkinimo (subjektyvu) materialiais poreikiais (objektyvu) laipsnis; gerovė (mylėjimas ir buvimas) suvokiama kaip individų pasitenkinimas nematerialiais poreikiais bendraujant su kitais žmonėmis, visuomene, gamta.

⁷„Human Development Index“. Gruževskis, B., Orlova, L. U. (2012). Sąvokos „gyvenimo kokybė“ raidos tendencijos. Socialinis darbas

⁸Краснова О.В., Лидерс А.Г. (2002). Социальная психология старения: <http://klex.ru/pnc>. žiūr. 2018.11.14.

Subjektyvistinė gyvenimo kokybė, G. Vazonienės (2010, p. 187) teigimu, siejama su individo turimu suvokimu apie savo gyvenimą ir jo kokybę, kalbama apie ekonominę, socialinę, kultūrinę, politinę ir kt. sritis. R. Veenhoven (2000) teigia, kad vertinant subjektyviai, pabrėžiama savivertė, kuri remiasi numatomais kriterijais. A. Bagdono ir kt. (2007) teigimu, subjektyvistinė gyvenimo kokybė – tai „suvokimas ir vertinimas to, kaip žmogus gyvena, ką jis turi ir ko jam trūksta, įsigijimai ir praradimai, ribojimai ir laisvės, klimatas ir santykiai, [...] vaidmenys ir statusas“ (iš Krutulienės S. (2012, p. 21).

Mokslinė subjektyvios gerovės analizė remiasi tuo, ką žmonės jaučia ir mąsto apie savo gyvenimą. Analizuodami subjektyviąją gerovę, tyrėjai išskiria tris pagrindinius komponentus ir studijuoja atskirai. G. Šilinsko, R. Žukauskienės (2004, p. 48) nuomone, pagal E. Diener et al. (1997) subjektyviąją gerovę sudaro trys matmenys:

- bendras pasitenkinimas gyvenimu;
- teigiamas emociingumas;
- neigiamas emociingumas

Subjektyvi gerovė yra pakankamai ilgai trunkantis, stabilus reiškinys. Kaip teigia L. V. Kulikov⁹ (2002), subjektyvi gerovė – apibendrintas ir santykinai pastovus išgyvenimas, ir pasitenkinimą gyvenimu gali įtakoti patys įvairiausi įvykiai, nepriklausomai nuo jų svarbos individui. Vertinimas priklauso nuo to, kam respondentas teikia pirmenybę: išorinėms gyvenimo aplinkybėms ar savo sprendimų, veiksmų ir poelgių, savo sėkmės vertinimui. G. Šilinsko, R. Žukauskienės (2004, p. 48) nuomone, pagal Daukantaitę and Bergman (2003) bendras pasitenkinimas gyvenimu arba kognityvinis komponentas gali būti išskaidytas į pasitenkinimą tam tikroms specifinėms gyvenimo sritims; tokiomis kaip pasitenkinimas darbu, sveikata, laisvalaikiu, ryšiais su tėvais, partneriais, vaikais ir t.t..

Subjektyvi gyvenimo kokybė parodo, kaip objektyvias sąlygas vertina ir jose jaučiasi individas. Anot G. Merkio, R. Brazienės, G. Kondrotaitės (2008), subjektyvios prigimties indikatoriai atspindi individualiai išgyventą gyvenimo kokybę, kuri tradiciškai apibūdinama tokiais psichologizuotomis sąvokomis kaip „laimė“, „pasitenkinimas“, „saugumo pojūtis“. R. Anderson, H. Litske, H. Krieger (2004) manymu, subjektyvi gyvenimo kokybė, kaip socialinis indikatorius parodo, kaip žmogus suvokia įvairias socialinės aplinkos sritis – viešąjį saugumą, sveikatos ir socialinę apsaugą, gyvenamosios vietovės estetiką, švarą, ekologiją, komunalines paslaugas, švietimą, galimybes

⁹Куликов, Л.В. (2002). Детерминанты удовлетворенности жизнью/Общество и политика/ под. редакцией Большакова, СПб

prasmingai dalyvauti bendruomenės viešajame gyvenime, turiningai leisti laisvalaikį ir kt.. Šiuo požiūriu visai prasmingos tokios individualizuotos ir psychologizuotos sampratos, kad gyvenimo kokybė yra tai, kaip jaučiasi atskiras asmuo, kaip patys individai ją vertina; gyvenimo kokybė – distancija tarp asmens pozicijos ir jo tikslų bei siekių; gyvenimo kokybė apima ir socialines prielaidas, būtinas individų tikslams ir siekimams realizuoti.

Subjektyvioji gyvenimo kokybė yra savitas reiškinys ir autonomiškas socialinių tyrimų objektas. G. Ritzer (1992), teigia, kad visai neatsitiktinai moderniojoje sociologijoje žmonių socialinis gyvenimas anaipol nėra traktuojamas vien kaip objektyvi duotybė. Socialinis vyksmas, socialinių aktorių poelgiai, individo tapatybės formavimasis yra suvokiami kaip socialinės sąveikos bei socialinio konstravimo rezultatas, ir subjektyvūs parametrai, tokie kaip vertybės, valia, apsisprendimas ir pasirinkimas modernioje visuomenėje, įgyja esminę reikšmę.

Subjektyvus vertinimas koreliuoja su individų gyvenimo objektyviomis charakteristikomis. Pasak J. Šumskienės (2005), ypač svarbus yra subjektyvus gyvenimo kokybės vertinimas, nes pasitenkinimas turi atspindėti daugelį sričių: darbą, mokymąsi, laisvalaikį, socialinius ryšius. Subjektyvios gyvenimo kokybės matavimui, kaip teigia Čerkašina T. J.¹⁰ (2006), labiausiai tinkami aprašomieji - vertinamieji indikatoriai. Subjektyvios gyvenimo kokybės matavimo indikatorių sistema turi: visų pirma apimti visas socialiai reikšmingas sferas. Subjektyvios gyvenimo kokybės indikatoriai – tai tyrimo dalyvių nuomonė apie tai, kiek jų gyvenimiškos situacijos kai kurie aspektai atitinka jiems pateiktus standartus.

Subjektyvi gerovė, G. Šilinsko, R. Žukauskienės (2004) nuomone, yra kaip apibūdino E. Diener (2003) - moksliškesnis reiškinys, buitinėje kalboje dažnai vadinama laime. Kita verus, L. V. Kulikovo (2002)¹¹ teigimu, žmogaus subjektyvi gerovė dažnai apibrėžiama tokiais terminais: laimės pojūtis, pasitenkinimas gyvenimu, emocinis komfortas, gerovė. B. Kreivinienės ir J.Vaičiulienės, (2012, p.140), tyrimo rezultatai parodė, kad žmonių su negalia gyvenimo kokybė siejama su jų pačių realizavimusi visuomenėje ir galimybėmis socialiai dalyvauti, t. y. kaip patys vertina savo galimybes susirasti antrąją pusę, būti naudingi visuomenei, dirbti ir gauti už tai atlygį, mėgautis turingu laisvalaikiu.

¹⁰Черкашина, Т. Ю. Субъективное качество жизни населения: интегральная оценка и частные индикаторы. Регион: экономика и социология. (2006), № 3.:<http://ecsocman.hse.ru/data/313/770/1223/Cherkashina.pdf>. žiūr. 2018.08.07.

¹¹Куликов, Л. В. (2002). Детерминанты удовлетворенности жизнью/Общество и политика/ под. редакцией Большакова, СПб

Laimę galima traktuoti kaip pasitenkinimą savo gyvenimu arba kaip pozityvių emocijų intensyvumą. Krasnova O. V., Liders A. G.¹²(2002, p. 289) teigimu, pasitenkinimas gyvenimu dažnai dar yra apibūdinamas kaip „laimė“, „gerovė“. G. Šilinsko, R. Žukauskienės (2004) teigimu, pagal Campbell ir kt. (1976), pajamų dydis, draugų skaičius, religingumas ir kiti demografiniai veiksniai paaiškina apie 15 proc. subjektyvios gerovės. Taigi, net jei asmuo daug uždirba, turi šeimą ir kitų objektyvią gerovę įrodančių dalykų, kaip teigia minėti autoriai, tai dar nereiškia, kad jis jaučiasi laimingas.

B. Lemme (2003) pateikė Ryff (1995) mokslinių tyrimų tokius pagrindinius gerovės aspektus, kaip teigiamas savęs vertinimas ir savęs priėmimas; teigiami santykiai su kitais žmonėmis; savarankiškumas arba gebėjimas savarankiškai apsispręsti; aplinkos valdymas (gebėjimas efektyviai tvarkyti savo gyvenimą ir aplinką); gyvenimo tikslo turėjimas; asmenybės augimo ir raidos pojūtis.

Pasitenkinimas apima sprendimų priėmimą, palyginimą tarp to, kas pasiekta ar turima, ir to, ko tikėtasi iš gyvenimo apskritai ar tam tikrose srityse. Pasitenkinimas orientuotas į praeitį, palyginti su dabartyje vykstančiais įvykiais. Jau 1963 m. R. J. Havighurst, B. L. Neugarten ir S.S Tobin (1963, p. 161) nustatė penkias pasitenkinimo gyvenimu sudėtines dalis:

- domėjimasis, t. y. gyvybiškumo rodymas keliose gyvenimo srityse, taip pat entuziazmo išlaikymas;
- pasiryžimas ir tvirtumas, t.y. nepasidavimas, išvengimas gerųjų pusių nedėkingiausiose situacijose bei atsakomybės už savo gyvenimą prisiėmimas;
- užbaigimas, t.y. jausmas, kad esi pasiekęs visą, ko norėjai pasiekti;
- savigarba, t.y. savęs laikymas vertingu asmeniu;
- pasaulėžiūra, t.y. optimistinis požiūris į gyvenimą, domėjimasis pasauliu, vilties turėjimas.

Pasitenkinimą gyvenimu galima traktuoti kaip integruotą subjektyvų rodiklį, kuris atspindi respondento požiūrį į gyvenimo sąlygas ir pasitenkinimo gyvenimo lygiu, laipsnį. Pagrindinis pasitenkinimo gyvenimu elementas yra subjektyvus žmogaus požiūris į savo gyvenimą (Golovina G. M., Savčenko T. N., 2006)

Taigi, G. M. Golovina, T. N. Savčenko (2013)¹³ teigimu, subjektyvi gyvenimo kokybė – tai bendras pasitenkinimas gyvenimu. Pasak R.M. Šaminova¹⁴ (2004), subjektyvią gerovę galime traktuoti

¹²Краснова О.В., Лидерс А.Г. (2002). Социальная психология старения: <http://klex.ru/pnc>. žiūr. 2018.11.14.

¹³Головина, Г.М., Савченко, Т.Н.(2013). Субъективное качество жизни: подходы, методы оценки, прикладные исследования: <http://vshp.ru/students/library/SAVCHENKO.pdf>. žiūr. 2018.08.07.

kaip sėkmę lemiantį kriterijų įvairiose veiklose: darbe, pažinime, bendravime, moksle, ir bendrai, gyvenime. Gyvenimo kokybė, anot Fahey Nolan, B.; Whelan, C. (2003), reiškia visapusišką pasitenkinimą gyvenimu, ypač tai, kas siejama su žmogiškųjų teisių realizavimu, saviraiška ir pan.. Autorių teigimu, gyvenimo kokybė ne vien išreiškia sąlygas, kuriomis gyvena žmonės ir savaip paskirsto materialinius išteklius, bet ir daug svarbesnis tampa subjektyvus savo gyvenimo kokybės vertinimas, apibūdinant fizinę sveikatą, dvasinę būseną, jausmus, įvardijant vertybes, gyvenimo prioritetus ir pan..

Labai svarbu yra kaip pats žmogus priima save, reaguoja į aplinką. Kaip teigia L. Kriukelienė (2014) pozityvios mintys, pasirinktos vertybės, kilnūs siekiai, kūrybiškas problemų sprendimo būdas didele dalimi lemia žmogaus gyvenimo kokybę. Teigiama dvasinė nuostata ir vidinė drausmė sutramdo žalingų neigiamų emocijų poveikį ir priverčia tarnauti geriems tikslams.

Pastaruoju laikotarpiu užsienio autoriai (Krasnova O. V., Liders A. G.. 2002, p. 290) diskutuoja dėl gyvenimo kokybės koncepciją sudarančių elementų bei jų standartų. Standartas suprantamas kaip lygis, žemiau kurio gyvenimo kokybė tampa neįmanoma. Skiriami elementai:

- fizinės aplinkos faktoriai: visa, kas susiję su geru poilsiu, gyvenamojo būsto standartai, supančios aplinkos kontrolė, komforto ir saugumo lygis, režimas;
- socialinės aplinkos faktoriai: socialinio aktyvumo ir kūrybingumo lygis, šeima ir socialiniai ryšiai, kontaktai su organizacijomis;
- socioekonominiai faktoriai: pajamos, maistas, gyvenimo standartai, socialinis - ekonominis statusas;
- asmeninės autonomijos faktoriai: pasirinkimo galimybė, kasdienio gyvenimo kontrolė, sukurta aplinka kaip žmogaus sutarties rezultatas;
- subjektyvus pasitenkinimas: gyvenimo kokybė vertinama paties žmogaus;
- asmenybės faktoriai: psichologinė gerovė, moralė, pasitenkinimas gyvenimu, laimė.

Iš subjektyviosios gyvenimo kokybės šalininkų prizmės, kiekvienas iš mūsų pats gali vertinti, koks gyvenimas yra blogas ir koks geras. Pasak J. Šumskienės (2005, 61 p.), gyvenimo kokybė dažnai apibrėžiama kaip subjektyvi reakcija į įvairią gyvenimo patirtį, individualūs psichologiniai pasitenkinimo ir laisvės poreikiai. Todėl subjektyvią gyvenimo kokybę gali įvertinti tik pats individas. E. Acienė, R. Vaičekauskaitės (2009), pabrėžia J. Ruškaus teiginį, kad neįgalųjų gyvenimo kokybę rodo ne tik ekonominės padėties situacija, bet ir daugiau kintamųjų: sveikata: fizinės ir psichinės

¹⁴. Шамяионов, Р.М. 2004. Психология субъективного благополучия: (к разработке интегративной концепции). Саратов: Изд-во Саратов. ун-та.

sveikatos būklė; psichikos būklė, protinis atsilikimas; individo materialinė padėtis; gyvenimo sąlygos: aplinkos ypatybės, jų tinkamumas individui; šeima: šeimos įtaka individui; socialiniai santykiai, socialinės pagalbos (psichologinės ir materialinės) būklė, socialinė – emocinė tiriamojo patirtis, tarpusavio santykių įstaigoje kokybė, poilsis, kūryba, laisvalaikio veiklos kokybė ir leidimo būdas arba kūrybinė saviraiška; dalyvavimas bendruomenės veikloje, dalyvavimo kokybė, būdas arba profesinė/darbinė veikla už institucijos ar joje; religija: formalus (privalomas) ar laisvas religijos praktikavimas arba dvasinė veikla; savęs vertinimas/subjektyvi gerovė: psichinė, subjektyvi individo būseną, apimanti bendrą savęs vertinimą, pasitenkinimą savo būtimi, optimizmas ir požiūris į gyvenimą; individualių poreikių vertinimas.

Socialiniai poreikiai, kaip gyvenimo kokybės sudedamoji dalis, veikiausiai yra įgyjami gyvenant tarp kitų ir įsisavinant įvairias visuomeninio gyvenimo normas, vertybes. Didesnę įtaką elgesiui turi pozityvūs poreikiai – bendrumo, prierašumo, meilės, nes kiekvienas žmogus siekia savirealizacijos. Įvairūs autoriai: A. Maslow (2006), C. Rogers (2005) ir kt., - dažniausiai įvardija šiuos socialinius poreikius, tenkinant kuriuos pagerėja žmogaus emocinė ir psichologinė būklė: bendrumo (priklausymo) poreikis, saugumo, laimėjimų, savęs įvertinimo, savigarbos, dominavimo, panašumo, saviaktualizacijos ir saviraiškos, afiliacijos, prierašumo ir meilės, palaikyti kontaktą. Giluminis motyvas, anot minėtų mokslininkų, skatinantis žmones bendrauti, gali būti pamatinis siekis saugoti savo gyvybę, vengti mirties. Nuo jo, galima sakyti, priklauso gyvenimo kokybė plačiausia prasme. Sėkmingas, arba efektyvus, bendravimas yra toks, kuris leidžia mums pasiekti norimus tikslus ir patenkinti socialinius poreikius. Kasdieniniame gyvenime žmonės dažniau jaučiasi laimingi, kai gali ką nors pradžiuginti, ypač jei žino, kad iš pamaloninto asmens sulauks to paties.

Atviri, arba autentiški santykiai, C. Rogers (2005) teigimu, yra svarbūs kiekvienam žmogui. Toks bendravimas, kai žmogus geba apginti savo interesus nežemindamas kitų, aiškiai išsakydamas savo jausmus bei norus ir ieškodamas tiek sau, tiek kitam labiausiai priimtino sprendimo. Tarpusavio santykių lygmenyje bene svarbiausias bendravimo sėkmės rodiklis yra sėkmingas priklausymo poreikio tenkinimas – galimybė tapatintis su kitų žmonių grupėmis, būti jų nariais. Galima sakyti, kad bendraujame sėkmingai, kai jaučiamės esą vertinami, ne vieniši, turime savo vietą visuomenėje.

R. Lekavičienė, Z. Vasiliauskaitė, D. Antinienė, J. Almonaitienė (2010) pabrėžia autoriaus Schutz (1966) nuomonę, kad tarp asmeninių santykių užmezgimas, vystymas ir palaikymas priklauso nuo to, kokie santykiai patenkina asmens meilės – atspindi žmogaus siekį mylėti ir jaustis mylimam; priklausymo – skatina žmones ieškoti kitų asmenų draugijos (kiekvienas iš mūsų jaučia didesnę ar

mažesnę norą dalyvauti visuomenės socialiniame gyvenime) ir situacijos kontrolės poreikius – pasireiškia žmogaus siekimu daryti įtaką kitiems asmenims ir situacijai, kurioje jis yra.

Apibendrinant, galima teigti, kad gyvenimo kokybės nagrinėjimas atskleidžia, jog visuomenės raidoje gyvenimo kokybės samprata visada buvo aktuali rašytojams ir filosofams. Remiantis mąstytojų, mokslininkų mintimis, daroma prielaida, jog kintantis požiūris į tai, kas yra geras gyvenimas ar gyvenimo pilnatvė, palaipsniui tapo tiek politinių, tiek mokslo, tiek visuomenės diskusijų objektu. Vertinant žmonių su negalia gyvenimo kokybę lemiančius veiksnius, tikslinga apimti šias sritis: gyvenamąją aplinką, integraciją į visuomenę, socialinius ryšius ir dalyvavimą bendruomenėje, socialinės, darbinės ir kultūrinės aplinkos konstravimą socialiniame darbe bei asmens psichosocialinę transformaciją.

1.1.4. Gyvenimo kokybė kaip esminis socialinės integracijos vertinimo kriterijus

Gyvenimo kokybės tyrimai prasidėjo, siekiant suprasti visuomeninį ir asmeninį gerbūvį. Gyvenimo kokybė – tai galimybė asmeniui su negalia bręsti kaip socialiai aktyviai asmenybei tokiose srityse kaip komunikacija (bendravimas, informacija), savarankiškumas, socialinė integracija, tapatumas, laisvė, saviraiška. Filosofiniu požiūriu gyvenimo kokybė apibūdinama kaip žmogaus gyvenimo gerumo laipsnis arba vertė, laimės siekis. Gyvenimo kokybės sąvoka socialiniame darbe gali būti suprantama arba kaip asmens ir jį supančios aplinkos individuali perspektyva, arba kaip socialinis konstruktas. D. Goodley, C. Tregaskis (2006), teigia, kad socialinė aplinka apima ir artimiausią aplinką – šeimą. Mokslininkai atkreipia dėmesį, kad neįgalusis jau nuo vaikystės susiduria su tėvų, giminaičių požiūriu, kuris ne visuomet yra adekvatus, o kartais net priešiškas. Žmogus, turintis negalią gana ilgai buvo atmetamas, paliekamas ar apleidžiamas tėvų, išjuokiamas, išnaudojamas, nepriimamas į „normaliųjų“ bendruomenes, nevertinamas, izoliuojamas, pamiršamas. Dabar žmonės su negalia įgyja teisę tapti pilnaverčiais piliečiais, tačiau elgdamasi pagarbiai, nepriimtina jiems pataikauti tarsi prašydami atleidimo. Mokslininkų (J. Ruškus, N. Mažeikienė ir kt. (2007)) teigimu, svarbiausias žmonių su negalia tikslas – įsijungti į sveiką visuomenę, nesijausti atstumtaisiais. Galimybę neįgaliam žmogui gyventi pilnavertį gyvenimą bendruomenėje sąlygoja abipusė sąveika: sveikų žmonių pasirengimas priimti kitokį individą bei neįgalaus žmogaus pastangos būti veikliam. Taigi, gerinant neįgaliųjų gyvenimo kokybę, yra labai svarbūs užimtumas, integracijos procesas ir jų socialinis dalyvavimas visuomenėje.

Teigiama, kad žmonių su negalia (kaip ir visų kitų visuomenės narių) gyvenimo kokybę lemia tokie veiksniai: sveikata - fizinės ir psichinės sveikatos būklė; individo materialinė padėtis - gyvenimo sąlygos, jų pritaikymas pagal asmens poreikius; šeima - šeimos įtaka individui; socialiniai santykiai instituciniame lygyje - tarpusavio santykiai ir emocinis klimatas, socialinė pagalba; poilsis, kūryba, laisvalaikio kokybė; dalyvavimas bendruomenės veikloje - užimtumas arba darbinė/profesinė veikla, religija - laisvas praktikavimo pasirinkimas; savęs vertinimas, individo būseną, požiūris į gyvenimą (pasitenkinimas savo būtimi), individualių poreikių patenkinimas ir vertinimas. Tyrinėjant gyvenimo kokybės prielaidas, susiduriama su metodologiniais gyvenimo kokybės matavimo ir interpretavimo sunkumais, nes, kaip teigia A. Jurgelėnas, A. Juozulynas, M. Butkienė, K. Butikis (2009), gyvenimo kokybės integrali, dinamiška daugialypė sąvoka ir suvokiama įvairiai.

Kiti autoriai - G. Merkys, R. Brazienė, G. Kondrotaitė (2008), analizuojant visuomenę socialiniame kontekste, pabrėžia, kad gyvenimo kokybė - yra tas teorinis konstruktas, kuris susieja skirtingus socialinės gerovės faktiško realizavimo lygmenis - tai: a) makrolygmuo (bendros socialinės sąlygos ir prielaidos); b) bendruomenės (municipalini) lygmuo (konkrečios galimybės, paslaugų infrastruktūra ir kokybė); c) individo lygmuo (faktiškas pasinaudojimas socialiniais ištekliais, taip pat subjektyvus galimybių, pasitenkinimo vertinimas iš individualios patirties perspektyvos).

Anot F. Stepukonio, T. Svensson (2007), holistiniu požiūriu gyvenimo kokybės samprata yra daugiaplanė, aprėpianti ekonominius išteklius, gyvenimo sąlygas ir aplinką, įdarbinimą, išsilavinimą ir gebėjimus, namų ūkį ir santykius šeimoje, darbo ir poilsio balansą, sveikatą ir jos priežiūrą, subjektyvią gerovę, pasitikėjimą visuomenės institucijomis. Gyvenimo kokybė dar suprantama kaip vertybių visuma: kūrybinę veiklą, žmonių poreikių tenkinimas, žmogaus (grupių, visuomenės) ugdymas, pasitenkinimas žmonių socialiniais santykiais ir gyvenimo aplinka. Tai yra rodiklių ir faktorių visuma, apibrėžianti esminius žmogaus egzistencinių, dvasinių ir materialinių poreikių parametrus, pagal kuriuos žmogui suteikiama galimybė vertinti savo gyvenimą. Žmonių su negalia gyvenimo kokybei įtakos turi kultūriniai ypatumai ir įvairių grupių vertybinės nuostatos, kitas aspektas – ekonominiai ir socialiniai faktoriai, individualūs žmogaus ypatumai ir t.t..

Gyvenimo kokybės vertinimas labai priklauso ne tik nuo supančios aplinkos, bet ir nuo asmenybės tipo, išsilavinimo, sveikatos būklės. R. L. Schalock, G. N. Siperstein (1997) teigimu, gyvenimo kokybės vertinimas yra vertingas siekiant palyginti ir įvertinti tam tikrų su sveikata susijusių būklių įtaką tiek vertinant iš pačio individo pusės, tiek pagal tai, kokia pagalba jam yra reikalinga.

Žmogaus paskirtis yra kurti ir vystyti savo individualybę. S. Stašienės ir N. Petkevičienės (2003) teigimu, tai įmanoma tik gyvenant tarp kitų žmonių, kitų žmonių labai ir naudojantis kitų

žmonių pagalba. Mus veikia gyvenimo aplinka, aplinkos sąveika. Anot S. Stašienės ir N. Petkevičienės (2003), žmogaus individualios aplinkos disbalansas, t.y. žmogaus nesutarimas su savimi, sukelia socialinės adaptacijos sunkumų. Todėl žmogaus pastangos turi būti kreipiamos į kūrimą tokios individualios aplinkos struktūros, kuri leistų produktyviai adaptuotis gamtinėje, socialinėje, darbo ir kitose aplinkose. Rasti žmogui vietą aplinkoje – reiškia pažinti save. Kiekvienas individas yra asmenybė - nepakartojama, unikali, kontaktuojanti su kitomis asmenybėmis ir užimanti tam tikrą socialinę padėtį visuomenėje. Z. Pundziūtė, D. Stankuvienė (2011) pabrėžia žmonių su negalia integracijos privalumus visuomenei. Autorių teigimu, integracijos procesas naikina barjerus, ugdo toleranciją, padeda suprasti skirtingą gyvenimo patirtį; griauna stereotipus, vyraujančius visuomenėje; didina visų visuomenės narių lygias galimybes, padeda tėvams, auginantiems vaikus su negalia: didina bendravimo galimybes; padeda nesijausti atstumtiems ar vienišiams; padeda vystyti paslaugų tinklą; neįgaliesiems suteikia galimybę būti bendruomenės dalimi: susirasti draugų; bendrauti su kitais žmonėmis; išbandyti naujus įgūdžius.

Humanistinės psichologijos pradininkai C. Rogersas (1986a) ir A. H. Maslowas (2006), J. Ruževičius (2013) pabrėžė dabartinės aplinkos įtaką tobulėjimo potencialui bei meilės ir pripažinimo poreikių tenkinimo svarbą. C. Rogers (1986a) manymu, kad aplinka skatintų augti ir tobulėti, būtinos trys sąlygos – nuoširdumas, palankumas ir empatija. Žmonės padeda kitiems augti, būdami nuoširdūs – atviri savo pačių jausmams, nesistengdami rodytis kitokie nei yra, atsiskleisdami. Jis akcentavo basąlygišką priėmimą – tai pripažinimo, palankumo nuostata, vertinanti žmogų net tuomet, kai jis klysta. Humanistinės krypties atstovai pabrėžia žmoguje glūdinčias saviraiškos galias. Kaip teigia C. H. Zastrow (2003), svarbiausias humanistinės teorijos indėlis į socialinį darbą yra konsultanto ir kliento santykio nubrėžimas, kuris sudaro sąlygas teigiamiems pokyčiams. Jančaitytės, R. (Socialinis darbas. Patirtis ir metodai. 2010) teigimu, socialinai darbuotojai turi gebėti užmegzti nuoširdų ir pagarbų santykį su klientu bei vesti pokalbį, taikant minėtas technikas.

Orientacija į aukštesnes vertybes pagilina laimei reikalingą gyvenimo prasmingumo suvokimą. Kiekvienas visuomenės dalyvis yra nepakartojamas, nepakeičiamas ir vertingas, kad ir kas jis yra, kad koks jis yra, kad ir ką jis sugeba. Pats žmogaus gyvenimas jau savaime yra vertingas ir prasmingas visai bendruomenei. Humanistinės psichologijos atstovai (C. Rogers (2005) ir kt.) teigia, kad žmogus sąmoningai gali rinktis augimą ir transformaciją arba pasyvumą ir sustingimą. Tas, kuris nori keistis, išbando įvairias gyvenimo galimybes, rizikuoja, nebijo nežinomybės ir taip keičiasi. Anot C. Rogers (2005), humanistine teorija, išaukština žmogų kaip vertybę, unikalią, turinčią potencinių galimybių save realizuoti, geriausiai išmanančią savo situaciją ir problemas, kurias geba pati spręsti.

A. H. Maslowo (2006) idėjos apie asmenybės saviraišką prisidėjo prie humanistinės psichologijos krypties tapimo. Jo nuomone, motyvacinė būseną žmogui yra ypatinga, savita būseną, smarkiai išsiskirianti iš kitų organizmo būsenų. Natūralu, kad visa savo gyvenimą žmogus nepaliaujamai ko nors nori. Humanistinės filosofijos atstovas C. Rogersas (1980) teigia, kad kiekvienas žmogus tarsi ažuolo gilė gali augti, tobulėti, atskleisti savo galias, jei aplinka tam netrukdo. Augti padeda aplinka, supantys žmonės, kurie palankūs kitiems, rodo besąlygišką pagarbą. Poreikių patenkinimas vaidina svarbų vaidmenį motyvacijos teorijoje. Anot A. H. Maslow (2006), tikras poreikio patenkinimas visada patobulina, sustiprina individą, stumteli jį priekį sveiką jo vystymąsi. Asmenybės aktyvumas veikloje ir santykiuose su aplinka visada turi kryptį. Kaip teigia S. Stašienė ir N. Petkevičienė (2003), struktūrinis elementas, teikiantis aktyvumui kryptingumą, yra motyvacija. Žmogaus gyvenime motyvai atlieka kelias funkcijas: tai – skatina žmogaus elgesį ir jį nukreipia; motyvai padeda pajusti savo veiklos prasmę, dalyvauja ją kontroliuojant ir keičiant. Humanistinės egzistencinės filosofijos krypties atstovų atlikti tyrimai patvirtino, kad laimingi žmonės gali pozityviau prisidėti prie visuomenės raidos, laiko pasaulį saugesniu nei nelaimingi, palankiau vertina kitus, noriai padeda kitiems ir yra labiau patenkinti gyvenimu.

Egzistencinė filosofija, ypač požiūriu į asmenį ir žmogiškuosius santykius, yra viena optimistiškiausių. P. Godvado (2008) manymu, egzistencinė filosofija ir gali pasiūlyti itin savitą požiūrį į socialinį darbą bendruomenėje. Egzistencinė filosofija teigia: kadangi visa tikrovė aplink mus, ypač socialinė tikrovė, yra kiekvieno žmogaus suvokiama savitai, todėl kiekvienas žmogus yra unikalus ir vertingas - kiekvienas žmogus pasaulį mato savaip ir nė vienas nepatiria pasaulio taip pat kaip kas nors kitas. Kiekvienas žmogus yra laisvas savo prigimtimi ir iš principo nėra jokios jėgos, galinčios atimti šią laisvę. Egzistencinė filosofija pabrėžia, jog vienintelė situacija, kurią mes, kaip žmonės, galime patirti, yra dabartis - praeitį tegalime prisiminti, o apie ateitį tegalime fantazuoti. Visapusiškas dabarties situacijos išgyvenimas yra būtina sąlyga nuolatiniam augimui. Įsitraukimas į dabarties situaciją yra suprantamas kaip nuolatinis, tęstinis, o ne kaip vienkartinis procesas. Nuo dabarties momento visumos išgyvenimo žmonės linkę gintis kurdami iliuzijas apie tikrovę. P. Godvado (2008) teigimu, kaip tik tie patyrimai, kurių mes linkę vengti ar laikyti juos netinkamais, žalojančiais ar pavojingais, gali būti raktiniai, svarbūs mūsų augimui. Egzistencinės filosofijos požiūriu nė vienas žmogus nėra blogas iš prigimties. Remiantis egzistencine filosofija, galima teigti, kad kiekvienas žmogus ar žmonių grupė bet kuriuo savo gyvenimo momentu ir bet kokiomis aplinkybėmis yra pajėgūs radikaliai pakeisti savo gyvenimą. Egzistencinių idėjų taikymas socialinio darbo bendruomenėje

veiklos metu leidžia humanizuoti šią praktikos sritį bei suteiktų aiškesnes gaires socialiniams darbuotojams bendradarbiaujant su žmonėmis, turintiems negalią.

A. Bielskis (2015) pabrėžė egzistencinės aristoteliškos filosofijos požiūrį į tai, ką reiškia gyventi prasmingą gyvenimą. Tai yra gyvenimas dorybėmis, kurias subjektas aptinka praktikose ir tradicijoje. Anot jo, gyventi tokį gyvenimą įmanoma įtvirtinant racionalumą ir prasmės paieškas žmonių praktikose, galinčiose struktūruoti individualius ir kolektyvinius gyvenimus. Būtent per dalyvavimą praktikose kaip prasmingose veiklose įprantama prie moralinių ir intelektualinių dorybių. Prasmės jausmas ateina iš dalyvavimo šiose veiklose. Priklausymas nuo kitų ir jų parama yra esminis egzistencijos bruožas.

Tyrinėdama socialinę integraciją, kita autorė J. Pivorienė (2014, p. 39) teigia, kad socialinio darbo mokslo ir praktikos erdvėje aktuali tampa socialinio įsitraukimo strategija, kurianti atvirą ir integruotą visuomenę, užtikrinanti visų visuomenės narių lygias teises ir galimybes, skatinanti jų aktyvumą ir kūrybiškumą, veiksmingą dalyvavimą visuomenės gerovės kūrime. Ši strategija siejama dar su trimis visuomenės keitimo veiklos strategijomis: įgalinimo strategija, kuri siejama su galimybių tvariam vartojimui prieinamumu, sąlygų sudarymu pasirinkti kokybiškas paslaugas, sprendimus ir produktus; padėsinimo strategija – tvaraus elgesio pasirinkimas ir stimuliacija per sensibilizaciją; iliustravimo strategija, siejama su gerosios praktikos pavyzdžiais ir jų sklaida daryti įtaką bendruomenės elgesio pokyčiams. Anot autorės, visos keturios visuomenės elgesio keitimo strategijos sudaro vieną visuomenės darnios plėtros modelį, nukreiptą į visuomenės gerovės augimą.

Nagrinėjant gyvenimo kokybę, kaip integracijos vertinimo kriterijus, J. Ruževičius (2013) pabrėžia, kad gyvenimo kokybė dažniausiai vertinama laikantis pertekliaus teorijos, kuri teigia, kad žmogaus pasitenkinimas vienoje gyvenimo kokybės srityje įtakoja pasitenkinimo lygį kitose srityse. Asmens sąmonėje gyvenimo sritys išsidėstę tam tikra hierarchija: aukščiausiai yra bendrai suvokiama visa gyvenimo kokybė, po to individualiai išsidėsto kitos gyvenimo kokybės sudedamosios dalys (šeima, darbas, sveikata, laisvalaikis ir pan.). Didelis pasitenkinimas vienoje gyvenimo srityje didina pasitenkinimo lygį pagal svarbumą aukščiau esančioje srityje, pavyzdžiui, aukšta gyvenimo darbe kokybė didina pasitenkinimą viso gyvenimo kokybe (perteklius kyla iš apačios į viršų). Tačiau jaučiamas nepasitenkinimas viena gyvenimo sritimi gali beveik neįtakoti kitų sričių pasitenkinimo lygio arba didinti pasitenkinimo lygį vienoje srityje.

J. Ruževičiaus (2013) teigimu, individo pasitenkinimo gyvenimo darbe kokybės lygis lemia pasitenkinimą gyvenimu apskritai. Šis vertinimo principas galioja ir kitų gyvenimo kokybės

sudedamųjų dalių vertinime: tiriant gyvenimo darbe kokybę turi būti vertinami darbo sąlygų ir aplinkos objektyvūs veiksniai ir subjektyvūs, kiekvienam žmogui svarbūs veiksniai.

3pav. Gyvenimo kokybės sudėtinės dalys (J. Ruževičius, 2013).

L. Gvaldaitės, B. Švedaitės (2005) teigimu, socialiniai darbuotojai siekdami įgalinti asmenį su negalia, veikia krizės intervencijos sąlygomis. Dirbama su kliento socialiniu tinklu, taikomi atvejo vadybos, konsultavimo, komandinio darbo arba terapijos metodai. Įgalinimo proceso esmė ta, kad šiame procese aktyvus klientas, geriausiai žinantis savo situaciją. Asmuo su negalia turi savitus poreikius bei savitą pasaulį, gyvena tam tikroje socialinėje aplinkoje bei aplinkybėse.

M. Išoraitės (2005) teigimu, vienas iš efektyviausių būdų integruoti proto negalios žmogų į visuomenės gyvenimą yra jo užimtumas, t. y. darbinė veikla. Suprantama, kad žmogaus su negalia darbas dažnai negali būti labai produktyvus ir intensyvus, bet jo labai didelė socialinė vertė. Kita vertus, kaip teigia J. R. Šinkūnienė (2013), iš esmės socialinės integracijos prielaida yra aplinkos gebėjimas priimti tokį žmogų su negalia į savo tarpą, tačiau dažnai ši sąvoka vartojama neatsakingai. Integracija mažai ką turi bendrą su tuo, kas turi būti daroma dėl žmogaus su ypatingais poreikiais, klaidinga neįgalus žmones vadinti integruotus į sveikųjų grupę. Anot autorės, tikrasis integracijos tikslas – skatinti priimti individu kitiškumą kaip normalų reiškinį.

Apibendrinant galima teigti, jog nepaisant nesamo vieningo gyvenimo kokybės apibrėžimo, galima pastebėti visų aukščiau minėtų autorių akcentuojamas svarbias sritis, analizuojant gyvenimo kokybę: fizinę, socialinę, psichologinę bei ekonominę. Vertinant tiek sveikų, tiek negalių turinčių asmenų gyvenimo kokybę svarbu atsižvelgti į objektyviasias bei subjektyviasias dimensijas. Negalių turinčio žmogaus gyvenime socialinis darbuotojas yra asmuo, galintis skatinti savarankiškumą, įkvėpti

pasitikėjimo savimi, padėti įveikti esamas ar menamas kliūtis sėkmingai integracijai į visuomenę. Integravimo esminė nuostata yra ta, kad žmogus su negalia turi dalyvauti socialinėje sveikų žmonių bendruomenės veikloje, siekdama savirealizacijos. Tikrasis integracijos tikslas – skatinti priimti individu ktoniškumą kaip normalų reiškinį. Tai padeda šiems žmonėms būti aktyvesniems ir gyventi kartu su tais, kurie neturi ypatingų negalių. Būtent prasmingų veiklų dėka galima pasiekti norimo rezultato. Strategijos efektyvumas priklauso nuo nuoseklaus jos taikymo bei paslaugų prieinamumo. Šias sąlygas užtikrinti gali neįgaliųjų dienos centrai.

1.2. Užimtumo veiklų dienos centre sąsajos su gyvenimo kokybe

1.2.1. Dienos centro socialinės, darbinės ir kultūrinės aplinkos konstravimas socialiniame darbe

Anot G. Navaičio (2012, 149 p.) žmogus palankioje aplinkoje išmoksta pozityviai vertinti save, o šis jausmas yra svarbi sėkmingesnio gyvenimo prielaida. Ir G. Navaičio (2012) manymu, žmonės tokioje aplinkoje jaučiasi laimingesni. Z. Pundziūtės, D. Stankuvienės (2011) teigimu, dienos centro siekiamybė sudaryti sąlygas didesniai skaičiui neįgalių asmenų, išeiti į integravimo programą bei sudaryti sąlygas asmens individualių darbinės veiklos gebėjimų atskleidimui, siekti atkurti neįgaliųjų bendruomeninius ryšius, didinti neįgaliųjų galimybę dalyvauti bendruomenės gyvenime.

Negalia atima žmogaus galimybę dalyvauti visuomenės gyvenime kaip lygus su lygiu su sveikaisiais visuomenės nariais. Nepaisant negalios, žmogus gali būti savarankiškas, esant tam tikroms sąlygoms, judėti, turėti draugų, dirbti mėgstamą darbą ir panašiai. Neįgaliųjų bei jų artimųjų gyvenimą dažnai apsunkina ir tai, jog ne visi neįgalieji sugeba prisitaikyti prie besikeičiančios aplinkos, įsitvirtinti darbo rinkoje. Tokiems asmenims labai svarbu suteikti galimybes dalyvauti neformaliojo užimtumo veiklose, padedančiose atstatyti fizines, protines, socialines ir profesines galimybes, suformuoti darbinis įgūdžius. Neįgalaus asmens gebėjimas, kaip įgalinimas dalyvauti įvairiose darbinės veiklos formose tiesiogiai priklauso nuo taikomų kompleksinės reabilitacijos priemonių efektyvumo, specialiųjų poreikių tenkinimo lygio. J. Ruškus, N. Mažeikienė, R. Najanienė (2013) pateikė įgalinimą trijų lygmenų:

- bendruomenių, kai panaudojami resursai ir strategijos siekiant didinti bendruomeninę kontrolę.
- mažų grupių, kur dalijamasi patirtimi, analize ir ekspertize, ir taip auga grupės įtaka;
- asmeninio, kai pasiekama didesnė kasdienio gyvenimo ir bendruomeninio dalyvavimo kontrolė;

Visuomeninis - teisinis lygmuo.

Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymas socialinių paslaugų teikimo mastui ir rūšims pagal gyventojų poreikius nustatyti įpareigoja savivaldybes kasmet sudaryti ir tvirtinti socialinių paslaugų planą. Socialinių paslaugų planas sudaromas vadovaujantis Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2006 m. lapkričio 15. nutarimu Nr. 1132 „Dėl Socialinių paslaugų metodikos patvirtinimo“ patvirtinta Socialinių paslaugų planavimo metodika ir Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2007 m. balandžio 12 d. įsakymu Nr. A1-104 „Dėl Socialinių paslaugų plano formos ir Socialinių paslaugų efektyvumo vertinimo kriterijų patvirtinimo“.

Pagrindiniai socialinių paslaugų organizatoriai yra savivaldybės ir jose dirbantys socialinio darbo specialistai, kurie analizuoja ir vertina gyventojų socialinių paslaugų poreikius, nustato ir planuoja socialinių paslaugų teikimo mastą ir rūšis, jų finansavimo šaltinius, organizuoja socialinių paslaugų teikimą atitinkamose institucijose bei organizacijose, užtikrina ir kontroliuoja socialinių paslaugų teikimą savo teritorijoje.

Klaipėdos miesto savivaldybės socialinių paslaugų 2019 metų planas parengtas atsižvelgiant į Klaipėdos miesto savivaldybės 2013–2020 metų strateginį plėtros planą ir rengiamas pagal Klaipėdos miesto savivaldybės 2019–2021 metų programas. Socialinių paslaugų teikimo tikslas – sudaryti sąlygas asmeniui (šeimai) ugdyti ar stiprinti gebėjimus ir galimybes spręsti savo socialines problemas, palaikyti socialinius ryšius su visuomene, taip pat padėti įveikti socialinę atskirtį. Socialinės paslaugos teikiamos siekiant užkirsti kelią asmens, šeimos, bendruomenės socialinėms problemoms kilti, taip pat visuomenės socialiniam saugumui užtikrinti.

Socialinių paslaugų teikimo ir plėtros tikslai Klaipėdos mieste atitinka Klaipėdos miesto savivaldybės 2013–2020 metų strateginio plėtros plano 1 prioriteto „Sveika, sumani ir saugi bendruomenė“ 1.3 tikslą „Gerinti socialinių paslaugų kokybę, didinti jų įvairovę ir prieinamumą miesto gyventojams“ ir šiam tikslui įgyvendinti keliamus uždavinius:

- didinti bendrųjų socialinių paslaugų įvairovę ir aprėptį;
- didinti socialinės priežiūros paslaugų aprėptį ir prieinamumą;
- didinti socialinės globos paslaugų aprėptį ir prieinamumą;
- didinti socialinės paramos tikslingumą, prieinamumą, administravimo kokybę bei efektyvumą.

Socialinės paslaugos yra reglamentuojamos Lietuvos Respublikos įstatymais, Vyriausybės nutarimais, kitais teisės aktais, kuriuose socialinės paslaugos yra suklasifikuotos, patvirtintos socialinių paslaugų poreikio nustatymo ir skyrimo, mokėjimo už socialines paslaugas tvarkų aprašai, numatyti reikalavimai socialinių paslaugų įstaigoms, apibrėžta atsakomybė už socialinių paslaugų teikimą, nustatyti paslaugų teikimo prioritetai. Priklausomai nuo teisinės aplinkos pokyčių gali keistis socialinių

paslaugų teikimo prioritetai, reikalavimai socialinių paslaugų poreikio nustatymui, skyrimui, teikimui. Klaipėdos mieste už socialinių paslaugų teikimą jos teritorijoje nuolat gyvenantiems asmenims atsakinga savivaldybė, todėl ji ir yra didžiosios dalies socialinių paslaugų įstaigų steigėja. Klaipėdos mieste socialines paslaugas teikia biudžetinės ir viešosios įstaigos bei kelios nevyriausybinės organizacijos. Socialines paslaugas administruoja Socialinės paramos skyrius, o teikia Klaipėdos miesto savivaldybės įsteigtos socialinių paslaugų įstaigos, organizacijos, iš kurių perkamos socialinės paslaugos, įstaigos, su kuriomis sudaromos lėšų kompensavimo už suteiktas paslaugas sutartys, ir nevyriausybinės organizacijos, kurių projektai iš dalies finansuojami iš savivaldybės biudžeto lėšų.

T. N. Liobikienė ir J. R. Šinkūnienė (2010) pateikė Cymro (2000) pagrindines socialinio darbo sritis ir principus, kuriais turėtų būti kuriama konkrečios įstaigos darbo struktūra, jais grindžiama socialinio darbo su neįgaliais asmenimis sistema:

1. Įsiliejimo į bendruomenę skatinimas:

- Veiklos prieinamumas. Užtikrinti neįgalių žmonių dalyvavimą bendruomenės gyvenime ir bendrą indėlį į jo turtinimą bei įvairinimą.
- Aplinkos pritaikymas. Garantuoti visuomeninių patogumų prieinamumą.
- Informacijos sklaida. Užmegzti ir palaikyti ryšius su kitais, siekiančiais teigiamų visuomenės požiūrio pokyčių.
- Veiklos sričių plėtra. Padėti žmonėms dalyvauti visose gyvenimo srityse.
- Bendravimo rato kūrimas. Padėti neįgaliems asmenims susirasti draugų, išlaikyti juos ir plėsti jų ratą.
- Perspektyvos kūrimas. Padėti žmonėms siekti naujų galimybių, potyrių ir išbandyti ką nors naujo.

2. Pasirinkimo ir savarankiškumo skatinimas:

- Socialinis savarankiškumas. Padėti neįgaliems asmenims kiek įmanoma savarankiškai tvarkyti savo gyvenimą.
- Sudaryti sąlygas savarankiškai pasirinkti. Skatinti reikšti asmeninę nuomonę ir pageidavimus.

3. Kompetencijos ir įgūdžių ugdymas:

- Metodinė bazė. Kurti metodikas, kurios padėtų žmonėms ugdyti savivoką, socialinius įgūdžius ir savo vertės supretimą.
- Ugdymas. Padėti įgyti naujų socialinių įgūdžių ir sugebėjimų.
- Darbo veikla. Tobulinti žmonių turimus socialinius įgūdžius, suteikiant jiems didesnes galimybes darbo veikloje.

4. Pagarba teisėms ir asmens orumui:

- Negalios samprata. Formuoti teigiama požiūrį į neįgalų asmenį, pateikiant informaciją visuomenei laikytis etikos normų.
- Teisinė struktūra. Užtikrinti socialinių paslaugų kokybę bei kontrolę.

Visi šie principai glaudžiai susiję tarpusavyje, tačiau principas – pagarba neįgalaus asmens teisėms ir orumui, požiūrio į negalią formavimas – pirminė ir svarbiausis socialinio darbuotojo, dirbančio su neįgaliais asmenimis, veiklos sėkmės prielaida.

J. Ruškus, N. Mažeikienė, R. Naujanienė (2013) pateikė E. Sadano (2004) teiginį, institucijų ir socialinių struktūrų vykdoma priežiūra ir stebėjimas iš išorės virsta procesais subjekto viduje, tampa subjekto internalizuota realybe. Subjekto viduje susiformuoja:

- * savotiška vidinė akis – vidinis žvilgsnis. Subjektas pradeda įgyvendinti savęs priežiūrą, discipliną, kuri pasireiškia kaip kaltės, gėdos jausmas;
- * nuovoka, kaip elgtis pagal visuomenės reikalavimus.

Vidinis savęs prižiūrėjimas, stebėjimas, drausminimas yra institucinės galios ir poveikio žmogui rezultatas. Institucijos, realizuodamos savo priežiūros/stebėjimo ir baudymo galią, taiko subjekto formavimo technologijas.

Šiuolaikinėje socializacijos ir integracijos procesų traktuotėje Friendlander (cit. iš Kvieskienės, 2005, 13–14) teigimu, akcentuojama aktyvi negalią turinčių asmenų veikla, siejama su terminu „gerovė“, kuri apibūdinama kaip „organizuota socialinių paslaugų ir institucijų sistema, sukurta padėti individams ir grupėms pasiekti patenkinamus gyvenimo, sveikatos ir asmeninių bei socialinių ryšių standartus, kurie leistų jiems išplėtoti visus gebėjimus ir pagerintų jų gyvenimo kokybę atsižvelgiant į jų šeimų ir bendruomenės poreikius.

Apibendrinus, galima teigti, kad Klaipėdos miesto visuomeniniame - teisiniame lygmenyje įgyvendinamas socialinių paslaugų tikslas, t.y. - suteikti socialinę pagalbą asmenims (šeimoms), nesugebantiems pasirūpinti savo asmeniniu ir socialiniu gyvenimu, sudarant jiems sąlygas stiprinti savo gebėjimus patiems spręsti iškylančias socialines problemas ir siekiant sumažinti ar išvengti socialinės atskirties. Socialinių paslaugų poreikis priklauso nuo įvairių besikeičiančių aplinkybių: asmens savarankiškumo, sveikatos, asmens pajamų, gyvenimo sąlygų, gyvenamos vietovės, socialinio statuso ir kitų veiksnių. Asmenys su negalia ir senyvo amžiaus asmenys bei jų šeimų nariai, socialinės rizikos šeimos ir jose augantys vaikai, likę be tėvų globos vaikai, socialinės rizikos suaugę asmenys yra pagrindiniai socialinių paslaugų gavėjai mieste.

1.2.2. Įstaigos objektyvaus požiūrio gyvenimo kokybę užtikrinantys veiksniai

Siekiant atskleisti bendruomeninį lygmenį dienos centre kaip socialinį, darbinės ir kultūrinės aplinkos formuotoją, būtina aptarti institucijoje esantį struktūrinį lygmenį.

Bendruomenė kuria individo gebėjimą veikti kartu su kitais ir kurti bendruomenę. Apibūdinant bendruomeninį įgalinimą, J. Ruškaus J., N. Mažeikienė, R. Naujanienės (2013) pabrėžė E. Sadano (2004) sampratą, kaip geresnę aplinkų ir sprendimų priėmimo kontrolę tose aplinkose, kuriose bendruomenė veikia. Bendruomenė moko žmones priimti sprendimus grupėje, spręsti bendras problemas, mobilizuoti resursus bendram gėriui pasiekti. Žmonės patys kartu formuluoja ir išsikelia tikslus, renkasi priemones jiems pasiekti, vertina rezultatus. Bendruomeninis įgalinimas numano tikėjimą aktyvia demokratija, maksimaliu narių dalyvavimu, žmogaus teisių įgyvendinimu priimant jiems svarbius sprendimus. Organizacinis įgalinimo lygmuo, kitaip – formalizuota įgalinimo strategija, laikomas viena bendruomeninio įgalinimo formų, kai organizacija ima diegti bendruomeninės demokratinės vadybos principus kurdama įgalinančias aplinkas.

Dienos centro socialinių paslaugų teikimas per užimtumo užsiėmimus, kaip gyvenimo kokybės prielaida yra ypač svarbus neįgaliam žmogui, kurio metu siekiami papildomi tikslai:

1. Socialinės pagalbos veiklą organizuoti taip, kad būtų tobulinami individo gebėjimai ir jis galėtų gyventi kuo savarankiškiau;
2. Veiklą (užsiėmimą) organizuoti taip, kad neįgalieji galėtų gyventi kaip kiti ir kartu su kitais.

J. Urbonienė pabrėžia (2011), kad pagrindiniai socialinių paslaugų teikėjai yra socialiniai darbuotojai, kurie ne tik teikia paslaugas, bet yra ir organizatoriai, ir koordinatoriai. Socialinis darbas orientuojamas į asmenį ar šeimą, esančius tam tikroje socialinėje aplinkoje ir veikiamus tam tikrų socialinių veiksnių. Socialinio darbo reikalavimas – sisteminis požiūris, kad visi trys elementai – asmuo, aplinka bei santykiai tarp asmens ir aplinkos – sudarytų vieningą visumą. Socialinio darbuotojo profesinį vaidmenį, teikiant specialiąsias socialines paslaugas, galima apibūdinti kaip metodinį tarpininkavimą tarp kliento ir socialinių institucijų sprendžiant problemas.

Anot L. P. Donaldsono (2004) (Iš J. Ruškaus, N. Mažeikienės, R. Naujanienės (2013)), socialinių paslaugų organizacijos yra ideali priemonė formuoti į įgalinimą orientuotas socialines grupes dėl kelių priežasčių.

- * Pirma, socialinį darbą dirba profesinį mandatą turintys profesionalai, todėl jie gali derinti individualias ir sisteminės intervencijas.

- * Antra, socialinių paslaugų tinklo buvimas leidžia efektyviau – vykdant bendras socialines veiklas – įveikti istoriškai ir instituciskai susiklosčiusias engimo praktikas.
- * Trečia, socialinių paslaugų organizacijos gali nesunkiai susisiekti su struktūrinio engimo kritikos ekspertais, turinčiais engimo patirtį ir žinančiais būdus, kaip ją įveikti; klientai irgi laikomi analogiškais struktūrinio engimo įveikimo ekspertais.
- * Ketvirta, socialinių paslaugų organizacijos disponuoja organizaciniais resursais (personalo laiko, technologijų, darbo erdvės, žinių ir pan.), kurie vertingi didinant kritinį sąmoningumą, plėtojant ugdymą apie veiklų strategijas ir taktikas, organizuojant ir mobilizuojant bendrą veiklą.

Socialiniai darbuotojai turėtų atsisipirti natūraliam paslaugų gavėjų pasipriešinimui ir padėti jiems plėtoti lokalų žinojimą. Socialinį darbuotoją J. Ruškus, N. Mažeikienė, R. Naujanienė (2013) apibrėžia kaip tyrėją, kuris išaiškina žmogaus su negalia poreikius, pomėgius ir interesus. Pagal minėtus autorius, soc. darbuotojas – organizatorius – planuoja laisvalaikio ir užimtumo veiklas, sudaro konkretaus poveikio planą, atlieka jo įgyvendinimo ir poveikio vertinimą. Soc. darbuotojas – įgalintojas – sudomina naujomis laisvalaikio veiklomis, skatina aktyviai dalyvauti, padeda atrasti laisvalaikio poveikio stipriąsias puses. Labai svarbu, kad ir pats klientas socialinėje aplinkoje aktyviai dalyvautų įgalinimo procese. Kaip teigia T. N. Liobikienė ir J. R. Šinkūnienė (2010), naujovės vyksta tada, kai pradeda veikti asmuo, kuriam visada atitekdavo žiūrovo vaidmuo. Esant kasdieniniams situacijoms, anot J. Sadausko (2010) socialinių darbuotojų vidinės nuostatos, požiūris ir pastangos spręsti neįgalųjų problemas, kurių dėl negalios patys asmenys priimti nepajėgus. Įgalintojo vaidmenį socialinis darbuotojas prisiima ir tada, kai siekiama padėti klientui pakeisti situaciją. Socialinis darbuotojas atsakingas už tai, kad klientas užbaigtų konkretų pokytį. Įgalintojo vaidmuo taip pat planuojamas, padedant klientui rasti išeitį jo vertybėse. Ir kaip teigia J. Sadauskas (2010, p. 60), socialinis darbuotojas, planuoja kolektyviniu veiksniu, siekdamas svarbiausių bendruomenės darbo tikslų – kurti ir stiprinti vietos žmonių bei organizacijų gebėjimus, mokėjimus ir motyvaciją išspręsti bendruomenės problemas ir vykdyti prevencinę praktiką, įveikiant socialines problemas – siekia bendruomenės narių socialinės gerovės. Vis aktyviau įgyti ir išlaikyti didžiausią įmanomą savarankiškumą, fizinius, protinius, socialinius ir profesinius gebėjimus, didėja informacijos apie sveiką gyvenimo būdą bei specialistų, dirbančių su neįgaliaisiais, kompetencijos sveikatos stiprinimo ir sveikos gyvensenos klausimais poreikis.

Objektyvioji gyvenimo kokybė dienos centre skaičiuojama remiantis individualių socialinės globos planų gaunamais rezultatais. Gyvenimo kokybė yra vertinama pradžioje ir pabaigoje. Gaunamas

skirtumas ir parodomas pokytis. Socialinių paslaugų teikėjas atsižvelgia į fizinę ir socialinę paslaugų gavėjo aplinką tobulindamas, teikdamas ir vertindamas paslaugų gavėjams skirtas paslaugas. Socialinių paslaugų teikėjas įtraukia paslaugų gavėjus į individualaus plano rengimą ir peržiūrą, kad užtikrintų paslaugų gavėjo asmeninį indėlį į jo/jos individualų planą.

2 lentelė. Gyvenimo kokybės BĮ neįgalųjų dienos centre vertinimui naudojama vertinimo skalė

Įvertinimas	Vertinimo balas
Paslaugų gavėjas visiškai pasiekė iškeltus tikslus	4
Paslaugų gavėjas pasiekė iškeltus tikslus	3
Paslaugų gavėjas iš dalies pasiekė iškeltus tikslus	2
Paslaugų gavėjas nepasiekė iškeltų tikslų	1

Skaičiuojamas bendras rezultatų balas, kuris rodo:

Įvertinimas	Vertinimo balas
Aukštas pasiekimas	40-52
Vidutinis pasiekimas	27-39
Žemas pasiekimas	14-26
Labai žemas pasiekimas	0-13

Dienos centro socialinių paslaugų teikimas per užimtumo užsiėmimus, kaip objektyvios gyvenimo kokybės prielaida yra ypač svarbus neįgaliam žmogui, kurio metu siekiami papildomi tikslai:

- * Socialinės pagalbos veiklą organizuoti taip, kad būtų tobulinami individo gebėjimai ir jis galėtų gyventi kuo savarankiškiau;
- * Tą veiklą (užsiėmimą) organizuoti taip, kad neįgalieji galėtų gyventi kuo normalesnį gyvenimą, t.y. gyventi kaip kiti ir kartu su kitais.

Vykdamas socialinės, darbinės ir kultūrinės aplinkos konstravimą socialiniame darbe, organizuojant užimtumo veiklas dienos centre, taikomi nauji metodai, technikos ir metodikos, skatinantys aktyvų centro lankytojų dalyvavimą užimtumo veiklų procese. Mokslininko S. Watkiss (2004) atliktas tyrimas išskiria keletą pagrindinių motyvuojančių žmones dirbti, užsiimti veikla dalykų,

kurie nėra susiję su materialine nauda ir yra panaudojami, organizuojant užimtumo veiklas dienos centre „Klaipėdos lakštutė“:

- Atlikti permainas – labiausiai motyvuoja galimybė padaryti „pasaulį geresnį“.
- Taikyti ir gilinti savo turimus įgūdžius – dažnai mes turime daugiau teorinių žinių, kurias mes norėtume taikyti praktikoje, bet neturime tokios galimybės, todėl dažnai labai motyvuoja galimybė taikyti kuo daugiau turimų žinių.
- Įdomūs užsiėmimai – motyvaciją kelia ir galimybė ne tik siekti savo tobulėjimo profesinėje srityje, bet ir galimybė atsipalaiduoti.
- Padėti žmonėms – dažniausia padėjęs žmogui gauni ir atgalinį ryšį (padėką), kuris tave gali dar labiau motyvuoti ir pakelti savivertę.
- Išmokti naujų įgūdžių – dažnai žmogų vilioja galimybė išmokti kažką naujo.
- Socialiniai renginiai – skatinti žmonių motyvaciją ir moralumą.
- Galimybė pasirinkti užduotis – socialiniai darbuotojai turėtų pasiūlyti lankytojams ne viena užduotį veikloje, bet keletą, nes net ir labai įdomi veikla po ilgo laiko tarpo gali tapti rutina ir atsibosti, tuomet žmogaus motyvacija gali smarkiai kisti į neigiamą pusę (kristi). Dienos centro lankytojų galimybė pakeisti vieną veiklą kita skatins jų motyvaciją ir tinkamą darbo atlikimą.
- Galimybė būti komandos dalimi – bendrystės ir bičiulystės jausmas. Dalijimasis patirtimi ir galimybė susikurti tvirtą socialinį kontaktą labai motyvuoja žmones. Taip pat motyvacijai didelę įtaką daro ir tai, kad žmogui išugdomas pareigos grupei jausmas, kada nesinori nuvilti savo komandos narių.
- Akiračio plėtimas - motyvuoja galimybės pamatyti, pajusti ir sužinoti daugiau.
- Draugai – dažnai motyvuoja užsiėmimai, kurie gali pasiūlyti naujų pažinčių, kurios gali atnešti naudą ateityje.
- Pasitikėjimas savimi – dažniausiai žmones motyvuoja galimybė išmėginti save ir taip pakelti savo pasitikėjimo savimi lygį.
- Pasitenkinimas darbu – pasitenkinimas darbu gali būti pasiektas atlikus užduotį tinkamai ir dar gavus pagyrimą iš aplinkos.
- Asmeniniai pasiekimai – žmogui reikia ne tik duoti (savo žinias, pasiekimus, gabumus), bet ir gauti kažką sau. Dažnai tai būna nauja patirtis, įgūdžiai, žinios, didesnis pasitikėjimas savimi, nauji pažįstami ir finansinė nauda.

Prie subjektyvių sąlygų, teikiant socialines paslaugas per užimtumo veiklą organizavimą, priskiriamas socialinių darbuotojų bendradarbiavimas. Labai svarbu socialiniame darbe mokėti kurti

kokybiškus santykius bendruomenėje, kurie lemia sėkmingą darbą ir kūrybišką aplinką, dirbant su neįgaliesiais. Anot B. Kreivinienės ir Vaičiulienės (2012, p. 136), bendruomenėje žmonių su negalia gyvenimo kokybė priklauso nuo artimųjų gebėjimo globoti, rūpintis ir galimybės užtikrinti šiems žmonėms tam tikrą autonomijos laipsnį. Visuomenės nuostatos labiausiai veikia neįgaliųjų gyvenimo kokybę. Todėl pozityvus negalios vertinimas yra itin aktualus. Socialiniai darbuotojai, esantys arčiausiai žmogaus, turinčio psichinę negalią ar intelektualinį sutrikimą, turėtų padėti susigaudyti socialinėje sistemoje, atkurti artimus ryšius, įgalinti.

Apibendrinant, galima teigti, kad atsižvelgiant į integracijos į visuomenę ir socialinio dalyvavimo žmonių su negalia sunkumus, šalyje vis labiau plečiamas socialinių paslaugų tinklas. Neįgaliesiems Klaipėdos m. dienos centre „Klaipėdos lakštutė“ teikiamos įvairaus pobūdžio socialinės paslaugos, kuriomis siekiama įtakoti bei pagerinti šių asmenų gyvenimo kokybę. Visi žmonės turi vienodą teisę į žmogaus vertą egzistavimą, nepriklausomai nuo jų sugebėjimų. Mūsų visuomenė privalo sudaryti tokias pat sąlygas visiems dalyviams. Žmogus turi teisę gyventi, neatsižvelgiant į amžių, negalią, socialinį statusą, gyvenimo sąlygų. B. Kreivinienės ir J. Vaičiulienės (2012) teigimu, socialiniai darbuotojai, esantys arčiausiai žmogaus, turinčio psichinę negalią ar intelektualinį sutrikimą, turėtų padėti „susigaudyti“ socialinėje sistemoje, atkurti artimus ryšius, įgalinti. Gyvenimo kokybė priklauso nuo suvokimo, kiek neįgalus asmuo yra priimamas visuomenėje. Taigi, galima teigti, kad dienos centre yra sėkmingai įgyvendinamas bendras užimtumo veiklų organizavimo tikslas – padėti asmenims nuo 18 m., turintiems psichikos ir elgesio sutrikimų, integruotis į visuomenę, gerinti jų gyvenimo kokybę bei ugdyti jų kasdienio gyvenimo ir darbinius įgūdžius.

1.2.3. Žmogaus psichosocialinė transformacija užimtumo veiklų kontekste

Individualus įgalinimas prasideda, anot J. Ruškaus, G. Mažeikio (2007), kai individai patys apibrėžia savo poreikius ir siekius, patys, o ne specialistai, priima sprendimus ir dėl jų prisiima atsakomybę.

F. Folgheraiter (1998) įgalinimą traktuoja kaip psichologinę būseną, kaip žmogaus įsitikinimą, kad jis gali ar turi veikti arba geba veikti; arba kaip intervencijos strategiją - gebėjimą veikti kartu su pagalbos reikalingu asmeniu taip, kad nebūtų pakenkiama jo įsitikinimams ir kompetencijoms. Autoriaus nuomone, efektyvus rezultatas pasiekiamas tada, kai pavyksta sujungti abu lygmenis. Anot F. Folgheraiter (2002), teigiamas pokytis įmanomas būtent tada, kai žmonės suvokia, kad šiame procese jie yra veikėjai ir turi teisę ar netgi pareigą būti savo gerovės kūrėjai. Individualaus įgalinimo

esmė, kaip teigia J. Ruškus, N. Mažeikienė, R. Naujanienė (2013) – tai perėjimas iš pasyvios būklės į aktyvią:

- * Aktyvi individo būklė numano pasitikėjimą savimi, savęs priėmimą,
- * Socialinį ir politinį suvokimą, gebėjimą būti svarbia dalimi priimant sprendimus ir kontroliuojant aplinkos išteklius.

Individualus įgalinimas yra individualus daugiasluoksnio organizacinio, bendruomeninio, socialinės politikos proceso lygmuo. J. Ruškaus, N. Mažeikienės, R. Naujanienės (2013) teigimu, asmeniniam įgalinimui svarbūs tokie veiksniai, kaip:

- įsitraukimas į krizės ar gyvenimo perėjimo situaciją,
- frustracijos ir pykčio jausminis patyrimas,
- naujos informacijos gavimas ir reagavimas į ją,
- savo stiprybių ir gebėjimų atpažinimas.

Leliūgienės I., Janušaitienės N., Baršauskienės V. (2011) teigimu, įgalinimas skiriamas į dvi įgalinimo sampratas:

- Įgalinimas siejamas su individu, t. y. įgalintu individu laikomas tas, kuris geba priimti sprendimus, būtinus kasdieniams jo gyvenimo įvykiams reguliuoti. Taip pat remiantis turimomis žiniomis pasirinkti tuos veiksmus, kurie turėtų galios veikti taip, kaip būtina. Jei individas vienas to padaryti negali, jam reikia priemonių, kurios padėtų tai pasiekti.

- Įgalinimas siejamas su priemonėmis, kaip su galimybe individui kontroliuoti ir reguliuoti savo kasdienį gyvenimą.

J. Ruškaus, N. Mažeikienės, R. Naujanienės (2013) teigimu, grupės dienos centre laikomos idealia priemone individualiam įgalinimui skatinti: čia gaunama socialinė ir emocinė parama, įgyjami būsimai socialinei politinei veiklai reikalingi įgūdžiai; savipagalbos grupėse gaunama kitų žmonių pagalba, taip pat patiriama ir suteikiama pagalba kitiems žmonėms, grupėje individas gali patirti abipusę įtaką, pereinama nuo *aš į mes*.

Kitų žmonių parama reikšminga asmeninės kontrolės kiekvieną dieną augimui, padeda geriau suvokti įvairias bejėgiškumo alternatyvas. J. Ruškus, N. Mažeikienė, R. Naujanienė (2013) pabrėžė praktinę pagalbą klientui, kaip kasdienė pagalba priimant sprendimus ir įveikiant kasdienes problemas ir moralinę pagalbą - klientai nurodo kaip savipagalbos grupės, kitų asmenų padrąšinimą siekti savo tikslų ar svajonių, didinti tikėjimą savimi, atpažinti savo stiprybes ir gebėjimus. Klientui yra reikšminga asmens parama laiku suteikiant tinkamą informaciją, skatinančio imtis iniciatyvos keistis ir dalyvauti, ir pan..

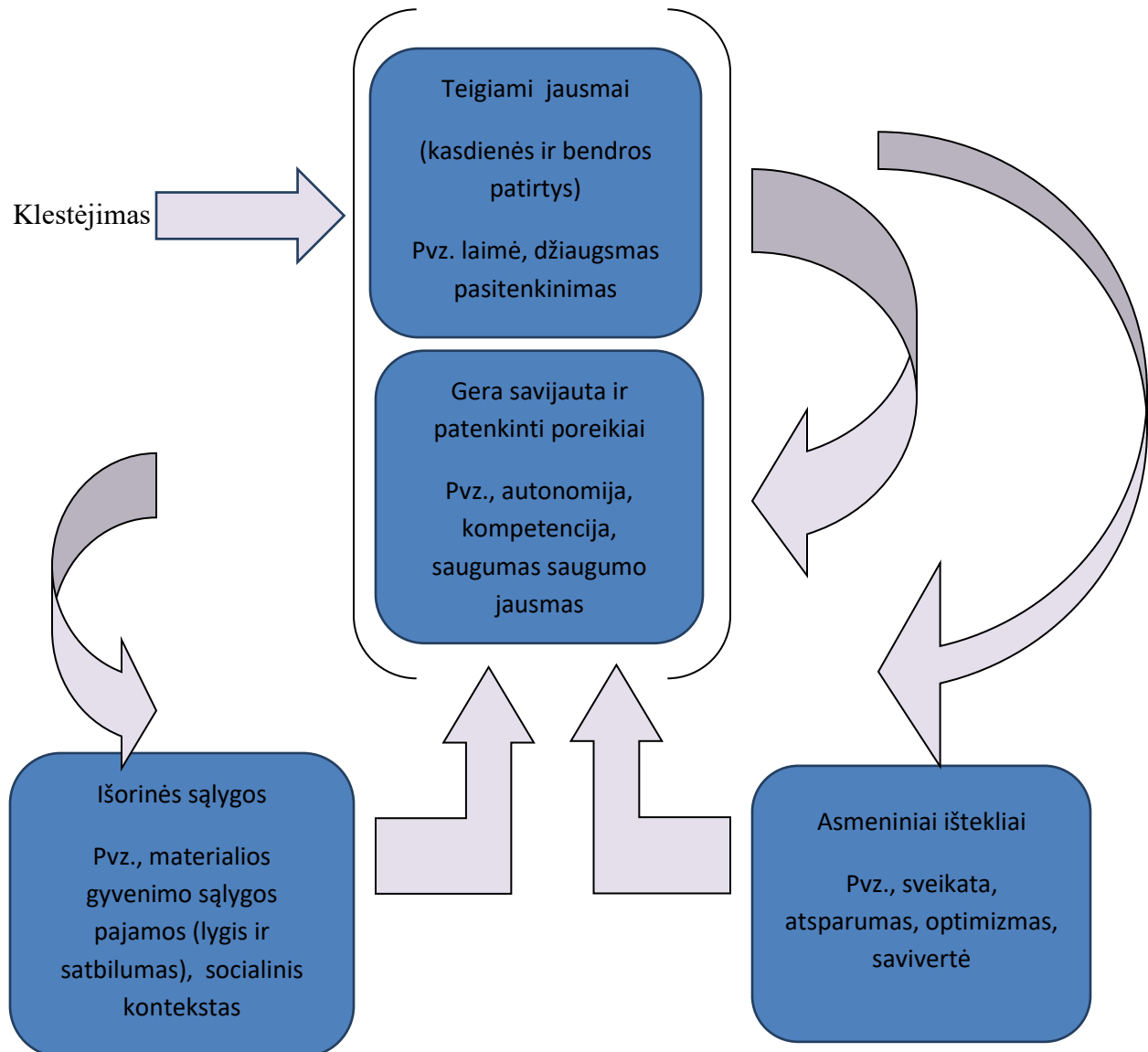
Veikla ir darbinis užimtumas dienos centre, kaip įgalinanti priemonė, žmogui reikalingi kaip maistas, nes tai suteikia jo gyvenimui turinį ir prasmingumą. Užimtumą galima apibūdinti kaip įdomų ir ilgalaikį užsiėmimą. Sveikas gyvenimas, kaip teigia dauguma minėtų autoriai, yra užpildytas meilės ir darbo. Darbas padeda patenkinti kelis A. H. Maslowo (2006) poreikių piramidės lygius. Darbas ne tik palaiko, bet ir mus visus susieja. Žmonių gyvenimo kokybė pagerėja, kai jie būna tikslingai užsiėmę (iš D.G. Myers, 2008). Anot, A. H. Maslow (2006), vienas iš žmonių polinkų yra – troškimas džiaugtis gyvenimu, gerai leisti laiką.

Šiandien mūsų visuomenėje yra labai aktuali tema – žmonių su negalia rengimas gyvenimui, jų užimtumas, savęs vertinimas bei įgalinimas, integravimas į darbo rinką. Visuomenės humanistinės psichologijos ir egzistencinės filosofijos plėtra verčia išsamiau domėtis dienos centrą lankančių neįgalių žmonių poreikiais ir užimtumo galimybėmis, tenkinant tuos poreikius. Kad centro lankytojai jaustųsi pilnaverčiais visuomenės nariais, kad jų poreikiai kiek įmanoma būtų patenkinami, neįgaliuosius reikia įtraukti į prasmingą veiklą. Analizuojant protinę negalią turinčių žmonių gyvenimo kokybės prielaidas, verta paminėti S. Gradeckienės (2002) požiūrį į tai, jog dėmesys sutelkiamas į gebėjimus ir galimybes, o ne į negalią ir apribojimus. Mokslininkė teigia, kad bendravimo ryšio dėka neįgalieji gauna efektyvią pagalbą, kuri gerina jų gyvenimo kokybę. Anot D. G. Myers (2008), socialinė parama – jausmas, kad esi mėgstamas, kad tau priitaria, kad tave padrąsina artimi draugai ir šeima – stiprina ne tik laimės jausmą, bet ir sveikatą. Aplinka, kuri patenkina mūsų poreikį priklausyti, taip pat užtikrina stipresnę imuninę sistemą.

Egzistencinė filosofija grindžiamame socialiniame darbe naudojamos tokios intervencijos kaip: socialiniai darbuotojai ar užimtumo specialistai aiškina dienos centro klientams situaciją; padeda kurti gyvenimo planus; sudaro sąlygas asmeninės filosofijos ir gyvenimo stiliaus pokyčiams, padeda subjektyviai vertinti savo gyvenimą. Nauji tikslai, idealai ir vertybės padeda centro lankytojams užmegzti ryšius su kitais žmonėmis, formuoti naują požiūrį į save, santykį su pačiu savimi, aktualizuoti vidinius resursus, gerinant savo gyvenimo kokybę. M. B. Firsov, B. J. Šapiro (2002) teigimu, darbuotojo intervencija yra – socialinio darbuotojo emocinis įsitraukimas ir dalyvavimas klientų išgyvenimuose, atviras pokalbis apie visuomenės ignoruojamus, intymius kliento išgyvenimus, pastangos suprasti ir išgirsti kliento pasakojimą taip, kaip jis nori būti išgirstas, pripažinti klientą savo problemų aspektu, iš kurio galima mokytis. Socialinis darbuotojas realizuoja patarėjo, draugo, partnerio, „realaus“ žmogaus vaidmenį.

Teikiant socialines paslaugas žmonėms su negalia egzistencinės prasmės paieškoje, socialinis darbuotojas ir užimtumo specialistas turi išsiaiškinti, kokie yra kliento vidiniai įsitikinimai: asmeninė

filosofija ir pasaulėžiūra, prasmės, vertybės, lūkesčiai. Pagal K. Horney (1950), vertingiausia idėja – žmogiškoji būtybė turi įgimtą savirealizacijos polinkį. K. Horney (1950) tikėjo, kad, pašalinus kliūtis, individas išsivystys į subrendusį, visiškai realizavusį suaugusįjį.

4 pav. Dinaminis gerovės modelis (Survilienė R. pagal Abdallah S., Steuer N., Marks N. 2012, p. 7)

V. Vaicekauskienės (2016), teigimu R. Survilienės (2012) dinaminis gerovės modelis (žiūr. 4 pav.) atskleidžia svarbiausias neįgaliųjų žmonių gyvenimo kokybės/gerovės siekiamybes ir struktūrinės socializacijos dalis:

- patenkinti asmens poreikiai, kurie padeda pasiekti gerą asmens savijautą ir saugumą;

- teigiami jausmai – laimė, džiaugsmas, pasitenkinimas, kylantys dėl pozityvaus bendravimo veiklose turi teigiamą poveikį, nes padidina asmens norą įveikti naujus iššūkius, praplečia asmeninius išteklius ir padidina jo galimybes;
- asmeniniai ištekliai – sveikatos, savivertės, optimizmo, atsparumo ugdytas(is);
- išorinių sąlygų visuomenėje sudarymas ir racionalus panaudojimas darniai asmenybės ir bendruomenės plėtrai.

Negalią turinčių žmonių integracijos ir socializacijos procese, kaip pabrėžia V. Vaicekauskienė (2016), mokslininkai ir praktikai rekomenduoja daugiau dėmesio skirti asmens adaptacijos problemoms spręsti, kadangi žmones su negalia lydi tokie socialiniai sunkumai kaip žemas savęs vertinimas ir savijauta, mažinantys intelektinės veiklos galimybes, darbingumą, iniciatyvumą, sunkinantys bendravimą ir ryšius bei santykius su kitais žmonėmis ir aplinka.

Remiantis Lietuvos socialinių darbuotojų etikos kodeksu (2017) pagrindinė socialinio darbo idėja yra ginti žmogų kaip individualybę, puoselėti jo teisę į apsisprendimą ir savirealizaciją. Savirealizacija yra vienas iš socialinio darbo aspektų. Žmogaus savirealizaciją lemia dviejų tipų veiksniai: susiję su žmogaus savybėmis ir vidiniais sprendimais bei susiję su išorinės aplinkos poveikiu, kuris yra labai svarbus. Didesnis socialumas reiškia didesnį atsparumą.

A. Juodraitis (2004), nagrinėjęs adaptacijos ir socializacijos ryšius, išskiria adaptaciją lemiančius veiksnius (kintamąsias) ir rekomenduoja formuoti ir vertinti asmens socialinį išsivystymą ir adaptaciją pagal tokius bruožus:

- psichologinių mokėjimų ir tarpasmeninių santykių sferos žinių įvaldymas;
- socialinių vertybių (savo, kitų ir kolektyvo kaip visumos atžvilgiu) išsivystymas;
- socialiai priimtų elgesio būdų įvaldymas.

Tad asmens transformacija – kaip socializacijos ir integracijos procesų įgyvendinimas ir su tuo susijusių problemų sprendimas yra viena pagrindinių socialinio darbo dienos centruose gvildinamų aktualijų.

Iš humanistinės perspektyvos svarbus yra kliento poreikių atliepimas, vertinimas žmogaus su negalia kaip vertingo žmogaus, kuris pats gali formuoti pasirinkimą bei reikšti norą užsiimti/dalyvauti veiklose. Anot C. Rogers (2005), C. H. Zastrow (2003), specialistas tik padeda atpažinti, kurios vertybės neatitinka individo patirties. Teigiami santykiai grupėje dienos centre gali koreguoti jos narių neigiamas patirtis kitoje aplinkoje, ypač šeimoje, nes grupė daugeliu atveju yra panaši į šeimą – grupės nariams yra būdingas artumas, jie gali išreikšti savo emocijas, tai gali būti vėliau perkelta į šeimos aplinką. Grupėje galima ugdyti bendravimo įgūdžius, grupės nariai turi unikalią galimybę mokytis iš

čia pat atsirandančių santykių, kuriuos jie patys kuria. Darbo grupėje metu galimas stiprus emocinis išgyvenimas, teikiantis palengvėjimą – atviros narių emocijos ir išgyvenimai nėra slopinami.

Vertybinių nuostatų atranka, gyvenimo prasmės matymas, galimybė kontroliuoti savo gyvenimą – tai stebuklingas geros savijautos ir gyvenimo gerovės rodiklis. V. Aramavičiūtės (2005) teigimu, šie išvardinti gyvenimo komponentai leidžia žmogui pajusti daugiau laisvės ir gyventi atskleidžiant savo talentus ir galimybes. Mąstymas ir kūrybinė – meninė veikla pakelia žmogų virš savo paties ir kitų, šalia jo esančių žmonių, interesų.

Tik siekianti saviraiškos, laisva, kūrybiška, atvira patirčiai asmenybė gali būti visiškai funkcionali, sugebanti priimti save ir kitus tokius, kokie iš tiesų yra. A. H. Maslow (2006) idealas – save realizuojantis žmogus. Pasak šio mokslininko, saviraiškos poreikis, padedantis asmeniui realizuoti savo intelektines ir kūrybines galias – yra gyvenimo pagrindas. Humanistinės krypties atstovas C.R.Rogers (2005), akcentuoja kūrybos reikšmę žmogaus gyvenime. Anot R. Kučinskienės (2006) kūrybiškumas yra jėga, kuri padeda teigiamai save vertinti ir lemia individo dvasinę raidą.

Dienos centro pagalba per vykdomą projektinę veiklą (2018 m. ES projektas “Intelektinio sutrikimą turinčių asmenų integracija į darbo rinką Nr. 08.3.1.- ESFA – K- 413-01-0038”)¹⁵ lankytojai turi galimybę integruotis į darbo rinką, užsidirbti pinigų. Dirbantis žmogus su negalia ne tik išreiškia save, įgyja pasitikėjimą savimi, tačiau gaudamas pajamas ir turėdamas galimybę pats save išlaikyti visuomenės akimis tampa lygiateisiu jos nariu. J. Ruškaus (2002) teigimu, pripažįstama neįgalaus asmens teisė kurti sąlygas, kurios stiprina jo pasirinkimo gebėjimus, daryti įtaką teikiamos paramos turiniui, pasirinkti jam tinkančius gyvenimo vietas ir būdus.

J. Ruškus, N. Mažeikienė, R. Najanienė (2013, p. 14) pateikė M. Foucault teiginį, kad individai – aktyvūs subjektai. Galios praktika tiesiogiai susijusi su individų savireguliacija ir savidisciplina:

- * Individo viduje slypi ne tik gebėjimas paklusti ir save disciplinuoti, žmoguje slypi ir jo paties išsilaisvinimo šaltinis.
- * Žmonės yra ne tik galios objektai, kurie priima į save galios iš išorės poveikį: individai turi gebėjimą veikti ir pasipriešinti.
- * Galia, kaip individų drąsa bei parama jiems kuriant savo laisves ir pasirinkimus.

¹⁵BĮ Neįgaliųjų dienos centras “Klaipėdos lakštutė”. 2018 m. ES projektas “Intelektinio sutrikimą turinčių asmenų integracija į darbo rinką Nr. 08.3.1.- ESFA – K- 413-01-0038”: <http://www.klaipedoslakstute.lt/turinys/2018m-es-projektas-intelektinio-sutrikima-turinciu-asmenu-integracija-i-darbo-rinka-nr-08-3-1---esfa-k-413-01-0038/lt> žiūr. 2017.12.03

Užimtumo veiklos metu dienos centre taikomas inkliuzijos metodas. Anot J. Ruškaus (2002), šis metodas išreiškia pagrindinį socialinės integracijos principą – sukurti vienodas sąlygas visiems, ir sveikiems, ir neįgaliesiems, dalyvauti bet kokioje veikloje. Autoriaus teigimu, visi laimi būdami drauge, t.y. neįgalieji įgyja savivertę ir pilnavertį bendravimą, sveikieji visuomenės nariai keičia savo moralines nuostatas, mokosi vertinti kiekvieną žmogų, nepriklausomai nuo jo negalės. Tačiau inkliuzija negali būti vertinama kaip priemonė, ji yra galutinis tikslas ir vertybė.

Apibendrinat galima konstatuoti, kad dienos centro pagalba paslaugų gavėjams (lankytojams) sudaromos sąlygos bei suteikiamos galimybės socializuotis ir integruotis į visuomenę. Dienos centre per multidisciplininiu požiūriu paremtą paslaugų teikimą yra didinamas neįgalųjų užimtumas, jame dirba specialistai, kurie savo darbu labai daug prisideda prie neįgalųjų gyvenimo kokybės bei psichologinės savijautos gerinimo, ypač daug prie to prisideda psichologai, socialiniai darbuotojai, užimtumo specialistai, sveikatos specialistai, kineziterapeutai patys neįgalieji labai džiaugiasi dienos centro pagalba jiems, ypač vykdomomis socialinėmis bei užimtumo programomis, kadangi šių programų pagalba žmonėms, turintys negalia, gali tenkinti savo socialinius poreikius, gerinti įvairius anksčiau įgytus įgūdžius, o kartu ir mokytis naujų, dar nežinomų dalykų – yra sudarytos sąlygos jų saviraiškai.

1.2.4. Socialinio darbuotojo užimtumo veiklų organizavimo svarba per gyvenimo kokybės užtikrinimą

Dėl veiklos naudos gyvenimo kokybei žmonių su negalia pritaria daug autorių. Veiklos reikšmė žmogui ir mokėjimas užsiimti veikla skiriasi - įvairūs žmonės įvairiai vertina tą pačią veiklą. Veikla gali būti asmens tapatybės, tobulėjimo, patirties, prestižo, statuso, naujos patirties, ramybės, džiaugsmo, saviraiškos šaltinis. Darbo su neįgaliaisiais metodikoje (2009) apibrėžta, kad veikla gali reikšti pinigų šaltinį, buvimą tarp žmonių, tarnavimą kitiems, laiko praleidimą, išsigelbėjimo radimą, kompetencijos plėtrą, lavinimąsi. Svarbu suprasti, kad skirtinga veiklos sritis kiekvienam turi skirtingą reikšmę. Filosofijos, psichologijos, estetikos ir medicinos raida davė pakankamą mokslinį pagrindą teigti, jog meninė raiška teigiamai veikia žmonių emocijas, jausmus, skatina veikti, kurti bei įprasmina gyvenimą. Užimtumo veikla teikia galimybę žmogui su negalia patenkinti savęs vertinimo poreikį, kuris suteikia pasitikėjimo savimi, savo vertės, jėgos, pajėgumo, adekvatumo, buvimo naudingam ir reikalingam pasaulyje jausmą.

J. Ruškaus teigimu (2002), žmogiškasis augimas reiškia neįgaliųjų tarpusavio santykių išmokimą. Darbo metu, neįgalūs žmonės, išmoka priimti sprendimus ir būti atsakingu už savo darbo rezultatus ir save. Žmogus su negalia atranda, kad jis gali kurti, daryti kažką naudinga, tai padeda jam suvokti savo vertę. Kita vertus, I. Leliūgienė (2002) akcentuoja, jog užimtumas globos įstaigoje organizuojamas ir yra skirtas prarastų darbo ir bendravimo sugebėjimų atnaujinimui arba jų formavimui, bei aktyvaus gyvenimo palaikymui ir formavimui. Atviros visuomenės šalininkai aiškina, kad pagrindiniu gyvenimo kokybės kriterijumi turi būti ne poreikių patenkinimo laipsnis, bet jų patenkinimo galimybės.

Organizuojant užimtumo veiklas dienos centre laikomasi veiklų įvairovės metodais. Nes, kaip teigia G. D. Myers (2008), žmogaus gyvenimo kokybė priklauso nuo kasdienės veiklos. Kuo ta veikla aktyvesnė, tuo gyvenimas tampa kokybiškesnis. Veikla gali padėti keisti sistemų ar individų funkcionavimo būdus. Būtent per veiklą išmokstama daugelio įgūdžių, būtinų adekvačiam funkcionavimui. Asmenų socializacija pagal visuomenės įprastą patirtį ir kultūrą labai priklauso nuo pasirinktos veiklos. Veikla dienos centre yra priemonė žmonėms su negalia tobulinti socialinius, bendravimo įgūdžius, taip pat būdas pažinti save, skatina sėkmę, kuri savo ruožtu didina savęs vertinimą, įskaitant teigiamą savęs suvokimą ir kompetenciją.

Užimtumas, kaip teigia B. Gruževskis (2002) žmonėms su negalia leidžia: atstatyti ir tobulinti prarastus bei naujus įgūdžius; pritaikyti savo kūrybines galias; būti naudingiems visuomenei; suteikia aplinkinių bei visuomenės pripažinimą; skatina orumą ir savigarbą; teikia galimybių bendrauti ir bendradarbiauti.

A. Bakk, K. Grunewald (1997) teigimu, gerai organizavus laisvalaikio ir kultūrinę veiklą, galima pasiekti, kad žmogui su negalia sustiprėtų pasitikėjimas savimi; sustiprėtų jausmas, kad jis – visuomenės dalis. Bendra veikla, vykdoma dienos centre kartu su neįgalioju jį padrąsina, paskatina, jis tampa komunikabilesnis, atviresnis, o pagyrimas, ar bet koks geras žodis, neįgaliajam yra labai svarbus. Žmogui turinčiam negalia labai svarbu išklausymas, nuoširdus bendravimas, patarimai geriau negu tabletė kuria jam tenka gerti kiekvieną dieną.

R. Carter ir S. K. Golant (2002), teigia, kad darbas žmones, turinčius negalia, kaip ir mus visus praturtina. Iš jų negalima atimti teisės dirbti, jei jie sugeba atlikti savo pareigas. Darbas teikia gyvenimui struktūrą ir prasmę. Be to darbas teikia galimybę bendrauti su draugais ir kolegomis, leidžia tokiems žmonėms pasijausti, kad jie yra bendruomenės nariai.

A. Paulėkaitė (Naujovės socialiniame darbe. 2003) teigimu, užsiėmimai svarbūs ir dėl to, kad žmonės taptų žvaulesni. Dalyvaudami alternatyvaus užimtumo programoje, sutrikusio intelekto asmenys

turėtų galimybę kompensuoti sutrikusias funkcijas, patirtų malonių pojūčių, nenuobodžiai praleistų laiką, būtų kiek įmanoma lavinami jų įgūdžiai, kad jie taptų savarankiškesni, apsieitų be kitų pagalbos. Kartais tokia veikla reikalinga, kad nevyktų asmens degradacija, ir, kad užimtumo organizavimas atliktų palaikomąją žmogaus būklės funkciją. Ne tik tikslinga veikla, bet ir bendravimas didina neįgalaus asmens pasitikėjimą aplinka, stiprina saugumą, jis patiria teigiamų emocijų, o pastangos atlikti elementarius veiksmus skatina elementarų mąstymą. Dienos centre užimtumo veikloje lankytojams sudaromos salygos ir suteikiamos galimybės sukurti naujus santykius, atrasti draugus, bendraminčius.

D. Budavičienės, E. Buroko ir kt. (2006) teigimu, kiekvienam suaugusiam demokratinės visuomenės nariui darbas yra tikrai svarbi visaverčio gyvenimo sąlyga. Darbui skiriame nemažą savo gyvenimo dalį. Darbe atsiveria plačios bendravimo galimybės: čia įgyjame draugų, su kuriais smagu dalytis mintimis, patirtimi ir idėjomis. Ne mažiau svarbus darbas yra ir suaugusiems, turintiems proto negalią.

Dienos centre užimtumo veiklų organizavimas vyksta kūrybos, meno kontekste. Anot V. Franklio (2008), kūrybiškumas, užsiimant prasminga veikla, suteikia žmogui galimybę gyventi šią akimirką. Nesusikaustymas griežto elgesio taisyklėmis, pasirinkimo laisvė leidžia pasireikšti žmogaus kūrybiškumo potencialui. Pasaulyje jau seniai diskutuojama apie ekonominę ir socialinę meno naudą. R. Survilienė (2012) teigia, kad ne tik diskutuojama – kuriamos ir įgyvendinamos strategijos, kuriose menas yra priemonė spręsti bendruomenės gyvybingumo, socialinės integracijos, sveikatos, ekologijos ir kitas problemas. Meno nauda arba poveikis žmogaus sveikatai/gerovei yra užprogramuojamas bendradarbiavimo tarp projekto partnerių kokybėje – t.y. susikalbėjimas ir susitarimas tarp meno ir sveikatos priežiūros arba socialinės globos įstaigų. R. Survilienės (2012) nuomone, gali būti pasirenkami skirtingi meno žanrai, skirtingos meninės išraiškos priemonės, meniniai užsiėmimai gali vykti labai įvairiose socialinio pobūdžio įstaigose ir t.t.. Tačiau visuomet svarbiausia tai, jog visi užimtumo veiklų dalyviai sutinka, kad svarbiausias meniniame užsiėmime yra žmogus. Rasti būdą prie jo prieiti ir jam padėti yra pagrindinė užimtumo veiklos siekiama. Renkantis veiklas atsižvelgiama į daugelį aspektų – fizinę sveikatą, asmens diagnozę, psichologinę būseną, aplinkos suvaržymus ir reikalavimus. Tuo pačiu metu paliekama daug erdvės asmens kūrybiškumui – kad žmogus, net jei anksčiau nebuvo nieko panašaus daręs, turėtų galimybę priimti individualius kūrybinius sprendimus. Kad ir kaip būtų, pozityviems santykiams, bendravimui čia tenka pagrindinė vieta. L. Gvaldaitės (2009) teigimu, pozityvus pokytis asmens gyvenime iš esmės galimas tik įsikišant išorės veiksniams -

per individualius santykius su specialistais ar bendruomenės nariais, taip pat dėl grupėse, bendruomenėse vykstančių procesų, kuriuos kuria juose dalyvaujantys.

Gyvenimo kokybė tiesiogiai veikia asmens sveikatą ir kūrybinę veiklą. Kaip teigia L. Kriukelienė (2014), sveikatos būklė taip pat daro poveikį gyvenimo gerovės lygiui, tačiau jo nenulemia. Neįgalaus žmogaus gyvenimas gali būti įdomus ir prasmingas. Valios pastangų ir vertybinių nuostatų pasirinkimo dėka kiekvienas žmogus savo gyvenimą gali pakreipti norima linkme. Įprasminti gyvenimą daugeliu atvejų padeda meninė raiška. Anot Kriukelienės, L. (2014), meninis aktyvumas veikia tarsi natūralus antidepresantas. Kitaip nei vaistai, kurie tik išsklaido liūdesį, meninė raiška žadina teigiamus jausmus, padeda kitur nukreipti dėmesį, ugdo iniciatyvumą, įgalina atsikratyti baimės, nerimo ir emocinio sąstingio.

Socialinis darbuotojas integruoja žmogų su negalia į visuomenę užimtumo veiklų metodais ir technikomis. Socialinio darbuotojo tikslas – per užimtumo veiklų organizavimą ugdyti bendravimo įgūdžius, sudaryti sąlygas lankytojui jaustis reikalingu, įpatingu, nepakartojamu. Socialinis darbuotojas užimtumo metu moko ne tik matyti veiklos prasmę, bet ir lavina estetiškumą, skatina matyti grožį, išvelgti jį daiktuose, gamtoje, džiaugtis ir puoselėti jį bei ir integruotis - pratina džiaugtis pasiektais savo darbo rezultatais. J. Tamašauskienė (2006) pabrėžė Vaitoškaitės J. teiginį, kad svarbiausia yra paskatinti lankytoją išmėginti užduotį, nes napabandžius sunku spręsti, ar užduotis atitinka jo galimybes. Jeigu darbas nesiseka, jis pakeičiamas į tokį, kuris lankytojui lengviau sekasi. Mokydami naujo įgūdžio yra pabrėžama, kad jį įvaldęs lankytojas pasieks dar vieną pergalę, kad naujai išmoktas veiksmas sustiprins jo savarankiškumą. Svarbu įtikinti žmones su negalia, kad jiems pakaks vidinės valios įgyvendinti savo norus dirbant naudingą darbą.

J. Tamašauskienė (2006, p. 13) pateikė Masiukaitės, A. teiginį, kad kalbant apie proto negalią, prasminga veikla ir rankų darbus, jų tarpusavio sąsajų norėtusi ieškoti per bendražmogiškaisiais patirtis. Remdamiesi ne tik asmenų, turinčių proto negalia, skirtybėmis, bet ir minėtomis sąsajomis, galėtume bendradarbiauti, įprasmindami kartais iš pažiūros lyg ir betikslę veiklą, pagrįstai bei motyvuotai kurti, taikydami įvairius darbo bei ugdymo metodus. Pastebėti, pajusti, patirti, pritaikyti – tai ir žmonijos vystymosi pagrindas, ir nuolat besikartojanti darbo pradžia, išėities taškas, kūrybinis žaidimas. Šios patirtis nepriklausomai nuo prigimties savybių, gebėjimų ar gyvenimo būdo, gali tapti įkvepimo šaltiniu kuriant ir atliekant terapines, sensorines ar reklaksacines užduotis. Masiukaitės, A. (Iš Tamašauskienės, J. 2006, p. 15) teigimu, nors ir dirbant ne pagal individualias programas pats darbo procesas reikalauja individualizavimo, atsižvelgiant į skirtingą neįgalaus asmens raišką, emocinę sanklodą, individualų ritmą bei tai, kaip jis pats vertina savo darbo rezultatus. Labai svarbu sutelkti

dėmesį į tai, kas dažniausiai yra sunkiausia asmeniui, turinčiam proto negalią, t.y. į sugebėjimą abstrakčiai mastyti. Žmogui su negalia yra būtinas pačių įvairiausių formų praktinis pažinimas, pavyzdžiui: parodų ir muziejų lankymas, ekskursijos, meno bei gamtos albumų peržiūra, muzikos klausymasis, pokalbiai ir pan..

Užimtumo veiklos metu terapijos elementų dėka siekiama pažadinti vidines neįgalių žmonių potencines galias. Užimtumo terapija, kaip metodas, dirbant yra taikoma su įvairiais klientais: sergančiais psichikos liga, turinčiais fizinę negalią ir protinę negalią, socialinės rizikos asmenimis. Užimtumo terapijos metodų naudingumas pasireiškia tuo, kad klientai atsipalaiduoja, pajunta didesnę pasitikėjimą savo jėgomis, realizuojasi kaip asmenybės. Mokslininkų (Dubodelovos, Ž., Mačiulaičio, R. (2012), Kučinskienės, R. (2006), Kriukelienės, L. (2009) ir kt.), nuomone, užimtumo terapija sumažina įtampą per pamatinių poreikių patenkinimą (paramos suteikimas, padrąšinimas, apsauga, meilė, pagarba), pašalina grėsmes (apsauga, geros socialinės sąlygos), ugdo, lavina pažinimą ir supratimą, padeda kovoti su ligos simptomais, veiklos terapijos metu vyksta žmogiškų santykių užmezgimas, kaip įrodimą, kad tokie santykiai galimi, kad jie gali būti džiugūs ir vaisingi. Tokiu būdu, A. H. Maslow (2006) teigimu, vyksta kliento pasirengimas savarankiškai užmegzti gerus žmogiškus santykius.

Įgalintis terapinis užsiėmimas reiškia, kad veikla įgalina žmones pasirinkti, pasiruošti ir atlikti tą užsiėmimą, kuris jų nuomone, reikalingas ir naudingas jų aplinkoje. Dubodelovos Ž., Mačiulaičio R. (2012) teigimu, užimtumo terapeutas (dienos centre - socialinis darbuotojas ar užimtumo specialistas) dažniausiai atlieka įgalintojo vaidmenį, vietoj to, kad atliktų ką nors už klientą. Pirma, užimtumo terapija yra problemų sprendimo procesas. Šiuo atveju problemos sprendimas užimtumo terapijos procese skiriasi nuo klasikinio problemos sprendimo proceso suvokimo. Čia problemos išsprendimu gali būti problemos įtakos klientui sumažinimas arba esamo funkcionavimo parėmimas. Antra, užimtumo terapijoje problemos sprendimo procesas yra holistinis, t.y., parama asmenims yra teikiama kompleksiskai. Užimtumo terapeutų požiūriu, emocinė, pažintinė, socialinė, fizinė, jutiminė ir suvokimo sritys yra nedaloma visuma, todėl užimtumo terapijoje yra taikoma nemažai įvairių problemos sprendimo instrumentų. Trečia, žvelgiant iš užimtumo terapijos pozicijų yra tikima, kad kiekvieno individo svarbiausias poreikis yra prasminga veikla. Sveikas žmogus kasdieninę gyvenimo veiklą sugeba atlikti pozityviai ir efektyviai, tačiau šis procesas gali būti nutrauktas ligos ar negalios.

Užimtumo veikloje, taikant terapijos elementus, siekiama gerinti klientų kasdieninį funkcionavimą, teikti džiaugsmą, pasitikėjimo savimi jausmą. Viena iš pagrindinių užimtumo terapijos vertybių yra pripažinimas, kad kiekvienas asmuo yra unikalus, turintis individualių gebėjimų,

problemų, poreikių ir motyvų, socialinės ir kultūrinės patirties žmogus. Kaip teigia Ž. Dubodelova, R. Mačiulaitis (2012), skirtingos meno šakos ugdo skirtingas intelekto rūšis: muzikinį, erdvinį, judesio, bendravimo ir kitas, be to, meninėje veikloje ugdomi suvokimo (analizės, lyginimo, apibendrinimo, vertinimo), kritinio mąstymo, problemų sprendimo bei kiti protiniai gebėjimai, turtinama emocinė patirtis, ugdoma jausmų raiškos kultūra, skatinamas asmenybės individualumo ir savarankiškumo atsiskleidimas. R. Kučinskienės (2006) manymu, meno terapija socialinėje srityje – orientuojasi į klientų užimtumą ir kreipia dėmesį į estetinius meninės produkcijos aspektus. Ž. Dubodelova, R. Mačiulaitis (2012) pateikė Kreps, G. L., Thornton, B. C. (1992) teiginį, kad asmeniui gebant stebėti, išgyventi ir suvokti meno procesą, tenkinamas jo meninio pažinimo interesas, didinamas sąmoningumas, išplečiamos objektyviojo ir ypač subjektyviojo pasaulio pažinimo ribos. Galima pažymėti kūrybinę bei terapinę naudą. Anot Dubodelovos, Ž., Mačiulaičio, R. (2012), meno terapija per menines priemones sudaro sąlygas saviraiškai ir savirealizacijai. Meno terapija yra kūryba, galimybė pasireikšti be specialaus pasiruošimo, žmogus per menines priemones gali rasti kūrybinius sprendimus kasdienybėje, o tai padeda ugdyti kūrybinį potencialą.

Brijūnaitės, R. (2007) teigimu, kad užimtumo veikla su terapiniais elementais suprantama kaip įgalinantis užsiėmimas, kuris leidžia žmonėms savarankiškai pasirinkti, pasiruošti ir atlikti tą užsiėmimą, kuris, jų nuomone, reikalingas ir naudingas jų aplinkoje. Kaip teigia R. Brijūnaitė (2007), terapijos pagrindinis tikslas – ramybės patyrimas, atsipalaidavimas, vaizduotės ir teigiamų emocijų plėtojimas.

Apibendrinant autorių mintis, galima teigti, kad žmonių veikla yra labai įvairi savo tikslais, organizavimu, veikiančiųjų psichinėmis būsenomis, jos rezultatai neapsiriboja vien tik tam tikrų poreikių patenkinimu. Užimtumo veiklų organizavimas dienos centre žmonėms su negalia yra labai reikšmingas, nes žaisdamas, mokydamasis, dirbdamas ar kurdamas žmogus visų pirma formuojasi kaip asmenybė ir bendrauja su kitais žmonėmis, o nuolatinė ir reguliari veikla suteikia gyvenimui turinį ir prasmę. Užimtumo veikla ugdo žmogaus su negalia savarankiškumą, padaro jį mažiau priklausomą nuo aplinkinių, skatina socialiai dalyvauti visose gyvenimo srityse, užtikrina jo gyvenimo kokybę. Tik priimtina pačiam žmogui veikla, patenkinus poreikius, žmogus jausis gerai.

II. UŽIMTUMO VEIKLŲ ORGANIZAVIMAS DIENOS CENTRE KAIP ŽMONIŲ SU PSICHINE NEGALIA GYVENIMO KOKYBĖS UŽTIKRINIMO PRIELAIDA: TYRIMO METODOLOGIJA

2.1. Tyrimo metodologinės nuostatos

Šiame skyriuje pateikta empirinio tyrimo dalis. Tyrimo metodologinės prielaidos: gyvenimo kokybės konceptas, egzistencinė filosofija: atliekant tyrimą remtasi egzistencializmo, humanizmo ir įgalinimo teorijomis. Egzistencializmas yra viena iš pačių individualistiškiausių filosofijų. Egzistencialistų nuomone, dėmesys sutelkiamas į individualią žmogaus tikrovę. Pasak B. Bitino (2013), individas turėtų būti traktuojamas kaip unikali būtybė pasaulyje, ne tik kurianti idėjas, bet ir gyvenanti, jaučianti. Pagrindinis egzistencijos tikslas - paaiškinti žmogaus buvimą ir vietą pasaulyje. Egzistencializmo filosofija perteikia tikėjimą laisve ir priima individualių veiksmų pasekmes, nors pabrėžia atsakomybę dėl pasirinkimo. Atraskdamas save kaip egzistenciją, žmogus pirmą kartą įgyja ir savo laisvę. Laisvė pagal egzistencializmą, yra tai, kad žmogus nebūtų kaip daiktas, besiformuojantis dėl gamtinio arba socialinio būtinumo, o „pasirinktą“ save patį, formuotą save kiekvienu savo veiksmu ar poelgiu. Pagal egzistencializmo teoriją, žmogus neturi jokios iš anksto jam duotos priedermės ir tėra toks, koku pats save sukuria. Egzistencializmas žmogų suvokia kaip atitinkamai suderintų vidinių savybių visumą. Pagal Rogers C. (1980) ir Maslow A. (2006), būtina, tegul ir sunkiai, ieškoti savo paties galimybių ir jas realizuoti, nukrypstant nuo užsibrėžto tikslo – išreikšti save. Socialinis darbuotojas tarsi humanistas, kuris remdamasis humanizmo principais: kiekvienas žmogus yra unikalus, žmogus yra vertybė ir besąlygiškai vertinamas, siekia sėkmingų darbo rezultatų, geba padėti žmonėms su negalia, įgalinti juos, užtikrinti jų teises, laisves. Pagrindinis žmogiškąją prigimtį apibūdinantis faktas – tai, kad žmogus yra gyvenanti būtybė, kuri nuolat kinta ir pati tai sugeba suvokti. Sugebėjimas suvokti „kas esi“ yra tas pagrindas, kuriuo remiasi sugebėjimas laisvai pasirinkti elgesio būdą ir daryti. Humanizmo ir egzistencializmo teorijos siekia išaukštinti žmogų, vaizduoja jį kaip pasaulio centrą.

Socialiniame darbe remiantis humanistine ir egzistencine teorijomis siekiama padėti žmonėms su negalia būti savimi, suprasti save, skatinti jų saviraišką, savarankiškumą ir savirealizaciją. Pastaruoju laikotarpiu daugeliu autoriu (Ruškaus, J., Mažeikio, G., Gvaldaitės, L. (2007) ir kt.), teigiama, kad socialinio darbo procese efektyviausia veikimo strategija – įgalinimo teorijos modelis. Įgalinimas socialiniame darbe atsirado XX amžiaus viduryje. Anot Vitkauskaitės, D. (2001), įgalinimo pagrindinis tikslas – socialinis teisingumas ir jo siekimas teikiant žinias, paramą, socialinę, politinę

lygybę, didesnį saugumą. Gvaldaitės, L. (2009, p. 52) atliktas tyrimas atskleidė, kad įgalinimo strategija gali padėti prisidėti tiek individualiai prie asmens gerovės tiek ir prie naujų socialinių paslaugų, pagalbos formų kūrimo. Autorė remdamasi kitų mokslininkų požiūriais teigia, kad įgalinimas yra kaip žmonių psichologinė būseną. Ir socialiniai darbuotojai siekia įdiegti klientui įsitikinimą, kad jis pats savarankiškai gali ir sugeba veikti.

D. Gerulaitis ir kt. (2014, p. 24-25) analizuodamas įgalinimą išskyrė keturis etapus:

1. Supratimo – padedant socialiniam darbuotojui, klientas gauna naujos informacijos, keičiasi jo gyvenimo ritmas, atsiranda naujų interesų;

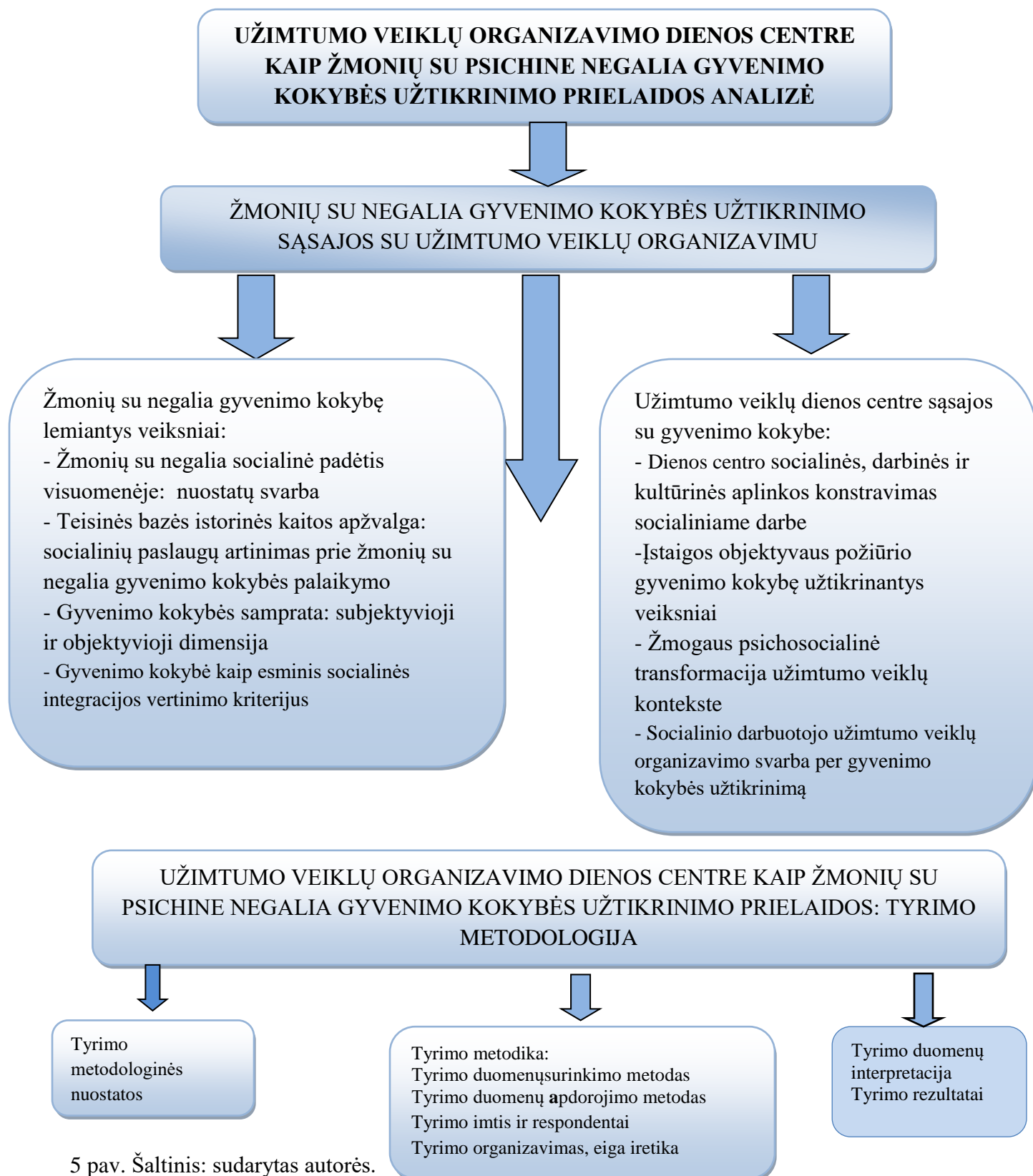
2. Mokymosi etapas – klientas siekia užmegzti ryšius su kitais panašių interesų turinčiais asmenimis, jų grupėmis;

3. Veikimo etapas – siekia naujų ryšių, mokosi naujų įgūdžių, yra pasiruošęs veikti, prisiima naujus vaidmenis;

4. Bendra veikla – naudojami nauji išteklių, įgautos žinios, įgūdžiai, gebėjimai.

Pereiti visus etapus klientui turi padėti tarpininkas, t.y. socialinis darbuotojas arba kitas specialistas teikiantis pagalbą. Siekiama iširti, numatyti, atskleisti ir pagrįsti Klaipėdos miesto BĮ neįgaliųjų dienos centro „Klaipėdos lakštutė“ žmonių su negalia gyvenimo kokybę sąlygojančių socialinių paslaugų – užimtumo veiklos pasiūlos tobulinimo galimybes. Siekiant atskleisti tyrimo temą, tyrimo duomenims rinkti naudotas kryptingas pusiau struktūruotas interviu. Siekiant atskleisti iš analizuotų žmonių su negalia gyvenimo kokybės prielaidas, būtina vadovautis ir remtis pateiktais socialinio darbo teoriniais modeliais.

2.1.1. Tyrimo operacionalizacija

5 pav. Šaltinis: sudarytas autorės.

2.2. Tyrimo metodika

2.2.1. Tyrimo duomenų surinkimo metodas

Tyrimo metodai: literatūros šaltinių analizė, ir 2019 m. sausio – vasario mėn. atliktas kokybinis tyrimas, naudojant duomenų rinkimo metodą - atviro tipo pusiau struktūruotą interviu su žmonėmis su psichine negalia ir dienos centro socialiniais darbuotojais. Kokybinio tyrimo surinkta medžiaga buvo apdorota taikant naratyvinę analizę. Tyrimo metodinės priegijos: įgalinimo teorija, subjektyviosios ir objektyviosios gyvenimo kokybės konceptas, egzistencinė filosofija.

Kokybiniai tyrimo metodai, anot R. Tidikio (2003), bendriausia sociologine prasme, reiškia tokį kokybinės analizės tyrimo ir jo rezultatų išraiškos pobūdį, kuriame pagrindinis akcentas daromas remiantis teorinės sociologijos, tradicinės filosofijos, logikos priemonėmis, jų kategorijų ir sąvokų aparatu, istoriniu palyginimu, individualaus stebėjimo, apklausos, intuicijos, oficialių ir asmeninių dokumentų panaudojimo patirtimi, publicistinių ir meninių teiginių, išvadų ir rekomendacijų pagrindimo būdais. R. Tidiko (2003) manymu, kokybiniai tyrimai pateikia platesnę ir gilesnę informaciją. K.Kardelis (2007) teigia, kad kokybinio tyrimo vykdymas natūralioje aplinkoje padeda geriau suprasti tyrimųjų reiškinių interpretacijas. Tiesioginiu interviu metodu informacijos surinkimas užtikrina didesnę patikimumą nei ankėtinės apklausos.

Kaip teigia Kardelis K. (2007), kokybiniam tyrimams yra būdinga tyrėjo vaidmuo, refleksija, savianalizė ir kritinis mąstymas. Kokybinių tyrimų skiriamųjų bruožų analizė, atlikta remiantis įvairiais šaltiniais, leidžia jį apibūdinti kaip sistemingą, nestruktūrizuotą atvejo ar individų grupės, situacijos ar įvykio tyrimą natūralioje aplinkoje, siekiant suprasti tiriamuosius reiškinius bei pateikti interpretacinį, holistinį jų paaiškinimą. Burns ir Grove (2007), iš Žydžiūnaitės, V. ir Sabaliausko, S. (2017), kokybinį tyrimą apibūdina kaip telkiamąsi į žmogiškąsias patirtis, remiantis sisteminėmis ir sąveikomis grįstomis nuostatomis. Žydžiūnaitės, V. ir Sabaliausko, S. (2017) teigimu, kokybiniai tyrimai atliekami natūraliose aplinkose ir kontekstuose, kur stebimi konkretūs tiriami reiškiniai. Surinkti kokybiniai duomenys (informacija) atskleidžia ne faktus ir statistiką, o patirtis, prasmes, procesus.

Kokybiniam tyrimui būdinga interpretacinė paradigma. Anot K. Kardelio (2007), interpretacinei paradigmai rūpi individas, bandymas suprasti subjektyvų žmogiškosios patirties pasaulį, stengiantis įeiti į žmogaus vidų. Interviu metodas, taikomas sociologijoje ir socialinėje psichologijoje gauti žodinei informacijai, numatyta tyrimo programoje. Kaip teigia R. Tidikis (2003), interviu yra vienas iš efektyvių kokybinio tyrimo metodų, reikiamos žodinės informacijos gaunama tiesioginiu kryptingu interviu su respondentu. Interviu apima respondentų klausinėjimą ir įdėmų klausymąsi.

Mokslininkai teigia, kas interviu, kaip kokybinių duomenų rinkimo metodo, taikymas grindžiamas prielaida, kad prasminga žinoti respondentų požiūrius, vertinimus ir nuomones.

Tyrimo duomenų surinkimo metodas – pusiau struktūruotas interviu. Interviu yra efektyvus kokybinio tyrimo metodas, leidžiantis respondentui būti atviresniam ir plačiau papasakoti apie tyrinėjimą problemą. Atliekant pusiaustruktūruotą interviu, anot R. Tidiko (2003), iš anksto numatomi būtini ir galimi klausimai. Ši interviu rūšis patogi tuo, kad griežtai neformalizuojamas pašnekesys ir tarp klausėjo su respondentu būna laisvesnė atmosfera. Interviu, atliekant kokybinį tyrimą, didelę reikšmę turi stebėjimas. R. Tidikis (2003) pateikė šiuos interviu privalumus, kurie buvo panaudojami šiame moksliniame darbe, atliekant interviu:

1. Interviu tyrėjas turi galimybę aiškinti respondentui vieno ar kito klausimo ar atsakymo varianto prasmę. Kai kurie interviu klausimai nevisada buvo atitinkamai suprasti dėl respondentų asmeninių savybių, diagnozės, gyvenimiškosios patirties, tam tikrų asmeninių išgyvenimų ir t.t.. Respondentas suprato klausimą - Kas Jums yra aktyviai dalyvauti supančioje aplinkoje?, kaip [<...> galimybė reikštis.] (RI). Į patikslinančius klausimus gauta išsamesnė informacija: [<...> jeigu yra galimybė, turi ką pasakyti - tai reikštis, judėti, kažką daryti, nežinau ką, bet daryti <...>] (RI). Tyrėjas stengėsi būti aktyvus klausytojas, rodidama susidomėjimą ir kartais padaršindavo interviu respondentą kalbėti. Tyrimo metu buvo stengdamasi surasti tinkamą momentą kiekvienam klausimui užduoti, padaryti tokiu būdu, kad tyrimo respondento pasakojimas nenutrūktų.

2. Interviu itin nebūdingi „Nežinau“, „Neturiu nuomonės“ pobūdžio atsakymai. Su visiais respondentais – lankytojais iš pirmojo bloko klausimyno (klausimynas dienos centro lankytojams) buvo nutarta susitikti pakartotinam patikslinančiam pokalbiui – grįžimas į tyrimo lauką, siekdama supažindinti juos su gautomis duomenimis, ir gauti papildomos, patikslinančios informacijos.

3. Interviu vedėjas turi galimybę fiksuoti ne tik verbalinius atsakymus, o ir emocines reakcijas, atsižvelgti į apklausiamąjo intelekto intonaciją ir kt..

4. Interviu atsakymai nebūna neteisingi nei pakeisti. Buvo stengdamasi rodyti tyrimo dalyviui (ypač su pirmojo bloko respondentais) tikrą empatiją per visą interviu metu. Buvo kontroliuojamos tyrėjo emocijos bei reakcijos.

5. Atsakymus galima gauti išsamius, ypač į atvirus klausimus, galima pateikti ir papildomų klausimų. Vykdamas interviu su dienos centro lankytojais, dažnai atsirasdavo poreikis užduoti papildomus, patikslinančius klausimus, siekiant išsamios informacijos.

Interviu metodas buvo pasirinktas dėl to, kad siekiama suprasti, kaip centro lankytojai suvokia ir aiškina aplinką, pasaulį ir kaip individualiai kuriamos prasmės lemia jų elgesį. Ir kaip teigia Ž.

Paunksnienė, J. Banytė (2013), kokybiniai metodai neatsiejami nuo tiesioginio tiriamojo ir tyrėjo kontakto. Tai įgalina gauti pageidaujama duomenų įvairiapusiškumą, t. y. taip komunikuodamas tyrėjas fiksuoja verbalinę ir neverbalinę informaciją.

Subjektyvios gyvenimo kokybės empiriniai tyrimai atliekami panaudojant metodus, kurie leidžia atskleisti subjektyvią nuomonę, požiūrius, vertybes. Kaip teigia G. Vazonienė (2010), subjektyviai gyvenimo kokybei tirti suformuoti klausimai remiasi gyvenimo kokybės teorinėmis prielaidomis, todėl juos galima įvardinti kaip tam tikrus teorinius konstruktus. Pozityviosios psichologijos atstovai ir subjektyvios gyvenimo kokybės tyrėjai E. Diener (2000), R. Veenhoven (2000), L. Camfield (2005) teigia, kad subjektyvios gyvenimo kokybės empirinis tyrimas, panaudojant interviu metodą, išryškina tokius aspektus: subjektyvi gyvenimo kokybė glaudžiai susijusi su teigiamais/neigiamais gyvenimo įvykiais/patirtimi/pokyčiais (t.y. respondentai savo gyvenimo kokybę gali tapatinti su kas jau išgyventa – tam tikru gyvenimo tarpsniu); pažymi statinę būklę, todėl empiriniam tyrimui konstruojami klausimai viena vertus turėtų detalizuoti esamą situaciją (problemas, gyvenimo kokybę įtakojančius veiksnius ir pan.); kita vertus klausimų formulavimas siejamas su respondentų ateities išvalgomis (požiūris į pokyčius, gyvenimo kokybės gerinimas, gyvenimo tikslai ir pan.).

Interviu buvo įrašinėjamas į diktofoną. Interviu metu tyrėjas kalbėjosi su žmonėmis, analizavo, sistemino, interpretavo, apibendrinavo duomenis. Ši veikla buvo paremta įgūdžiais, kurie buvo įgyti tyrimo planavimo metu - tai techninės ir socialinės sąveikos kompetencijos. Tyrėjas buvo susipažinęs su komunikacijos teorijomis ir gebėjo mokytis iš patirtimi paremtų žinių bei asmeninių klaidų. Du - tris kartus per savaitę su žmonėmis buvo kalbama, jų klausoma, užduodama jiems klausimus. Visa užfiksuota informacija interviu metu padėjo analizuoti tyrimo duomenis..

2.2.2. Tyrimo duomenų apdorojimo metodas

Kokybinio tyrimo surinkta medžiaga buvo apdorota taikant naratyvinę analizę. Anot Žydžiūnaitės, V. ir kt. (2017), naratyvas – pasakojimas, logiškai struktūruota įvykių seka, kuria apibūdinami tam tikri faktai, įvykiai, aplinkybės ir pan. Naratyvo strategija paremta prielaida, kad žmonės apibūdina socialinę tikrovę pasakojimo apie išgyventus įvykius forma. Autobiografinis pasakojimas, kaip teigia minėti autoriai, apibūdinamas visų pirma asmens susidūrimas su visuomene, jo gebėjimas įsiliesti į visuomenę. Jie naudingi, pirma, atskleidžiant asmenybės socializacijos, inkultūracijos ypatumus, antra – pačios kultūros, socialinių normų raidos ypatumus. Naratyvas reiškia,

kad respondentas aprašo savo gyvenimą, siedamas save su kitais žmonėmis, socialinėmis grupėmis, istoriniais įvykiais. Tokiuose pasakojimuose atsispindi ne tik kaip socialinai įvykiai veikia asmens gyvenimą bei kaip žmonės, remdamiesi savo patirtimi, aiškina socialinę realybę. Kokybinė tyrimo analizė gali atskleisti originalius ir unikalius aspektus. Kaip teigia V. Žydžiūnaitė, S. Sabaliauskas (2017), kokybinis tyrimas, kuris remiasi duomenimis iš naratyvų ir stebėjimų, reikalauja supratimo bei bendradarbiavimo tarp tyrėjo ir tyrimųjų, nes tekstai, besiremiantys interviu ir stebėjimų, yra abipusiai, kontekstiniai ir grįsti vertybėmis. Keliama prielaida, jog tekstas visuomet įvairiaprasmis ir pateikiamuose rezultatuose visuomet yra tam tikra dalis tyrėjo subjektyvaus interpretavimo. Kitame kokybinio tyrimo etape buvo atlikta pusiaustruktūruoto interviu metodu gautų kalbos įrašų transkripcija, kodavimas ir analizė. Galima konstatuoti, kad kalbos įrašų transkripcijos kokybė labai priklauso nuo tyrėjo įdėtų pastangų ir kvalifikacijos. Kadangi pirmu būdu užrašyti tekstai yra sunkiai skaitomi, o tarmiškumai dažnai yra nesvarbūs, ištarti žodžiai užrašomi normalia literatūrine kalba. Garsai (išstiktukai, jaustukai, dalelytės etc.) buvo praleidžiami. Dialektas taip pat perkeliamas į literatūrinę kalbą, sintaksės klaidos ir stilius buvo koreguojami, tuo tarpu stengdamasi kiek įmanoma išsaugoti transkripcijoje originalią respondentų kalbą.

Tyrimo duomenų analizė. Tyrimo metu gauti duomenys pateikti lentelėse, kur išskiriamos kategorijos, subkategorijos ir pagrindžiantys teiginiai, pavyzdžiai iš tyrimo dalyvių pasisakymų, pasikartojimo dažnis. Subkategorijos buvo jungiamos į kategorijas, o kategorijos į temas, jungiančias tyrimo duomenų visumą. Cituojant tyrimo respondentų pasisakymus, originali jų kalba netaisyta. Ženklas „<...>“ parodo, jog cituojant, praleidžiama tyrimo dalyvių minties dalis, o ženklas „()“, nurodo tyrimo dalyvio protokolo kodą. Analizuojant tyrimo duomenis buvo vadovautasi šališkumo principu, taip siekiant pamatyti duomenis tokius, kokie jie yra stengiantis atskleisti kliento poreikių ir požiūrių į gyvenimą, užimtumo veiklų svarbos atskleidimo kaip dienos centro teikiamų paslaugų kokybės tobulinimo. Siekiant užtikrinti tyrimo perkialiamumo, pakartotinumą, tikslumą ir skaidrumą kriterijus buvo pateiktas detalus metodologinių procedūrų – tyrimo duomenų rinkimo, apdorojimo ir analizės – aprašymas (Merriam, 2009, Creswell, 2009).

2.2.3. Tyrimo imtis ir respondentai

Organizuojant tyrimo procesą, atlikta netikimybinė tikslinė respondentų atranka. Kokybiniam tyrimo nesiekiamas duomenų reprezentatyvumas, todėl naudojama netikimybinė atranka. Pagal patogiosios atrankos idėją (iš Žydžiūnaitės, V. Sabaliausko, S. (2017), šiame tyrimo atrenkami

lengviausiai prieinami generalinės aibės vienetai – į tyrimo imtį įtraukiami dienos centro lankytojai, su kuriais yra dirbama, įstaigos socialiniai darbuotojai ir užimtumo specialistai. Planuojant tyrimą buvo panaudojamos galimybės, kuri kokybiniams tyrimams yra priimtina - numatyti apytikslį tyrimo imties dydį, bet renkant duomenis, prireikus, tyrimo imtį išplėsti.

Pirminiame mokslinio darbo tyrimo rengimo etape buvo sudarytas galimų tyrimo dalyvių sąrašas, kuriame buvo apie 20 asmenys, lankantys dienos centrą ir dirbantys jame. Tyrimo imtis, kokybiniuose tyrimuose anot J. A. Smith ir kt. (2012), neturi būti pernelyg siaura, kadangi turi padėti suvokti tiriamą temą bei atskleisti išsamų jo poveiklį. Gyvenimo kokybės užtikrinimas per užimtumo veiklas dienos centre subjektyviu požiūriu tirtas apklausiant psichinę negalią turinčius paslaugų gavėjus, objektyviu požiūriu – apklausiant dienos centro darbuotojus. Tyrimo dalyviai atrinkti, taikant kriterinės atrankos metodą.

3 lentelė. Tiriamųjų respondentų (paslaugų gavėjų) kodavimas ir charakteristikos.

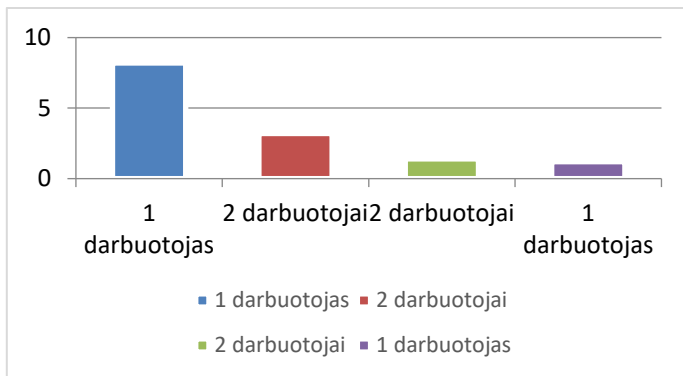
Kodas	Respondento duomenys	Lytis	Amžius metais	Gyvenamoji vieta	Lanko centrą (metais)
R1	Cerebrinis paralyžius	M	33	Klaipėda	3
R2	Protinis atsilikimas	V	20	Klaipėda	1
R3	Protinis atsilikimas	M	32	Klaipėda	10
R4	Cerebrinis paralyžius	V	26	Klaipėda	4
R5	Cerebrinis paralyžius	M	30	Klaipėda	5
R6	Psichikos sutrikimas	V	48	Klaipėda	3
R7	Cerebrinis paralyžius	M	40	Klaipėda	20
R8	Protinis atsilikimas	V	31	Klaipėda	3
R9	Protinis atsilikimas	M	39	Klaipėda	14
R10	Cerebrinis paralyžius	M	34	Klaipėda	12
R11	Dauno sindromas	V	20	Klaipėda	1
R12	Cerebrinis paralyžius	V	43	Klaipėda	20
R13	Psichikos sutrikimas	V	22	Klaipėda	3

Respondentų interviu skaičius sudarė sąlygas gauti pakankamai daug prasmingos informacijos tyrėjai bei padėjo užtikrinti duomenų prisistotinimą. Tyrimo duomenų analizei taikomi kokybinės turinio analizės žingsniai. Atliktame tyrime dalyvavo pirmame bloke - 13 respondentų – centro lankytojų (žiūr. 3 lent.): 7 vyrų ir 6 moterų, kurių amžius nuo 20 iki 48 metų, ir skirtingas centro lankymo laikotarpis. Tyrime pasiliūlė dalyvauti ir patys asmenys (respond. R7 ir R13), kurie nebuvo įtraukti į tyrimo respondentų išankstinį sąrašą. Jų pasiprašymas ir pageidavimas dalyvauti tyrime buvo netikėtas, neplanuotas ir pasireiškė jų noru būti išgirstam, gauti papildomą dėmesį, būti svarbiam kitų lankytojų ir darbuotojų atžvilgiu.

4 lentelė. Tiriamųjų respondentų (darbuotojų) kodavimas ir charakteristikos.

Kodas	Lytis	Amžius	Darbo stažas centre	Išsilavinimas ir kvalifikacija
<i>S14</i>	M	38	3	Socialinis darbas (bakalavr.), aukštasis universitetinis
<i>S15</i>	M	61	20	Socialinis darbas (bakalavr.), aukštasis universitetinis
<i>S16</i>	M	40	6	Soc. pedagogika (magistr.), aukštasis universitetinis
<i>S17</i>	M	59	4	Meninis ugdymas (magistr.), aukštasis universitetinis
<i>S18</i>	M	33	1	Socialinis darbas (magistr.), aukštasis universitetinis
<i>S19</i>	V	39	1	Meninis ugdymas (magistr.), aukštasis universitetinis

Grupę respondentų, kurie dalyvavo 3 bloke interviu klausimyne sudarė 6 socialiniai darbuotojai (žiūr. 4 lent.), vykdantys įvairaus ir skirtingo pobūdžio veiklas, turintys įvairias darbo patirtis, išsilavinimus ir darbinę stažą. Kaip teigia K. Kardelis (2002), R. Tidikis (2003), netikimybinė parankinė (patogumo) atranka leidžia renkant duomenis apklausti arčiausiai esančius ir lengviausiai prieinamus atstovus. V. Žydžiūnaitės ir S. Sabaliausko teigimu (2017), tyrėjas privalo remtis nuostata, kad tie interviu dalyviai turi patirties, susijusios su tyrimo objektu.

- Darbo patirtis virš 1 metų;
- Darbo patirtis 1 – 3 metai;
- Darbo patirtis 3 – 5 metai;
- Darbo patirtis virš 10 metų.

6 pav. Respondentų (soc. darbuotojų) pasiskirstymas pagal darbo stažą.

Kokybinėje turinio analizėje konceptai iškyla iš atsakymų į tiriamųjų interpretacijas ir vertinimus (cit. Bitinas, B. ir kt., 2008, p. 226). Siekiant išlaikyti konfidencialumą, analizuojant tyrimo duomenis, respondentams buvo suteikti kodai: paslaugų gavėjai, dalyvavę tyrime įvardijami: *R1, R2, R3, R4, R5, R6, R7, R8, R9, R10, R11, R12, R13*; socialiniai darbuotojai dalyvavę šiame tyrime įvardijami taip: *S14, S15, S16, S17, S18, S19*.

2.2.4. Tyrimo organizavimas, eiga ir etika

Tyrimo laikas. Tyrimas pradėtas 2019 m. sausio mėn., baigtas 2019 m. vasario mėnesį. Kokybinio tyrimo metu laikytasi esminių tyrimo etikos principų.

Tyrimo vieta. Tyrimas atliktas dienos centre, kur yra taikoma užimtumo veiklos. Tyrimas atliktas natūralioje aplinkoje. Tokio bendravimo privalumas yra tas, kad tiriamieji natūraliai,

spontaniškai išreiškia savo mintis, emocijas. Tyrėjas sutelkė dėmesį į asmenines tyrimo dalyvių patirtis, siekdamas suprasti, kaip žmonės suvokia ir įprasmina savo gyvenimą.

Klausimyno sąrašo sudarymas. 2019 m. sausio mėn. buvo sudarytas klausimynas, kurį sudarė aktualūs tyriamajam objektui klausimai. Pagrindiniai tyrimo klausimai buvo iškeliami iki pradedant tyrimą. Klausimai buvo savarankiškai suformuluoti. Židžiūnaitės, V. ir Sabaliausko, S. (2017) teigimu, tyrėjęs, sukaupęs pakankamą žinių bagažą, gali savarankiškai formuluoti klausimus. Kokybinio tyrimo klausimai buvo pradedami žodžiais „kas?“, „ką?“, „koks?“, „ar, jei ne, tai ką?“, „kiek?“, „Kas daro Jus laimingu?“, „Ką norėtumėte pasiekti gyvenime?“, „Koks įsimintiniausias įvykis buvo Jūsų gyvenime?“, „Ar Jūs patenkintas savo gyvenimo kokybe?“, „Kiek Jums svarbu?“ ir t.t. Visi šie klausimai suskirstyti į 3 blokus: respondentų – informacija apie dienos centro lankytojų savijautą bendruomenėje, informacija apie centro lankytojo savijautą užimtumo veiklose; centro darbuotojų nuomonė apie vykdomų veiklų įtaką žmonėms su negalia. Klausimynų sąrašas kuris buvo skirtas socialiniams darbuotojams tyrimo metu buvo papildytas, atsižvelgiant į išsakytą centro lankytojų nuomonę, siekiant pilnesnių ir išsamesnių, aktualesnių duomenų ir informacijos apie paslaugų kokybę lemiančius veiksnius. Vėliau, jau analizuojant kokybinius tyrimo duomenis, vėl iškilo papildomų klausimų centro lankytojams bei darbuotojams. Rinkdama ir analizuodama duomenis, buvo tikslinama, koreguojama, ir papildomi klausimai buvo siejami su pagrindiniais.

Tyrimo etika. V. Žydžiūnaitė, S. Sabaliauskas (2017) teigia, kad tyrėjas, vadovaudamasis etikos principais, iš kiekvieno tyrimo dalyvio turi gauti sutikimą dalyvauti atliekant tyrimą. Tyrimui atlikti buvo gautas įstaigos „Klaipėdos lakštutė“ direktorės sutikimas ir leidimas atlikti tyrimą dienos centre. Nes, kaip teigia V. Žydžiūnaitė, S. Sabaliauskas (2017), atliekant kokybinius tyrimus, pirmiausia buvo stengiamasi pasirūpinti tyrimo dalyviu ir jo gerove. Prieš apklausiant respondentus, buvo gautas jų pačių ir jų globėjų (klientų) raštiniai sutikimai - kuriuose jie pripažįsta, kad niekas jų neverčia dalyvauti tyrime. Su tyrimo dalyviais iš anksto buvo susitarta dėl interviu vietos, laiko, paaiškintas interviu tikslas, gautų duomenų panaudojimas. Visi jie buvo supažindinti su tyrimo eiga, paaiškinta, kad jų pateikta informacija ir kiti įvairūs duomenys bus panaudoti tik tyrimo tikslui, kad taip bus užtikrintas jų privatumas. Tyrimo dalyviai taip pat buvo supažindinti su tyrimo uždaviniais, metodu, galimais rizika ir nauda. Buvo užtikrinta, kad jų dalyvavimas, atliekant tyrimą, grįstas laisvu apsisprendimu ir jie galėjo pasinaudoti tyrimo dalyvio teise bet kuriuo metu pasitraukti iš tyrimo.

Siekiant užtikrinti teisingumo principą su kiekvienu tyrimo respondentu buvo elgiamasi pagarbai, garantuojant anonimiškumą, t.y. kad tyrimo dalyvių pateikta informacija nebus siejama su jų asmeniu, taip pat konfidencialumo išlaikymas pakeičiant tikruosius vardus, neminint tos informacijos,

kuri galėtų padėti juos atpažinti. Respondentui buvo paliekama teisė bet kada nutraukti dalyvavimą tyrime. Respondentas galėjo atsisakyti pateikti tą informaciją, kurios nenorėjo viešinti. Prieš pradėdant interviu su paslaugų gavėju, buvo supažindinta su informacija apie jo fizinę, socialinę ir emocinę būklę. Tyrimas vyko neįgaliųjų dienos centre „Klaipėdos lakštutė“. Interviu truko nuo 30 iki 60 minučių, tai priklausė nuo respondentų savijautos, noro bendrauti, asmeninių sugebėjimų bendrauti ir savybių, subjektyvaus požiūrio į tyrėją (dienos centro užimtumo specialistę), pasiruošimo teikti informaciją apie save. Visi susitikimai su tyrimo dalyviais paslaugų gavėjais vyko dienos centro poilsio kambaryje.

Interviu buvo stengiamasi išlaikyti kokybinio tyrimo etiniu reikalavimu, apie kuriuos nagrinėjo J. Ruškus, G. Mažeikis ir kt. (2007) - tyrimo etinius principus galima suskirstyti į tris grupes: dalyvių informavimas, potencialios žalos sumažinimas, konfidencialumas bei privatumo apsaugojimas. Pirmas žingsnis į socialinio dalyvavimo tyrimo etinių dilemų mažinimą visų dalyvių informavimas ir tyrimo tikslų paaiškinimas. Vadovautasi tokiais etikos principais kaip slaptumas, anonimiškumas, sąžiningumas, teigiamo poveikio siekimas, kurie traktuojami kaip neatsiejama veiksmo tyrimo atlikimo dalis. Buvo siekiama nepažeisti tyrimo dalyvių interesų. Tyrimo metu orientuota į įgalinimą ir konstruktyvizmą. Tyrimo metu buvo laikomasi etikos principų: geranoriškumo, pagarbos asmens orumui, teisingumo, konfidencialumo. Dalyvavimas tyrime buvo savanoriškas ir nepriverstinis. Kokybinio tyrimo vieta žinoma, tačiau visų tyrimo dalyvių vardai neatskleidžiami. Tyrimo rezultatai atskleidžia subendrintus duomenis, o vadinamoji „pilkoji“ medžiaga, kuri neturi esminės sąsajos su tyrimo radiniais nepublikuojama, nes asmeniniai apibūdinimai leidžia identifikuoti respondentą ar darbuotojus. Vadovaujantis pagarbos tyrimo dalyvių privatumui principu, visa informacija, kurią tyrėjas gauna iš respondentų, laikoma konfidencialia. Konfidencialumas užtikrina, kad informacija apie tyrimo dalyvius ir nagrinėjamą medžiagą bus prieinama tik tyrėjui.

Tyrimo duomenų patikimumas. Siekiant užtikrinti tyrimo duomenų patikimumą, buvo tinkamai pasirengta pusiaustruktūruotam interviu organizavimui, kaip tyrimo operacionalizacijos atlikimas. Interviu metu buvo sudarytos komfortinės, nevaržamos sąlygos: pozityvi, jauki, palanki, saugi ir pasitikėjimu pasižyminančia aplinka respondentui. Iš anksto buvo parengtas klausimynas bei įrašymo priemonės. Renkant interviu duomenis, tekstas buvo įrašinėjamas į diktofoną ir vėliau perkeliamas į kompiuterį. Respondentui pateikiami klausimai buvo neįtakojant tyrėjo, kad respondentams pavyktų bendrauti su tyrėju laisvai ir išsamiai. Tyrėjas stengėsi būti šališkas, nors dirba šioje įstaigoje ir turi tam tikrą subjektyvųjį požiūrį į teikiamų paslaugų kokybę, į šią įstaigą lankančius paslaugų gavėjų savybes, dirbančius darbuotojus bei stengėsi neįtakoti savo asmenybe į respondentų subjektyvius atsakymus. Šiai sąlygai įgyvendinti interviu metu tyrimo dalyviai tyrėjos buvo užtikrinti,

kad nėra teisingų atsakymų ir, kad kiekvieno asmens požiūris ir nuomonė yra svarbi. Atliekant kokybinius tyrimus, taip pat svarbus vaidmuo, kaip teigia Smith I. ir kt., (2012), atitenka kalbos ir konteksto supratimui. Atkreipiant dėmesį į tai, tyrimo metu esant reikalui tyrėja stengėsi perklausti neaškiei suprantamas tyrimo dalyvių mintis – tokiu būdu buvo, siekiama užtikrinti duomenų supratimo ir interpretavimo patikimumą (Creswell, 2009). Dirbant šioje įstaigoje ir turint tam tikrą subjektyvųjį požiūrį į daugelis dalykus, buvo stengiamasi tyrimą atlikti šališkai ir objektyviai. Svarbi buvo nuomonė pačių respondentų, nors tyrėjas turėjo tam tirą objektyvią informaciją. Atliekant kokybinį tyrimą buvo siekiama kuo geriau pažinti tiriamuosius, ir kiek įmanoma sumažinti tiriamajam daromos žalos riziką. Buvo tikėtasi gauti daugiau reikalingos ir naudingos informacijos iš respondentų – centro lankytojų. Bet tyrimo eigoje gauta informacija buvo netikėta, nepilna ir neišsami. Tyrimo metu atsirado poreikis atlikti su visais respondentais, centro lankytojais ir socialiniais darbuotojais papildomus patikslinančius pokalbius - interviu, siekiant išsamiau atskleisti jų požiūrį į tyrimąjį objektą. Atliekant tyrimą, buvo keliami socialiai jautrūs klausimai, pavyzdžiui: „Kokie digikliai dienos centre?“, „Kam yra reikalingos taisyklės?“ ir t.t. Žydžiūnaitės, V., Sabaliausko, S. (2017) teigimu, atliekant kokybinius tyrimus, tyrėjas yra tyrimo instrumentas, kuris kuria atvirumu ir pasitikėjimu grįstą tyrimo aplinką. Teisingumo principas paremtas lygių teisių, arba lygių galimybių, nuostata. Tyrėjas užtikrina, kad tiriamieji įsitrauktų į tyrimą savo noru ir nebūtų varžomi ar išnaudojami. Antra, tyrėjas ir tyrimo dalyviai jautėsi tyrimo metu esą lygiaverčiai partneriai.

III. UŽIMTUMO VEIKLŲ ORGANIZAVIMO DIENOS CENTRE KAIP ŽMONIŲ SU PSICHINE NEGALIA GYVENIMO KOKYBĖS UŽTIKRINIMO PRIELAIDOS TYRIMO DUOMENYS IR JŲ INTERPRETACIJA

3.1. Tyrimo duomenų interpretacija

3.1.1. Žmonių su negalia gyvenimo kokybės koncepcijos vaizdinio analizė

Šiame skyriuje analizuojama ir atskleidžiama koks subjektyvus gyvenimo kokybės vaizdinys yra dienos centro paslaugų gavėjams, turintiems įvairias negalias. Mokslinės literatūros analizė suteikia prielaidą teigti, kad gyvenimo kokybė suprantama kaip vertybių visuma: kūrybinė veikla, žmonių poreikių tenkinimas, žmogaus (grupių, visuomenės) ugdymas, pasitenkinimas žmonių socialiniais santykiais ir gyvenimo aplinka. G. Šilinskas, R. Žukauskienė (2004) pateikė Daukantaitės and Bergman (2003) teiginį, kad bendras pasitenkinimas gyvenimu arba kognityvinis komponentas gali būti išskaidytas į pasitenkinimą tam tikroms specifinėms gyvenimo sritims, tokiomis kaip pasitenkinimas darbu, sveikata, laisvalaikiu, ryšiais su tėvais, partneriais ir t.t.. Rapley, M. (2008) teigimu, vartojama aibė (paralelinių, susijusių, papildančių ar patikslinančių) terminų: laimė; pasitenkinimas gyvenimu; savęs realizacija; objektyvus funkcionavimas; balansas, pusiausvyra; tikras džiaugsmas; psichologinė gerovė; materialinė gerovė; aukštas BVP; mėgavimasis, džiaugsmas; visavertė ir prasminga egzistencija ir kiti.

Gyvenimo prasmė. Pasak Šaminovą, R. M. (2004), subjektyvią gerovę galime traktuoti kaip sėkmę lemiantį kriterijų įvairiose veiklose: darbe, pažinime, bendravime, moksle, ir bendrai, gyvenime. Fahey Nolan, B.; Whelan, C. (2003) teigimu, gyvenimo kokybė reiškia visapusišką pasitenkinimą gyvenimu, ypač tai, kas siejama su žmogiškųjų teisių realizavimu, saviraiška ir pan.. Minėtų autorių teigimu, gyvenimo kokybė ne vien išreiškia sąlygas, kuriomis gyvena žmonės ir savaip paskirsto materialinius išteklius, bet ir daug svarbesnis tampa subjektyvus savo gyvenimo kokybės vertinimas, apibūdinant fizinę sveikatą, dvasinę būseną, jausmus, įvardijant vertybes, gyvenimo prioritetus ir pan..

Tyrimo respondentų iš pirmojo bloko buvo paklausta jų subjektyvios nuomonės apie tai, kaip jie galėtų apibūdinti savo gyvenimą, kokia yra jų savijauta, ir kas jiems suteikia gyvenimo prasmę. Respondentų 3 iš 13 atsakymai patvirtina, kad jiems gyvenimo prasmę suteikia dvasinė gerovė: „<...>Visų pirma, tai reiškia tikėjimas. Jo, labai svarbu su artimaisiais bendrauti ir su draugais, bet svarbiausiai tai bendrauti su Dievu<...>“(R10). „Tikėjimas dievu - tada geriau, prasmingi metai<...>“(R11). Respondentų atsakymai atsispindi L. Kriukelienės (2014) teiginiuose, kad

pozityvios mintys, pasirinktos vertybės, kilnūs siekiai, kūrybiškas problemų sprendimo būdas didele dalimi lemia žmogaus gyvenimo kokybę. Teigiama, dvasinė nuostata ir vidinė drausmė sutramdo žalingų neigiamų emocijų poveikį ir priverčia tarnauti geriems tikslams.

Anot G. Janušauskaitės (2008), Lietuvoje gyvenimo kokybė dažniausiai suprantama tradiciškai kaip ekonominė gerovė, neatsižvelgiant į išsimokslinimą, sveikatą, galimybes perimti ir internalizuoti vertybių sistemą ir tradicijas. Tai patvirtina ir kitų autorių - D. Akranavičiūtės, J. Ruževičiaus (2007) nuomonė, kad gyvenimo kokybės sąvoka aprėpia materialinę gerovę, sveikatą, politinę saugą ir stabilumą, šeimos gyvenimą, klimato ir geografinės sąlygas, darbo saugą, politines laisves, lyčių lygiateisiškumą. Remiantis 5 iš 13 respondentų atsakymais, galima teigti, kad apibūdinant gerą gyvenimą, jiems didelių reikšmę turi ir materialinė gerovė: „*Gyventi, lafa*“ - *tai turėti viskam pinigų ir neskaičiuoti pinigų, ir dirbti, ir turėti, kada pailsėti*<...>“(R1). „<...>*geras gyvenimas – gyventi gerai, puikiai, uždirbti pinigų. Kai uždirbsiu pinigų, važiuosiu į Stakliškes per šias Velykas*<...>“(R11). „<...>*Mašiną kai turi - tai geras gyvenimas tada*<...>“(R8).

Pasitenkinimą gyvenimu galima traktuoti kaip integruotą subjektyvų rodiklį, kuris atspindi respondento požiūrį į gyvenimo sąlygas ir pasitenkinimo gyvenimo lygiu, laipsnį. Pagrindinis pasitenkinimo gyvenimu elementas yra subjektyvus žmogaus požiūris į savo gyvenimą (Golovina G.M., Savčenko T.N., 2006). Daugelis respondentų atsakymų (12 iš 13) patvirtina teiginius, kad žmonės, turintys įvairias negalias planuoja savo ateitį, turi įvairiausių tikslų, interesų, siekdama pasitenkinimo gyvenimu: „*Noriu dirbti ir ilsėtis*<...>*vaikščioti kaip prieš avariją, kad pagerėtų fizinė būklė*“(R1). „*Mokyklą pabaigti, įsigyti specialybę*<...>*darbą susirasti*“(R2). „<...>*padaryti kažką įdomaus, naujo savo gyvenime* <...>*man reikalingi pokyčiai*“(R3). „*Aš nemanau, kad aš žinau - būti su savo mylimu žmogumi. Bet ar tai bus, parodys ateitis. Aš nemėgstu prisivajoti. Aš siekiu tikslų*“(R5). „*Ateityje gal norėčiau su draugu gyventi atskirai nuo mamos. Tiesiog pamėginti savarankiškai*<...>“(R7). Tai atitinka ir Nagen S., Alexander H.. (2003) ir kt. teiginius, kad gyvenimo kokybę žmonės apibrėžia kaip individualų savo paskirties gyvenime vertinimą kultūros ir vertybių sistemos, kurioje žmogus gyvena, požiūriu. Šis vertinimas susijęs su žmogaus tikslais, viltimis, standartais ir interesais. Nagrinėjant gero gyvenimo sąvoką, 11 iš 13 respondentų teigė, kad jiems yra svarbu aktyviai dalyvauti supančioje aplinkoje, nes jie būna tarp kitų žmonių, socialiai dalyvauja: „<...>*reikštis, judėti, kažką daryti*<...>“(R1). „*Visokios ekskursijos, veiklos, kaip sakant*<...>. *Bendravimas su kitais žmonėmis, su draugais*“(R2). „<...>*aktyviai dalyvauju, būnu visur, važiuoju į išvykas*<...>“(R3). „<...> *kai tave kviečia, „tipo“, na ten, pabūti tarp kitų žmonių* <...>“(R4). „<...>*tai reiškia, visu savo protu, visu pajėgumu, visa savo sveikata dalyvauti tame, kas tau labiausiai*

patinka. Yra noras tai padaryti ir man nesvarbu, kiek tai kainuotų mano pastangų ar sveikatos. Aš tai darysiu, kol man išeis<...>“(R10). „Vasario 8 d. bus ceremonija. Aš surengiu. Skirta ceremonija meilės dienai, kalbėsime apie meilę<...>“(R11).

Malonius išgyvenimus sukelia asmenybei patraukli veikla bei laisvalaikis. Mokslininkų manymu, socialinės ir kultūrinės aplinkos poveikis gyvenimo kokybei patvirtintas gausiais tyrimais. Žmonėms reikia iniciatyvos ir įvairovės. Jiems būtinas jausmas, kad gali ką nors padaryti. Kaip rašo D. H. Meadowsas, J. Randersa, D. L. Meadows (2006), žmonės nori tapatumo, nendrumo ir pripažinimo, taip pat meilės ir malonumo. Jei visa tai bandoma patenkinti materialiais dalykais, nenumaldoma tuštuma nuolat auga. Visiems žmonėms, tame tarpe ir žmonėms su negalia, svarbi yra nuolatinė ir reguliari veikla. Anot Gruževskio, B., Orlovos, U. L. (2012), užimtumas - ši ekonominio ir socialinio žmogaus gyvenimo erdvė vis labiau turi įtakos žmogaus pasitenkinimo veiksniams bei gyvenimo kokybei tiek asmeniniu, tiek ir nacionaliniu lygmenimis. 5 iš 13 respondentų su negalia atsakymai patvirtina šiuos teiginius, kad jiems svarbu gyvenime užsiimti veikla: „*Geresnis gyvenimas man - pilnas veiklos, nėra kada nuobodžiauti<...>“(R1). „Darbas daro mane laiminga, daugiau niekas. Nėra laiko liūdėti tada <...>niekada, kai dirbu, nebūna man nuobodu”(R3). „Užimtumas man suteikia prasmę. Su tavim būsiu rytoj užimtas. Kavą gaminti, kitiems patarnauti<...>. Daug veiklos čia - pilna dėžutė veiklos<...>“(R6). „Gyvenimas yra geresnis, sakyčiau. Nes man, iš tikrųjų, nėra laiko nuobodžiauti. Aš esu veikloje, tokioje, kokioje man patinka labai<...>Mane daro laiminga rankdarbiai, užimtumas. Nes man tai labai patinka, nuramina mane<...>“(R10). „Kai aš dirbau – gaminau žvakes (projekto metu), buvau laimingas<...>. Ir dar noriu dirbti taip. Kaip O. pasakė: „kad ir jiems būtų gerai, ir man irgi<...>. Ir geriau, nes nuolat laukiu skambučio nuo K. (projekto vadovės)<...>Gal paskambins ir pasakys man, tikiuosi, pasakys: „marš į darbą!“”(R12). Šie respondentų teiginiai patvirtina D. G. Myers (2008) teiginį, kad žmonių gyvenimo kokybė pagerėja, kai jie būna tikslingai užsiėmę. Anot, A. H. Maslow (2006), vienas iš žmonių polinkų yra – troškimas džiaugtis gyvenimu, gerai leisti laiką. Veikla ir darbinis užimtumas žmogui reikalingi kaip maistas, nes tai suteikia jo gyvenimui turinį ir prasmingumą. Užimtumą galima apibūdinti kaip įdomų ir ilgalaikį užsiėmimą. Sveikas gyvenimas, kaip teigia dauguma minėtų autoriai, yra užpildytas meilės ir darbo. Darbas padeda patenkinti kelis A. H. Maslowo (2006) poreikių piramidės lygius. Iš respondentų atsakymų galima teigti, kad darbas juos palaiko, ir kad darbas juos visus susieja. Užimtumo veikla teikia galimybę žmogui su negalia patenkinti savęs vertinimo poreikį, kuris suteikia pasitikėjimo savimi, savo vertės, jėgos, pajėgumo, adekvatumo, buvimo naudingam ir reikalingam pasaulyje jausmą.*

Labai svarbu yra kaip pats žmogus priima save, reaguoja į aplinką. Kaip teigia L. Kriukelienė (2014) pozityvios mintys, pasirinktos vertybės, kilnūs siekiai, kūrybiškas problemų sprendimo būdas didele dalimi lemia žmogaus gyvenimo kokybę. Teigiama dvasinė nuostata ir vidinė drausmė sutramdo žalingų neigiamų emocijų poveikį ir priverčia tarnauti geriems tikslams. Respondentų pateikti asakymai (12 iš 13) rodo, kad gyvenimo prasmę jiems suteikia įvairių galimybių panaudojimas: „*Tobulinti save, kad būčiau stipresnė. Prisikelti<...>pagerinti savo būklę, savarankiškesnė<...>*“(R9). „*Galimybė bendrauti man suteikia man gyvenimo prasmę<...>*“(R3). „*<...> kai tu jauti palaikymą iš antros dalies, gali nuversti visus kalnus. Ir tie sunkumai, kurie buvo, mūsų sunkumai, jie yra nelengvi. Tikrai mes esam kartu ir mums lengviau įveikiama, iš tikrųjų*“(R5). „*<...>gerai groju su būgnais, tai muzikantu galiu būti<...>*“(R6). „*<...>išsilaikyčiau egzaminą teisėms. Nuvažiuočiau kur nors. Prie jūros, motiną aplankyti gal<...>*“(R8). „*<...> tai reiškia padėti savo draugui, savo artimajam. Padėti tuo, kuo gali, atiduoti visą save<...>*“(R10). „*Turėčiau butą, tai tada norėčiau gyventi su drauge kartu. Pamėginti norėčiau. Kaip O. (lankytoja) gyvena savarankiškai<...>*“(R12). Tokį požiūrį patvirtina ir A. Bielskio (2015) radiniai, analizuojant prasmingą gyvenimą. Autorius pabrėžia egzistencinės aristoteliškos filosofijos požiūrį į tai, ką reiškia gyventi prasmingą gyvenimą. Tai yra gyvenimas dorybėmis, kurias subjektas aptinka praktikose ir tradicijoje. Anot jo, gyventi tokį gyvenimą įmanoma įtvirtinant racionalumą ir prasmės paieškas žmonių praktikose, galinčiose struktūruoti individualius ir kolektyvinius gyvenimus. Būtent per dalyvavimą praktikose kaip prasmingose veiklose įprantama prie moralinių ir intelektualinių dorybių. Prasmės jausmas ateina iš dalyvavimo šiose veiklose. Priklausymas nuo kitų ir jų parama yra esminis egzistencijos bruožas.

Psichosocialinės savijautos dedamosios: vidinės savybės. E. Acienė, R. Vaičekauskaitė (2009), pabrėžia J. Ruškaus teiginį, kad neįgaliųjų gyvenimo kokybę rodo ne tik ekonominės padėties situacija, bet ir daugiau kintamųjų: sveikata: fizinės ir psichinės sveikatos būklė; psichikos būklė, protinis atsilikimas; individo materialinė padėtis; gyvenimo sąlygos: aplinkos ypatybės, jų tinkamumas individui; šeima: šeimos įtaka individui; socialiniai santykiai, socialinės pagalbos (psichologinės ir materialinės) būklė, socialinė – emocinė tiriamojo patirtis, tarpusavio santykių įstaigoje kokybė, poilsis, kūryba, laisvalaikio veiklos kokybė ir leidimo būdas arba kūrybinė saviraiška; dalyvavimas bendruomenės veikloje, dalyvavimo kokybė, būdas arba profesinė/ darbinė veikla už institucijos ar joje; religija: formalus (privalomas) ar laisvas religijos praktikavimas arba dvasinė veikla; savęs vertinimas/subjektyvi gerovė: psichinė, subjektyvi individo būseną, apimanti bendrą savęs vertinimą, pasitenkinimą savo būtimi, optimizmas ir požiūris į gyvenimą; individualių poreikių vertinimas. Tai

patvirtina ir tyrimo respondentų daugelis (10 iš 13) teiginių, nagrinėdama subjektyvą gyvenimo kokybę kaip psichologinę būseną, sveikatos būklę, savęs priimimą: „<...>geras dabar gyvenimas. Kartais būna va taip jau „biški“. Užaina man visokios nuotaikos. Paskui praeina<...>“ (R4). „<...>po mamos mirties, iš tikrųjų, buvau labai palūžusi, ilgai kaltinau save<...> po mokyklos daug metų buvo tarpas. Sunku buvo<...>dabar galiu pasakyti, kad tikrai atsigavau, patikėjau savimi<...> esu patenkinta vien jau dėl to, kad gyvenu Klaipėdoje. Nes, jei negyvenčiau Klaipėdoje, tikrai palūžčiau. Aš nebūčiau aš“ (R5). „<...> Mano gyvenimas yra tikras anekdotas iš tikrųjų. Man sekasi gerai ir linksmai<...>“ (R10). „<...>kai prasidėjo šventės, man lengviau, linksma<...> man gerai darbe ir namie gerai<...>. Linksmesnis mano gyvenimas<...>“ (R11). „Norėčiau, kad būtų geriau su sveikata“ (R1). „<...>norėčiau, kad tiktai dar geriau vaikščioti, lygsvarą išlaikyti<...>“ (R5). „<...>galva mano nedirba gerai. Ne viskas gaunasi<...>lygį norėčiau darbinį pasiekti. Kad būčiau veiksnus <...> ir tada galėčiau dirbti<...>“ (R6). „Norėčiau, kad būčiau aš „biški“ ramesnis, psichologiškai ramesnis mamai, tetai, kūmai, kad neisterikuočiau. Kad būtų emocinė pusiausvyra, išmokčiau save valdyti<...>“ (R4).

Psichosocialinės savijautos dedamosios: išoriniai veiksniai. G. Navaitis (2012) teigia, kad gyvenimo kokybės rodikliai apima socialinius, ekonominius ir gamtinius veiksnius. Socialiniai ryšiai ir asmeniniai pasiekimai yra svarbiausi pozityvių išgyvenimų šaltiniai. Anot D. G. Myers (2008), socialinė parama – jausmas, kad esi mėgstamas, kad tau pritaria, kad tave padrąsina artimi draugai ir šeima – stiprina ne tik laimės jausmą, bet ir sveikatą. Analizuojant gyvenimo kokybės užtikrinančius veiksnius, respondentai akcentavo socialinių ryšių (8 iš 13 resp.) ir kontaktų su artimaisiais (10 iš 13 resp.) svarbą jų gyvenime: „<...> norėčiau geriau sutarti su tėčiu, kad pripažintų mano mylimąjį. Kad jis nėra toks blogas, kaip jam atrodo“ (R5). „Su draugais bendrauju<...> vienam blogai, nėra su kuo pasišnekėti<...>“ (R8). „<...> Tikrai nesitikėjau, kad mane taip visi myli, kad manęs lauks, kad kažkam rūpiu, nepaisant mylimo žmogaus, kad jis laukia“ (R5). „Žmonės man teikia džiaugsmą. Svarbu yra bendravimas su jais<...>“ (R10). „<...>turiu tėvus, senelius, brolių. Turiu su kuo bendrauti<...>“ (R13). „Norėčiau, kad mūsų šeima gyventų kartu visi name<...>kad brolis visada būtų šalia manęs<...>su broliu labiausiai bendrauju“ (R3). „<...> su broliu gerai man. Tėvui skambinau, bet daugiau nebeskambinsiu<...>gerai bendrauti su draugais, su Z. (centro jaunuole) bendrauti, kaip su seserim<...>su kitais žmonėmis man geriau, nesu tada vienišas. Aš vienas bijau, tu suprask mane. Mama išėjo (mirė), aš pradėjau verkti“ (R6). „<...>su mama susitikti, pasižiūrėti kaip ji gyvena, į svečius pas ją nuvažiuoti<...>su tėvu man bendrauti. Patinka, kad bendrauja su manim<...>“ (R8). „<...>Kai man liūdna, skambinu broliui, artimiesiems, bendrauju su jais. Tada man lengviau.

Psichologiškai lengviau. Su artimaisiais geriau, nei su draugais<...>“(R9). Respondentų atsakimai patvirtina S. Stašienės ir N. Petkevičienės (2003) teiginį, kad žmogaus paskirtis yra kurti ir vystyti savo individualybę, ir tai įmanoma tik gyvenant tarp kitų žmonių, kitų žmonių labui ir naudojantis kitų žmonių pagalba.

Poreikių tenkinimas. Poreikių patenkinimas vaidina svarbų vaidmenį motyvacijos teorijoje. Anot A. H. Maslow (2006), tikras poreikio patenkinimas visada patobulina, sustiprina individą, stumteli į priekį sveiką jo vystymąsi. Respondentų atsakymai apie suvokiamą gyvenimo kokybę patvirtino Kreiviniienės, B., ir Vaičiulienės, J. (2012), tyrimo radinius, kad žmonių su negalia gyvenimo kokybė siejama su jų pačių realizavimusi visuomenėje ir galimybėmis socialiai dalyvauti, t. y. kaip patys vertina savo galimybes susirasti antrąją pusę, būti naudingi visuomenei, dirbti ir gauti už tai atlygį, mėgautis turiningu laisvalaikiu. Įdomu tai, kad respondentai (6 iš 13) šiuos radinius patvirtina savo atsakymuose į klausimus, atsakinėdama, kad jiems yra labai svarbu turėti šalia savęs artimą žmogų, būti mylimas: „<...>*Kai esi mylimas, kai esi tarp žmonių, kurie tave supranta, palaiko, kurie tave pamoko kažkuo, kurie tave skatina, kurie niekada nepasakys nieko blogo tau, neįžeis <...> aišku, kad dar meilė, nes be meilės nieko. Nes, kai tu jauti palaikymą iš antros dalies, gali nuversti visus kalnus. Ir tie sunkumai, kurie buvo, mūsų sunkumai, jie yra nelengvi. Tikrai mes esam kartu ir mums lengviau įveikiama, iš tikrųjų*“(R5). „<...>*viskas man gerai, turiu mamą<...>turėti mylimą draugą, būti poroje<...>*“(R7). „*Gerai man. Susiradau antrą pusę. Susiradęs draugę, pasidariau mandagesnis, geresnis<...>anksčiau buvau nervingas, piktas<...>*“(R8). „*Kai aš dirbau,buvau laimingas<...>. Ir dar noriu dirbti taip. Aš norėčiau kaip A. (lankytojas), bet pastoviai. Kaip O. pasakė: „kad ir jiems būtų gerai, ir man irgi <...>*“(R12). „*Labai svarbu man turėti draugą. Noriu dėmesio, turėti draugų. Tada jaučiu saugumą, džiaugsmą, laimę<...>*“(R13). Ir tik 4 respondentai iš 13 teigė, kad jiems patinka vienvė, nes, jų supratimu, jie pavargsta nuo aplinkos poveikio: „*Man namuose vienai patinka būti<...>*“(R7). „*Vienatvė man labiau patinka. Taip, taip. Todėl, kad esu pripratusi būti viena. Man tada yra saugiau<...>*“(R9) „<...>*vienai norisi pabūti, nes nuovargis yra, ir kartais žmonės pradeda mane nervinti. Noriu pailsėti, pabūti viena<...>*“(R10). „<...>*patinka išeiti pasivaikščioti, pabūti vienam<...>*“(R13).

Subjektyvia gerove arba laime E. Diener, 2000; plg. B. Lemme (2003) pavadino teigiamą savo gyvenimo vertinimą. G. Myerso (2008) žodžiais, laimę gali teikti bet kas, ką žmonės turi omeny sakydami, kad jie yra laimingi. B. Lemme (2003) teigimu, keliama prielaida, kad jei jautiesi laimingas, tai ir esi laimingas. Subjektyvi gerovė yra moksliškesnis reiškinių, buitinėje kalboje dažnai vadinamo laime, pavadinimas (E. Diener, 2003; plg. G. Šilinskas, R. Žukauskienė, 2004). L. V. Kulikovo

(2002)¹⁶ teigimu, žmogaus subjektyvi gerovė dažnai apibrėžiama tokiais terminais: laimės pojūtis, pasitenkinimas gyvenimu, emocinis komfortas, gerovė. Respondentų pateikti asakymai (10 iš 13 resp.) rodo, kad jų gyvenimo kokybei labai svarbus yra įvairių poreikių tenkinimas, tokių, kaip laimės poreikio tenkinimas. Kalbėdami apie tai, kas jiems yra geras gyvenimas, akcentavo laimę sąlyguojančius veiksnius: „<...>laimingas esu, kai einu į centrą, koncertus. Yra daug kamerų koncertuose. Dainininkai maloniai sutinka fotografuotis su manim<...>(R4). „<...>paprastuose dalykuose džiaugsmas begalinis. Atrasti laimę paprastuose dalykuose, nebijoti pasakyti brangiems žmonėms, kad myli, juos nuraminti, patarti, paglostyti“(5). „<...>noriu merginą turėti, kad būčiau laimingas<...>“(R6). „<...>kai ateinu į „Lakštutę“ esu laimingas. Bendravimas su draugais<...>. V. (draugė) nori, kad atečiau čia. Dėl V. esu čia“(R8). „<...>laiminga buvau, kada atradau savo tėvus, artimuosius. Supratau tada, kad nevieniša esu. Suvokiau tai<...>. Kada mano giminė atvažiuoja pas mane į Lietuvą. Tada laiminga“(R9). „Aš esu laiminga –tai reiškia, kad aš turiu viską, ko gali prireikti žmogui. Tėvus turiu labai fainus, šunelį turiu, žuvytes turiu. Turiu namus labai gražius ir šiltus, turiu ką valgyti. Žodžiu, turiu visus malonumus, kuriuos tik galima<...>“(R10).

Tyrimo metu 8 iš 13 respondentų teigė, kad jiems svarbu gyvenime tenkinti džiaugsmo poreikį: „Kai nebūna niekad nuobodu. Kai kažką šnekam, juokiamės. Nėra kada liūdėti<...>“(R3). „<...>man ,iš visos mokyklos įteikė atestatą direktorius: „Mergaitei, kuri nepasidavė, norėjo mokytis, kuri siekia savo svajonės“- t.y. man. Ir mano tėtis apie tai pasakė, ir man vos nesustojo širdis iš džiaugsmo<...>“(R5). „Džiaugiausiu gyvenimu kai mama dar buvo gyva. Kai mama mirė - man ašaros. Tėvas viską padarė blogai<...>“(R6). „Kai tėvas atvažiavo, atvežė man maišą bulvių, džiaugiausi tada<...>“(R8). „Labiausiai džiaugiausi savo gyvenimu per savo brolio vestuves<...>. Buvo labai linksma. Patiko labai šokti. Buvo daug džiaugsmo. Mane šokdino visi vaikinai, visi vyrai, tiek vedę, tiek nevedę. Buvo labai faina, po to nelabai faina – neišsimiegojau<...>“(R10). Respondentų pasisakymai apie poreikų tenkinimą patvirtina L. V. Kulikovo (2002)¹⁷ teiginį, kad žmogaus subjektyvi gerovė dažnai apibrėžiama tokiais terminais: laimės pojūtis, pasitenkinimas gyvenimu, emocinis komfortas, gerovė. Gyvenimo kokybė reiškia visapusišką pasitenkinimą gyvenimu, ypač tai, kas siejama su žmogiškųjų teisių realizavimu, saviraiška ir pan. (Fahey Nolan, B.; Whelan, C. (2003). Autorių teigimu, gyvenimo kokybė ne vien išreiškia sąlygas, kuriomis gyvena žmonės ir savaip paskirsto materialinius išteklius, bet ir daug svarbesnis tampa subjektyvus savo gyvenimo kokybės

¹⁶Куликов, Л.В. (2002). Детерминанты удовлетворенности жизнью/Общество и политика/ под. редакцией Большакова, СПб

¹⁷Куликов, Л.В. (2002). Детерминанты удовлетворенности жизнью/Общество и политика/ под. редакцией Большакова, СПб

vertinimas, apibūdinant fizinę sveikatą, dvasinę būseną, jausmus, įvardijant vertybes, gyvenimo prioritetus ir pan..

C. Rogers (2005) mano, kad didesnę įtaką elgesiui turi pozityvūs poreikiai – bendrumo, prieraišumo, meilės, nes kiekvienas žmogus siekia savirealizacijos. Įvairūs autoriai – A. H. Maslow (2006), J. Ruževičius (2013) ir kt. - dažniausiai įvardija šiuos socialinius poreikius, tenkinant kuriuos pagerėja žmogaus emocinė ir psichologinė buklė: bendrumo (priklausymo) poreikis, saugumo, laimėjimų, savęs įvertinimo, savigarbos, dominavimo, panašumo, saviaktualizacijos ir saviraiškos, afiliacijos, prieraišumo ir meilės, palaikyti kontaktą. Tai patvirtina ir respondentų (2 iš 13) nuomonė apie laisvės, saugumo (4 iš 13), laimėjimo (4 iš 13) poreikių tenkinimą. Kalbėdama apie laisvės svarbą savo gyvenime, jie norėtų, kad jų gyvenimą niekas nereguliuotų: „<...>norėčiau, kad niekas nereguliuotų, kad niekas neaiškintų, niekas nevadovautų, niekas man „neknistų proto“ (R4). „<...>gal daug kas čia manęs ir nemėgsta dėl to, kad aš kalbu atvirai, neslepiu. Mane išmokė neslėpti mano mylimas žmogus<...>“ (5). „<...>draugauti norėčiau, be artimųjų priežiūros, bet M. neišleidžia manęs. Skambinėja, ieško manęs. Sako: „Ateik greitai čia, aš pergyvenu dėl tavęs“ <...>“ (6). „Visur: ir centre, ir namie. Dėl to, kad visur jaučiuosi saugiai: tiek įstaigoje, tiek namuose<...>“ (R10). Dalis respondentų teigė, kad jų gyvenimą gerina maži pasiekimai, laimėjimai: „Na „biški“ atsistoti ant kojų norėčiau<...>po „biški“ nuo vieno į kitą vežimą išsikelti, persėsti, kad stipresnis būčiau<...>“ (R4). „<...>labiausiai aš išmokau vieno paprasto dalyko iš mūsų Vg., išmokau nebijoti tokių žmonių kaip jis, Vg., jų kalba kalbėti, bendrauti, masažą darytis<...>. Ir kai matydavau jo šypseną, nors jis vežimėlyje, ir kai aš pamačiau kokias jis parodas daro dėka kompiuterio! Tai buvo stebuklas<...>“ (R5). „<...>kad atsistočiau ant kojų. Gyvenimas į kitą pusę pasikeitė. Pradėjau dirbti. Nuo rugpjūčio pasikeitė, pagerėjo materialiai viskas<...>“ (R8).

Atviri, arba autentiški santykiai C. Rogers (2005) teigimu, yra svarbūs kiekvienam žmogui. Siekti savo tikslų atvirai bendraujant padeda tvirtas, pasitikintis elgesys. Toks bendravimas, kai žmogus geba apginti savo interesus nežemindamas kitų, aiškiai išsakydamas savo jausmus bei norus ir ieškodamas tiek sau, tiek kitam labiausiai priimtino sprendimo. Respondentai (9 iš 13) apibūdina gerą gyvenimą, kai yra patenkinamas ir draugystės, prieraišumo poreikis: „Bendravimas su artimaisiais, draugais suteikia man gyvenimo prasmę<...>“ (R7). „Kai turiu sunkumų, tada nėra su kuo pasikalbėti. Draugai reikalingi, kad pasikalbėti, pasidalinti savo sunkumais<...>“ (R9). „<...>dėl to, kad tas žmogus yra draugas, su kuriuo esi saugi visom prasmėm. Jeigu tau blogai, jis tave apkabins, jeigu gerai – apsidžiaugs<...>“ (R10). Remiantis respondentų nuomone, galima teigti, kad sėkmingas, arba efektyvus, bendravimas yra toks, kuris leidžia pasiekti norimus tikslus ir patenkinti socialinius

poreikius. Kasdieniniame gyvenime žmonės dažniau jaučiasi laimingi, kai gali ką nors pradžiuginti, ypač jei žino, kad iš pamaloninto asmens sulauks to paties.

Subjektyvi gyvenimo kokybė, autorių E. Diener, Lucas (1999); E. Diener (2006) teigimu, parodo kaip objektyvias sąlygas vertina ir jose jaučiasi individas. Apibendrinant respondentų atsakymus, galima teigti, kad dauguma respondentų apibūdino subjektyvios gyvenimo kokybės vaizdinio komponentus, kaip laisvė, laimė; draugystės, sugumo, meilės poreikių tenkinimas; pasitenkinimas gyvenimu; veikla ir prasmingas užimtumas; savęs realizacija; objektyvus funkcionavimas; tikras džiaugsmas; psichologinė gerovė; materialinė gerovė; mėgavimasis, džiaugsmas; visavertė ir prasminga egzistencija ir kiti. Tai yra rodiklių ir faktorių visuma, apibrėžianti esminius žmogaus egzistencinių, dvasinių ir materialinių poreikių parametrus, pagal kuriuos žmogui suteikiama galimybė vertinti savo gyvenimą. Galima teigti, kad gyvenimo kokybės vaizdinys – tai individualus kiekvieno žmogaus, turinčio negalia savo vietos gyvenime vertinimas vertybių sistemos kontekste. Gyvenimo kokybę respondentai apibūdino kaip savo pasitenkinimą esamomis gyvenimo dimensijomis, lyginant su siekiamu ar idealiu gyvenimo lygiu. Nustatyta, kad žmonių su negalia gyvenimo kokybei įtakos turi kultūriniai ypatumai ir įvairių grupių vertybinės nuostatos, kitas aspektas – ekonominiai ir socialiniai faktoriai, individualūs žmogaus ypatumai ir t.t..

3.1.2. Dienos centro aplinkos konstravimo sąsajos su paslaugų gavėjų gyvenimo kokybės analize

C. R. Rogersas (1980) teigia, kad kiekvienas žmogus tarsi ažuolo gilė gali augti, tobulėti, atskleisti savo galias, jei aplinka tam netrukdo. Augti padeda aplinka, supantys žmonės, kurie palankūs kitiems, rodo besąlygišką pagarbą. Socialinėje sistemoje iškeltas tikslas padėti žmonėms su negalia atkurti artimus ryšius, įgalinti juos. Gyvenimo kokybė priklauso nuo suvokimo, kiek neįgalus asmuo yra priimamas visuomenėje. Šiame skyriuje analizuojama koks objektyvus požiūris respondentų – dienos centro darbuotojų į dienos centro socialinės, darbinės ir kultūrinės aplinkos konstravimą, užtikrinantį paslaugų gavėjų gyvenimo kokybę per socialinių paslaugų teikimą.

Paslaugų gavėjų dalyvavimas bendruomenės ir visuomenės gyvenime. Anot S. Stašienės ir N. Petkevičienės (2003), žmogaus individualios aplinkos disbalansas, t.y. žmogaus nesutarimas su savimi, sukelia socialinės adaptacijos sunkumų. Todėl žmogaus pastangos turi būti kreipiamos į kūrimą tokios individualios aplinkos struktūros, kuri leistų produktyviai adaptuotis gamtinėje, socialinėje, darbo ir kitose aplinkose. Rasti žmogui vietą aplinkoje – reiškia pažinti save. 3 iš 6 respondentų

nuomonė patvirtina, kad dienos centre socialinės, darbinės ir kultūrinės aplinkos konstravimas – tai būtina sąlyga atkurti žmogaus su negalia fizinį, dvasinį ir ekonominį savarankiškumą ir sudaryti sąlygas aktyviam šių asmenų bendruomeniniam gyvenimui, adaptacijai ir socializacijai: „<...>žmogus su negalia, kad jis pajustų pasitikėjimą per tave, kad jis gali integruotis ir kad jisai, nesvarbu, kad turint negalią, kad jisai yra reikalingas ir gali kažką tai pasiekti<...>. Centro dėka jis laimėjo. Vyko jo įgūdžių atkūrimas ir buvo įdėta jo nuotrauką į laikraštį<...>. Kitas jaunuolis, darydamas centre atvirukus, uždirbdavo pinigų, net 200 lt. už vieną projekto atvitruko darymą <...>. Ir kada jis džiaugiasi - atrandi jo sugebėjimus ir talentus, ir padarai jį laimingu, daugiau, mažiau, reikalingu visuomenei“(S15). „<...>Aš manau, kad čia jaunuoliai išmoka tam tikro modelio, santykių, elgesio, kurį jie gali tiesiog pritaikyti kitoj aplinkoj. Arba pabandyti, tikėtis, kad taip kaip čia yra aplinkoje, taip gali būti kitur<...> labai svarbus vaidmuo yra dienos centro užimtumas. <...>“(S16). „<...>Socialinis darbuotojas gali daryti tą įtaką adaptacijai per kažkokių ekskursijų organizavimą, per lankymą miesto renginių, per parodų organizavimą<...>“(S17). „<...>socialinio darbuotojo įtaka lankytojų adaptacijai į visuomenę yra labai svarbi ir būtina<...>“(S19).

J. Pivorienė (2014) teigia, kad socialinio darbo mokslo ir praktikos erdvėje aktuali tampa socialinio įsitraukimo strategija, kurianti atvirą ir integruotą visuomenę, užtikrinanti visų visuomenės narių lygias teises ir galimybes, skatinanti jų aktyvumą ir kūrybiškumą, veiksmingą dalyvavimą visuomenės gerovės kūrime. Kad ši nuostata dienos centre įgyvendinama per įgalinimo strategiją, kuri siejama su galimybių tvariam vartojimui prieinamumu, sąlygų sudarymu pasirinkti kokybiškas paslaugas, sprendimus ir produktus, per socializacijos strategiją, patvirtina atsakymai 4 iš 6 tyrimo respondentų: „<...>organizavimas visokių veiklų, įtraukimas, įgalinimas, tie projektai visokie<...>“(S14). „<...>per kūrybą, socializaciją, pavyzdžiui, per kažkokių parodų organizavimą, per įgalinimą, per pasitikėjimą savo jėgomis<...>“(S17). „Kaip jie čia jaučiasi, ką mato, kaip bendrauja, kaip daro – su tuo išeina iš įstaigos ribų. Jiems čia yra labai didelis žingsnis jų socializacijoje. Jie sako (esu girdėjęs), kad kaip kalėjime sėdi, neišeidami iš namų. Čia realizuoja save<...> socializacijos poveikis yra. Čia išmokę, jie jau gali ir namuose ir kažkur kitur daugiau darbų atlikti“(S18). „Dalyvaudami muzikinėje veikloje lavinami muzikiniai gebėjimai, bei sudaromos sąlygos koncertų, festivalių metu atlikti kūrinius su kitais atlikejais, užmegzti pažintis su žmonėmis ir integruotis į visuomenę<...>“(S19).

Respondentų atsakymai patvirtina Friendlander (cit. iš Kvieskienės, 2005, 13–14) teiginį, kad šiuolaikinėje socializacijos ir integracijos procesų traktuotėje akcentuojama aktyvi negalią turinčių asmenų veikla, siejama su terminu „gerovė“, kuri apibūdinama kaip „organizuota socialinių paslaugų ir

institucijų sistema, sukurta padėti individams ir grupėms pasiekti patenkinamus gyvenimo, sveikatos ir asmeninių bei socialinių ryšių standartus, kurie leistų jiems išplėtoti visus gebėjimus ir pagerintų jų gyvenimo kokybę atsižvelgiant į jų šeimų ir bendruomenės poreikius.

Veiklų įvairovė dienos centre. M. Išoraitės (2005) teigimu, vienas iš efektyviausių būdų integruoti proto negalios žmogų į visuomenės gyvenimą yra jo užimtumas, t. y. darbinė veikla. Suprantama, kad žmogaus su negalia darbas dažnai negali būti labai produktyvus ir intensyvus, bet jo labai didelė socialinė vertė.

T. N. Liobikienė ir J. R. Šinkūnienė (2010) pateikė Cymro (2000) pagrindines socialinio darbo sritis ir principus, kuriais turėtų būti kuriama konkrečios įstaigos darbo struktūra, jais grindžiama socialinio darbo su neįgaliais asmenimis sistema: Įsiliejimo į bendruomenę skatinimas - veiklos prieinamumas, užtikrinant neįgalių žmonių dalyvavimą bendruomenės gyvenime ir bendrą indėlį į jo turtinimą bei įvairinimą. Remiantis 2 iš 6 respondentų pasisakymais, galima teigti, kad dienos centre veiklų organizavimo formos suteikia paslaugų gavėjams įvairias galimybes dalyvauti užimtumo veiklose, išmokstant kažko naujo, vertingo, pagal klientų poreikius: „*Užimtumo įvairovė pagal kliento poreikius<...>pagal galimybes, pagal nuotaiką. Tie, kurie turi galimybes prie kompiuterio dirbti, kurie geba, moka dirbti, tai jie labai nori būti šioje veikloje. O su kitais - žaidimo forma.<...>. Įvairios užduotėlės patinka jiems. Jie turi pasirinkimo laisvę užsiimti mėgstama veikla“(S14). „<...>tokia gan dinamiška šokio terapijos veikla, kada užduotys yra keičiamos, nemonotoniška <...>. Kad būtų užduotys pagal gebėjimus, nebūtų per sunkios, arba per lengvos, kad būtų įdomu, kad tikrai žmogus įsitrauktų ir kažkuo išmoktų naujo<...>“(S16).*

Respondentų atsakymai patvirtino Cymro (2000) (iš T. N. Liobikienės ir J. R. Šinkūnienės (2010) teiginį, kad veiklos sričių plėtra turi padėti žmonėms dalyvauti visose gyvenimo srityse, kaip perspektyvos kūrimą - padėti žmonėms siekti naujų galimybių, potyrių ir išbandyti ką nors naujo gyvenime; turi tobulinti žmonių turimus socialinius įgūdžius, suteikiant jiems didesnes galimybes darbo veikloje: <...> *Kiekvieną stengiamės įtraukti į veiklą: kažkokį smulkų darbelį duoti, kad jis jau galėtų kažką padaryti, prisidėti, ne tik sėdėtų ir būtų stebėtojas<..>. Tuo metu visi būna veikloje užimti<...>kiekvienas kažkokių pomėgių turi. Tik vienas daugiau, kitas mažiau<...>jie turi sugebėjimus, tik reikia juos atskleisti<...>.Na gal jeigu sudominti ir senai lankančius, atrasti tinkamą veiklą, tai gauna pasitenkinimą jie tokiu būdu<...>“(S18). Remiantis 2 iš 6 respondentų pasisakymais, galima teigti, kad dienos centre sėkmingai vykdoma socialinės įtraukties veikla, užtikrinanti paslaugų gavėjų dalyvavimą visose gyvenimo srityse: „<...>dalyvavimas projektuose, bendradarbiavimas su kitomis organizacijomis, menininkais, ir tuo pačiu, kuriant (ir mūsų centro bendruomenė yra*

visuomenė) gerus tarpusavio santykius tarp jaunuolių. Užtariant, padedant kitiems, kuriems sunkiau priimti, aiškinant, kad taip yra, visi yra geri, visi yra verti, visų darbai yra įdomūs<...>“(S17). “Bendravimo, elgesio mokymas (kūrinio klausymas iki pabaigos<...>. Kiekvienoje situacijoje yra svarbūs patarimai, mokymai, darbuotojo palaikymas integruojantis į visuomenę<...>“(S19).

Respondentų 2 nuomonė patvirtina Cymro (2000) teiginį, kad dienos centre turi būti sudarytos sąlygos savarankiškai pasirinkti veiklos pobūdį, taip įgalinant juos patiems dalyvauti pasirinkime: „<...>Žaidimą kokį duodi – vis tiek užimtas. Pagal jo poreikį tuo metu, ką jis mėgsta, pritaikai<...>. Čia ne fabrikas, čia užimtumas. Kai būna patenkintas, laisviau įsijungia į veiklą<...>. Kai sako, kad nemoka kažko, siūlai pabandyti, skatinant švelniai. Žiūrint kaip tai pateikiama jam“(S15). „<...>kai ateina pirmą kartą pabandyti ir tada jis mato, ar yra jam įdomu<...>. Bet jeigu žmogus neatranda pats savy to kabliuko – kodėl aš čia esu, ir kas man čia įdomu, tai tada, manau, kad neverta motyvuoti toliau<...>. Kiekvienas atranda ko jam reikia. Jeigu jam tai įdomu, tai jisai ir liks <...>kur tikrai nenorima, o kur „mano pačios noras“, kad jis būtų, kad jisai dalyvautų<...>“(S16). „<...>toleruoji, jeigu jam nėra nuotaikos <...>palieki klientui pasirinkimo laisvę. Toleruoji jo poreikius. Džiaugiesi jo naujomis idėjomis. Kai atsisako veiklos, stengiamės pasiūlyti kitą veiklą <...> mūsų tikslas yra suteikti klientui pasitenkinimą veikla <...>“(S17). „<...>Veiklos parinkimas pagal jaunuolių pageidavimus <...>“(S18).

Mokslininko S. Watkiss (2004) atliktas tyrimas išskiria keletą pagrindinių motyvuojančių žmones dirbti, užsiimti veikla dalykų, kurie nėra susiję su materialine nauda ir yra panaudojami, organizuojant užimtumo veiklas dienos centre. Respondentai 3 iš 6patvirtina S.Watkiss (2004) radinį, kad svarbu suteikti klientui galimybę pasirinkti užduotis – socialiniai darbuotojai turėtų pasiūlyti lankytojams ne viena užduotį veikloje, bet keletą, nes net ir labai įdomi veikla po ilgo laiko tarpo gali tapti rutina ir atsibosti, tuomet žmogaus motyvacija gali smarkiai kristi į neigiamą pusę: „Pakelti, kad jis tą galės, uždegti jį<...>. Ir jis pradės kurti<...>.Tai yra socialinio darbuotojo misija<...>. Aš planuoju kiekvienam jaunuoliui veiklą pagal sugebėjimus<...>. Šiandien jis norą pareiškė, kad nori išmokti piešti, ir aš jo norą tenkinsiu<...>“(S15). „<...>Jaunuolių emociniai būsenai pritaikyti (patinkantys) muzikos kūriniai. Išgaunamas pasiekiamas rezultatas<...>labai svarbi koncertinė veikla, koncertų, pasirodymų (įvairių muzikinių žanrų) stebėjimas. Kalbėjimas, bendravimas, komunikavimas, pasirodymų aptarimas. Instrumentų įvairiapusiškas panaudojimas, pritaikymas pagal jaunuolių gebėjimus“(S19). Remiantis 3 respondentų nuomone, galima teigti, kad dienos centro lankytojų galimybė pakeisti vieną veiklą kita skatina jų motyvaciją ir tinkamą veiklos užduoties atlikimą.

Užtikrinant veiklų įvairovę, parenkant užimtumą pagal gavėjų poreikį, skatinant ir motyvuojant jį, pasiekiamas klientų pasitenkinimas veikla.

Darbo metodų įvairovė socialiniame darbe. Dirbdama su kliento socialiniu tinklu, taikomi atvejo vadybos, konsultavimo, komandinio darbo arba terapijos metodai. Įgalinimo proceso esmė ta, kad šiame procese aktyvus klientas, geriausiai žinantis savo situaciją. Asmuo su negalia turi savitus poreikius bei savitą pasaulį, gyvena tam tikroje socialinėje aplinkoje bei aplinkybėse. 5 respondentai iš 6 savo atsakymuose pabrėžė individualaus darbo su klientu svarbą, parenkant veiklą pagal kliento individualias savybes: „<...>pagal kliento galimybes, mes individualiai padedam pasirinkti užimtumo veiklas<...>. Efektyviausiai yra, kad būtų individualiai dirbama su klientu <...>nes daugiau yra jam dėmesio skiriama.“(S14). „<...>Dirbant individualiai, reikia atrasti metodą, techniką <...> Svarbiausia, kad jam patiktų ir mums tiktų ir pritaikom pagal kiekvieną negalią<...>. Nes jeigu tu žinai jo pomėgius, būtinai reikia juos atskleisti“(S15). „<...>svarbu yra parinkti darbo metodą, tinkamą sritį, kurioje socializuosis centro lankytojas, atsižvelgiant į jo poreikius, į fizines, psichines galimybes, kažkiek ir atsižvelgiant į jo globėjo pageidavimus<...>“(S17). „<...>efektyviausias gal individualus<...>. Dirbant individualiai, paslaugų gavėjui galima visokias problemas išsiaiškinti – tai gal ir daugiau jis atsiveria, ir pats pasisako<...>. Labiau per individualų užsiėmimą galima jį pažinti<...>čia reikia individualaus paskatinimo<...>“(S18). „<...>kai kurie mėgsta muzikuoti individualiai<...>“(S19).

T. N. Liobikienė ir J. R. Šinkūnienė (2010) pabrėžė Cymro (2000) socialinio darbo principą darbo organizavimo procese, kaip bendravimo rato kūrimas, padėti neįgaliems asmenims susirasti draugų, išlaikyti juos ir plėsti jų ratą. Šis principas įgyvendinamas, taikant grupinį metodą darbe su paslaugų gavėjais. Respondentų (3 iš 6) atsakymai patvirtina grupinio metodo svarbą, teikiant socialines paslaugas: „<...>tai būtų komandinis darbas ir užimtumo organizavimas komandose“(S14). „O komandinis – kaip jis įsilieja į grupę, kaip jis su kitais paslaugų gavėjais kontaktuoja, bendradarbiauja, bendrauja<...>. Gali atlikti komanda vieną bendrą užduotį. Bet dar priklauso - vieni gali dirbti toje grupėje, kitiems geriau individualiai<...>“(S18). „<...>Kai kuriems jaunuoliams priimtinas ansamblinis, grupinis muzikavimas<...>“(S19). Respondentų atsakymai atspindi J. Ruškaus (2002) teiginį apie inkluzijos metodo taikymą užimtumo veiklos metu dienos centre. Anot J. Ruškaus (2002), inkluzija – suprantama kaip “buvimas kartu”, išreiškiant pagrindinį socialinės integracijos principą – sukurti vienodas sąlygas visiems, ir sveikiems, ir neįgaliems, dalyvauti bet kokioje veikloje. Autoriaus teigimu, visi laimi būdami drauge, t.y. neįgalieji įgyja savivertę ir pilnavertį bendravimą,

sveikieji visuomenės nariai keičia savo moralines nuostatas, mokosi vertinti kiekvieną žmogų, nepriklausomai nuo jo negalios.

Tobulintinos socialinio darbuotojo profesionalumas, gebėjimai ir asmeninės savybės.

Vykdamas socialinės, darbinės ir kultūrinės aplinkos konstravimą socialiniame darbe, organizuojant užimtumo veiklas dienos centre, taikomi nauji metodai, technikos ir metodikos, skatinantys aktyvų centro lankytojų dalyvavimą užimtumo veiklų procese. Remiantis 4 iš 6 respondentų nuomone, galima teigti, kad didelę reikšmę efektyviam kliento įsitraukimui į veiklas turi darbuotojų domėjimasis ir pritaikymas darbe naujų metodų, metodikų, technikos: „<...>jei bus monotonija, jis neateis. Čia tavo yra specialybė, darbas, ir tu turi jį sudominti, tu turi pastoviai būti naujovių paieškoje, kad jį uždegti <...>. Jei ta veikla bus patraukli, reikšmės neturi, kieklaiko lankocentrą jaunuolis. Tik tai socialinis darbuotojas turi būti nuolat naujų idėjų, metodikų paieškoje – tobulintis <...>“ (S15). „<...>kai ateina visai nauji žmonės, tai įneša kažko naujo: naujų vėjų, kitokį požiūrį, mintis. Yra kažkas nauja, kas pajudina nusistovėjusį ritmą. Ir tas gerai yra<...>“ (S16). „Kai labai sudomini veikla, neturi įtakos lankymo laikotarpis. Čia nuo metodikos priklauso ir nuo darbuotojos priklauso, nuo nuolatinių naujovių paieškos<...>“ (S18).

Iš 5 respondentų gauti atsakymai patvirtina J. Sadausko (2010) teiginį, kad socialiniai darbuotojai turi vis aktyviau įgyti ir išlaikyti didžiausią įmanomą savarankiškumą, fizinius, protinius, socialinius ir profesinius gebėjimus, kokybiškai teikiant socialines paslaugas: „<...>patirtis yra svarbi<...>kokias įvairoves pasirinkti, kad būtų galima kelias galimybes išnaudoti, jeigu jis nori vieną variantą daryti užduočių, ar kitą. Visi tokie sprendimai priklauso labai nuo profesionalumo<...>“ (S14). „Gerai, kai ta patirtis yra kintanti, kad darbuotojas pats mokosi, nuolat tobulėja, vis kažkuo ieško, jis žino kas jam yra svarbu, jis ieško, domisi ir tada gyvi būna užsiėmimai – gyva veikla būna.<...>. Profesionalumas – kai žmogus yra susidomėjęs tuo, ką jis daro, jis nuolat tada dėmesingas, atviras, priima tai, kas ateina, perverda savyje ir pritaiko ir gauna tuo pačiu atsaką iš jaunuolių <...>tas gyvumas svarbu, susidomėjimas ir žmonėmis ir tuo darbu, savo pačiu, jo galimybėmis<...>“ (S16). „Profesionalumas duotų tuos visus aspektus darbe. Visi tie aspektai lemia didelį įsitraukimą. Reikia pritaikyti, atsižvelgiant į kiekvieną centro lankytoją<...>“ (17). „<...>didelę įtaką turi darbuotojų profesionalumas ir patirtis efektyviam dienos centro lankytojų įtraukimui į užimtumo veiklą<...>“ (S19).

L. P. Donaldsono (Iš J. Ruškaus, N. Mažeikienės, R. Naujanienės (2013), socialinių paslaugų organizacijos yra ideali priemonė formuoti į įgalinimą orientuotas socialines grupes. Respondentų 4 iš 6 pasisakymai patvirtina L. Donaldso (Iš Ruškaus, J., Mažeikienės, N., Naujanienės, R. (2013)) teiginį,

kad socialinį darbą dirba profesinį mandatą turintys profesionalai, todėl jie gali derinti individualias ir sistemines intervencijas: „*Įtakoti turi, sudominti socialinis darbuotojas. Jo yra užduotis - suprasti ko lankytojas nori, ką jis gali gauti, jo sugebėjimus, jo norus ir įtakoti jį. Ir, kad jį pakelti, kad jisai gali<...>. Socialinis darbuotojas turi uždegti<...> (S15).* „*<...>Reikia mokėti paleisti ir priimti kaip yra <...>. Nes aš mačiau, kad jeigu laikysi žmogų, ir tai tada laikysis tik ant tavo energijos<...>. Man pačiai, iš tikrųjų, yra uždavinys - išgirsti jaunuolį<...>. Ir vyksta tai, kas vyksta pagal to žmogaus tempą, galimybes, pagal jo procesą visiškai. O jeigu tik tai aš esu suinteresuota kažkuo tai, tada ne tas yra tikslas pasiekiamas – noras jaunuolių turi būti pagrinde“ (S16). „*<...>kaip darbuotojas geba nuteikti klientą, kokias priemones turi darbui iš tikrųjų, nes nuo tai irgi priklauso kaip užimtumas vyksta <...> svarbu, kad darbuotojas būtų kūrybingas, ir atrastų tuos būdus kaip užimti veikla kiekvieną lankytoją“ (S17).**

Kaip teigia T. N. Liobikienė ir J. R. Šinkuvienė (2010), naujovės vyksta tada, kai pradeda veikti asmuo, kuriam visada atitekdavo žiūrovo vaidmuo. Esant kasdieniniams situacijoms, anot J. Sadausko (2010), socialinių darbuotojų vidinės nuostatos, požiūris ir pastangos spręsti neįgalųjų problemas, kurių dėl negalios patys asmenys priimti nepajėgus. Įgalintojo vaidmenį socialinis darbuotojas prisiima ir tada, kai siekiama padėti klientui pakeisti situaciją. Socialinis darbuotojas atsakingas už tai, kad klientas užbaigtų konkretų pokytį. Respondentų 5 iš 6 konstruktyvus požiūris į klientą patvirtina šį teiginį. Jų nuomone, didelę reikšmę efektyviam darbui su klientu turi besąlygiškas jo priėmimas, požiūris į jį, kaip į vertybę, mokytoją: *Turi mylėti tą žmogų, priimti ramiai, blaiviai, kad yra stresas, kad darbuotojas stiprus turi būti<...>“ (S15).* „*<...>tai yra žmogus su savo savybėmis, su įvairiomis savo savybėmis, su gebėjimais, galimybėmis, su ribomis ir man įdomu atrasti ryšį su tuo žmogum, matyti, kaip aš galiu su jo būti, bendrauti, ko aš galiu daryti su juo. Man įdomu pažinti jį<...>“ (S16).* „*<...> kiekviename žmoguje galime išvelgti jo grožį, jo kitoniškumą, jo kūrybiškumą, originalius sprendimus, jo meilumą<...>. Klientas su negalia yra mokytojas darbuotojui, atskleidžiantis jam jo silpnąsias asmenines savybes ir jo stipriąsias, skatinantis ugdyti kiekvieno darbuotojo atjautą, supratimą, toleranciją. Taip pat skatina darbuotoją ugdyti ir puoselėti savo kūrybiškumą, išlaisvinti kūrybines galias<...> kaip jisai gerbia lankytoją, priima tokį, koks jis yra, nebando jo labai pakeisti, bet bando lanksčiai užimti, prisitaikyti su veikla, prie jo poreikių<...>“ (S17).* „*Žmonės, su kuriais dirbi, ir jiems reikia daugiau pagalbos, jie yra lygiaverčiai. Ir reikia stengtis, kad jie taip pat jaustųsi<...>“ (S18).* „*Tai žmonės, su kuriais dirbant reikalingas ilgas mokymo procesas, kantrumas norint pasiekti (minimalų) rezultatą, panaudojant specialią „Spalvų“ grojimo metodiką<...>. Visi centro lankytojai, yra su specifiniais poreikiais, charakterio savybėmis,*

todėl darbuotojas turi būti pasiruošęs įvairių netikėtų situacijų sprendimams<...>“(S19). Respondentų nuomonė sutampa su J. Ruškaus, N. Mažeikienės, R. Naujanienės (2013) apibrėžimu. Socialinį darbuotoją minėti autoriai apibrėžia kaip tyrėją, kuris išaiškina žmogaus su negalia poreikius, pomėgius ir interesus. Autorių teigimu, socialinis darbuotojas – organizatorius – planuoja laisvalaikio ir užimtumo veiklas, sudaro konkretaus poveikio planą, atlieka jo įgyvendinimo ir poveikio vertinimą. Socialinis darbuotojas – įgalintojas – sudomina naujomis laisvalaikio veiklomis, skatina aktyviai dalyvauti, padeda atrasti laisvalaikio poveikio stipriausias puses. Labai svarbu, kad ir pats klientas socialinėje aplinkoje aktyviai dalyvautų įgalinimo procese.

Apibendrinant respondentų atsakymus, galima teigti, kad galimybę neįgaliam žmogui gyventi pilnavertį gyvenimą bendruomenėje sąlygoja abipusė sąveika: sveikų žmonių pasirengimas priimti kitokį individą bei neįgalaus žmogaus pastangos būti veikliam. Taigi, gerinant neįgaliųjų gyvenimo kokybę yra labai svarbūs užimtumas, integracijos procesas ir jų socialinis dalyvavimas visuomenėje. Svarbiausi veiksniai, kurie įtakoja užimtumo veiklų organizavimo efektyvumą ir veiksmingumą yra sąlygų sudarymas žmonėms su negalia jų saviraiškai, savirealizacijai, atsipalaidavimui, profesionalių darbuotojų komandinis darbas, tinkamai pritaikyta aplinka žmonėms su negalia, platūs užimtumo veiklų spektras, socialinių paslaugų kokybės užtikrinimas. Nagrinėjant respondentų atsakymus, galima teigti, kad dienos centre sėkmingai įgyvendinamas bendras užimtumo veiklų organizavimo tikslas – padėti asmenims, turintiems psichikos ir elgesio sutrikimų, integruotis į visuomenę, gerinti jų gyvenimo kokybę bei ugdyti jų kasdienio gyvenimo ir darbinius įgūdžius.

3.1.3. Žmogaus psichosocialinės transformacijos užtikrinimo prielaidos analizė

Dalyvavimo užimtumo veiklose priežastys. S. Gradeckienės (2002) teigimu, svarbus visuomenės narių yra požiūris į tai, jog dėmesys sutelkiamas į žmogaus gebėjimus ir galimybes, o ne į negalią ir apribojimus. Mokslininkė teigia, kad bendravimo ryšio dėka neįgalieji gauna efektyvią pagalbą, kuri gerina jų gyvenimo kokybę. Aplinka, kuri patenkina mūsų poreikį priklausyti, taip pat užtikrina stipresnę imuninę sistemą. Tokį teiginį patvirtina 7 iš 13 respondentų pasisakymai, nagrinėjant socialinių santykių kūrimo svarbą. Savo atsakymuose jie akcentavo galimybę bendrauti, lankant dienos centrą: *„Su kuo noriu, su tuo bendrauju. Ir mane priima gerai<...>“(R1). „Buvimas su visais kartu<...>aš džiaugiuosi, kad draugai yra supratingi, ir, kai aš pasakau, kad aš blogai jaučiuosi, per dieną pervargau, tikrai padeda<...>“(R5). „Turiu daug draugų, ir tu man padedi čia<...>labai daug man ką reiškia turėti draugą<...> nes draugai – tai arbatos gerti, kartu leisti laiką. Vaikštinėti,*

bendrauti su kitais gali centre<...>“(R6). „<...>yra darbuotojai čia, V., mano „Savas“ asmuo, su kuriuo galiu pasišnekėti. Dėl V. (jaunuolės) čia ateinu. Dėl draugų ateinu<...>“(R8). „Patinka čia man. Turiu čia draugų. <...>“(R11).

Respondentų atsakymai apibūdina psichosocialinę transformaciją užimtumo metu bei patvirtina Ryff (1995) (iš Lemme, 2003) tokius pagrindinius gerovės aspektus: teigiamas savęs vertinimas ir savęs priėmimas; teigiami santykiai su kitais žmonėmis; savarankiškumas arba gebėjimas savarankiškai apsispręsti; aplinkos valdymas (gebėjimas efektyviai tvarkyti savo gyvenimą ir aplinką); gyvenimo tikslo turėjimas; asmenybės augimo ir raidos pojūtis. Daugelis respondentų (6 iš 13) akcentavo lankymo centro privalumus tuo, kad jie gali būti savimi per galimybę reikštis, nepaisant negalios; galimybę neslėpti neįgaliajam būdingų problemų; galimybę susipažinti su tokiais pat negalia turinčiais žmonėmis: *„Nejauku man namie. Saugumo nėra man. Nenoriu grįžti namo<...>. Ateinu į centrą suirzęs <...>“(R2.) „<...>norėčiau nebijoti reikšti savo nuomonę ir negalvoti, kad kažką įžeisiu. Gal kažką įžeisiu, bet kitą kartą gal žmogus apgalvos, nes visą laiką galvoju, kad neįžeisčiau<...>. Dažniausiai gerai jaučiuos, bet draugas ant manęs pyksta, kad aš negaliu pasakyti „ne“<...>. Nes jei mane žmogus nori matyti veikloje, jaučiu, kad esu reikalinga<...>“(R5). <...>manęs „Savas“ asmuo paklausė, ką aš norėčiau išmokti šiais metais. Tai atsakiau, kad norėčiau išmokti gaminti maistą<...> Naujos patirties su naujais darbuotojais noriu įgyti<...>“(R7). „<...>būti kabinete, dirbti. Savo nuomonę reikšti galiu<...>“(R13).*

Asmenybės aktyvumas veikloje ir santykiuose su aplinka visada turi kryptį. Kaip teigia S. Stašienė ir N. Petkevičienė (2003), struktūrinis elementas, teikiantis aktyvumui kryptingumą, yra motyvacija. Žmogaus gyvenime motyvai atlieka kelias funkcijas: tai – skatina žmogaus elgesį ir jį nukreipia; motyvai padeda pajusti savo veiklos prasmę, dalyvauja ją kontroliuojant ir keičiant. Respondentų 12 iš 13 atsakymai patvirtina motyvaciją lankyti centrą, nes tokių būdų įgyvendinamas yra jų noras praleisti laiką ne namų aplinkoje bei galimybė jiems išeiti iš namų, užsiimti patinkančia veikla. Interviu metu jie kalbėjo apie tai, kad jų gyvenimui suteikia prasmę centro lankymas, ir, kad jie labai džiaugiasi gyvenimu kai būna tikslingai užsiėmė: *„Yra ką veikti čia. Ką aš namuose – sėdžiu ir nieko neveikiu<...>kad pastoviai esu užimtas. Tai teikia man pasitenkinimą“(2). „Kai esi čia, centre, kai namie esi<...>darai ką nors, siuvinėji ten<...>. Centre daugiau veiklos. Kažką darai ir tau pradeda patikti. Kad tu įsivažiuoji į tą darbą ir tau viskas gaunasi gerai. Patiriu džiaugsmą labai“(R3). „Džiaugiuos, kad lankau šitą centrą, nuostabios darbuotojos<...>. Prasmingai gyventi, na, kai lankau centrą<...>. Ir pusę dienos pailsiu nuo artimųjų savo, niekas man netrukdo, niekas man neaiškina<...>laisvalaikis svarbus man. Kartais galiu pabendrauti su jaunuoliais ir su*

darbuotojais<...>“(R4). „<...>Labai patinka gimtadieniai, labai patinka kai kažką sveikini, sakai iš širdies tam žmogui, tikrai ne eilėraščiais<...>“(R5). „<...>aš galvoju apie centrą, nes dirbti noriu. Atsigulu ir prisimenu, kaip aš dirbu čia gerai. O ką man veikti dar namie? Kai mama buvo gyva, man neleisdavo daug dirbti<...>“(6) „<...>man tai svarbu<...>turiningai, pilnavertiškai, su prasme praleisti laiką, kad namuose nesėdėti tarp keturių sienų<...>įvairiai leidžiu laiką čia būdama<...>kad galiu nesėdėti namie. Čia antri mano namai<...>“(R9) „<...>muzikos klausytis patinka laisvalaikio metu“(R10). „<...>Pozityvūs dalykai – darbai čia, centre<...>“(R11). „<...> Kai parvažiuoju namo, vėl depresija prasideda. Nes, kai aš pabūnu su kolektyvu ir parvažiuoju namo, o ten tuščia <...>“(R12).

J. Ruškaus, N. Mažeikienės, R. Naujanienės (2013) teigimu, grupės dienos centre laikomos idealia priemone individualiam įgalinimui skatinti: čia gaunama socialinė ir emocinė parama, įgyjami būsimai socialinei politinei veiklai reikalingi įgūdžiai; savipagalbos grupėse gaunama kitų žmonių pagalba, taip pat patiriama ir suteikiama pagalba kitiems žmonėms. Teiginį, kad centre lankytojai gali pasinaudoti galimybe gauti pagalbą, palaikymo iš darbuotojų patvirtino 7 respondentų atsakymai iš 13. Atsakymuose respondentai akcentavo, kad darbuotojų pagalba, palaikymas ir paskatinimas padeda jiems išmėginti naują veiklą, pasiekti geresnį rezultatą: „<...>pasako, kad aš galiu. Nors sakau, kad negaliu. Padarau, ir pavyksta man<...>žinai pas ką kreiptis, ką pasakyti ir gauni pagalbą“(R1). „<...>sako man, kad pasiseks. Palaiko visi darbuotojai ir jaunuoliai<...>(R2). „<...>visada skatina daryti, palaiko darbuotojai<...>“(R3). „<...>skatina. Pasako ir paaiškina kaip reikia daryti. Ir aš viską tada puikiai suprantu<...>. Mato, kad aš dirbu ir dar labiau paskatina. Kai pavargstu, siūlo man pailsėti“(R6). „Aš labai džiaugiuos, kad darbuotojai mane skatina išmėginti viską<...>. Bando įkalbėti, palaiko mane, siūlo pabandyti<...>. Nori man visi padėti čia, palaiko mane, paskatina“(R9). <...>floristikoje mane skatina važiuoti prie jūros, rinkti medžiagas<...>“(R13). Respondentų pasisakymai patvirtina J. Ruškaus, N. Mažeikienės, R. Naujanienės (2013) teiginį, kad būdama dienos centre jie gauna praktinę pagalbą, nurodoma - kasdienė pagalba priimant sprendimus ir įveikiant kasdienes problemas bei moralinę pagalbą - kitų asmenų padrąšinimą siekti savo tikslų ar svajonių, didinti tikėjimą savimi, atpažinti savo stiprybes ir gebėjimus. Klientui yra reikšminga asmens parama laiku suteikiant tinkamą informaciją, skatinančio imtis iniciatyvos keistis ir dalyvauti, ir pan.. 3 - jų respondentų atsakymai išsiskyrė iš kitų. Jų subjektyviu teigimu, pagalba sulaukiama ne iš visų darbuotojų: „<...>pusė ant pusės - vieni atsižvelgia, kiti ne. Tokių darbuotojų yra<...>. Prie kai kurių darbuotojų pradėdu drebėti, man ranka pradėjo drebėti. Sakau, kad ne prie visų.“(R5). „Ne visada skatina<...>reaguoja darbuotojai į mano norus, pasirenku norimas veiklas“(R7). „<...>iš dalies. O

dėl išklausymo - tai labiau galėtų išklausyti. Yra viena darbuotoja, kurios nelabai mėgstu. Tiksliau, yra dvi darbuotojos, kurių nemėgstu<...>. Jei reikėtų pagalbos, eičiau pas direktorę arba pas L. („Savas“ asmuo)<...>“(R10).

Galimybės atsirandančios per užimtumo veiklą. Visuomenės humanistinės psichologijos ir egzistencinės filosofijos plėtra verčia išsamiau domėtis dienos centrą lankančių neįgalių žmonių poreikiais ir užimtumo galimybėmis, tenkinant tuos poreikius. Kad centro lankytojai jaustųsi pilnaverčiais visuomenės nariais, kad jų poreikiai kiek įmanoma būtų patenkinami, neįgaliuosius reikia įtraukti į prasmingą veiklą. Veikla ir darbinis užimtumas dienos centre, kaip įgalinanti priemonė, žmogui reikalingi kaip maistas, nes tai suteikia jo gyvenimui turinį ir prasmingumą. Užimtumą galima apibūdinti kaip įdomų ir ilgalaikį užsiėmimą. Darbas padeda patenkinti kelis A. H. Maslowo (2006) poreikių piramidės lygius. Anot, A. H. Maslow (2006), vienas iš žmonių polinkių yra troškimas džiaugtis gyvenimu, gerai leisti laiką. Remiantis 7 iš 13 respondentų atsakymais, galima teigti, kad lankytojai dienos centre pasinaudoja galimybe būti tarp kitų žmonių, bendrauti, susirasti draugų, atrasti bendraminčius, taip mažinant vienišumo jausmą. Jie teigė, kad dienos centre turėdama daugiau galimybių bendrauti, nei būdama namie, papildo savo gyvenimą: „Visi draugiški, mandagūs, malonūs - ir darbuotojai ir lankytojai<...>“(R1). „Gerai man, kad centrą lankau. Daug draugų čia yra<...>(R2). „<...>Malonūs darbuotojai ir malonūs jaunuoliai čia. Geri jausmai, nes galiu pabendrauti su A., su Jumis. Čia yra man daugiau bendravimo, nei namie“(R4). „Centre turbūt man geriau, nes čia draugai mano<...>(R8) „<...>Bendravimas su draugais patinka labai<...>. Bendrauju su jaunuoliais už įstaigos ribų. Lankau šį centrą dėl to, kad yra labai smagu. Ir dar dėl to, kad pasitikėčiau labiau savimi. Čia atrandu antrus namus. Labai papildau savo gyvenimą. Ypač bendravimas su tais žmonėmis, kurie tau mieli širdžiai. Čia tokių yra daug: ir iš jaunuolių, ir iš darbuotojų kai kurie<...>“(R10).

Užimtumo veiklos metu dienos centre yra sutelkiamas dėmesys į tai, kaip pats klientas sąmoningai save suvokia, nekritikuodamas ir neinterpretuodamas. Darbo su neįgaliaisiais metodikoje (2009) yra aprašyta, kad taikydamas į klientą orientuotas užimtumo veiklos technikas, socialinis darbuotojas neduoda patarimų, nediskutuoja, neinterpretuoja, neteikia siūlymų. Individo savirealizacijos motyvas leidžia individui pačiam apsispręsti, kas jam yra geriau. Iš humanistinės perspektyvos svarbus yra kliento poreikių atliepimas, vertinimas žmogaus su negalia kaip vertingo žmogaus, kuris pats gali formuoti pasirinkimą bei reikšti norą užsiimti/dalyvauti veiklose. Iš subkategorijų: savęs pažinimo ir įtvirtinimo galimybė; galimybė gauti reikalingą informaciją, pasinaudoti savo teisėmis, laiko praleidimo užsiimant įvairia veikla galimybė, gaimybė pakeisti veiklą,

veiklų tvarkaraštį, gautų respondentų atsakymų galima daryti išvadą, kad lankytojai sėkmingai išnaudoja savo teises, ir pasinaudoja įvairias galimybes, atsirandančias užimtumo metu. Atsakymuose jie akcentavo savo visapusišką sustiprėjimą, lankant centrą: <...>man svarbiau dirbti<...>norėčiau dirbti ir gauti konkretų rezultatą, apčiuopiamą<...>“(R3). „<...>grojau pianinu, man geriau dainuoti nei pianinu grot.<...>. Norėčiau, kad tiktai dar geriau vaikščioti, lygsvarą išlaikyti, daugiau savimi pasitikėti<...>aš dabar visur dalyvauju, nesvarbu, kiek man išeina<...>. Išmoku daugiau pastovėti<...>dabar siekiu tikslų, kad pagerėtų vaikščiojimas“(R5). „<...>seniau man sunku buvo pasakyti „ačiū“, dabar galiu. Kažkaip į kitą – gerąją pusę perėjau. Pasikeičiau pats dėka draugės<...>mėgdavau pasigirti. Dabar esu kuklesnis“(R8). „<...>kai tu sieki savo tikslų, užsibrėžtų tikslų. Tu, kaip atrodo, upę, vandenį gali pereiti, kad pasiektum savo tikslų. Tai yra, kai visą save atiduodi tam ir tau ne gaila nieko: nei sveikatos, nei jėgų, nei pastangų<...>“(R10). „<...>pasako, kad tą galiu padaryti, pabandžiau ir išėjo padaryti. Pasirodo, kad galiu. Pasitikėjimas atsirado savo jėgomis <...>. Supažindino darbuotojai su žmogaus teisių chartija<...>“(R1). „Noliečiamybės teisę čia turiu<...>“(R2). „Reikšti savo nuomonę, visokias ten<...>turiu teisę bendrauti su žmonėmis: su darbuotojais ir su jaunuoliais“(R4). „<...>dėl teisių, žiūrint pas kokią darbuotoją dirbi<...>“(R5). „<...>turiu teisę rinktis veiklas“(7). „Teisė į pasirinkimo laisvę. Teisė būti laisvam<...>“(R8). „Aš turiu teisę į paslaugas psichologo, masažisto, šokių terapijos. Teisę turiu gauti paslaugas ir į bendravimą. Turiu teisę nuomonę savo pasakyti. Rinkti veiklas turiu teisę<...>“(R10).

J. Ruškaus (2002) teigimu, pripažįstama neįgalaus asmens teisė „kurti sąlygas, kurios stiprina jo pasirinkimo gebėjimus, daryti įtaką teikiamos paramos turiniui, pasirinkti jam tinkančius gyvenimo vietas ir būdus. Daugelis respondentų atsakymų patvirtina teiginį, kad užimtumo metu jie įgalinami patys daryti pasirinkimus, priimti įvairaus pobūdžio sprendimus: „<...>patinka, kad yra daug veiklų ir visur galiu pamėginti dirbti“(R2). „Siuvinėju, su daile darau, dažau, prie kompiuterio ieškau sveikinimų gimtadienio proga. Kavos atsigeriu<...>yra atsižvelgiama į mano nuomonę. Kai noriu pakeisti veiklas, aš nuvažiuoju pas padalinio vadovę ir paprašau<...>“(R4). „<...>yra tokių, ko gyvenime nesu darius - buvo gaminimas maisto, siuvinėjimas<...>mes dabar labai daug su A. (darbuotoja) gaminam – tai yra dar mano svajonės išsipildymas<...> aš visur kitur galiu dalyvauti<...>“(R5). „<...>aš pas tave (floristikos veikloje) darau. Duodi karštus klijus - aš visokius darbelius darau. Dirbu čia, vaikštau. Pramogauju, šoku, kiną su jumis žiūriu<...>“(R6). „Aš pats sau pasidariau grafiką, kaip man patogiu. Taip ir suderinau, atsižvelgiamai į mano norus. Po pietų norėčiau pakeisti tvarkaraštį<...>“(R12). „<...>norėčiau pakeisti grafiką grįžti į siuvinėjimą. Padalinio vadovei tą pasakiau<...>“(R13).

Individualus įgalinimas prasideda, anot J. Ruškaus, G. Mažeikio (2007), kai individai patys apibrėžia savo poreikius ir siekius, patys, o ne specialistai, priima sprendimus ir dėl jų prisiima atsakomybę. Respondentų atsakymai rodo, kad jie pasinaudoja išmoktų veiklų pritaikymo galimybe, taip labiau save realizuojant, atsiskleidžiant savo sugebėjimus: „*Kai pristačiau renginio dalyvius, tai patiko man<...>. Didesnis man dėmesys, kad pasakau jums visiems apie susirinkimą<...>*“(R4). „*Išmokau kalbėti lietuviškai. Galiu dabar su visais bendrauti<...>*“(6). „*Aš projekte lanksčiau dėžutes ir visi patenkinti buvo<...>*“(R12). „*<...>pavyks man susirasti mėgstamą veiklą. Stiprybės reikia. Moku patarnauti, kaip matėt, virtuvėje<...>*“(R13).

Galimybės atsirandančios, lankant dienos centrą. Tik siekianti saviraiškos, laisva, kūrybiška, atvira patirčiai asmenybė gali būti visiškai funkcionali, sugebanti priimti save ir kitus tokius, kokie iš tiesų yra. A. H. Maslow (2006) idealas – save realizuojantis žmogus. Pasak šio mokslininko, saviraiškos poreikis, padedantis asmeniui realizuoti savo intelektines ir kūrybines galias – yra gyvenimo pagrindas. Respondentų atsakymai apie galimybes, atsirandančias, lankant centrą, rodo, kad, realizuojant save, jie praplečia savo akiratį, tobulina savo sugebėjimus: „*Patinka lankyti mūsų centro parodas. Džiaugiuosi savo draugais<...>*“(R5). „*<...>ir kultūriniai renginiai – patinka dainuoti <...>*“(R6). „*Daug važiuoju į keliones su įstaiga<...>*“(R11). „*Aš dalyvauti noriu. Daugiau groju ir dainuoju čia<...>*“(R2). „*Labai buvo man įdomu renginių metu ir dar labai norėčiau suvaidinti<...>realizuoju save kaip aktorė. Svarbi tada esu<...>*“(R3). „*<...>kai dalyvauju, geras jausmas. Gal ne taip pasakysiu kažką - dėl to jaudinausi labai<...>*“(R4). „*Patinka būti geru artistu. Noriu būti aktorius<...>*“(R6). „*Patinka scena, būti dėmesio centre<...>pasitenkinimą didžiulį jaučių dalyvaudamas<...>kai mus kviečia atvažiuoti, aš visada sutinku. Daug žmonių būna tokiuose renginiuose. Su visais galiu bendrauti<...>*“(R12).

Labai sėkmingai dvejų metų trukmės vyko bendras su teatru PADI DAPI Fish judesio terapijos projektas „Jungtys“. Šis projektas buvo skirtas plėsti visuomenės sąmoningumą, taip padedant žmonėms su negalia integruotis į ją. Apie tokią teigiamą saviraiškos patirtį atsakė respondentai: „*<...>Kai nekviečia, liūdna, bet kai pakviečia, gerai, būna linksma<...>*“(R1). „*Bent jau atsipalaiduoju nuo kasdieninių rūpesčių <...>. Puikios emocijos, poilsis*“(R2). „*Jungtys“ projektas paliko man daug įspūdžių<...>. Ačiū už tai, kad padėjot išsipildyti mano svajonėms<...>*“(R5).

Projekto integracijos į darbo rinką metu įgyvendinamomis veiklomis yra siekiama atkurti/palaikyti psichinę negalią turinčių asmenų socialinius ir savarankiško gyvenimo įgūdžius, didinti tikslinės grupės asmenų užimtumą ir, svarbiausia, įtraukti į aktyvią visuomenės veiklą, kad jie nebūtų atstumti ar izoliuoti, organizuojant praktinių darbo įgūdžių ugdymą realiuose įmonėse.

Respondentų 4 atsakymai patvirtina šią nuostatą. Jie džiaugėsi atsirandačiomis galimybėmis save realizuoti, integruotis į visuomenę, būti tarp kitų žmonių: „*Labai patinka dalyvauti projekte! Daugiau galiu pamatyti – kitus žmones, yra daugiau galimybių<...>*“ (R3). „<...>tokį jaučiu gerą jausmą, kad manim pasitiki<...>“ (4). „<...>geros emocijos man tada būna, kai dalyvauju įdarbinimo projekte. Aš norėjau dirbti. Tvarkyti iš paskos jiems (konferencijos svečiams) <...>“ (6). „*Naujai man yra projektas. O viskas yra sena. Man labai patiko projektas, tik dar man mažai to. Dar noriu jame dalyvauti<...>*“ (R12).

Dienos centro pagalba per vykdomą projektinę veiklą (2018 m. ES projektas “Intelektu sutrikimą turinčių asmenų integracija į darbo rinką Nr. 08.3.1.- ESFA – K- 413-01-0038”)¹⁸ lankytojai turi galimybę integruotis į darbo rinką, užsidirbti pinigų. Dirbantis žmogus su negalia ne tik išreiškia save, įgyja pasitikėjimą savimi, tačiau gaudamas pajamas ir turėdamas galimybę pats save išlaikyti visuomenės akimis tampa lygiateisiu jos nariu. Tai patvirtina 8 iš 13 respondentų atsakymai, teigdami, kad jiems tai yra galimybė ne tik save parodyti, bet ir galimybė ugdyti teigiamas savybes: „<...>Aš jau esu įdarbintas, tai cenras padėjo man įsidarbinti<...>“ (R8). „<...>reikalingas projektas, kad namie nesėdėti. Kad būtų užimtumas, save realizuoti<...>“ (R9). „<...>dalyvauju integracijos į darbo rinką projekte<...>per pažįstamus susirasti darbą ir nebijoti melstis“ (R10). „<...>lengviau įsidarbinti čia ir dirbti. Bus liuks<...>“ (R11). „*Aš pasitikiu savimi tada, kai būna projektas. Dedu pastangas, kad nevēluočiau į darbą. Disciplinuoja mane darbas. Kad aš atečiau ne vėliau, kad nelauktų manęs žmonės darbe. Patinka darbas. Ir laikas greičiau eina, kai dirbu. Pinigėlius užsidirbti noriu<...>projekte įdarbinimo svarbu dalyvauti. Jaučiuosi svarbus, reikalingas<...>*“ (R12). Respondentų nuomonė patvirtina G. Navaičio (2012) teiginį, kad žmonėms reikia iniciatyvos ir įvairovės, ir jiems būtinas jausmas, kad gali ką nors padaryti. Atskleista respondentų (ypač lankančių dienos centrą virš 10 metų) nuomonė leidžia teigti, kad dalyvavimas įdarbinimo projete, už įstaigos ribų reikia jiems daugiau savirealizacijos ir saviraiškos galimybių, tenkina didesnę pasitenkinimą užimtumo veiklą. Ypatingai respondentai akcentavo galimybę užsidirbti papildomai: „<...>uždirbu jau papildomai<...>pradėjau geriau gyventi<...>“ (R8).

Respondentų (2 iš 13) atsakymai rodo, kad Lietuvos Respublikos užimtumo rėmimo ir bedarbių rėmimo įstatymai, reglamentuojantys neįgaliųjų teises integruojantis į darbo rinką ir valstybės paramą netekus darbo, nesudaro ekonominių prielaidų, skatinančių neįgaliųjų užimtumą, todėl

¹⁸BĮ Neįgaliųjų dienos centras “Klaipėdos lakštutė”. 2018 m. ES projektas “Intelektu sutrikimą turinčių asmenų integracija į darbo rinką Nr. 08.3.1.- ESFA – K- 413-01-0038”: <http://www.klaipedoslakstute.lt/turinys/2018m-es-projektas-intelektu-sutrikima-turinciu-asmenu-integracija-i-darbo-rinka-nr-08-3-1---esfa-k-413-01-0038/lt> žiūr. 2017.12.03

darbdaviai nesuinteresuoti priimti neįgalųjų į darbą: „<...>Aš turiu pirmąją grupę. Niekas man neduos darbo. Negalėčiau dirbti. Su tavim aš dirbčiau. Vienas, be palaikymo negalėčiau<...>“(R6). „<...>reikia, kad man padėtų surasti darbą, nes kai tik paklausia, kokią turiu grupę ir viskas – „eik pasivaikščioti“<...>“(R12).

Pagal S. Watkiss (2004) tyrimo radinį, vienas iš pagrindinių motyvuojančių žmones dirbti, užsiimti veikla dalykų yra socialiniai reiginiai, skatinantys žmonių motyvaciją ir moralumą. Įdomus tyrimo radinys buvo, kad vienas respondentas išreiškė norą būti naudingam kitiems, bet pabrėžė tai tuo, kad turi baimių netekti pašalpos: „<...>norėčiau nedirbti, o savanoriauti<...>tai mano svajonė<...>. Manau, kad galėčiau. Pajaušti, kaip dirba kiti žmogeliukai, be pinigų. Dėl pinigų bijau, nes kad atims invalidumo pašalpą<...>“(R9). Toks respondento atsakymas patvirtina teiginį, kad dažnai ir patys neįgalieji nėra suinteresuoti ieškoti darbo bei įsidarbinti. Kaip teigia B. Bratsberg ir kt. (2010) ir E. French ir kt.(2014), gaunamos pašalpos išmokos negalios atveju demotyvuoja ir mažina tikimybę grįžti į aktyvią darbo rinką.

V. Aramavičiūtės (2005) teigimu, mąstymas ir kūrybinė – meninė veikla pakelia žmogų virš savo paties ir kitų, šalia jo esančių žmonių, interesų. Šie išvardinti gyvenimo komponentai leidžia žmogui pajusti daugiau laisvės ir gyventi atskleidžiant savo talentus ir galimybes. Respondentų atsakymai rodo, kad lankydamas užimtumo veiklas, jie pasinaudoja savirealizacijos ir saviraiškos galimybe: „<...>Aš svajojau, ar čia realiai, ar nerealiai, laikas parodys, norėčiau, kad pamatytų mano parodą, siuvinėjimo darbų, nes man tai yra stebuklas. Kaip man drebėdavo ranka, ir aš nepaimdavau adatos<...>. Tai čia išmokau, centre<...>“(R5). „Čia turiu daug draugų, daug galimybių čia man save realizuoti<...>“(R9).

Lankytojų būsenos raiškos galimybės. Visapusiškas dabarties situacijos išgyvenimas yra būtina sąlyga nuolatiniam augimui. Įsitraukimas į dabarties situaciją yra suprantamas kaip nuolatinis, tęstinis, o ne kaip vienkartinis procesas. Nuo dabarties momento visumos išgyvenimo žmonės linkę gintis kurdami iliuzijas apie tikrovę. Joks dabarties patyrimas nėra nei geras, nei blogas savaime. P. Godvado (2008) teigimu, kaip tik tie patyrimai, kurių mes linkę vengti ar laikyti juos netinkamais, žalojančiais ar pavojingais, gali būti raktiniai, svarbūs mūsų augimui. Subkategorijų respondentų 9 iš 13 atsakymai patvirtina teiginį, kad dienos centre jiems suteiktos jausmų, emocijų aibės patyrimo galimybės: „<...>Bet daug yra čia dalykų, kurie suteikia džiaugsmo<...>. Man buvo gera<...> jaučiu malonumą, nejaučiu įtampos<...>. Laimę didžiulę jaučiu, kartais ir nuovargį nuo emocijų<...>po to tai didžiulis džiaugsmas blogai jauties<...>“(R5). „<...>linksma čia, gera“(R8). „<...>jaučiu jaudulį, išgyvenimus<...>(R9). „<...>Kaip ir pas visus jaunuolius – dieną blogiau, dieną geriau, įvairiai

būna<...>. Pasitenkinimą poreikį suteikia tam tikri draugai, kuriais aš pasitikiu<...> Aš iki tol jaudinuosi, kol neišeinu į sceną. Kai pasirodau, jau viską padarau, tada „biški“ geriau būna“(R10).

Anot L. Gvaldaitės (2009), pozityvus pokytis asmens gyvenime iš esmės galimas tik įsikišant išorės veiksniams - per individualius santykius su specialistais ar bendruomenės nariais, taip pat dėl grupėse, bendruomenėse vykstančių procesų, kuriuos kuria juose dalyvaujantys. Respondentų 5 iš 13 atsakymai rodo, kad jiems sudaromos socialinės aplinkos priėmimo galimybės. Jie teigė, kad yra besąlygiškai priimami: „<...>priima mane tokį, koks esu. Tolerantiški čia žmonės<...>“(R4). „<...>Su draugais – taip, aplinka geranoriška. Nes, tikrai, jie yra nuostabūs visi, tikrai. Kažką mylėti, kažkuo rūpintis<...>“(R5). „Visai gera aplinka centre, geranoriška<...>. Aplinka ir žmonės, kurie čia yra, suteikia man džiaugsmą, pasitenkinimą<...>“(R8). „<...>normaliai, gerai jaučiuosi, kaip namie<...>“(R9).

Respondentų 9 iš 13 atsakymai rodo, kad dienos centre jie jaučiasi saugiai: „Namo grįžti visiškai nenoriu. Čia norėčiau pasilikti<...>čia man saugu. Saugiai labai jaučiuosi<...>“(R3). „<...>jaučiuosi saugiai. Niekas man čia neįrodinėja<...> ramiai paaiškina, nuramina psichologiškai“(R4). „<...>saugiai. Daug gerų žmonių šalia<...>“(R5). „<...>saugiai. Nes prižiūri darbuotojai, ir yra gera aplinka čia“(R8). Skyrėsi respondentų nuomonė dėl taisyklių laikymosi dienos centre. Kai kurie pasisakė, kad jaučiasi varžomi, kad verčiami daryti to, ko nenori: „Kai verčia daryti, kai nenori daryti. Būna, kai nori kažką daryti, tai darai, kai nenori<...>“(R3). „Ne visos taisyklės man patinka čia. Norėčiau pakeisti tokią tvarką, kad leistų žmonėms išeiti per laisvalaikį be darbuotojų už įstaigos ribų<...>. Kai noriu išeiti ir negaliu, tai dirgina.<...>“(R9). „<...>mane nerviškai veikia, kad per daug taisyklių yra. Tai mane išbalansuoja ir vargina. Labai sunku laikytis taisyklių. Kartais net pamirštu tas taisykles ir norisi rėkti. Labai norėčiau, kad būtų mažiau taisyklių<...>“(R10). <...>Kontrolė yra iš darbuotojų“(R13).

Anot C. Rogers, (2005), C. H. Zastrow (2003), teigiami santykiai grupėje dienos centre gali koreguoti jos narių neigiamas patirtis kitoje aplinkoje, ypač šeimoje, nes grupė daugeliu atveju yra panaši į šeimą – grupės nariams yra būdingas artumas, jie gali išreikšti savo emocijas, tai gali būti vėliau perkelta į šeimos aplinką. Grupėje galima ugdyti bendravimo įgūdžius, grupės nariai turi unikalią galimybę mokytis iš čia pat atsirandančių santykių, kuriuos jie patys kuria. Vertybinių nuostatų atranka, gyvenimo prasmės matymas, galimybė kontroliuoti savo gyvenimą – tai stebuklingas geros savijautos ir gyvenimo gerovės rodiklis. Respondentų 10 iš 13 atsakymai patvirtina, kad jie išgyvena laisvės, laimės pojūtį, būdama dienos centre: „Aš esu laisvas, tikrai, nevaržomas<...>. Kai važinėju su tuo vežimu - turiu laisvę dienos centre, ir su vaikštyne tas pats<...>“(R4).

„<...>paprastuose dalykuose džiaugsmas begalinis<...>. Laimę didžiulę jaučiu, kartais ir nuovargi nuo emocijų<...>labai gera su mylimu žmogum šokti, džiaugsmas begalinis. Ir buvo jaudulys mums abiem, nes aš tai kai kažkokiam renginyje nebuvau šokusi poroj“ (R5). „Laisvas čia esu. Ką noriu, tą ir darau<...>“ (R8). „<...>nepaaiškinamą jaučiu laisvę, norą<...>. Gal atiduoti save žiūrovui, kai vaidinu. Jaučiuosi gerai<...>“ (R10). Respondentų atsakymai patvirtina ir R. Survilienės (2012) gerovės modelio teiginį, kad viena iš svarbiausių gyvenimo kokybės/gerovės siekiamybių ir struktūrinės socializacijos dalių yra teigiami jausmai – laimė, džiaugsmas, pasitenkinimas, kylantys dėl pozityvaus bendravimo veiklose turi teigiamą poveikį, nes padidina asmens norą įveikti naujus iššūkius, praplečia asmeninius išteklius ir padidina jo galimybes;

Anot F. Folgheraiter (2002), teigiamas pokytis įmanomas būtent tada, kai žmonės suvokia, kad šiame procese jie yra veikėjai ir turi teisę ar netgi pareigą būti savo gerovės kūrėjai. Individualaus įgalinimo esmė, kaip teigia J. Ruškus, N. Mažeikienė, R. Naujanienė (2013) – tai perėjimas iš pasyvios būklės į aktyvią – „atskleistų visus gebėjimus ir pagerintų jų gyvenimo kokybę atsižvelgiant į jų šeimų ir bendruomenės poreikius“ (Friendlander, cit. iš Kvieskienės, G. 2005, 13–14). Respondentai 12 iš 13 atsakymų patvirtina šiuos autorių teiginius. Kalbėdami apie užimtumą, jie akcentavo, kad jiems tai yra svajonių išsipildymas, džiaugsmo, savirealizacijos šaltinis: „<...>Svarbiausia, kad yra užimtumas. Užima mane. Nėra tai, kad sėdi ir nieko nedarai<...>atradau siuvinėjimą, vąšeliu nerti<...>klijavimas ant lapo ir lankstymas – popieriaus plastika<...>“ (R1). „<...>kad užimtas esu. Tai yra, kai žmogus užimtas ir kažką padarai<...>“ (R4). „<...> yra dar vienos svajonės išsipildymas, nes yra man muzika. Dabar jau yra laimė<...>tiesiog, kai gali ieškoti savęs, atrasti save<...>buvimas su visais kartu, bandymas kažką veikti. Ieškojimas savęs. Šokiai<...>. Bet daug yra čia dalykų, kurie suteikia džiaugsmo. Negalėčiau be jų gyventi - tai draugai, veiklos, užimtumas<...>“ (R5). „<...>kad centras yra tai, kai ateini, darai ką nors<...>. Aš jaučiuosi gerai, kai užimtas esu<...>“ (R6).

Iš gautų respondentų atsakymų, galima teigti, kad, dalyvaujant užimtumo veiklose, atsiranda galimybė „atrasti“ save, didinti savivertę, pakeisti tarpusavio santykius. Visi sumanymai, skirti asmenų, turinčių psichinę negalią, užimtumo poreikio tenkinimui, padeda jiems dalyvauti socialiniame kultūriniame gyvenime ir atliepia socialinės integracijos tikslus. Užimtumo veikla teikia galimybę žmogui su negalia patenkinti savęs vertinimo poreikį, kuris suteikia pasitikėjimo savimi, savo vertės, jėgos, pajėgumo, adekvatumo, buvimo naudingam ir reikalingam pasaulyje jausmą. Galima teigi, kad dienos centro dėka, auga lankytojų atvirumas naujoms patirtims, pilnas jų kiekvieno momento išgyvenimas (gyvenimas čia ir dabar – egzistencinis gyvenimo būdas).

3.1.4. Socialinių darbuotojų užimtumo veiklų organizavimo, užtikrinant gyvenimo kokybę, veiksmų apibendrinimas

Užimtumo veiklų įvairovė. Veiklos reikšmė žmogui ir mokėjimas užsiimti veikla skiriasi - įvairūs žmonės įvairiai vertina tą pačią veiklą. Darbo su neįgaliaisiais metodikoje (2009) apibrėžta, kad veikla gali būti asmens tapatybės, tobulėjimo, patirties, prestižo, statuso, naujos patirties, ramybės, džiaugsmo, saviraiškos šaltinis. Veikla gali reikšti pinigų šaltinį, buvimą tarp žmonių, tarnavimą kitiems, laiko praleidimą, išsigelbėjimo radimą, kompetencijos plėtrą, lavinimąsi. Svarbu suprasti, kad skirtinga veiklos sritis kiekvienam turi skirtingą reikšmę. Respondentų 4 iš 6 atsakymai patvirtina, kad dienos centre lankytojams yra užtikrinama įvairių užimtumo veiklų pasirinkimo pasiūla: „<...>Žaidimą kokį duodi – vis tiek užimtas. Pagal jo poreikį tuo metu, ką jis mėgsta, pritaikai. Sakau jam, kad kai bus nuotaika, gali jis prisijungti. Kai būna patenkintas, laisviau įsijungia į veiklą<...>“(S15). „<...>kai ateina pirmą kartą pabandyti ir tada jis mato, ar yra jam įdomu<...>jeigu žmogus neatranda pats savyto kabliuko – kodėl aš čia esu, ir kas man čia įdomu, tai tada neverta motyvuoti toliau<...>. Ir čia gal yra svarbus momentas, kad atskirti: kur yra žmogaus pasirinkimas, kur tikrai nenorima, o kur „mano pačios noras“, kad jis būtų, kad jisai dalyvautų<...> mes darom, kad žmogus savyje augintų tą motyvaciją, pasirinkimą, sprendimą, atsakomybę už savo pasirinkimą. Todėl negali būti, man atrodo, jokios prievartos, turi būti visiška laisvė<...>“(S16). Organizuojant užimtumo veiklas dienos centre laikomasi veiklų įvairovės metodais. Nes, kaip teigia G. D. Myers (2008), žmogaus gyvenimo kokybė priklauso nuo kasdienės veiklos. Kuo ta veikla aktyvesnė, tuo gyvenimas tampa kokybiškesnis. Iš tiesų, laimingi yra tie, kuriuos įvairi veikla ar poilsis įtraukia taip, kad jie gali natūraliai atsiduoti pasirinktai veiklai. Šį teiginį patvirtina respondento nuomonė: „<...>Kai atsisako veiklos, stengiamės pasiūlyti kitą veiklą<...>mūsų tikslas yra suteikti klientui pasitenkinimą veikla<...>. Suteikti galimybę pasirinkti veiklas, pvz., atviruką padaryti<...> nėra paprasta kiekvienam klientui parinkti savo užimtumo veikloje tą darbelį, kuris būtų jo jėgoms, kuris teiktų jam pasitenkinimą<...>“(S17).

Respondentų atsakymai patvirtina M. Išoraitės (2005) teiginį, kad vienas iš efektyviausių būdų integruoti proto negalios žmogų į visuomenės gyvenimą yra jo užimtumas, t. y. darbinė veikla. Suprantama, kad žmogaus su negalia darbas dažnai negali būti labai produktyvus ir intensyvus, bet jo labai didelė socialinė vertė. Respondentų: paslaugų gavėjų ir darbuotojų nuomonė sutampa. Jie teigia, kad užimtumas dienos centre yra kaip įgalinantis užsiėmimas: „<...> Dabar jau ši veikla teikia man pasitenkinimą kur galiu save realizuoti<...> pasitenkinimas – tai kur galiu padaryti pati savarankiškai, kur jaučiu malonumą, neįaučiu įtampos. Tos veiklos, kurios teikia džiaugsmą man, šypsena“(R5).

„<...> Svarbu man <...>. Patinka dalyvauti. Turiu galimybę pasirodyti viešai, ant scenos su būgnais groti.“(R6). „<...>jaučiuosi gerai veikloje, džiaugiuos<...>dabar, kai groju su instrumentais visokiausiais, su „bumčikais“, nėra jaudulio“(R7). „Kai dirbu, ir kai mano darbas kam nors reikalingas - aš būsiu patenkintas. Ir, aišku, kad pinigėliai būtų<...>“(R12). „<...>aplinka, darbuotojai stebi kokios yra stipriosios savybės ir kas yra stiprinama. Taip ir vyksta įgalinimas - atsirenki tai, kas yra stipraus žmoguje<...>“(S16).

I. Leliūgienės, N. Janušaitienės, V. Baršauskienės (2011) teigimu, įgalinimas skiriamas į dvi įgalinimo sampratas: įgalinimas siejamas su individu, t. y. įgalintu individu laikomas tas, kuris geba priimti sprendimus, būtinus kasdieniams jo gyvenimo įvykiams reguliuoti. Taip pat remiantis turimomis žiniomis pasirinkti tuos veiksmus, kurie turėtų galios veikti taip, kaip būtina. Jei individas vienas to padaryti negali, jam reikia priemonių, kurios padėtų tai pasiekti; įgalinimas siejamas su priemonėmis, kaip su galimybe individui kontroliuoti ir reguliuoti savo kasdienį gyvenimą. Šį teiginį patvirtina respondentų atsakymai: „Įgalinimas taip pat yra ir skiepijimas nuostatos, kad centro lankytojas yra suaugęs žmogus. Taip skatinamas priimti daugiau atsakomybių, būti atsakingam už savo sprendimus, veiksmus, pasirinkimus, už savo laiko išnaudojimą turiningą<...>“(S17). „Dažniausiai patys rodo iniciatyvą, stebint kitų atlikėjų, muzikantų, jaunuolių pasirodymus<...>“(S19).

Aplinkos pritaikymas. T. N. Liobikienė ir J. R. Šinkūnienė (2010) pateikė Cymro (2000) pagrindines socialinio darbo sritis ir principus, kuriais turėtų būti kuriama konkrečios įstaigos darbo struktūra, jais grindžiama socialinio darbo su neįgaliais asmenimis sistema. Vienas iš jų yra aplinkos pritaikymas - garantuoti visuomeninių patogumų prieinamumą. Krasnova O. V., Liders A. G.. (2002) diskutuodama dėl gyvenimo kokybės koncepciją sudarančių elementų bei jų standartų, teigia, kad gyvenimo kokybei svarbūs yra fizinės aplinkos faktoriai: visa, kas susiję su geru poilsiu, supančios aplinkos kontrolė, komforto ir saugumo lygis, režimas; socialinės aplinkos faktoriai: socialinio aktyvumo ir kūrybingumo lygis, šeima ir socialiniai ryšiai, kontaktai su organizacijomis. Tyrime dalyvavę respondentai nurodė, kad dienos centre aplinkos pritaikymas užtikrina paslaugų gavėjų gyvenimo kokybę: „Atkreipia dėmesį į tave, pritaiko pagal galimybes, prie veiklos padaro geresnį prieinamumą<...>“(R1). „Važinėju su šiuo vežimu - labai patinka (automatiškai valdomas). Laisvas žmogus jaučiuos, nepriklausomas, nei su paprastu vežimu<...>. Stumdai tą seną<...>didesnės patalpos čia, laisvos tokios. Turiu daug laisvės judėjime“(R4). „<...> turi įtakos ir aplinkos sukūrimas. Tarkim, geros nuotaikos palaikymas, tolerancija bendravime, būtinai, pagarbus elgesys, priėmimas vienas kito<...>. Sukurti abipusio pasitenkinimo atmosferą.“(S17). „<...>palankaus mikroklimato sukūrimas.

Sudaroma kūrybinė laisvė, saviraiška. Geras techninis (Instrumentų) panaudojimas, jų įvairovė realizuojant jaunuolių poreikius<...>. Mokymo procese sudaromos sąlygos improvizacijai“(S19).

R. Survilienė (2012) atskleidžia svarbiausias gyvenimo kokybės/gerovės siekiamybes ir struktūrinės socializacijos dalis, kaip išorinių sąlygų visuomenėje sudarymas ir racionalus panaudojimas darniai asmenybės ir bendruomenės plėtrai. Šiuo tikslo įgyvendinimui, visų 6 respondentų nuomonė rodo, kad sklandžiam veiklų organizavimui yra būtinas dienos centro taisyklių laikymąsi užtikrinimas: „<...> tam tikros taisyklės, kurių mes visą laiką laikomės, sukuria tokią prevenciją saugiam elgesiui ir saugiai aplinkai. Jeigu visi taip laikosi taisyklių, reiškia mes užbėgam už akių kažkokiems blogiems įvykiams <...>“(S14). „Kai tu esi vienas, tai jos nėra tokios sau pačiam svarbios – ką padarysi, tą ir turėsi. O kai mes gyvenam kartu, tai mes ir susikuriam tas taisykles, kad mums būtų gerai<...>. Norėtūsi, kad visų poreikius taisyklių laikymasis atspindėtų, nors kažkokios vienos grupės poreikius tai atspindėtų<...> kai kalbėdami apie pasekmes, kai norima tai suprasti, arba nukreipti jaunuolio dėmesį, kažkuo kitu sudominti“(S16). „<...>Taisyklių laikymasis struktūruoja žmogaus dieną, jos laiką suskirsto, susistemina. O kai yra viskas aišku, dienos laikotarpiai yra susisteminti, taip pat ta sistema ir žmogaus viduje atsiranda. Jis tada labiau susikaupia veiklai, labiau nusiteikia <...>. Išorė disciplinuoja vidines tas savybes<...>. Visada stengiamės paaiškinti kodėl yra neleidžiama. Remiamės taisyklėmis, dar konkrečiais pavyzdžiais“(S17). „<...>Tvarka ir jiems patiems reikalinga. <...>. Įstaigos darbui geriau. Jie tada žino tvarką, neišsibalansuoja<...>“(S18).

Respondentų nuomonė patvirtina S. Watkiss (2004) tyrimo radinį, kad įdomūs užsiėmimai motyvaciją kelia ir galimybė ne tik siekti savo tobulėjimo profesinėje srityje, bet ir galimybė atsipalaiduoti. Respondentų (10 iš 13) atsakymai patvirtina, kad dienos centre yra užtikrinamos sąlygos poilsiui, atsipalaidavimui: „Kai sakau, kad nenoriu dirbti, sako darbuotojai: „eik, pasėdėk, pailsėk“ <...>.Yra čia tam sąlygos, kad galėčiau pailsėti – poilsio kambariai<...>“(R3). „Kartais noriu pailsėti<...> truputį pavargęs būnu <...>. Pavyksta pailsėti ir kartais užmiegu<...>“(R4). „Teikia pasitenkinimą siuvinėjimas<...>tarp draugų, darbuotojų atsipalaiduoju“(R7). „<...>atsipalaiduoju, kai su draugais žaidimus žaidžiu, per kavos pertraukėles<...>“(R8). „<...>veikla man teikia džiaugsmo, atpalaiduoja mane. Mane pati veikla traukia, negu žmonės joje. Žmonės kaip žmonės. Aš jaučiuos tą dieną labai gerai<...>“(R10).

Įgūdžių lavinimas. A. Paulėkaitės (Naujovės socialiniame darbe 2003) teigimu, dalyvaudami alternatyvaus užimtumo programoje, sutrikusio intelekto asmenys turėtų galimybę kompensuoti sutrikusias funkcijas, patirtų malonių pojūčių, nenuobodžiai praleistų laiką, būtų kiek įmanoma lavinami jų įgūdžiai, kad jie taptų savarankiškesni, apsieitų be kitų pagalbos. Kartais tokia veikla

reikalinga, kad nevyktų asmens degradacija, ir, kad užimtumo organizavimas atliktų palaikomąją žmogaus būklės funkciją. Veikla gali padėti keisti sistemų ar individų funkcionavimo būdus. Būtent per veiklą išmokstama daugelio įgūdžių, būtinų adekvačiam funkcionavimui. Respondentų 9 iš 13 atsakymai patvirtina, kad veikla dienos centre yra priemonė žmonėms su negalia tobulinti socialinius, bendravimo įgūdžius, taip pat būdas pažinti save, skatina sėkmę, kuri savo ruožtu didina savęs vertinimą, įskaitant teigiamą savęs suvokimą ir kompetenciją, ir kad užimtumo metu vyksta lankytojų kompetencijų įgijimas: „*Visko po truputį išmokau. Pasako, kad tą galiu padaryti, pabandžiau ir išėjo padaryti<...>*“(R1). „*<...> gyvenime nebuvo girdėjus nei apie Ebru techniką, nei apie floristiką. Žinojau, kad yra toks pavadinimas, o ką ten daro, kokios medžiagos? Kad mes galime padaryti... Tikrai ne, negirdėjau<...> aš niekada nesugebėdavau tokių dalykų padaryti. Tada pagalvoju apie tai, kad aš čia sustiprėjau. Kaip aš čia daug viską išmokau<...> paveikslus daryti pas jus (floristika), siuvinėti, papuošalus daryti, kompiuteriu piešti. Anksčiau nedarydavau, neišeidavo*“(R5). „*Groti būgnais išmokau<...>*“(R8). „*Čia susipažinau su karpiniais<...>. Su kompiuteriu dirbti. Groti muzikiniiais instrumentais išmokau<...>*“(R12).

Užimtumas, kaip teigia B.Gruževskis (2002), žmonėms su negalia leidžia: atstatyti ir tobulinti prarastus bei naujus įgūdžius; pritaikyti savo kūrybines galias; būti naudingiems visuomenei; suteikia aplinkinių bei visuomenės pripažinimą; skatina orumą ir savigarbą; teikia galimybių bendrauti ir bendradarbiauti. S.Watkiss (2004) tyrimo radinys atskleidė, kad žmonės atlikti darbą labai motyvuoja išmokti naujų įgūdžių – dažnai žmogų vilioja galimybė išmokti kažką naujo. Autoriaus teigimu, taikyti ir gilinti savo turimus įgūdžius – dažnai mes turime daugiau teorinių žinių, kurias mes norėtume taikyti praktikoje, bet neturime tokios galimybės, todėl dažnai labai motyvuoja galimybė taikyti kuo daugiau turimų žinių. Respondentų 7 iš 13 nuomonė patvirtina šiuos teiginius, tvirtinant, kad dienos centre vyksta darbinių įgūdžių ugdymas. Jie akcentavo, kad įgyjant naujų įgūdžių, jie jaučiasi savarankiškesni, laimingesni, daugiau galintys: „*Ranką lavinu, nes reikia įkišti, ištraukti adatą<...>*“(R4). „*<...> Kaip aš čia daug viską išmokau<...> tikrai sakiau, kad neįmanoma tai padaryti, bet man pavyko net maistą pagaminti<...>*“(R5). „*<...> išmokau grindis plauti. Plauti indus norėčiau<...> norėčiau, kad centre būtų tvarka. Savarankiškai išmokau parduotuvėje apsipirkinėti<...>*“(R6). „*Siuvinėti, išmokau iš molio padaryti kažką. Su kompiuteriu piešti. Pyragą pagaminti išmokė<...>*“(R8).

D. Budavičienės, E. Buroko ir kt. (2006) teigimu, kiekvienam suaugusiam demokratinės visuomenės nariui darbas yra tikrai svarbi visaverčio gyvenimo sąlyga. Darbui skiriame nemažą savo gyvenimo dalį. Darbe atsiveria plačios bendravimo galimybės: čia įgyjame draugų, su kuriais smagu dalytis mintimis, patirtimi ir idėjomis. Ne mažiau svarbus darbas yra ir suaugusiems, turintiems proto

negalią. A. Paulėkaitė (Naujovės socialiniame darbe 2003) teigia, kad užsiėmimai svarbūs ir dėl to, kad žmonės taptų žvaliesni. Ne tik tikslinga veikla, bet ir bendravimas didina neįgalaus asmens pasitikėjimą aplinka, stiprina saugumą, jis patiria teigiamų emocijų, o pastangos atlikti elementarius veiksmus skatina elementarų mąstymą. Dienos centre užimtumo veikloje lankytojams sudaromos salygos ir suteikiamos galimybės sukurti naujus santykius, atrasti draugus, bendraminčius. Respondentų (6 iš 13) teigė, kad užimtumo metu vyksta jų bendravimo, bendradarbiavimo įgūdžių ugdymas. Jie akcentavo atsiradusį pasitikėjimą savo jėgomis, sustiprėjimą: „*Gerus bendradarbiavimo, bendravimo įgūdžius gauni čia<...>*“ (R1). „*Palaiko mane<...>pasitikėjimas didesnis savo jėgomis atsirado bendradarbiaudama su kitais<...>*“ (R3). „*Įgaunu bendradarbiavimo patirties<...>. Savarankiškesnė, stipresnė dabar esu<...>*“ (R9). „*Labai padeda, netgi, bendradarbiavimo patirtis<...>. Ramesnė palikau. Nes iki tol aš buvau panaši į laukinį žvėriuką, kurį reikėjo prisijaukinti. Ne taip, kad savim labiau pasitikiu, kitais labiau pasitikiu. Nes savimi aš visada nelabai pasitikėjau<...>*“ (R10).

Užimtumo veiklų poveikis. R. Carter ir S. K. Golant (2002), teigia, kad darbas žmones, turinčius negalia, kaip ir mus visus praturtina. Iš jų negalima atimti teisės dirbti, jei jie sugeba atlikti savo pareigas. Darbas teikia gyvenimui struktūrą ir prasmę. Be to darbas teikia galimybę bendrauti su draugais ir kolegomis, leidžia tokiems žmonėms pasijausti, kad jie yra bendruomenės nariai. Kaip teigia S. Watkiss (2004), vienas iš pagrindinių motyvuojančių žmones dirbti, užsiimti veikla dalykų, kurie nėra susiję su materialine nauda yra galimybė būti komandos dalimi – bendrystės ir bičiulystės jausmas. Dalijimasis patirtimi ir galimybė susikurti tvirtą socialinį kontaktą labai motyvuoja žmones. Taip pat motyvacijai didelę įtaką daro ir tai, kad žmogui išugdomas pareigos grupei jausmas, kada nesinori nuvilti savo komandos narių. Apie bendruomeninį poveikį užimtumo veiklos metu patvirtina ir respondentų 5 iš 6 nuomonė: „*Ugdomasis vyksta labiau, jeigu kalbėti apie judesio mokymąsi, ir judesio galimybių plėtrą, judėjimą. Tai tas irgi yra, nes mes vienas iš kitų mokomės<...>. Atspindėjimas, empatija. Tarsi kūnas pasiima kūrybinės medžiagos ir bando judėti kitaip, ir tai vyksta kūrybinis procesas<...>. Po „Jungties“ proceso aš mačiau pas žmones pakitusį judėjimą ir pasirinkimo tam tikros užduoties. Jie išmoko, suprato, pažino kaip tas (kūrybingumas, judėjimo laisvė) veikia. Ir juose labiau laisviau jautėsi, dar įvairesnis pasirinkimas. Ir su V. Aš matau pokytį“ (S16). „*Kaip ugdomoji priemonė - gali būti, pvz., kaip komandinis darbas. Jis moko tolerancijos <...>*“ (S17).*

J. Ruškaus teigimu (2002), žmogiškasis augimas reiškia neįgaliųjų tarpusavio santykių išmokimą. Darbo metu, neįgalūs žmonės, išmoka priimti sprendimus ir būti atsakingu už savo darbo rezultatus ir save. Žmogus su negalia atranda, kad jis gali kurti, daryti kažką naudingo, tai padeda jam suvokti savo vertę. Kita vertus, I. Leliūgienė (2002) akcentuoja, jog užimtumas globos įstaigoje

organizuojamas ir yra skirtas prarastų darbo ir bendravimo sugebėjimų atnaujinimui arba jų formavimui, bei aktyvaus gyvenimo palaikymui ir formavimui. Atviros visuomenės šalininkai aiškina, kad pagrindiniu gyvenimo kokybės kriterijumi turi būti ne poreikių patenkinimo laipsnis, bet jų patenkinimo galimybės. Asmenų socializacija pagal visuomenės įprastą patirtį ir kultūrą labai priklauso nuo pasirinktos veiklos. Šiuos teiginius apie užimtumą, kaip socializacijos priemonę patvirtina ir respondentų nuomonė: „<...>kaip socializacija – savo įgūdžius lavina, dirbant kompiuterinėje veikloje <...>“(S14). „Gali jaustis pilnaverčiu nariu, turėdama tokį talentą ir jausis reikalingas visuomenėj, nenurašytas, svarbus, reikalingas, stiprus. Jisai gali ir parodas daryti, užreikšti save“(S15). „<...>socializacija – tai santykiai labiau. Kuriasi santykis per judesį, pažįstama per judesį, supažįstame, atrandam ribas, kiek galima priartėti, kiek negalima. Kiek kas nori būti kartu. Ir grupėje santykis vienas yra iš tų motyvų, dėl ko žmonės eina į vieną ar kitokį bendravimą, nežodini, per judesį<...>“(S16). „Kūrybinis darbas gali būti irgi kaip sprendžiantis tam tikras asmenybės problemas. Svarbu, kai jis nevaržomas gali daryti tai ką nori<...>“(S17).

Pastaruoju metu vis didesnis dėmesys atkreipiamas į ypatingą meno reikšmę žmogui save realizuoti, gyvenimo kokybei gerinti, ligų profilaktikai, gyvenimo prasmės ir tikslo paieškai. L.Kriukelienės (2014) teigimu, menas, einant nuo mokomojo iki terapinio aspekto, apima techninius įgūdžius, eksperimentavimą su priemonėmis, saviraišką bei psichoterapinį poveikį. Asmens gyvenimo kokybė yra glaudžiai susijusi su asmens savikūros procesu. Savikūros procesas nusako žmogaus patiriamą teigiamą būseną, kuri yra susijusi su gyvenimo gerove, jo kokybe. R. Brijūnaitės (2007) teigimu, kad užimtumo veikla su terapiniais elementais suprantama kaip įgalinantis užsiėmimas, kuris leidžia žmonėms savarankiškai pasirinkti, pasiruošti ir atlikti tą užsiėmimą, kuris, jų nuomone, reikalingas ir naudingas jų aplinkoje. Autorių nuomę patvirtina respondentų: paslaugų gavėjų (3 iš 13) ir visų darbuotojų atsakymai. Lankytojai akcentavo, kad užimtumo metu jie nusiramina, atsipalaiduoja: „<...>dailėje galiu nusiraminti, ramiai nupiešti, ir siuvinėjime tas pats“(R2). „<...>aš nusiraminiu dailėje. Kaip terapija man. Išsilieju savo emocijas, atsipalaiduju<...>“(R4). „<...>aš siuvinėju, jau pradėjau daryti po „biški“ papuošalus pati, pas jus (floristikos veikloje) dažau. Man tai yra terapija dar viena, atsipalaidavimas<...>“(R5). Darbuotojų teigimu, jaunuoliams terapija - tai žingsnis link savęs pažinimo bei atsipalaidavimo gydymo priemonė: „<...>Turi ir terapinį poveikį - kai klausiantis muzikos įrašus, pvz., delfinų terapijos muzikos. G.(jaunuolis) atsipalaiduoja, klausant tokius įrašus<...>. Tai būna ir terapija ir terapiniai elementai<...>kai socialiniai darbuotojai dirba – terapiniai užsiėmimai veiklos metu vyksta<...>“(S14). „Terapija – pirmas žingsnis į ją, kai žmonės leidžia sau būti tais kaip jie jaučia, kaip jie gali atsipalaiduoti ir žinoti, kad tai ką jie padarys, tai bus

priimta. Viskas yra į gerą - kaip jie judės, kaip jie nejudės, ką jie pasirinks, kad jie būtų taip kaip yra. Tai čia man yra pirmas žingsnis į terapiją, kaip leidimas sau būti taip kaip yra<...>. Man toks santykis yra labai gydantis, atrodo kad jo gyvenime aplinkoj patirti tą laisvę, kai aš esu toks koks esu. Jeigu aš jungiu muziką ramesnę, tai įeinam į tokį gilumą, ir nėra tų audringų emocijų, kas gali atrodyti kad tai yra kažkas negerai. Bet mano akimis, tai svarbu, ir jie išbūna tuose pojūčiuose, įsiklausime į save<...>“(S16). „<...>Per terapinę veiklą įtampa nuslenka nuo žmogaus, jis atsipalaiduoja ir gali jis išsilaisvinti iš kažkokių tai, tarkim bloką.“(S17).

Asmens užimtumo veikloje dalyvavimo užtikrinimo veiksniai. M. B. Firsov, B. J. Šapiro (2002) teigimu, darbuotojo intervencija yra – socialinio darbuotojo emocinis įsitraukimas ir dalyvavimas klientų išgyvenimuose, atviras pokalbis apie visuomenės ignoruojamus, intymius kliento išgyvenimus, pastangos suprasti ir išgirsti kliento pasakojimą taip, kaip jis nori būti išgirstas, pripažinti klientą savo problemų aspektu, iš kurio galima mokytis. Socialinis darbuotojas realizuoja patarėjo, draugo, partnerio, „realaus“ žmogaus vaidmenis. Respondentų atsakymai rodo, kad planuojant užimtumo veiklas, yra atsižvelgiama į gyvenimo kokybės subjektyvųjį lygmenį: „<...>Reikia atsižvelgti į jaunuolių būklę, sveikatos ir emocijų išraišką. Jeigu tikrai jis, sakykim, blogai jaučiasi, ar yra rimta priežastis dėl kurios jis negali dirbti, tai mes visados galim suteikti jiems kitą galimybę<...>“(S14). „<...>pačią sunkiausią negalią turint, jisai gali būti labai, labai aktyvus<...>. Sunkumai gali būti tokie, kaip nerviniai stresai. Gali būti bloga savijauta jaunuolio - iššaukė kažkas jam tai. Gali būti bloga nuotaika - susipyko su kažkuo<...>. Tada aš neduo du nieko dirbti. Niekada neprievartauju, negali – nedirbi.“(S15).

J. Tamašauskienė (2006) pateikė J. Vaitoškaitės teiginį, kad svarbiausia yra paskatinti lankytoją išmėginti užduotį, nes napabandžius sunku spręsti, ar užduotis atitinka jo galimybes. Mokydami naujo įgūdžio yra pabrėžama, kad jį įvaldęs lankytojas pasieks dar vieną pergalę, kad naujai išmoktas veiksmas sustiprins jo savarankiškumą. Svarbu įtikinti žmones su negalia, kad jiems pakaks vidinės valios įgyvendinti savo norus dirbant naudingą darbą. Iš gautų respondentų atsakymų galima teigti, kad dienos centre lankytojams, nepriklausomai nuo jų negalios, suteikiama galimybę užsiimti kasdiene veikla ir jaustis pilnaverčiu visuomenės nariu: „<...> negalia neturi reikšmės, bet jei kai negali pakelti rankos, ar ten kojos, ir tai, gali pritaikyti tam tikrą metodą<...>“(S15). „<...>Tai nesvarbu, kokia diagnozė, darbingumo lygį<...>jam pilnavertis gyvenimas turėtų būti užtikrintas. Aišku, kai yra daug jaunuolių, tai sudėtinga yra. Bet aš manau, kad įmanoma kažkaip teoriškai, praktiškai kiek yra sunkiau<...>“(S16). „<...>gali įtakoti tos galimybės jo, sugebėjimai, kuriuos ir apsprendžia tas neįgalumo lygis - ypatingų poreikių lygis<...>“(S17). „Silpnesnės sveikatos

jaunuoliams sunkiau fiziškai atlikti kūrinis nuo pradžios iki galo, jaunuoliai ne visais muzikos instrumentais gali muzikuoti (pabandžius groti instrumentu būna per sunku, patys paprašo pakeisti instrumentą pagal jų fizinį aktyvumą)<...>“(S19).

Asmens užimtumo veikloje efektyvaus dalyvavimo užtikrinimo veiksnys yra pokyčio pajauta ir poreikio atliepimas. Iš respondento (S15) gauto atsakymo galima teigti, kad svarbus yra kliento lankymo laikotarpis, planuojant veiklą: „<...>Kai tu dirbi su jais, labiau pradėdi juos pažinti: charakterį, pomėgius, ko jis nori, ką jis galvoja. Skirtumas yra toks, kol jis adaptuojasi<...>. Yra geriau, kai tu seniai pažįsti žmogų, kaip ir šeimoj, tam darbuotojui pačiam lengviau. Ar jam atsibosta tos veiklos, ar pereina veikla į rutiną - tai priklauso nuo socialinio darbuotojo. <...>. Jei ta veikla bus patraukli, reikšmės neturi, kiek laiko lanko centrą jaunuolis“(S15). Respondento (S16) nuomonė rodo, kad naujai lankantiems klientams užimtumo veikla yra patrauklesnė ir įdomesnė: „<...>O tie, kurie jau pastoviai lankė, tai jie jau turi kažką kaip įprotį. Tai būtent tas įdomu pamatyti, kaip naujai priima užduotis, kitokį mąstymą<...>. Tarpusavy santykis skiriasi: nauji žmonės gauna daugiau dėmesio, labiau jaučiasi stebimi, jie, tarsi, dėmesio centre, nes jie nepažįstami, juos reikia pažinti. Ir per tokius užsiėmimus jie pasirodo kažkaip taip. Jiems norisi susidraugauti, stengiasi užmegzti santykį<...>“(S16). Tačiau, šio respondento nuomone, tai nėra klūtis, organizuojant veiklos užimtumą: „Aš manau, kad tai neturėtų turėti įtakos užimtumui. Koks jis ateina, toks turi būti užimtas. Jeigu bus įdomi ta veikla, tai jis įsitrauks. Nes jis ateina, kad praleisti laiką<...>“(S16). Vertinga yra respondento (S17) nuomonė apie lankymo laikotarpio įtaką klientų motyvavimui dalyvauti veikloje, kuri rodo, kad po ilgesnio dienos centro lankymo jaunuoliai tampa konservatyvūs, renkant užimtumo veiklas: „<...>svarbu centro lankymo laikotarpis tiek, kad kuo ilgiau lanko, tuo geriau galima pažinti jį ir užmegzti tą ryšį – pozityvų, gerą ryšį<...>. Nors dienos centro lankymo laikotarpis ne kiekvienam yra pagrindinis veiksnys. Kitas pirmą dieną atėjęs, nori aktyviai užsiimti veikla, jeiguta veikla jam pasirodo patraukli. Mūsų centre galima pastebėti, kad jie išsirenka veiklą ir laikui einant, tampa konservatyvūs. Juos sunku yra kitur pritraukti. Yra tokia kategorija žmonių gabių ir kūrybingų ir galinčių užsiimti įvairiom veiklom. O tie „senbuviai“ kitą sykį net nenori pabandyti<...>“(S17). Respondento (S18) nuomone, svarbus veiksnys efektyviam dalyvavimui veikloje turi įtakos paslaugų gavėjų nepertraukiamas lankymas dienos centro: „Svarbu, kiek jisai sugeba, kiek galės dalyvauti tuoj veikloj, kiek dienų per savaitę lanko centrą<...> kurie lanko daugiau laiko, ar daugiau laiko per savaitę - jiems yra lengviau, negu tiems, kurie ateina pora dienų per savaitę<...>. Gali būti, kad senbuviams truputį yra atsibodę, o tiems, kur naujai lanko, jiems viskas nauja, viskas įdomu.<...>“(S18). Respondento (S19) atsakymas rodo, kad lankymo laikotarpis efektyviam

dalyvavimui įtakos neturi: „Muzikos veikloje lankymas turintiems muzikinį gabumą jaunuoliams, lankymo laikotarpis efektyviam dalyvavimui neturi, kadangi veikla teikia pasitenkinimą ir savęs realizavimą<...>“ (S19). Apibendrinant respondentų atsakymus, galima teigti, kad asmens efektyvus dalyvavimas priklauso ne tik nuo lankymo laikotarpio bei ir nuo užimtumo veiklos pobūdžio, darbuotojų profesionalumo.

Mokslininko S. Watkiss (2004) atlikto tyrimo radinys rodo, kad dažnai motyvuoja užsiėmimai, kurie gali pasiūlyti naujų pažinčių, kurios gali atnešti naudą ateityje. Asmeniniai pasiekimai – žmogui reikia ne tik duoti, bet ir gauti kažką sau. Dažnai tai būna nauja patirtis, įgūdžiai, žinios, didesnis pasitikėjimas savimi, nauji pažįstami ir finansinė nauda. Iš gautų respondentų atsakymų galima išvelgti, kad kliento, aktyvumo, apsisprendimo dalyvauti veikloje įtakoja daug įvairių veiksnių, tokių, kaip asmens nuotaika, noras pasiekti rezultatą, būti įvertintam, savijauta, emocinis ryšis su darbuotoju, veiklos parinkimas ir t.t.: „<...> su kai kuriais jaunuoliais būna ilgas pasiruošimo laikotarpis, kol jie pradeda dirbti veikloje, kol apsipras<...>. Pvz. Vg. – jo diagnozė labai sunki. Jis nekalba ir jo mažas kūnas. Bet jis yra pats aktyviausias mūsų įstagoje. Jisai akimis bendrauja. Nevaldantis kojų, rankų, kūnelio, nekalbantis, bet tris kalbas suprantantis“ (S15). „<...> pagal tai, ką mėgsta klientas, lemia tėvų, kitų darbuotojų nuomonė, paskatinimas, padrąsinimas. Jeigu čia ilgalaikis apsisprendimas, gal tai nelabai susiję, bet jei tai momentinis pasirinkimas, tai gali nuotaika įtakoti. Kaip tos dienos įvykiai įtakoja klientą, ko jisai nori šią akimirką, jo ambicijos – tai lemia jų apsisprendimą pasirenkant veiklos formą<...>. Paprastai, jie visi ateina savo noru į veiklą<...>“ (S16). „<...> gali įtakoti tas emocinis ryšis su darbuotoju, gali įtakoti ir tai, kiek jis yra pajėgus užsiimti ta veikla<...> gali įtakoti noras dalyvauti parodose, tarkim, savo savivertės kėlimas, noras parodyti artimiesiems savo galimybes, atsiskleisti, kad būtų labiau įvertintas<...> įtakoja centro lankytojo kažkokios, tarkim, asmeninės savybės – nenoras susitepti rankų, negalėjimas ilgiau susitelkti, kruopščiai dirbti, trūksta koncentracijos. <...>“ (S17). „<...> klientas aktyviai dalyvauja veikloje, kadangi pati veikla reikalauja susikaupimo, dėmesio koncentracijos ir atsakomybės<...>“ (S19).

Apibendrinant respondentų atsakymus, 8 iš 13 mano, kad labai svarbus veiksnys, užtikrinant asmens užimtumo veikloje dalyvavimą yra skirtųjų tolerancija tarp paslaugų gavėjų. Respondentų atsakymuose teigiama, kad į gerą savijautą įtakoja asmenų suderinamumas grupėje: „<...> labiau patinka tada, kai nuo tavęs atstoja tam tikru momentu. Kad būtų mažiau kontrolės. Tada aš jaučiuos geriausiai<...> kad mane nuolatinis bendravimas vargina. Norėčiau kartais, tam tikrom dienom, mažiau bendrauti, o ypač su tais asmenim, kurie nelabai patinka<...>“ (R10). „A. (lankytoja) dirgina nuolat. Todėl, kad, kai aš kalbu su kitais, ji lenda<...>“ (R13). „<...> nesuderinamumas tarp jaunuolių

kaip ir kliūtis, bet reikia sudominti tuo darbu ir stengtis pasodinti kuo toliau nuo dirgiklio <...>. Kad turi dibti visi, tai sunku suderinti. Kad būtų jaunuolių pageidavimai patenkinti ir tarpusavyje suderinamumas<...>“(S15). „Tai lemia grupės sklandų buvimą, nuotaiką tarpusavy, dalijimosi atmosfera, būtent, kas įeina į tą grupelę<...>. Mane stebina tai kaip jie mato visus, kad jie mato visą grupę, ir kaip jie vienas kitą saugo. Žiūri vienas į kitą, iš tikrųjų, pajaučia kam reikia dėmesio. Kaip gyvas organizmas<...>emocijų gausa būna tokia įvairi, pagal užduotis, dinamiškai <...>man atrodo – tai sveika. Kad tos emocijos būtų“(S16).

Dienos centre užtikrinamos paslaugų gavėjų teisės ir laisvės. J. Urbonienės (2011) teigimu, socialinių paslaugų teikimas, kaip tiesioginis paslaugų teikėjo ir gavėjo kontaktas, yra reglamentuojamas tam tikrų principų, kurių laikantis išsaugomos kliento teisės, pasiekiamas kuo didesnis teikiamų paslaugų efektas klientų gyvenimo kokybei bei garantuojama suteiktų paslaugų kokybė. Gyvenimo kokybės gerinimui įtakos turi žmonėms su negalia teikiamos socialinės paslaugos, užimtumo veiklos yra viena iš šių paslaugų išraiškų. Respondentų 6 iš 6 nuomonė patvirtina, kad dienos centre yra užtikrinamos paslaugų gavėjų laisvės ir teisės: „*Jiems tai patinka - pasirinkimo laisvė<...>. Kokia laisva tema duodi dirbti. Nes jeigu tu pasakysi jam priverstinai kažką – atstumsi. Kai būna laisvė – visi atsipalaiduoja. Reikia įdomiai kad būtų<...>“(S15). „Norėtusi, kad jos būtų kuo daugiau, tos laisvės, kaip galimybės išbandyti dalykus. Tada mokytis iš to<...>. Jaunuoliai – kiekvienas yra skirtingas. Jie nori laisvės, realizuoti save. Visą laiką susiduri su tuo dalyku, kai kažkas yra ribojama<...> tai yra tikslas mūsų visų – laisvė būti kas aš esu, kaip noriu, be spaudimo, atsitraukiant, ar išlaikant tą spaudimą iš aplinkos. Ir tuo pačiu tausojant kitą <...>“(S16). „<...>toleruoji, jeigu jam nėra nuotaikos, tarkim, ar jis norėtų kuo kitu užsiimti. Ir palieki klientui pasirinkimo laisvę. Džiaugiesi jo naujomis idėjomis<...> yra tų laisvių - kai mes veiklą duodam pasirinkti dienos eigoje, ne tik užimtumo veiklos ribose, bet galima užsiimti ir kitokio pobūdžio veikla, nepiknaudžiaujant<...> svarbu netrukdyti šalia dirbantiems jaunuoliams bei užsiimantiems kitose veiklose<...>“(S17).*

A. Bakk, K. Grunewald (1997) teigimu, gerai organizavus laisvalaikio ir kultūrinę veiklą, galima pasiekti, kad žmogui su negalia sustiprėtų pasitikėjimas savimi; sustiprėtų jausmas, kad jis – visuomenės dalis. Bendra veikla, vykdoma dienos centre kartu su neįgaliauoju jį padrąsina, paskatina, jis tampa komunikabilesnis, atviresnis, o pagyrimas, ar bet koks geras žodis, neįgaliajam yra labai svarbus. Kita vertus, J. R. Šinkūnienės (2013) teigimu, iš esmės socialinės integracijos prielaida yra aplinkos gebėjimas priimti tokį žmogų su negalia į savo tarpą, tačiau dažnai ši sąvoka vartojama neatsakingai. Integracija mažai ką turi bendrą su tuo, kas turi būti daroma dėl žmogaus su ypatingais poreikiais, klaidinga neįgalus žmones vadinti integruotus į sveikųjų grupę. Anot autorės, tikrasis integracijos

tikslas – skatinti priimti individu kitoniškumą kaip normalų reiškinį. Respondentų nuomonė apie dienos centre klientų akceptaciją ir motyvavimą patvirtina šių autorių teiginius. Jų manymu, centro lankytojai, turintys ypatingus poreikius, priimami besąlygiškai ir tolerantiškai: „<...>Pirmoj eilėj – žmogus su negalia, kad jis pajustų pasitikėjimą per tave, kad jis gali integruotis ir kad jisai, nesvarbu, kad turint negalią, kad jisai yra reikalingas ir gali kažką tai pasiekti. Jis turi pajaušti, ir socialinis darbuotojas turi pakelti stimulą, motyvaciją ir pasitikėjimą savimi<...>(S15). „O jeigu neįdomu, galima dar kažkiek laiko palaikyti, paskatinti, padrąsinti, pamotyvuoti<...>. Aš pamačiau, kokia jinai yra ryžtinga ir kaip kovoja stipriai, štai, kaip jai yra svarbu, kaip jinai stengiasi<...>. Kažkokią stiprybę aš pamačiau<...>“(S16). „Yra labai svarbu užmegzti gerą emocinį ryšį su centro lankytoju, kad jis norėtų kartu dalyvauti, kažkur eiti, domėtis. Emocinis ryšis kaip motyvacija<...>. Svarbu priimti jį, toks koks yra, tolerantiškai<...>. Atėjus jam į veiklą, pasakai klientui, kad smagu jį matyti, džiaugiesi, kad jis atėjo į tavo veiklą ir pasistengi sudominti ta veikla – parodai jam kas gražaus yra padaryta, išreiški pasitikėjimą, kad jis sugebės, kad jisai galės apdovanoti savo artimuosius, paskatini jį, motyvuoji<...>“(S17).

V. Franklis (2008) teigia, kad kūrybiškumas, užsiimant prasminga veikla, suteikia žmogui galimybę gyventi šią akimirką. Nesusikaustymas griežto elgesio taisyklėmis, pasirinkimo laisvė leidžia pasireikšti žmogaus kūrybiškumo potencialui. Užimtumo veiklos metu dienos centre sutelkiamas dėmesys į tai, kaip pats klientas sąmoningai save suvokia, nekritikuodamas ir neinterpretuodamas. Anot C. Rogers, (2005), C. H. Zastrow (2003), specialistas tik padeda atpažinti, kurios vertybės neatitinka individo patirties. Respondentų ir jaunuolių, ir darbuotojų atsakymai patvirtina, kad dienos centre yra užtikrinamas veiklos pobūdžio pritaikymas, atsižvelgiant į kliento poreikius: „<...>pritaiko veiklą prie mano sugebėjimų. Darau kas man išeina.“(R13). „<...>čia reikia atsižvelgti į kliento poreikius, negalią, savarankiškumo lygį<...>“(S14). „Jis ateina ir jam pakėli stimulą. Nuteikti, kad jis to norėtų. Kai pradeda dirbti, jam gaunasi rezultatas. Jis jaučia pasitenkinimą, ir jis nori išmukti dar daugiau<...> jam turi pritaikyti pagal jo charakterį, nuotaiką, poreikį“(S15). „<...>dabar aš labai atkreipiu dėmesį į nuotaikas skirtingas, į tą tokį emocinį skirtingumą kiekvieno žmogaus. Ir aš dažnai paklausiu, ko jie norėtų užsiėmimo metu. Ir aš siūlau veiklas, ir mes pradžioj net susikuriam planą - ką mes darysim, ir kaip viskas vyks<...>“(S16). Jiems svarbus buvimas kartu, savo individualumo sugebėjimų demonstravimas. Integracija (koncertų metu) į visuomenę<...>“(S19).

D. Goodley, C. Tregaskio (2006) manymu, socialinė aplinka apima ir artimiausią aplinką – šeimą. Mokslininkai atkreipia dėmesį, kad neįgalusis jau nuo vaikystės susiduria su tėvų, giminaičių požiūriu, kuris ne visuomet yra adekvatus, o kartais net priešiškas. Žmogus, turintis negalią gana ilgai

buvo atmetamas, paliekamas ar apleidžiamas tėvų, išjuokiamas, išnaudojamas, nepriimamas į „normaliųjų“ bendruomenes, nevertinamas, izoliuojamas, pamiršamas. Analizuojant respondentų (5 iš 6) atsakymus, galima teigti, kad jie patvirtina šį teiginį. Artimųjų požiūris į sustiprėjusį jaunuolį, į jo galimybes ir padidėjusius poreikius dažnai nėra pozityvus ir konstruktyvus. Daugelis tėvų yra nepasiruošę priimti pasikeitusį jaunuolį. Šeimos gyvenimo būdui sukelia nepatogumų jų vaikų padidėję poreikiai ir norai. Tik maža dalis tėvų vykdo dienos centro paslaugų tęstinumą: „*Labai skirtingai<...>tėvai džiaugiasi iš vienos pusės - kad yra labai gerai, kad jaunuoliai lanko centrą, kad jų vaikai yra išlaisvinti ir gali dar išreikšti save visuomenėje, jaustis reikalingi<...>. Yra kurie patys jaunuoliai dirba savo namuose, nes gerai čia paruošti ir moka namie savarankiškai dirbti. Dar kai mama superka kaip mūsų įstaigoje priemonės - realizacija namie yra. Bet yra mažai tokių. Nes kaip vieni pasakė man, kad iš karpinių jo vaiko bulvių nenusipirksi<...>. Tikisi, kad jis užsidirbtų iš savo veiklos, išgyventų. Jie džiaugiasi kartu, bet jų lūkesčiai nelabai patenkinti. Nes nori pajamų papildomų iš užimtumo veikloje padarytų darbelių<...>*“ (S15). „*<...>labai priklauso nuo šeimos, kurioje palaikomas savarankiškumas jaunuolių, tai tėvai atsiliepia į jo padidėjusius poreikius ir stengiasi tokiu būdu praplėsti akiratį, padidinti jų gyvenimo kokybę. Bet yra šeimų, kur tėvai yra nepasiruošę atsiliepti į didesnius suaugusio jų vaiko poreikius. Gali būti tėvų išankstinė nuostata, kad vaikas gali būti toks, o pasirodo, kad jis gali daugiau. Ir jis yra kitoks, negu įsivaizduoja tėvai. Atsiveria jo gebėjimai, įvairūs interesai, ir tada griūna įprastas šeimos gyvenimo modelis. Šeima neturi patirties, žinių kaip palaikyti augantį savarankiškumą<...>*“ (S16). „*<...> jeigu šeimoje buvo viskas daroma už klientą, jį yra sudėtinga įgalinti, ribotos galimybės, jo mažas savarankiškumo lygis. O jeigu šeimose jis buvo skatinamas, jo buvo pasitikima, tada jisai yra labiau pasiruošęs, labiau jį galima įgalinti <...>. Laisvas gali būti, jeigu tėvai pageidauja, kad jų vaikas turėtų daugiau laisvės<...>*“ (S17). „*Kai kuriems tėvams sustiprėjęs jaunuolis nėra patogus. Su tokiu nepatogu būti, gyventi, jis pradeda daugiau norėti, su juo nekomfortiška pasidaro. Neįgalumas mažėja, ir pašalpos jaunuolio gali sumažėti*“ (S18). Respondentų atsakymai patvirtina B. Kreivinienės ir Vaičiulienės (2012) tyrimo radinį, kad bendruomenėje žmonių su negalia gyvenimo kokybė priklauso nuo artimųjų gebėjimo globoti, rūpintis ir galimybės užtikrinti šiems žmonėms tam tikrą autonomijos laipsnį.

Apibendrinant respondentų atsakymus, nustatyta, kad užimtumas veiklų organizavimas žmonėms su negalia leidžia: atstatyti ir tobulinti prarastus bei naujus įgūdžius; pritaikyti savo kūrybines galias; būti naudingiems visuomenei; suteikia aplinkinių bei visuomenės pripažinimą; skatina orumą ir savigarbą; teikia galimybių bendrauti ir bendradarbiauti. Galima teigti, kad dienos centre, organizuojant užimtumo veiklas darbuotojai taiko inkluzijos metodą. Anot J. Ruškaus (2002), šis metodas išreiškia

pagrindinį socialinės integracijos principą – sukurti vienodas sąlygas visiems, ir sveikiems, ir neįgaliems, dalyvauti bet kokioje veikloje. Renkantis veiklas atsižvelgiama į daugelį aspektų – fizinę sveikatą, asmens diagnozę, psichologinę būseną, aplinkos suvaržymus ir reikalavimus. Visos veiklos, kurios yra socialiniu darbu dienos centre, yra kryptingos ir nuoseklios - vykdomos su aiškiu tikslu ir naudojant tinkamiausią veiklos būdą ar metodą. Apžvelgus respondentų atsakymus, galima teigti, kad žmonių, turinčių negalia integravimas į visuomenę vyksta nepakankamai sklandžiai. Nors įstaigos dėka jaunuolių gyvenimas gerėja, ne visos paslaugų gavėjų šeimos ir artimieji pasiruošę bendradarbiauti su sustiprėjusiu jaunuoliu.

3.1. Tyrimo apibendrinimas

Tyrimo duomenys atskleidė, kad gyvenimo kokybę pirmojo bloko respondentai (paslaugų gavėjai) apibūdino kaip savo pasitenkinimą esamomis gyvenimo dimensijomis, lyginant su siekiamu ar idealiu gyvenimo lygiu. Nustatyta, kad žmonių su negalia gyvenimo kokybei įtakos turi kultūriniai ypatumai ir įvairių grupių vertybinės nuostatos, kitas aspektas – ekonominiai ir socialiniai faktoriai, individualūs žmogaus ypatumai.

Apibendrinant respondentų atsakymus, galima teigti, kad galimybę neįgaliam žmogui gyventi pilnavertį gyvenimą bendruomenėje sąlygoja abipusė sąveika: sveikų žmonių pasirengimas priimti kitokį individą bei neįgalaus žmogaus pastangos būti veikliam. Svarbiausi veiksniai, kurie įtakoja užimtumo veiklų organizavimo efektyvumą ir veiksmingumą yra sąlygų sudarymas žmonėms su negalia jų saviraiškai, savirealizacijai, atsipalaidavimui, profesionalių darbuotojų komandinis darbas, tinkamai pritaikyta aplinka žmonėms su negalia, platus užimtumo veiklų spektras, socialinių paslaugų kokybės užtikrinimas. Nagrinėjant respondentų atsakymus, galima teigti, kad dienos centre sėkmingai įgyvendinamas bendras užimtumo veiklų organizavimo tikslas – padėti asmenims, turintiems psichikos ir elgesio sutrikimų, integruotis į visuomenę, gerinti jų gyvenimo kokybę bei ugdyti jų kasdienio gyvenimo ir darbinis įgūdžius.

Atsižvelgiant į tyrimo rezultatus, išsiaiškinta, kokie veiksniai turi įtakos žmonėms su negalia teikiamų paslaugų suvokiamai kokybei. Rezultatai taip pat atskleidė koks yra žmonių su negalia užimtumo veiklų poreikis, ką šios veiklos jiems reiškia, kaip šie užsiėmimai įtakoja žmonių subjektyviai suvokiamos gyvenimo kokybės pokyčius dienos centre. Tyrimo rezultatais nustatyta kiek ir kaip žmonėms su negalia socialinių paslaugų užimtumo veiklos efektyvumas ir veiksmingumas priklauso nuo paties neįgaliojo subjektyvaus požiūrio ir socialinių darbuotojų profesionalumo, objektyviųjų veiksnių. Tyrimo metu nustatytos idealios priemonės dienos centre individualiam

įgalinimui skatinti: čia gaunama socialinė ir emocinė parama, įgyjami būsimai socialinei politinei veiklai reikalingi įgūdžiai; savipagalbos grupėse gaunama kitų žmonių pagalba, taip pat patiriama ir suteikiama pagalba kitiems žmonėms.

Tyrimo duomenys atskleidė, kad visi sumanymai, skirti asmenų, turinčių psichinę negalią, užimtumo poreikio tenkinimui, padeda jiems dalyvauti socialiniame kultūriniame gyvenime ir atliepia socialinės integracijos tikslus. Tyrimo metu, respondentų – paslaugų gavėjų (*R1-R13*) pateikta nuomonė apie jų gyvenimo kokybės pagerėjimą, lankant dienos centrą, leidžia teigti, kad užimtumo veiklų organizavimas užtikrina žmogaus psichosocialinės transformacijos užtikrinimo prielaidą. Užimtumo veikla teikia galimybę žmogui su negalia patenkinti savęs vertinimo poreikį, kuris suteikia pasitikėjimo savimi, savo vertės, jėgos, pajėgumo, adekvatumo, buvimo naudingam ir reikalingam pasaulyje jausmą.

Tyrimo rezultatai atskleidė klientų ir socialinių darbuotojų suderinamumus bei situacijos skirtumus. Nustatyta, kad paties žmogaus subjektyvusis gyvenimo kokybės vertinimas dažnai sutampa beveik visose vertinimo kategorijose (galimybė susikurti socialinius santykius, užimtumo galimybės, laiko praleidimas užsiimant įvairia veikla, socialinio dalyvavimo ir integracijos galimybės ir kt.) su objektyvaus dienos centro darbuotojų vertinimu. Klientų interviu atskleidė, jog veiklos, jų pobūdis, teikimo dažnis ir kryptis labai įtakoja jų subjektyviosios gyvenimo kokybės suvokimą. Itin vertingi skirtingumai, kurie buvo atskleisti, kalbant su klientais, lankančiais centrą ilgiau nei 10 metų, bei tik pradedančiaisiais. Respondentų nuomonė apie lankymo laikotarpio įtaką klientų motyvavimui dalyvauti veikloje, rodo, kad po ilgesnio lankymo laikotarpio, paslaugų gavėjai tampa konservatyvūs, infantilūs renkant užimtumo veiklas. Motyvaciją tokiems klientams kelia dalyvavimas už įstaigos ribų – integracijos į darbo rinką projekte. Apibendrinant dienos centro darbuotojų teiginius, yra nustatyta, kad asmens efektyvus dalyvavimas priklauso ne tik nuo užimtumo veiklos pobūdžio, darbuotojų profesionalumo ir kt. veiksnių bei ir nuo lankymo laikotarpio. Remiantis socialinių darbuotojų nuomone, tyrimo duomenys atskleidė, kad dalis lankytojų artimųjų nėra pasiruošę priimti savo sustiprėjusius jaunuolius ir sąveikauti su jais, nes lankytojų galimybės ir poreikiai ženkliai yra padidėję. Tai sudaro artimiesiems papildomų rūpesčių, ir jaunuoliai tampa jiems nepatogūs, nekomfortiški. Sutrinka įprastas šeimos gyvenimas. Tyrimo rezultatai patvirtino G. Navaičio (2019) teiginį, kad jei dažniau matysime pozityvius pavyzdžius, tai įkvėps ir ne tik kitus neįgaliuosius, bet ir suteiks platesnį jų galimybių vaizdą, paskatins visuomenę, verslininkus, politikus pažvelgti į neįgalųjį ne tik kaip į paramos gavėją, bet ir kaip į visus dar nepakankamai panaudojamą visos visuomenės resursą, visus mus darys turtingesnius ir geresnius.

IŠVADOS

1. Atliktas tyrimas atskleidė žmonių su psichine negalia gyvenimo kokybės sąsajas su užimtumo veiklų organizavimu dienos centre: subjektyvius ir objektyvius veiksnius socialinės integracijos procese. Tyrimo metu pasitvirtino teiginiai, kad:
 - Šiuolaikinėje socializacijos ir integracijos procese svarbi aktyvi negalią turinčių asmenų veikla yra siejama su terminu „gerovė“, ir apibūdinama kaip organizuota socialinių paslaugų ir institucijų sistema, kuri sukurta padėti individams ir grupėms pasiekti patenkinamus gyvenimo, sveikatos ir asmeninių bei socialinių ryšių standartus, kurie leistų jiems išplėtoti visus gebėjimus ir pagerintų jų gyvenimo kokybę, atsižvelgiant į jų šeimų ir bendruomenės poreikius.
 - Socialinės, darbinės ir kultūrinės aplinkos konstravimas dienos centre sudaro sąlygas atkurti žmogaus su negalia fizinį, dvasinį ir ekonominį savarankiškumą bei galimybę aktyviam šių asmenų bendruomeniniam gyvenimui, adaptacijai ir socializacijai.
 - Teikiamos paslaugos užtikrina žmonėms su negalia veiklos sričių plėtrą kaip įsiliejimą į bendruomenę skatinimą. Užimtumo veiklų prieinamumas užtikrina žmonėms su negalia dalyvavimą visuomenės gyvenime ir bendrą indėlį į jų turtinimą bei įvairinimą. Tyrimo metu atskleistas ryšys tarp socialinių paslaugų užimtumo veiklos efektyvumo ir veiksmingumo, priklausomai nuo paties neįgaliojo subjektyvaus požiūrio ir socialinio darbuotojo profesionalumo.
2. Tyrimo rezultatai atskleidė dienos centro klientų subjektyviai suvokiamą psichosocialinę transformaciją užimtumo veiklose. Nustatytos subjektyviosios gyvenimo kokybės sąsajas su užimtumo veiklų organizavimu:
 - Pasitvirtino teiginys, kad pozityvus pokytis asmens gyvenime iš esmės galimas tik įsikišant išorės veiksniams - per individualius santykius su specialistais ar bendruomenės nariais, taip pat dėl grupėse, bendruomenėse vykstančių procesų. Respondentų nuomonė atskleidė, kad daugiau nei 10 metų lankantiems dienos centrą klientams patrauklumą suteikia dalyvavimas į darbo rinką integravimo projekte, nes jiems tai papildomų pajamų šaltinis.
 - Tyrimo rezultatai atskleidė, jog dienos centre socialinis darbuotojas yra įgalintojas - geba padėti žmonėms su negalia, įgalinti juos, užtikrinti jų teises, laisves. Socialiniame darbe, remiantis humanistine ir egzistencine teorijomis, siekiama padėti žmonėms su negalia būti savimi, suprasti save, skatinti jų saviraišką, savarankiškumą ir savirealizaciją. Didelę reikšmę

efektyviam darbui su klientu turi besąlygiškas jo priėmimas, požiūris į jį, kaip į vertybę, kaip į mokytoją darbuotojui, atskleidžiantis jam jo silpnąsias asmenines savybes ir jo stipriąsias, skatinantis ugdyti kiekvieno darbuotojo atjautą, supratimą, toleranciją, skatina darbuotoją ugdyti ir puoselėti savo kūrybiškumą, išlaisvinti kūrybines galias.

- Tyrimo rezultatai rodo, kad užimtumas žmonėms su negalia leidžia: atstatyti ir tobulinti prarastus bei naujus įgūdžius; pritaikyti savo kūrybines galias; būti naudingiems visuomenei; suteikia aplinkinių bei visuomenės pripažinimą; skatina orumą ir savigarbą; teikia galimybių bendrauti ir bendradarbiauti. Tyrimo metu atskleista, kad veikla gali padėti keisti sistemų ar individų funkcionavimo būdus.

3. Užimtumo veiklų organizavimas sudaro prielaidas gerinti ir palaikyti žmonių gyvenimo kokybę per kasdinių dienos centrų veiklų organizavimą, skirtingų metodų ir veiklos principų parinkimą. Tyrimo metu nustatyta, kad:

- Svarbiausi veiksniai, kurie įtakoja užimtumo veiklų organizavimo efektyvumą ir veiksmingumą yra sąlygų sudarymas žmonėms su negalia jų įgalinimui, integracijai, socializacijai, saviraiškai, savirealizacijai, atsipalaidavimui, profesionalių darbuotojų komandinis darbas, tinkamai pritaikyta aplinka žmonėms su negalia, platus užimtumo veiklų spektras, socialinių paslaugų kokybės užtikrinimas.
- Užimtumo veikla teikia galimybę žmogui su negalia patenkinti savęs vertinimo poreikį, kuris suteikia pasitikėjimo savimi, savo vertės, jėgos, pajėgumo, adekvatumo, buvimo naudingam ir reikalingam pasaulyje jausmą. Veikla gali reikšti pinigų šaltinį, buvimą tarp žmonių, laiko praleidimą, išsigelbėjimo radimą, kompetencijos plėtrą, lavinimąsi. Užimtumo terapijos elementų taikymas užimtumo veiklose naudingumas pasireiškia tuo, kad klientai atsipalaiduoja, pajunta didesnę pasitikėjimą savo jėgomis, realizuojasi kaip asmenybės, padeda kovoti su ligos simptomais.
- Atskleisti asmens efektyvaus dalyvavimo užimtumo veikloje užtikrinimo veiksniai: kliento pokyčio pajauta ir poreikio atliepimas; kliento aktyvumas, apsisprendimas dalyvauti veikloje; skirtybių tolerancija; laisvių ir teisių užtikrinimas; veiklos pobūdžio pritaikymas, atsižvelgiant į kliento poreikius; artimųjų konstruktyvus požiūris į sustiprėjusį jaunuolį, į jo galimybes ir padidėjusius poreikius. Tyrimo metu atskleista, kad kai sudomina veikla, neturi įtakos paslaugų gavėjui lankymo laikotarpis, nes tai priklauso nuo metodikos ir nuo darbuotojo profesionalumo, kūrybiškumo, nuo nuolatinių naujovių paieškos.

REKOMENDACIJOS

Atlikus mokslinės literatūros analizę bei atlikus tyrimą pateikiamos rekomendacijos efektyviam užimtumo veiklų organizavimui, kaip žmonių su negalia gyvenimo kokybės užtikrinimo prielaidos.

Klaipėdos miesto savivaldybei:

1. Siekiant dienos centro socialinių paslaugų tęstinumo, sudaryti finansines, techninio, informacinio aprūpinimo sąlygas miesto įmonėms, įstaigoms, skatinant žmonių su negalia integraciją į darbo rinką.
2. Suteikti Klaipėdos miesto gyventojams, įstaigų bendruomenių ir darbo kolektyvų nariams, susiduriantiems su žmonėmis su negalia, žinių apie šių žmonių galimybes, galimus pagalbos, palaikymo būdus, siekiant jų socializaciją, įgalinimą.
3. Prisidėti prie visuomenės požiūrio keitimo per žmonių su negalia kompetencijų stiprinimą, sveikatos būklės stiprinimą bei socialinio dalyvavimo galimybių kūrimą. Organizuoti savipagalbos grupių užsiėmimus ir teikti konsultavimo, informavimo paslaugas žmonių su negalia šeimoms, jų artimiesiems.
4. Didinant informavimo ir konsultavimo paslaugų prieinamumą organizuoti mentorių, savanorių mokymus.

Dienos užimtumo centrui:

1. Vadovaujantis gerosios praktikos patirtimi bei šiuo tyrimu atskleista būtinybė dienos centro klientams įsitraukti į veiklų organizavimo, planavimo, vykdymo procesą. Rekomenduojama skatinti tokį klientų įsitraukimą, nes tai sąlygoja jų bendruomeniškumo jausmo stiprinimą, įgalina jaustis atsakingais už savo gyvenimą: jie jaučiasi labiau socialiai aktyvūs bei jiems deleguojama sprendimų teisė.
2. Užtikrinant žmonėms su negalia socialinių paslaugų kokybę ir užimtumo veiklų organizavimo efektyvumą ir veiksmingumą, sudaryti sąlygas jų įgalinimui, integracijai, socializacijai, saviraiškai, savirealizacijai, atsipalaidavimui per profesionalių darbuotojų komandinį darbą, tinkamai pritaikytą aplinką žmonėms su negalia, plataus užimtumo veiklų spektrą.

3. Rekomenduojama aktyviau įtraukti į tarpinstitucinio bendradarbiavimo tinklą siekiant gyvenimo kokybės palaikymo, būtinas betarpiškas kontaktas bei užsiėmimai su pačiu dienos centro lankytoju, atsižvelgiant į šeimų ir bendruomenės, visuomenės poreikius.
4. Skatinant žmonių su negalia socialinį dalyvavimą, saviraišką ir savirealizaciją, suteikti galimybę ir sudaryti sąlygas jiems dalyvauti integracijos į darbo rinką projektuose.
5. Užtikrinant teikiamų paslaugų prieinamumą, tęstinumą ir kokybę įtraukti į vykdomas veiklas savanorius ir organizuoti jų mokymus.

Socialiniams darbuotojams bei jų padėjėjams, dirbantiems su žmonėmis su negalia rekomenduojama:

1. Įgyvendinti užimtumo veiklų keliamus tikslus per individualius santykius su klientais, bendruomenės nariais, taip pat grupiniuose užsiėmimuose.
2. Vykdam užimtumo veiklų organizavimą, socialiniams darbuotojams rekomenduojama nuolat kelti savo profesionalumo lygį, domėtis įvairiais darbo metodais, užimtumo veiklų technikomis, kūrybiškai mąstyti, būti nuolatinių naujovių paieškoje.
3. Užimtumo veiklų organizavime reikia numatyti didesnę paslaugų gavėjų aktyvumą stiprinant grįžtamąjį ryšį, plėtojant individualų socialinių paslaugų prieinamumą.
4. Planuojant užimtumo veiklas, atsižvelgti į gyvenimo kokybės subjektyvų lygmenį: į jaunuolių būklę, savijautą, sveikatos ir emocijų išraišką, skirtybių toleranciją, norą pasiekti rezultatą, būti įvertintam, emocinį ryšį su darbuotoju.
5. Parenkant užimtumo veiklos formą, pobūdį, numatyti ir atskleisti kliento efektyvaus dalyvavimo užimtumo veikloje užtikrinimo veiksnius.
6. Socialinis darbuotojas turi veikti kaip įgalintojas: padėti žmogui su negalia atrasti savo stipriąsias puses, atpažinti poreikius bei problemas ir palaikyti ryšius su bendruomenės nariais.
7. Rekomenduojama išlaikyti profesionalų savivaizdį. Tyrimas atskleidė, jog efektyviam darbui su klientu turi įtakos besąlygiškas jo priėmimas, požiūris į jį, kaip į vertybę, kaip į mokytoją.

LITERATŪRA

1. Acienė E., Vaičekauskaitė R. (2009). Nr. 2. Žmonių su negalia gyvenimo kokybės problema socialinės paramos kontekste. Sveikatos mokslai.
2. Akranavičiūtė D., Ruževičius J. (2007). Quality of Life and its Components' Measurement. Engineering economics. Nr.2 (52).
3. Anderson R., Litske H., Krieger H. (2004). Quality of Life in Europe. European Foundation for the Improvement and Living and Working Conditions.
4. Bagdonas A.; Lazutka R.; Vareikytė A. ir kt. (2007). Skirtingi, bet lygūs visuomenėje ir darbuovietėje. Vilnius: Vilniaus universiteto Specialiosios psichologijos laboratorija: Lietuvos darbo rinkos mokymo tarnyba. ISBN: 9789955636069. 69-148 p..
5. Bakk A., Grunewald K. (1997). Globa. Vilnius: Avicena.
6. Bakūnienė S., Vyšniauskaitė R., Raišutienė I. (2014). Pasaulinė ataskaita apie neįgalumą: santrauka. © Neįgalumo ir darbingumo nustatymo tarnyba prie Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos. ISBN 978-609-95707-1-6 (CD)
7. Bielskis A. (2015). Egzistencija, prasmė, tobulumas: aristoteliški gyvenimo prasmės apmąstymai. Monografija. Vilnius. Mykolo Romerio universitetas.
8. Bitinas B. (2013). Ugdymo filosofija. Ugdymo idėjos ir problemos. Edukologija. Vilnius.UDK 37.01.
9. Brijūnaitė R. (2007). Užimtumo terapija psichikos sutrikimų turintiems asmenims. Metodinė rekomendacija. Vilnius.
10. Budavičienė D., Burokas E., Masiukaitė A ir kt. (2006). Proto negalia ir prasminga veikla: gyvenimo pažinimas per rankų darbą. Vilnius. Lietuvos sutrikusio intelekto žmonių globos bendrija „Viltis“. Darbo patirtis. ISBN 978-9955-421-10-8.
11. Carter R., Golant S. R. (2002). Pagalba sergančiajam psichikos liga. Vilnius: Ženevos iniciatyva psichiatrijoje.
12. Creswell J. (2009). Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches. Thousand Oaks, CA: Sage.
13. Desmond Tutu, Douglas Abrams arkivyskupas, Jo Šventenybė Dalai Lama (2017). Džiaugsmo knyga. Baltų lankų leidyba.
14. Diener E. (2000). Subjective Well-Being. “The Science of Happiness and a Proposal for a National Index”, American Psychologist 55 (1): 34-43.

15. Diener E., Lucas R. (2000). Explaining differences in societal levels of happiness: relative standards, need, fulfillment, culture and evaluation the roy. *Journal of Happiness Studies*.
16. Dromantienė L., doc. dr. (2005). t. 67(59); 140-150). Europos Sąjungos socialinė neįgaliųjų politika: žmoniškųjų išteklių diskursas. Mykolo Romerio universiteto Socialinio darbo fakultetas Socialinės politikos katedra.
17. Drungilienė D., Rauckis J. (2004). Kaimo ir miesto jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikų sveikata lyginamuoju aspektu. *Tiltai*, 23, p. 34–35.
18. Fahey T.; Nolan B.; Whelan C. (2003). Monitoring quality of life in Europe, European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
19. Firsov M.B., Šapiro, B.J. (2002). Egzistencinės-humanistinės prieigos psichosocialinėje teorijoje ir praktikoje. Socialinio darbo psichologija. Maskva: ACADEMA. ISBN 5-7695-0842-6.
20. Frankl V. E. (2008). Žmogus ieško prasmės. Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai.
21. French E., Song J. (2014). The Effect of Disability Insurance Receipt on Labor Supply // *American Economic Journal: Economic Policy*. No.6(2): 291–337.
22. Folgheraiter F. (2002). *L'utentechenon c'e'*. Trento: Erickson.
23. Gailienė I. (2006; 2(15) p. 135-146). Negalę turinčių asmenų subjektyvieji nedarbo faktoriai: darbo motyvacijos aspektas. *Specialusis ugdymas*.
24. Gerulaitis D. (2014). Įgalinimo teorijos socialiniame darbe. Vadovas teorijos ir praktikos sąsajos jungtinės II pakopos procese. Mokomoji knyga.
25. Gerulaitis D., Delkutė J. (2008). Veiksnių, susijusių su negalia vaikų auginančios šeimos psichosocialiniu atsparumu, identifikavimas. *Jaunųjų mokslininkų darbai*. Nr.2 (18), p. 91- 97.
26. Gogvadas P. (2008). Egzistencinė filisofija ir socialinis darbas bendruomenėje. VDU. Socialinio darbo institutas, Nr.1(1) p. 14-17.
27. Gradeckienė S. (2002). Vaiko negalės įtaką visos šeimos gyvenimo kokybei. *Biomedicina*. T.2., Gegužė. Nr.1. p. 1 – 10.
28. Gruževskis B. (2002). Žmogaus socialinė raida. Užimtumas. Vilnius: Justitia.
29. Gruževskis B., Orlova L. U. (2012). Sąvokos „gyvenimo kokybė“ raidos tendencijos. *Socialinis darbas* t. 11, 1: p. 7–18.
30. Gvaldaitė L. (2009). Įgalinimas socialiniame darbe. Vilnius: Vilniaus universitetas, p. 42-53.
31. Gvaldaitė L., Švedaitė B. (2005). Socialinio darbo metodai. Vilnius: Socialinių darbuotojų rengimo centras.

32. Havighurst R. J., Neugarten, B. L. & Tobin. S. S. (1963). Disengagement and patterns of aging. In: Neugarten. B.L. (Ed.) Middle age and aging a reader in social psychology. Chicago: University of Chicago Press, pp. 161-72.
33. Horney K. (1950). Neurosis and Human Growth (New York: W.W. Norton).
34. Išoraitė M. (2005). Socialinių paslaugų administravimas. Mokomasis leidinys. MRU
35. Janušauskaitė G. (2008). Gyvenimo kokybės tyrimai: problemos ir galimybės. Filosofija. Sociologija, 19, Nr. 4, p. 34–44.
36. Juodraitis A. (2004). Asmenybės adaptacija: kintamųjų sąveika. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
37. Jurgelėnas A., Juozulynas A., Butikis M., Greičiūtė K. (2007; 8. 2). Senėjimas ir gyvenimo kokybė. Gerontologija.
38. Kalėdienė R., Petrauskienė J., Rimpela A. (1999). Šiuolaikinio visuomenės mokslo teorija ir praktika. Kaunas: Šviesa.
39. Kardelis K. (2007). Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai (edukologija ir kiti socialiniai mokslai). Vadovėlis. Šiauliai.
40. Kreiviniene B., Vaičiulienė J. (2012). Asmenų, turinčių negalią, gyvenimo kokybė: subjektyvus požiūris. Tiltai, Nr. 2. ISSN 1392-3137, p.133-142.
41. Kriukelienė L. (2009). Dailės terapija, mokojoji knyga, Kaunas, Vitae litera; 40-48.
42. Kučinskienė R. (2006). Dailės terapija, seminarų užrašai, Krona; 14-15.
43. Kulikauskienė K. (2012). Etninė kultūra kaip sutrikusio intelekto jaunuolių gyvenimo kokybės prielaida. Magistro darbas, edukologija. Lietuvos edukologijos universitetas, Meninio ugdymo katedra.
44. Kviesskienė G., Čiužas R., Vaicekauskienė V., Šalaševičiūtė R. (2015). Kompleksinė pagalba neįgaliesiems asmenims. Vilnius: LEU mokslo studija.
45. Kviesskienė G. (2005). Pozityvioji socializacija. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.
46. Lekavičienė R., Vasiliauskaitė Z., Antinienė D., Almonaitienė J. (2010). Bendravimo psichologija šiuolaikiškai. Alma littera. Vilnius.
47. Leliūgienė I. (2002). Socioedukacinis darbas bendruomenėje. KTU leidykla. technologija.
48. Leliūgienė I., Janušaitienė N., Baršauskienė V. (2009). Psichikos liga – depresija sergančių žmonių socialinis įgalinimas edukacinėmis priemonėmis psichikos sveikatos centruose. ISSN 1392-3137. TILTAI, 2009, 4.

49. Lemme B. (2003). Suaugusiojo raida. Vilnius: Poligrafija ir informatika.
50. Levi R., Hultling C. (1999). Spinalis. A new front for injured backs. Handbook.
51. Liobikienė N. T., Šinkūnienė J. R. (2010). Socialinio darbo klientų ypatumai. Socialinis darbas. Profesinė veikla, metodai ir klientai: vadovėlis/sud. Šinkūnienė J.R. ISBN 9789955191841 p.291-321.
52. Lum D. (2004). Social work practice and people of color: A process-stage approach. Brooks Cole.
53. Mataitytė-Diržienė J. (2011). Sutrikusios psichikos asmenų vaizdavimas Lietuvos žiniasklaidoje. Daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus universitetas.
54. Maslow A. (2006). Motyvacija ir asmenybė. Vilnius: Apostrofa.
55. Meadows D. H., Randers J., Meadows D. L., (2006) Die Neuen Grenzendes Wachstums, al 30-Jahr- Update Signal zum Kurswechel. Hirzel: Stuttgart, psl. 258.
56. Merriam S. B. (2009). Qualitative reserch: A guide to disign and implementation. San Francisco, CA: Jossey Bass.
57. Milaševičiūtė V., Pukelienė V., Vilkas E. (2006) Nr. 39. Indeksas gyvenimo kokybei matuoti: analizė, vertinimas ir tyrimas Lietuvos atveju. Organizacijų vadyba: Sisteminiai tyrimai.
58. Myers D. G. (2008). Psichologija. UAB “Poligrafija ir informatika”.
59. Nagen S., Alexander H., (2003). Psychometric properties of the SF-36 in the post – stroce phase. JAN. 44:461-8.
60. Navaitis G. (2012). Geriausias pasirinkimas: laimingesnės Lietuvos galimybė. Vilnius, p. 140-149.
61. Navaitis G. (2019). Negalios slepimas; išeitis neįgaliesiems ar signalas visuomenei? Vakarų ekspresas. Nr. 73(7887).
62. Phillips D. (2008). Quality of Life: Concept, PolicyandPractice. New York: Routledge.
63. Piličiauskas A. (2005). Neįgaliųjų meninis ugdymas. Metodikos ir terapijos aspektai. Leidykla Kronta.
64. Pivorienė J. (2014). Darnos plėtros socialinė dimensija ir globalus švietimas. Socialinis ugdymas, 39 (3), p. 39–47. doi: 10.15823/su.
65. Rapley M. (2008). Quality of life esearch: a critical introduction. Los Angeles. SAGE.
66. Ritzer G. (1992). Sociological Theory. Harvester Wheatsheaf: Worchester.
67. Rėklaitienė D, Karpavičiūtė S, Požerienė J. (2011; 22(2):187-197). Fiziškai neįgalių asmenų gyvenimo kokybė darbinės veiklos ir šeiminių padėties aspektais. Filosofija. Sociologija.

68. Rogers C. R. (2005). Apie tapimą asmeniu. On becoming a person. Boston. Houghton Mifflin
Psichoterapeuto požiūris į psichoterapiją. Vilnius: Via Recta.
69. Rogers C.R. (1986a). Client-center edapproach to therapy. In I. L. Kutash& A. Wolf (Eds.),
Psychotherapist's casebook: Theory and technique in practice (pp. 197–208). San Francisco:
Jossey Bass.
70. Rogers C. R. (1980). A way of being. Boston: Houghton Mifflin.
71. Ruškus J., Mažeikienė N., Naujanienė R. (2013). Įgalinimo samprata socialinių paslaugų
kontekste. Socialinės paslaugos ir įgalinimas. Socialinis darbas. Patirtis ir metodai. 12(2). ISSN
2029-0470.
72. Ruškus J.; Mažeikis G., Gvaldaitė L. (2007). Neįgalumas ir socialinis dalyvavimas. Kritinė
patirtis ir galimybių Lietuvoje refleksija. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
73. Ruškus J. (2002). Negalės fenomenas / Monografija. – Šiauliai: ŠU, p. 114 -115.
74. Ruževičius J. (2013). Qualité de vie: notionglobale et rechercheen la matière. International
Business. Innovations, Psychology, Economics, 4(2): 7-16.
75. Schalock R. L. Siperstein, G. N. (1997). Quality of life. Washington: AAMR.
76. Skučias K. (2013, 2 (29)). Vandens terapijos poveikis fiziškai neįgalių asmenų psichinei ir
fizinei sveikatai. Specialusis ugdymas.Lietuvos sporto universitetas.
77. Smith J. A., Flowers, P., Larkin, M. (2012). Interpretative Phenomenological Analysis. Lon-
don: SAGE.
78. Socialinis darbas. (2010). Profesinė veikla, metodai ir klientai. Vadovėlis. MRU. Vilnius.
79. Sørensen T., Næss S. (1996). To Measure Quality of Life: Relevance and Usein the psychiatric
Domain. Nordic Journal of psychiatry. 50, p.29-39.
80. Stašienė S., Petkevičienė N. (2003). Žmogus ir aplinka. Mokomoji knyga. Kaunas.
Technologija.
81. Stepukonis F., Svennson T.(2007; 8 (1). Gyvenimo kokybė vyresniame amžiuje. Gerontologija.
82. Survilienė R. (2012). Menas žmogausgerovei. Vilnius: Petro ofsetas.
83. Susnienė D., Jurkauskas A., (2009).The Concepts of Quality of Life and Happiness –
Correlation and Diferences. Inzinerine Ekonomika – Engineering Economics (3).
84. Šinkūnienė J. R. (2012). Bendruomeniškas, komunikacija ir muzika: sociokultūriniai
negalios aspektai. Monografija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
85. Šumskienė J. (2005). Gyvenimo kokybės įvertinimas ir praktinė reikšmė. Gydyto menas, Nr.
10, p. 61 – 64.

86. Tamašauskienė J. (2006). Kokią šviesą slepia sunki negalia. Asmenybės atskleidimo metodai. Vilnius: Viltis.
87. Tidikis R. (2003). Socialinių mokslų tyrimų metodologija. Lietuvos teisės universitetas. Vilnius.
88. Tisenkopfs T. (2006; 3(53): 7–16). Human Resources, life and social environment. Human Capability and Quality of Life: Researching Quality of Life in Latvia. Social Sciences.
89. Vaicekauskienė V. (2016). Profesionalumo tobulinimo kontūrai socialinio darbo studijų praktikoje. Socialinė įtrauktis ir švietimo įstaigų veikla: sumaniosios edukacijos link. Lietuvos edukologijos universitetas. ISSN 1392-0340 E-ISSN 2029-0551.
90. Vaitkaitienė E., Makari J., Zaborskis A. (2007; 43 (7)). Gyvenimo kokybės sampra ir sveikatos nulemtos vaikų gyvenimo kokybės tyrimai. Medicina. (Kaunas).
91. Vareikytė A., Kaziliūnas A., Guogis A. ir kt. (2006). Socialinių paslaugų tobulinimas Lietuvos savivaldybėse. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
92. Vazonienė G. (2010). Subjektyvios pagyvenusių žmonių gyvenimo kokybės socialiniai ekonominiai veiksniai. Sociologija. Mintis ir veiksmai 2 (27): p. 186–204.
93. Veenhoven R. (2000). The Four Qualities of Life. Ordering Concept and Measures of the Good Life. Journal of Happiness Studies 1: p. 1–39.
94. Veenhoven R. (1997). Advances in understanding happiness. French in Revue Québécoise de Psychologie 18: p. 29-74.
95. Vilkas E. (2005). Nacionalinė strategija: gyvenimo kokybė ir socialinė sanglauda. Veidas Nr. 30, p. 10.
96. Vitkauskaitė D. (2001). Teoriniai socialinio darbo modeliai. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
97. Watkiss S. (2004). Motivation: A study of the motivations for members of a volunteer organisation. Warwickshire: Rugby St. John Ambulance.
98. Zapf W. (1984). Individuelle Wohlfahrt: Lebensbedingungen und wahrgenommene Lebensqualität. In W. Glatzer and W. Zapf (Ed.), Lebensqualität in der Bundesrepublik. Frankfurt a. and New York: Campus, p. 13-26.
99. Zastrow C.H. (2003). The practice of social work: applications of generalist and advanced content. Pacific Grove (California): Thomson Brooks/Cole.
100. Žemaitienė N. (2012). Menas žmogaus gerovei. Vilnius.
101. Žydžiūnaitė V., Sabaliauskas, S. (2017). Kokybiniai tyrimai: principai ir metodai: vadovėlis socialinių mokslų studijų programų studentams. Vilnius. Vaga.

102. Žvikaitė D. (2000). Neįgaliųjų socialinės integracijos klausimai. Vilnius.

1. Головина Г. М., Савченко, Т. Н. (2013). Субъективное качество жизни: подходы, методы оценки, прикладные исследования. Издательство: ИП РАН, Москва.
2. Куликов Л. В. (2002). Детерминанты удовлетворенности жизнью/Общество и политика/ под. Редакцией Большакова, СПб..
3. Савченко Т. Н. (2002). Развитие математической психологии: история и перспективы. Психологический журнал, том 23, ¹ 5, с. 32-41.
4. Шамионов Р. М. (2004). Психология субъективного благополучия: (к разработке интегративной концепции). Саратов: Изд-во Саратов. ун-та.

Teisės aktų ir dokumentų sąrašas:

1. Europos Sąjunga (2010). Žmonės su negalia turi lygias teises. 2010 – 2020 metų Europos strategija dėl neįgalumo.
2. Lietuvos Respublikos lygių galimybių įstatymas (2003). Nr. IX—1826 //Valstybės žinios. Nr. 114-5115.
3. Lietuvos Respublikos neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymas Nr. IX-2228 // Valstybės žinios. (2004). Nr. 83-2983 (pakeistas pavadinimas - buvo LR invalidų socialinės integracijos įstatymas Nr. I-2044. // Valstybės žinios. 1991. Nr. 36-969).
4. Lietuvos Respublikos socialinių įmonių įstatymas Nr. IX-2251 //Valstybės žinios. 2004. Nr. 96-3519.
5. Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymas. Nr. X-493//Valstybės žinios, 2006-02-11, Nr. 17-589 (2006).
6. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl Nacionalinės žmonių su negalia socialinės integracijos 2003-2012 metų programos patvirtinimo" . (2002). // Valstybės žinios. Nr. 57-2335.
7. Nacionalinė neįgaliųjų integracijos 2013–2019 metų programa. (2012). Valstybės žinios, p. 137–7021.
8. Naujovės socialiniame darbe: [straipsnių rinkinys]. (2003). Vilnius: Socialinių darbuotojų rengimo centras prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos. Vilnius: UAB "Viltis", ISBN 9986-454-67-0.

Interneto šaltiniai:

1. Aramavičiūtė V. (2005, 18-26 psl.) .Vertybės kaip gyvenimo prasmės pamatas. (Interaktyvus). [žiūrėta 2018 m. spalio 21 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.zurnalai.vu.lt/acta-paedagogica-vilnensia/article/view/9749/7473>>.
2. Baranauskienė I. (2007). Nežymiai sutrikusio intelekto asmenų, baigusių profesinio rengimo įstaigas, profesinės adaptacijos ypatumai. Pedagogika, 88, 57-62. [žiūrėta 2018 m. Spalio 19 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.biblioteka.vpu.lt/pedagogika/PDF/2007/88/bar57-62.pdf> .
3. BĮ neįgaliųjų dienos centras “Klaipėdos lakštutė”. Projektas - “Jungtys”. [žiūrėta 2018 m. gruodžio 3 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.klaipedoslakstute.lt/turinys/projektas-jungtys/lt>>.
4. BĮ neįgaliųjų dienos centras “Klaipėdos lakštutė”. ES projektas “Intelektu sutrikimą turinčių asmenų integracija į darbo rinką Nr. 08.3.1.- ESFA – K- 413-01-0038”. [žiūrėta 2018 m. gruodžio 3 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.klaipedoslakstute.lt/turinys/2018m-es-projektas-intelektu-sutrikima-turinciu-asmenu-integracija-i-darbo-rinka-nr-08-3-1---esfa-k-413-01-0038/lt>>.
5. BĮ neįgaliųjų dienos centras “Klaipėdos lakštutė”. „Socialinių paslaugų kokybės gerinimas, taikant EQUASS kokybės sistemą“. [žiūrėta 2018 m. kovo 10 d.]. Prieiga per internetą :<<http://www.klaipedoslakstute.lt/naujienos/mokymai-darbuotojams-socialiniu-paslaugu-kokybes-gerinimas-taikant-equass-kokybes-sistema>>.
6. Bratsberg B., Fevang E., Roed K. (2010). Disability in the Welfare State: An Unemployment Problem in Disguise? [žiūrėta 2018 m. spalio 19d.]. Prieiga per internetą: <http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1595538>.
7. Camfield L. (2005) Researching Quality of Life in Developing Countries. News letter of the ESRC Research Group on Wellbeing in Developing Countries. [žiūrėta 2018 m. rugsėjo 10d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.welldev.org.uk/news/newsletter-april-05.htm> >.
8. Conceição P., Bandura R. 2008. “Measuring Subjective Well-Being: A Summary Review of the Literature.” United Nations Development Programme. Discussion Papers. [žiūrėta 2018 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <http://web.undp.org/developmentstudies/docs/subjective_wellbeing_conceicao_bandura.pdf>.
9. Costanza R., Fisher B., Ali, S. et al. (2008). An Integrative Approach to Quality of Life Measurement, Research, and Policy. S.A.P.I.E.N.S: Surveys and Perspectives Integrating Environment and

- Society 1 (1). [žiūrėta 2018 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <http://sapiens.revues.org/169>.
10. Darbo su neįgaliaisiais metodika. (2009). Rengėjas: viešojo įstaiga valstybės Ir savivaldybių tarnautojų mokymo centras „Dainava“. [žiūrėta 2018 m. lapkričio 10 d.]. Prieiga per internetą: http://www.esparama.lt/es_parama_pletra/failai/ESFproduktai/2009_Darbo_su_neigaliaisiais_metodika.pdf.
 11. Duboleva Ž., Mačiulaitis R. (2012). Meno terapija kaip gydymo metodas asmenims, turintiems specialiųjų poreikių (psichikos sutrikimų). ISSN 1392-6373. Sveikatos mokslai. Klaipėdos Universitetas. Klaipėdos Universitetinė ligoninė. [žiūrėta 2018 m. spalio 21 d.] Prieiga prie internetą: <http://sm-hs.eu/index.php/smhs/article/download/323/pdf>.
 12. Goodley D., Tregaskis C. (2006). Storying Disability and Impairment: Retrospective Accounts of Disabled Family Life. Qualitative Health Research., 16. [žiūrėta 2019 m. balandžio 21d.]. Prieiga per internetą: <http://qhr.sagepub.com/content/16/5/630>.
 13. Europos Tarybos strategija dėl negalios (2017). [žiūrėta 2017 m. gruodžio 3 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.ndt.lt/isversta-2017-2023-m-europos-tarybos-strategija-del-negalios/>.
 14. “Ką verta žinoti apie neįgaliųjų integraciją. (2010) VŠĮ JAUNIMO KARJEROS CENTRAS. Spaudos departamentas. [žiūrėta 2018 m. gruodžio 18 d.]. Prieiga per internetą: http://karjeroscentras.eu/wp-content/uploads/2015/04/Ka-verta-zinoti-apie-neigaliuju-integracija_FIN.pdf.
 15. Kreiviniene B., Vaičiulienė J. (2012). Neįgalių žmonių gyvenimo kokybė: tarp subjektyvaus ir objektyvaus vertinimo. Klaipėdos universitetas. Sveikatos mokslų fakultetas. [žiūrėta 2018 m. kovo 18 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.hi.lt/uploads/pdf/visuomenes%20sveikata/2015.priedas1/VS%20priedas%202015%20Nr1%20ORIG%20Neigalus%20zmones.pdf>.
 16. Kriukelienė L. (2014). Meninė raiška - viena svarbiausių žmogiškosios esmės paieškos prielaidų. [žiūrėta 2018 m. spalio 4 d.]. Prieiga per internetą: http://www.socialinisdarbas.lt/files/socialinisdarbas/SS_1_galutinis2.pdf.
 17. Krutulienė S. (2012). 117-130. Gyvenimo kokybė: sąvokos apibrėžimas ir santykis su gero gyvenimo pavyzdžiais. Kultūra ir visuomenė. Socialinių tyrimų žurnalas. 2012 3 (2). ISSN 2029-4573. [žiūrėta 2018 m. rugsėjo 25 d.]. Prieiga per internetą: <http://web.a.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=1&sid=80b1ffcd-5e66-4fbc-8b3a-549c0d8d4aee%40sessionmgr4008>.

18. Merkys G., Brazienė R., Kondrotaitė G. (2008). Subjektyvi gyvenimo kokybė kaip socialinis indikatorius: viešojo sektoriaus kontekstas. Viešoji politika ir administravimas. [žiūrėta 2018 m. rugsėjo 27 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.mruni.eu/upload/iblock/fa3/3_g.merkys%20ir%20kt..pdf>.
19. Neįgalųjų reikalų departamentas prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos (2010). [žiūrėta 2017 m. spalio 20 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.ndt.lt/>>.
20. Neįgalumo statistika ir dinamika. [žiūrėta 2018 m. birželio 5 d.]. Prieiga per internetą: <<https://socmin.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/socialine-integracija/neigaliuju-socialine-integracija/statistika-2.>>
21. Neįgalųjų ir kitų visuomenės narių nuomonės apklausa, įvertinant Jungtinių Tautų Neįgalųjų teisių konvencijos įgyvendinimo efektyvumą Lietuvoje (2017). Lietuvos neįgalųjų draugija. Vilnius. [žiūrėta 2019 m. sausio 23 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.ndt.lt/wp-content/uploads/Lietuvos-ne%C4%AFgali%C5%B3j%C5%B3-draugijos-ataskaita-2017.12.07-GALUTINI.pdf>>.
22. Paunksnienė Ž., Banytė J. (2013, 3(2)). Kokybiniai vartotojų elgsenos tyrimai internete. Metodologiniai iššūkiai. ISSN 2029-7564 (online). Socialinės technologijos. [žiūrėta 2019 m. kovo 13 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.mruni.eu/upload/iblock/688/ST-13-3-2-02.pdf>>.
23. Pundziūtė Z, Stankuvienė D. (2011). Svarbiausi sėkmingos proto negalios asmenų integracijos į darbo rinką principai. Metodinė priemonė. Mažeikiai. [žiūrėta 2019 m. kovo 20 d.]. Prieiga per internetą: <<http://esf.socmin.lt/katalogas/pdb/Produktai/VP1-1.3-SADM-02-K-01-004%20Proto%20negalios%20asmenu%20integracijos%20i%20darbo%20rinka%20principai.pdf>>.
24. Ruževičius J. (2013). Gyvenimo kokybė. [žiūrėta 2018 m. rugpjūčio 6 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.kvalitetas.lt/index.php?id=716>>.
25. Savirealizacija kaip socialinio darbo tikslas: pamatiniai socialinės pagalbos principai. [žiūrėta 2019 m. vasario 5 d.]. Prieiga per internetą: <<http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2010~1367178629713/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content.>>
26. Sadauskas J. (2010). Socialinio darbuotojo kompetencijos veikti bendruomenėje struktūra. Kauno technologijos universitetas, Socialinių mokslų fakultetas, Ugdymo sistemų katedra. [žiūrėta 2018 m. rugsėjo 27 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.mruni.eu/upload/iblock/d48/6_sadauskas_leviugiene.pdf>

27. Socialinių darbuotojų etikos kodeksas. [žiūrėta 2019 m. balandžio 22 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.lsda.lt/files/lsdalt/Etikos%20kodeksas%20galutinis.pdf>.>.
28. Šilinskas G., Žukauskienė R. (2004). Subjektyvios gerovės išgyvenimas ir su juo susiję veiksniai vyrų imtyje. [žiūrėta 2019 m. sausio 8 d.]. Prieiga per internetą: <http://rzukausk.home.mruni.eu/wp-content/uploads/Silinskas-Zukauskiene-2004.pdf>.>.
29. Urbonienė L. (2017 m.) Jungtinių tautų neįgaliųjų teisių konvencijos nuostatos dėl sveikatos priežiūros. Informacinė medžiaga. Vilnius, 2017. [žiūrėta 2018 m. birželio 5 d.]. Prieiga per internetą: http://www.smlpc.lt/media/image/Naujienoms/2017%20metai/Lankstukai/JTK_Neigal.%202017.pdf.>.
30. Urbonienė J. (2011) . Neįgaliųjų gyvenimo kokybę gerinančių specialiųjų socialinių paslaugų pasiūlos tobulinimas: Tauragės rajono atvejis. Šiaulių universitetas. Socialinių mokslų fakultetas. [žiūrėta: 2018 m. gruodžio 16 d.]. Prieiga per internetą: <http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB0001:J.04~2011~1367179192620/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>.>.
31. Vazonienė G. (2010). Gerontologija. Sociologija. Mintis ir veiksmas 2010/2(27), ISSN 1392-3358. [žiūrėta 2019 m. sausio 15 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.zurnalai.vu.lt/sociologija-mintis-ir-veiksmas/article/viewFile/6113/5021>.>.
32. Vilkelienė A., Kulikauskienė K. (2014, t. 114, Nr. 2, p. 209–220 / Vol. 114, No. 2, pp. 209–220, 2014). Neįgaliųjų gyvenimo kokybės individualieji ir socialiniai aspektai meninio ugdymo kontekste. [žiūrėta 2019 m. kovo 18d.]. Prieiga per internetą: <http://web.b.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=1&sid=57f100c6-9df4-4c31-868f-a36dc2bd641a%40sessionmgr104>.>.
33. Žmogaus teisės: realybė visiems. Europos tarybos 2017-2023 m. strategija dėl negalios. [žiūrėta 2018 m. liepos 8 d.]. Prieiga per internetą: http://www.ndt.lt/wp-content/uploads/2017_2023-Disability-Strategy_vert_final.pdf.>.
1. Черкашина Т. Ю. (2006). Субъективное качество жизни населения: интегральная оценка и частные индикаторы. Регион: экономика и социология. № 3. [žiūrėta 2018 m. rugpjūčio 7d.]. Prieiga per internetą: <http://ecsocman.hse.ru/data/313/770/1223/Cherkashina.pdf>.>.
2. Краснова О.В., Лидерс А.Г. (2002). Социальная психология старости. [žiūrėta 2018 m. lapkričio 14 d.]. Prieiga per internetą: <http://klex.ru/pnc>.>.

Priedai

Priedas Nr. 1

ASMENS SUTIKIMAS DALYVAUTI TYRIME (1)

Klaipėdos universitetas
Sveikatos mokslų fakultetas
Socialinio darbo katedra
II kurso magistrantei
Marinai Bondarevai

2019 m. _____ mėn. _____ d.

Klaipėda

Aš _____ (vardas ir pavardė), buvau informuotas (-a) apie tyrimą ir jo tikslą ir sutinku, kad mano globotinis _____ (vardas ir pavardė), dalyvautų tyrime „Užimtumo veikla kaip žmonių su negalia gyvenimo kokybės užtikrinimo prielaida dienos centre: socialinio darbo aspektas“ atsakinėdamas į interviu klausimus. Patvirtinu, kad interviu duomenys bus naudojami tiksusisteminti rengiant baigiamąjį magistro darbą. Daugiau informacijos, esant poreikiui, gali suteikti:

baigiamojo darbo vadovė (doc.dr. Brigita Kreivinienė b.kreiviniene@muziejus.lt)

įstaigos direktorė Danutė Daukantienė

Interviu yra anoniminis. Jūsų vardas ir pavardė niekur minimi nebus.

Tėvo/mamos/globėjo: vardas, pavardė, parašas:

ASMENS SUTIKIMAS DALYVAUTI TYRIME (2)

Aš, Marina Bondareva, Klaipėdos universiteto sveikatos mokslų fakulteto socialinio darbo studijų programos II kurso studentė, rengiu magistro baigiamąjį darbą tema: „Užimtumo veikla kaip žmonių su negalia gyvenimo kokybės užtikrinimo prielaida dienos centre: socialinio darbo aspektas“.

Tyrimo tikslas: ištirti užimtumo veiklos (jos terapinių elementų) kaip žmonių su negalia gyvenimo kokybės užtikrinimo prielaida socialinio darbo aspektu dienos centre.

Tyrimo dalyvio teisės: Anonimiškumas ir gautų duomenų konfidencialumas garantuojamas. Apibendrinti tyrimo rezultatai bus panaudoti tyrimo tikslui įgyvendinti. Iškilus neaiškumams tyrimo dalyvis gali kreiptis telefonu: 846416160 arba el.paštu: marinabond72@gmail.com.

Aš, tyrimą atliekantis studentas:

(vardas, pavardė, parašas)

Garantuojau anonimiškumą ir gautų duomenų konfidencialumą.

Aš, tyrimo dalyvis (jei neveiksnius - jo mama/ tėvas/globėjas):

(vardas, pavardė, parašas)

Sutinku dalyvauti Klaipėdos universiteto sveikatos mokslų fakulteto socialinio darbo studijų programos II kurso studentės Marinos Bondarevos atliekamame tyrime.

.....

(data)

Interviu klausimynų blokai:

I. Klausimai paslaugų gavėjams apie pasitenkinimą gyvenimu (gyvenimo kokybe):

1. Papasakokite apie save, savo gyvenimą.
2. Ką galvojate apie save dabar?
3. Ką norėtumėte gyvenime keisti?
4. Koks įsimintiniausias įvykis buvo Jūsų gyvenime?
5. Kas yra geras gyvenimas?
6. Papasakokite momentus, kada džiaugiatės gyvenimu labiausiai?
7. Ar jūs patenkintas savo gyvenimo kokybe? Jei ne, tai ką norėtumėte pakeisti?
8. Kas Jums yra aktyviai dalyvauti supančioje aplinkoje (visuomenės gyvenime)?
9. Kas Jums reiškia prasmingai gyventi?
10. Kas Jūsų nuomone gyvenimui suteikia prasmę? Ar tai: bendravimas su artimaisiais, bendravimas su draugais, pomėgiai, veikla, užimtumas, tikėjimas?
11. Koks Jūsų gyvenimas yra dabar? Ar tai: pilnas veiklos, ir neturiu kada nuobodžiauti, iš esmės gyvenimas toks pat, kaip ir anksčiau, blogesnis nei anksčiau?
12. Kas daro Jus laimingu?
13. Ką norėtumėte pasiekti gyvenime?
14. Kokios yra Jūsų viltys, kai mąstote apie savo ateitį?
15. Jums smagiau būti vienam ar su kitais žmonėmis?
16. Kiek Jums yra svarbu bendrauti, turėti draugą?
17. Kaip Jūs patys vertinate savo galimybes susirasti darbą, mėgstamą veiklą?

II. Klausimai paslaugų gavėjams apie savijautą dienos centre:

1. Kiek laiko kasdien Jūs praleidžiate dienos centre?
2. Kada jaučiatės gerai: ar tai centre, ar namie?
3. Papasakokite apie tai, ką veikiate dienos centre?
4. Ar saugiai jaučiatės dienos centre? Jei ne, tai ką norėtumėte pakeisti?
5. Ar aplinka dienos centre Jums yra geranoriška? Jei ne, tai ką norėtumėte pakeisti?
6. Kokia yra Jūsų savijauta dienos centre?
7. Ar Jus jaučiatės laisvas, nevaržomas dienoscentre? Jei ne, tai ką norėtumėte pakeisti?
8. Kas Jums yra darbinis užimtumas dienos centre?
9. Ką labiausiai patinka veikti per užimtumo veiklas?
10. Ar dažnai džiaugiatės pasiektais rezultatais veiklos metu? Jei ne, tai ką norėtumėte pakeisti?
11. Kas Jums suteikia džiaugsmo, pasitenkinimo pojūtį dienos centre?

12. Ar Jums patinka čia, kur esate? Jei ne, tai ką norėtumėte pakeisti?
13. Kokias turite teises dienas centre?
14. Kokias naujas veiklos rūšis atradote dienos centre?
15. Ar Jus skatina daryti tai, ko anksčiau manėte esant neįmanoma padaryti? Jei ne, tai ką norėtumėte pakeisti?
16. Su kokia nauja veiklos technika susipažinote dienos centre?
17. Gal ko išmokote dienos centre?
18. Kokias veiklas mėgstate dabar? (Dalyvauti kultūriniuose renginiuose: koncertuose, popietėse, tradicinėse šventėse; dalyvauti įvairiose išvykose, parodose ir kt.; dalyvauti sportinėje veikloje: žaisti šaškėmis, krepšinį, tenisą ir kt.; dalyvauti darbinėje veikloje: tvarkyti įstaigos kabinetus, aplinką, prižiūrėti gėles).
19. Kokios veiklos Jums teikia pasitenkinimą ir kodėl?
20. Ar Jums patinka užimtumo veiklų grafikas? Jei ne, tai ką norėtumėte pakeisti?
21. Ar tenkina užimtumo veiklų organizavimo formą? Jei ne, tai ką norėtumėte pakeisti?
22. Ar yra dienos centre atsižvelgiama į Jūsų norus ir pageidavimus? Jei ne, tai ką norėtumėte pakeisti?
23. Kokie mėgstamiausi laisvalaikio užsiėmimai? (Šokti, dainuoti, skaityti, žaisti įvairius žaidimus, žiūrėti filmus, klausytis muzikos?)
24. Ar Jums pavyksta dienos centre atsipalaiduoti, pajauti didesnę pasitikėjimą savo jėgomis? Jei ne, tai ką norėtumėte pakeisti?
25. Ar patinka tyliai stebėti renginius, ar patinka dalyvauti juose, vaidinti? Jei ne, tai ką norėtumėte pakeisti?
26. Ką jaučiate dalyvaudami renginiuose?
27. Papasakokite kaip svarbu dalyvauti renginiuose: jei centre, tai užimtumo veikloje, ar laisvalaikio metu?
28. Ar dalyvaujate renginiuose, kurie yra organizuojami dienos centro su kitomis miesto institucijomis? Jei ne, tai ką norėtumėte pakeisti?
29. Ar Jūs dalyvaujate integracijos projektuose? Jei ne, tai ką norėtumėte pakeisti?
30. Kokias emocijas patiriate ir kokius jausmus išgyvenate, dalyvaudama tokiuose projektuose?
31. Ar bendraudami su kitais įstaigos lankytojais ir darbuojais padeda Jums įgyti patirties bendradarbiaudamas su kitais bendruomenės nariais? Jei ne, tai ką norėtumėte pakeisti?
32. Jei yra dienos centre dirgikliai, tai kokie?
33. Ar galvojate apie centrą, grįžus namo?

III. Socialinių darbuotojų organizuojamos užimtumo veiklos poveikio vertinimas

1. Kokie socialinio darbo metodai, jūsų manymu, efektyviausi, siekiant gerinti lankytojų pozityviają socializaciją dienos centre?
2. Kas Jūsų manymu gali įtakoti į kliento apsisprendimą, pasirenkant užimtumo veiklos formą, pobūdį?

3. Kokie užimtumo veiklos organizavimo veiksniai gali įtakoti į efektyvų dienos centro lankytojų dalyvavimą veiklose?
4. Kaip Jums pavyksta įtraukti klientą į užimtumo veiklą?
5. Kokios pasitaiko kliūtys, organizuojant užimtumo veiklą procesą?
6. Jūsų manymu, ar turi įtakos darbuotojų profesionalumas ir patirtis efektyviam dienos centro lankytojų įsitraukimui į užimtumo veiklas?
7. Kokia, Jūsų manymu socialinio darbuotojo įtaka dienos centro lankytojų adaptacijai visuomenėje?
8. Jūsų nuomone, ar pats klientas aktyviai dalyvauja įgalinimo procese?
9. Kaip Jūs manote, ar turi įtakos efektyviam dalyvavimui užimtumo veikloje lankytojų ligos diagnozė, darbingumo laipsnis, dienos centro lankymo laikotarpis?
10. Kokią prasmę turi taisyklių laikymasis?
11. Kiek Jūs motyvuojate tą dalyką, kai yra neleidžiama?
12. Kiek gali būti klientas laisvas dienos centre?
13. Kas bus, jeigu jiems (lankytojams) leisite per daug?
14. Apibūdinkite, kas yra darbuotojui klientas su negalia?
15. Kokį poveikį, Jūsų manymu, turi užsiėmimas (ugdomąjį, socializacijos, terapinį)?
16. Jūsų manymu, koks yra šeimos požiūris į išaugusias centro lankytojų galimybes, jų padidėjusius poreikius?

Neįgaliųjų dienos centro gyvenimo kokybės koncepcijos įgyvendinimas.

Biudžetinėje įstaigoje neįgaliųjų centre „Klaipėdos lakštutė“ (Lakštučių g. 6, Panevėžio g. 2 ir Smiltelės g. 14) teikiamos dienos socialinės globos paslaugos institucijoje ir namuose asmenims, turintiems psichikos ir elgesio sutrikimų, pagalba į namus, sociokultūrinės paslaugos. Įstaiga įsikūrusi pietvakarinėje ir šiaurinėje miesto dalyse. Įstaigos klientams, gaunantiems socialinės globos paslaugas, teikiama transporto paslauga. Įstaigoje dienos socialinės globos paslaugos teikiamos 70 asmenų. 2018 m. pabaigoje eilėje laukia 2 asmenys. Pagalba į namus teikiama 40 asmenų, 2018 m. pabaigoje eilėje laukė 2 asmenys. Dienos socialinė globa asmens namuose vidutiniškai per mėnesį teikiama 62 asmenims su sunkia negalia dėl psichikos ir elgesio sutrikimų, eilėje laukia 16 asmenų. Sociokultūrinės paslaugos teikiamos vidutiniškai 5 asmenims per mėnesį. I. Leliūgienė (2002) teigimu, užimtumas globos įstaigoje organizuojamas ir yra skirtas prarastų darbo ir bendravimo sugebėjimų atnaujinimui arba jų formavimui, bei aktyvaus gyvenimo palaikymui ir skatinimui.

Socialinių paslaugų teikėjas prieinamu būdu informuoja ir padeda suprasti paslaugų gavėjams jų teises. Socialinių paslaugų teikėjas gerbia tai, kad paslaugų gavėjas laisvai siekia asmeninių tikslų, atsižvelgiant į savo norus, poreikius ir gebėjimus. Socialinių paslaugų teikėjas vertina savo veiklos efektyvumą pagal tai, kaip skatina ir praktiškai užtikrina paslaugų gavėjų teises visose organizacijos veiklos srityse. Socialinių paslaugų teikėjas turi prieinamą skundų valdymo sistemą, kuri registruoja ir sprandžia paslaugų gavėjų, finansuotų ir kitų svarbių suinteresuotų šalių skundus. Socialinių paslaugų teikėjas skatina personalo, paslaugų gavėjų, jų šeimų ir globėjų etišką elgesį bei gerovę. Socialinių paslaugų teikėjas apibrėžia ir įgyvendina etikos gaires, užtikrinančias pagarbą paslaugų gavėjų orumui. Socialinių paslaugų teikėjas skaidriai ir nediskriminuodamas sudaro geresnes galimybes naudotis paslaugomis ir ištekiais. Socialinių paslaugų teikėjas užtikrina saugią darbo aplinką paslaugų teikimui, užtikrina fizinį paslaugų gavėjų, jų šeimų ir globėjų saugumą. Socialinių paslaugų teikėjas taiko priemones, kurios užkerta kelią fiziniam, psichologiniam smurtui prieš paslaugų gavėjus ir finansiniam piknaudiavimui jų atžvilgiu. Socialinių paslaugų teikėjas apibrėžia, kontroliuoja ir vertina principų, vertybių ir procedūrų rinkinį, kuris galioja organizacijos elgsenai paslaugų teikimo metu atsižvelgiant į konfidencialumo, tikslumo, privatumo ir sąžiningumo aspektus. Socialinių paslaugų teikėjas dirba partnerystėje su svarbiomis suinteresuotomis šalimis, kad užtikrintų kompleksinių paslaugų tęstinumą ir paslaugų gavėjų integraciją. Socialinių paslaugų teikėjas reaguoja ir remia paslaugų gavėjų indėlių, nuomonę, požiūrius. Socialinių paslaugų teikėjas įtraukia paslaugų gavėjus kaip aktyvius dalyvius į

paslaugų planavimą, teikimą ir vertinimą. Socialinių paslaugų teikėjas kasmet peržiūri ir įvertina paslaugų gavėjų dalyvavimą remdamasis jų indėliu. Socialinių paslaugų teikėjas taiko specifines priemones, kad personalas ir paslaugų vartotojai suprastų, didintų ir gerintų paslaugų gavėjų įgalinimą, įgalinančią aplinką.

Teikiant dienos socialinės globos institucijoje paslaugas ir siekiant paslaugų gavėjų įgalinimo socialiniai darbuotojai (savas asmuo) paslaugų gavėjams suteikia informaciją, išaiškina poreikius, galimybes. Paslaugų gavėjas įtraukiamas į jam prasmingą veiklą, pasirenka rankdarbio maketą, pagamina rankdarbį. Socialinis darbuotojas padeda paslaugų gavėjams realizuoti pagamintus rankdarbius. Socialinių paslaugų teikėjas teikia paslaugas, kurios atitinka individualų paslaugų gavėjų pasirinkimą, poreikius, gebėjimus ir derinasi su organizacijos misija, vizija ir vertybėmis. Socialinių paslaugų teikėjas turi aiškią paslaugų gavėjų gyvenimo kokybės koncepciją ir vykdo veiklą, grindžiamą paslaugų gavėjų poreikių vertinimu, siekiant pagerinti jų gyvenimo kokybę.

Socialinių paslaugų teikėjas užtikrina, kad paslaugų paslaugų gavėjui būtų prieinamas paslaugų tęstinumas nuo ankstyvosios intervencijos iki paramos ir palaikymo po paslaugos suteikimo priklausomai nuo bėgant laikui besikeičiančių reikalavimų. Socialinių paslaugų teikėjas teikia paslaugas remdamasis holistiniu požiūriu į paslaugų gavėjų, jų šeimų ir globėjų poreikius ir lūkesčius. Socialinių paslaugų teikėjas nustato ir peržiūri paslaugų teikimo procesą, stebi ir kontroliuoja paslaugų kokybę. Socialinių paslaugų teikėjas teikia paslaugas gavėjams bendruomeninėje aplinkoje remdamasis savo vizija ir misija. Socialinių paslaugų teikėjas koordinuotai teikia paslaugas paslaugų gavėjams. Socialinių paslaugų teikėjas aktyviai platina informaciją apie organizacijos verslo ir teikiamų paslaugų efektyvumo rezultatus personalui, paslaugų gavėjams ir visoms svarbioms suinteresuotosioms šalims. Socialinių paslaugų teikėjas apibrėžia ir įgyvendina nuolatinio paslaugų teikimo rezultatų gerinimo sistemą, darbo ir mokymosi būdus. Socialinių paslaugų teikėjas turi informacijos teikimo mechanizmus, kad suprastų būsimus paslaugų gavėjų, personalo, finansuotojų ir suinteresuotojų šalių poreikius. Socialinių paslaugų teikėjas imasi gerinimo iniciatyvų lygindamas požiūrių efektyvumą, paslaugų teikimo rezultatus, veiklą ir paslaugų gavėjų gautus rezultatus. Socialinių paslaugų teikėjas dokumentuoja ir peržiūri paslaugų planavimą ir teikimą remiantis Individualiu planu, kuriame įvardijami paslaugų gavėjų individualūs poreikiai, lūkesčiai ir besikeičiančios aplinkybės.

Teikiant profesionalias ir kokybiškas socialines paslaugas BĮ neįgaliųjų dienos centre pastaruoju laikotarpiu užimtumo veiklos metu didelis dėmesys skiriamas lankytojų gyvenimo kokybės užtikrinimui. Šiam tikslui pasiekti Klaipėdos m. neįgaliųjų dienos centre „Klaipėdos lakšutė“ sukurta gyvenimo kokybės koncepcija, gerinant teikiamų paslaugų kokybės rodiklius, maksimaliai

atitinkančius klientų poreikius ir lūkesčius. Konceptijoje apibūdinama gyvenimo kokybė, kaip individualus savo paskirties gyvenime vertinimas kultūros ir vertybių sistemos, kurioje būna, požiūriu, susijęs su jo tikslais, standartais ir interesais. Ši koncepcija, tai kompleksiskai veikiama ir vertinama asmens fizinės sveikatos ir psichologinės būklės nepriklausomybės laipsnio, socialinių ryšių bei ryšių su aplinka. Pagal įstaigos koncepciją gyvenimo kokybės modelį sudaro trys aspektai. Vienas iš jų – savarankiškumas. Remiamasi santykių, kurie formuoja asmens kompetencijas, sritimis. Šie santykiai labai susiję su asmens veikla. Asmeninio tobulėjimo proceso metu asmuo įgyja kompetencijos, kontrolės jausmuo ir įtakos sprendžiant svarbias problemas, susijusias su pasikartojančiais santykiais ir situacijomis. Šis aspektas apima asmens kompetencijos sampratos interakcijos (dviejų ar daugiau asmenų tarpusavio sąveika, supratimas ir grįžtamasis poveikis) situacijoje, taip pat tarpasmeninių santykių srityje arba lavinant sugebėjimą apsispręsti. Šiuo požiūriu aspektas yra suskirstytas į du kintamuosius:

- tarpasmeniniai santykiai (socialiniai ryšiai, šeimos konsultavimas);
- savęs vertinimas (gebėjimas užsiimti mėgstama veikla, savirealizacija).

Labai svarbus gyvenimo kokybės modelį sudaranti dalis yra gerovė. Remiamasi asmens gyvenimo sąlygomis, kurios vertinamos trim aspektais: emocinė, fizinė ir materialinė gerovė. Siekiam pagerinti mąstymą apie save: savo negalios suvokimą, pasitenkinimą bendravimu tam tikrose situacijose, santykio tarp norų ir pasiekimų, tokių kaip mobilumas, kasdienė veikla, nuosavybė, pajamas, suvokimą. Šis aspektas suskirstytas į tris kintamuosius:

- Emocinė – psichologinė, emocinė ir pažinimo būseną (psichologo paslauga, visuomenei priimtinas elgesys ir pažinimo funkcija); bendravimas ir komunikavimas.
- Fizinė – mityba; savitvarka, higiena; tvarkymas buityje, namų ruošą; judėjimas, techninės pagalbos priemonės, aplinkos pritaikymas; sveikatos priežiūros paslaugos; kineziterapijos/ergoterapijos paslauga; masažo paslauga.
- Materialinė – tarpininkavimas, atstovavimas (valstybinėse institucijose); finansų tvarkymas.

Dienos centre lankytojams suteikiama galimybė kontroliuoti aplinką ir daryti sprendimus, kurie turi poveikio jų asmeniniams gyvenimo planams. Į socialinės integracijos aspektą įtraukiamas mechanizmų rinkinys, kurio pagalba išmokstama nustatyti ryšius tarp tikslų ir būdų jiems pasiekti, įgyjant vis daugiau informacijos ir turimų išteklių kontrolę. Analizuojant esamą situaciją, naudinga įvertinti įsidarbinimo, pilietybės ir teisės sričių pasiekimus: kokios naujovės atsirado profesinėje srityje, kompetenciją išlaikyti darbą, valdyti ir vystyti karjerą, dalyvavimo bendruomenėje lygį ir suvokimą

apie kontrolės ir kolektyvinio darbo efektyvumą reiškinį. Šis aspektas suskirstytas į kintamuosius: dalyvavimas socialinėje veikloje ir socialinis įsitraukimas.

Gyvenimo kokybės įvertinimas dienos centre atliekamas remiantis ISGP pateiktomis interesų sritimis. Metų gale sudaromas ISGP dalyvaujant paslaugų gavėjui. Yra atliekamas poreikių vertinimas, o praėjus vieneriems metams po ISGP sudarymo yra atliekamas iškeltų tikslų vertinimas. ISGP užpildo paslaugų gavėjas susitikimo metu.

Gyvenimo kokybės analizė atliekama individualiai (diagramos būdu), pateikiant rekomendacijas paslaugų gavėjui; įstaigos paslaugų gavėjų (diagramos būdu, pagal paslaugų grupes), pateikiant rekomendacijas paslaugų tobulintinoms sritims įstaigoje.

Dienos centro vykdomų užimtumo veiklų organizavimas.

Socialinių paslaugų teikimo organizavimas dienos centre, tai pirmiausia yra kaip jaunuolių užimtumo veikla, per kurią vykdomas problemų sprendimo procesas. Pirmajame proceso etape atliekamas įvertinimas, kurio tikslas nustatyti individo funkcionavimo problemą - turi būti aiški asmens problema ir visos, kas su ja susijusios:

- problemą (susijusią su asmens įgūdžiais, elgesiu, jausmais)
- asmenį (jo interesus, poreikius, silpnąsias ir stipriąsias puses)
- situaciją (asmens gyvenimo vaidmenis, paramos sistemas, svarbius socialinius/kultūrinius aspektus.)

Kitame etape planuojama keletas pasirinkčių, kurios pagerintų asmens funkcionavimą. Įgyvendinimo stadijoje, apsvarsčius kliento įgūdžius, poreikį ir gyvenimo stilių, pasirenkama tinkamiausia ir įgyvendinama problemos sprendimo strategija, sudaromi veiklos planai. Kas du mėnesius lankytojams sudaromas užimtumo veiklų tvarkaraščiai. Tvarkaraštis yra sudaromas, atsižvelgiant į jaunuolių pageidavimus, sugebėjimus, suderinamumą su kitais centro lankytojais. Sprendimas priimamas, remiantis centro lankytojų nuomone ir išsikeltus metinius tikslus. Formalus asmens įgūdžių lavinimo metinis planas sudaromas kartu su „Savo“ asmeniu. Kiekvienas centro lankytojas turi vaizdiškai jam pateiktą visų metų užimtumo veiklos lapą, kuriame apibūdinami užimtumo veiklos tikslai ir uždaviniai pagal jo galias ir poreikius. Yra lankytojai, kurių reikia skatinti išmėginti realizuoti save tam tikroje veikloje, dalis jaunuolių keletą metų sėkmingai du - tris kartus per savaitę dirba toje pačioje veikloje, nes tai labiausiai tenkina jų poreikius. Siekiama, kad lankytojai neužmirštų išmoktų dalykų ir pagal galimybes įgytų naujų žinių bei įtvirtintų jas. Centro lankytojai gana noriai imasi darbinės veiklos, nes rezultatas džiugina, stiprina pasitikėjimą savo jėgomis, skatina suprasti darbo naudą patiems žmonėms ir visuomenei. Pabaigoje yra atliekamas viso proceso ir gautų rezultatų vertinimas: sprendžiamos per individualiai parinktą naudingą veiklą.

Grupiniai užsiėmimai turi unikalų pranašumą – socialinis kontekstas leidžia žmonėms ir sužinoti, kad kiti turi panašių problemų, ir gauti grįžtamąjį ryšį, kai jie mėgina naujus elgesio būdus. Neįgaliųjų problemų sprendimas grupėse pagerina veiklos efektyvumą, leidžia suderinti organizacinius procesus bei asmenų įgūdžius formuojant naujas organizacines žinias.

Profesionaliai pasirengę darbuotojai turi labai atsargiai taikyti savo žinias, nes žmonės, turintys proto negalią, išsiskiria individualiais poreikiais, netradiciniu suvokimu ir savitais gebėjimais.

Dirbant su jais reikia tolerancijos, kantrybės, atsakomybės. Be to, būtina domėtis naujovėmis ir nuolat plėsti savo akiratį. Planuojant darbus svarbu susieti užduotis su užsibrėžtais tikslais, aptarti darbo apimtį, eigą ir galutinį rezultatą. Socialino darbo eigoje svarbu maksimaliai įtraukti lankytojus į ugdymo procesą. Darbo proceso metu svarbu aiškiai žinoti kokių rezultatų sieksime. Ar tai bus terapinės sensomotorinės užduotys, leidžiančios naudoti molį augiau kaip pagalbinę priemonę, visą dėmesį sutelkiant į asmens pojūčius, saviraišką ir t.t. Ar sieksime išliekamojo meninio rezultato, t.y. atsižvelgsime ir į technologines žinias.

Dienos centre yra vykdomos kelios rūšys užimtumo veiklų – dailės, floristikos, popieriaus plastikos, keramikos, namų ruošos, rankdarbių, muzikinės terapijos, kineziterapijos, alternatyviosios komunikacijos, judesio terapijos. Tame tarpe: užduočių atlikimo veikla, socialinė veikla, bendravimo ir dalijimosi veikla, psichoterapinė veikla.

Socialinė veikla - tai pirminis socialinės veiklos užimtumo terapijoje tikslas - suteikti klientams pasitenkinimą ir lavinti laisvalaikio praleidimo gebėjimus. Daugelis amatų, nuo tradicinio krepšių pynimo iki labiau šiuolaikinių, tokių kaip fotografija, tinka įvairaus amžiaus ir gebėjimų psichikos sutrikimų turintiems asmenims.

Bendravimo ir dalijimosi veikla - jei kitų rūšių veikla gali būti tiek individuali, tiek grupinė, tai bendravimo ir dalijimo veikla užimtumo terapijoje yra tik grupinė. Grupės nariai skatinami dalintis patirtimi ir paremti bei padrašinti vienas kitą.

Psichoterapinė veikla - tai yra specializuota veikla, dažniausiai paremta psichodinamine teorija ir nukreipta į jausmų reiškimą bei jų analizę. Psichodramoje per žaidimus vaidmenimis klientai įgauna galimybę tyrinėti savo jausmus, pašąmoninius poreikius ir tarpusavio ryšius. Nedirektyvios žaidimų terapijos technika dažniausiai taikoma dirbant su psichikos sutrikimų turinčiais jaunuoliais.

Prieš pradėdant darbą atliekama veiklos analizė. Analizuojame numatytus žingsnius, procedūras, procesus, reikalingas medžiagas ir instrumentus, numatytą eigą ir suderinamumą. Veiklą yra analizuojama tam, kad nustatytume ar pacientas pajėgs tai atlikti, kad įvertintume ar yra logiška seka tarp atskirų veiklos etapų, kad galima būtų identifikuoti, kuriuos veiklos aspektus reikia adaptuoti konkrečiam klientui.

Dienos centre užimtumo veiklos skyrstoma į:

- darbinė veikla lankytojų pasirinktoje veiklos srityje (rankdarbiai, floristika, alternatyvioji komunikacija, dailė, namų ruošą, molio užsiėmimai);
- kasdinių gyvenimo įgūdžių ugdymą ir socialinę veiklą;
- saviraiškos užsiėmimus;

- terapinę veiklą (dailės ir meno terapijos, kineziterapijos, kaniterapijos).

Dienos centro lankytojams užimtumo veikla yra vienas svarbiausių dalykų gyvenime. Daugelis jaunuolių užimtumo dienos centrą laiko savo darbo vieta. Darbinei užimtumo veiklai skiriamas laikas nuo 8.15 iki 13 val.

Užimtumo veiklose yra iškeliami trumpalaikiai tikslai:

1. Pagerinti užduočių atlikimo įgūdžius, tokius kaip dėmesio telkimas, veiksmų derinimas, instrukcijų laikymasis.
2. Išmokti relaksacijos technikos, daugiau sužinoti apie neverbalinio elgesio svarbą, pakelti pasitikėjimą bendraujant.
3. Skatinti savarankiškumą.

Kompiuterinio raštingumo užsiėmimų metu dienos lankytojai turi galimybę įgyti kompiuterinio raštingumo įgūdžius: informacijos paieška internete, naudojimusi elektroniniu paštu, skaitinės informacijos apdorojimo skaičiuokle, socialiniais ir etiniais aspektais, kompiuteriniais žaidimais.

Labai svarbų vaidmenį, gerinant lankytojų subjektyviąją gyvenimo kokybę, atlieka meniniai užsiėmimai dienos centre. Meno ir meninės veiklos poveikis žmogaus dvasinei sveikatai yra neabejotinas, jis pagrįstas daugybe mokslinių tyrimų. Meninė veikla nuo seno sėkmingai pasitelkiama psichologijoje geresnio asmenybės pažinimo, gydymo ir ugdymo tikslais (Žemaitienė, 2012). A. Piličiauskas (2005) pabrėžia, kad ypatingą vietą žmogaus gyvenime užima menas. Meno jėga skatina dvasios brandą, padeda suvokti sudėtingus gyvenimo reiškinius. Pagrindinės meno funkcijos: estetinio pasigėrėjimo, pažintinė, auklėjamoji, psichoterapinė yra tarpusavyje susijusios ir papildydamos vieną kitą, sudaro vieningą visumą.

Kaip teigia L. Kriukelienė (2014), patologinių charakterio bruožų ar įvairių sveikatos sutrikimų turintiems asmenims meno pažinimas yra tinkama psichinių traumų, nesėkmių profilaktikos priemonė bei gyvenimo įprasminimo galimybė. Menas praplečia žmogaus požiūrių, jausmų, vertybinių nuostatų ir poreikių sritį. Jis sužadina visa, kas žmoguje yra geriausia, į aukštesnę pakopą pakelia gyvenimo lygį. Originalios idėjos tiesiog skatina užsiimti menine kūryba. Meninės raiškos procesas padeda susidoroti su kasdieniais sunkumais, stresu bei suteikia gyvenimui neabejotiną reikšmę. L. Kriukelienės (2014) teigimu, meninės raiškos dėka žmogus paprasčiau ir tiksliau suformuluoja individualius tikslus, nustato vertybes, greičiau atpažįsta realius jausmus – teigiamus ir neigiamus, jaučia pasitenkinimą supratimu, kad daug ką gyvenime galima tvarkyti savo nuožiūra. Meninis

ugdymas reikalingas kiekvienam žmogui, o ypačingai psichikos sutrikimų turintiems asmenims. Veiksmingas ir harmoningas ugdydamas asmenybės intelektualines, kūrybines, emocines, fizines galias, verbalinės ir neverbalinės raiškos gebėjimus, vertybinių nuostatų sistemą, – menas gali iš esmės padidinti kiekvieno žmogaus dalyvavimo įvairiose veiklos srityse galimybes.

Molio užsiėmimai suteikia daug džiaugsmo ir savivertės daugumai keramikos užsiėmimų lankytojų. Nes molį galima naudoti nesiekiant išliekamojo rezultato, o jo perdirbimo ir parengimo darbui procesas – puikus būdas įtraukti į veiklą asmenis, mėgstančius daugiau mechaninį ar fizinį darbą. Molis ugdo, skatina kūrybiškumą bei atsivėrimą, leidžia regijamam pasauliui, persikūnijusiam į individualų asmens vidinį pasaulį, tapti dovaną kitiems. Centre pagaminti darbeliai dovanojami svečiams, jie tampa puikiais gimtadienio dovanomis.

Floristikos užsiėmimai vykdomi dienos centre ketvirti metai. Ši veikla R. Brijūnaitės (2007) teigimu padeda išlaisvinti žmogui savo kūrybiškumą, išreikšti užslopintas emocijas, jausmus, bei mintis kaip ir daugelis kitų laisvalaikio ar užimtumo sričių. Autorės nuomone, tai priemonė, padedanti ugdyti savitvardą, kantrybę, bendravimą. Išplečia žmogau akiratį, lavina estetinį skonį, skatina asmenybės augimą, leidžia susipažinti su gamta ir parodyti meilę jai. Kūrybinių užsiėmimų metu klientas skatinamas pasijusti visaverčiu, savarankišku, ugdomi suvokimo, kritinio mąstymo, savęs pažinimo ir pagarbos kitiems įgūdžiai. Sodininkystė ir daržininkystė (šiltnamio darbai) dienos centre - siūlo daug skirtingų užduočių ir jų atlikimo galimybių: nuo gėlių palaistymo ant palangės, sėklų sodinimo iki lauko darbų, kur galima sodinti įvairius krūmelius, daržoves, medelius ir gėlytes, po to prižiūrėti juos.

Dienos centre teikiamos kelios užimtumo veiklų rūšys su terapijos elementais. Viena iš jų - dailės terapija. Dailės terapija leidžia panaudoti vidinius savigynos išteklius, glaudžiai susijusius su kūrybinėmis galiomis. Dailės terapija atskleidžia kitus bendravimo būdus, t. y. galima siekti konstruktyvių santykių, nes lengviau pakeisti destruktivų elgesį konstruktyviu, nei panaikinti neigiamus įgūdžius (Naujovės socialiniame darbe, 2003). Šiuo metu dailės terapija, kaip užimtumo veikla, yra labiausiai išplėtotą, dažniausiai ir lengviausiai naudojama. Kaip teigia L. Kriukelienė (2009), šiai kryptiai priklauso vizualinis menas – piešinys, visos tapybos rūšys, mozaika, koliažas, makiažas, kūno menas, kaukės, visos modeliavimo rūšys, lėlės, fotografija ir dar daugiau. Tai labiausiai išsivysčiusi kryptis, turinti labai daug metodų ir būdų. Meno terapijos kaip psichoterapijos krypties istorija prasidėjo būtent nuo piešimo. Teigiama, kad meno terapijos privalumai yra naudojimo paprastumas, medžiagų turtingumas, panaudojimas kartu su praktiškai bet kokia kita psichoterapija. Pagrindinis dailės terapijos tikslas – pažadinti aktyvumą, skatinti centro lankytojus realizuoti savo kūrybines galias,

išlaisvinti jausmus, siekti harmonijos tarp sielos ir kūno. Dailės terapija yra veiksmingas metodas, lengvai įtraukiamas į bendrą gyvenimo programą. Ypač ji veiksminga psichoterapinėje reabilitacijoje.

Viena iš mėgstamų veiklų centro lankytojų yra šokio (judesio) terapija. Tai toks pats senovinis gydymo metodas, kaip ir muzika. Šokiai padeda asmens integracijos ir augimo procese. Kaip teigia Dubodelova Ž., Mačiulaitis R. (2012), pagrindinis principas šokio terapijos – tai judesio ir emocijos santykiai. Judesys suteikia energijos, leidžia peržengti įprastą suvokimą, judesys subalansuoja, gydo psichinę energiją, taip reikalingą visose gyvenimo situacijose, net iki mirties. Šokis – tai judėjimas pagal muzikos ritmą. Šokyje sujungiamos dvi meno terapijos sritys (muzikos ir judesio). Šokant ne tik stiprinami raumenys, imuninė sistema, prailginamas gyvenimas, bet kartu modeliuojamos kūno formos. Šokio terapijos užsiėmimai dienos centre vyksta kaip grupiniai ar individualūs.

Praktiškiausia užimtumo terapijoje naudojamų veiklų yra maisto gaminimas. Šios veiklos populiarumas nulemtas jos universalumo. Gaminant maistą yra ugdomi tokie užduočių atlikimo įgūdžiai, kaip instrukcijų laikymasis, problemos sprendimas ir pan.

Dar viena iš teikiamų paslaugų dienos centre - muzikos terapija. Tai yra viena iš seniausių krypčių, turinti labai galingą poveikį. Muzikos terapeutas Donas Campbellas muziką apibūdina kaip gydomųjų, lavinamųjų ir dvasinių savybių visumą. Muzika yra kompleksinis, sudėtinis stimulus, iššaukiantis kompleksą fiziologinių reakcijų. Muzika, kaip viena pagrindinių meno rūšių, pasižymi dideliu emociniu poveikiu žmogui. Ji turi įtakos ne tik emociniam suvokimui, bet ir pažinimui, estetiniam jausmui bei žmonių poelgiams. Savo netiesioginiu poveikiu ji yra komunikacijos ir integracijos stimulus. Svarbus muzikos meno auklėjamasis pobūdis. Muzika savaip sustiprina ar susilpnina žmogaus emocinius išgyvenimus (Iš Dubodelovos Ž., Mačiulaičio R. (2012)).

Taigi, galima teigti, kad įvairios užimtumo terapijos technikos dienos centre papildomos įvairiomis kūrybiško, meninio ugdymo formomis (pvz., meno, smėlio, molio, muzikos, šokio ir judesio terapija ir pan.). Meninis žmonių su negalia ugdymas yra vertinamas kaip vienas iš neįgaliųjų integracijos į visuomenę spartinimo būdų. Kiekviena meno terapijos šaka turi gydomąjį, reabilitacinį poveikį. Tai naujas, kūrybiškas psichologinio mokymo modelis. Jis leidžia mobilizuoti kūrybinį dalyvių potencialą ir suteikia galimybių kūrybiškai raiškai, padeda įsisąmoninti problemą, padeda žmogui pasirengti susitikti su tikrove, pakelia nuotaiką, skatina pozityvų mąstymą, spartina gijimą ir suteikia gyvenimui prasmę. Meninės užimtumo veiklos terapiniai elementai per socialinių paslaugų teikimą dienos centre ugdo žmogų kaip asmenybę. Veikiant užimtumo terapija žmonių motyvacija pasikeičia, taip pat pasikeičia ir emocijos, keičiasi klientų tarpasmeniniai santykiai ir požiūriai, pagerėja jų fizinė sveikata.

BĮ Neįgaliųjų centre „Klaipėdos lakštutė“ vykdomi projektai:

- **PADI DAPI Fish judesio terapijos projektas „Jungtys“.**

Labai sėkmingai dvejų metų trukmės vyko bendras su teatru PADI DAPI Fish judesio terapijos projektas „Jungtys“. Šis projektas buvo skirtas plėsti visuomenės sąmoningumą, taip padedant žmonėms su negalia integruotis į ją. Į kvietimą bendradarbiauti ir dalyvauti šiame projekte atsiliepė daugybė Vakarų Lietuvos institucijų, bendruomenių: Vilties bendrija, Gargždų, Salantų, Padvarių, Kretingos dienos centrai, Lietuvos Krikščioniškoji kolegija, Klaipėdos Universiteto Reabilitacijos, Sveikatos, Šokio katedros, gimnazijos. Terapinis - kūrybinis procesas „Jungtys“, tai projektas, kuriame susitiko Šokio teatras PADI DAPI Fish šokėjai, neįgalieji ir įvairių įstaigų nariai, bendruomenės. Šio proceso metu projekto dalyviams buvo suteikta galimybė ne tik sutelkti dėmesį į išgyvenimus ir pojūčius, išsiugdyti kūrybinius gebėjimus ir pakelti savivertę, sureguliuoti santykius tarp grupės dalyvių, tačiau pavyko išgyventi nepakartojamas džiaugsmo ir laimės akimirkas. Projekto dėka visuomenės narių tarpusavio bendravimas tampa gyvybiškesnis ir dinamiškesnis. „Mes tapome viena, lyg ištirpau tame judėjime...“, „Po susitikimo ji išsitiesė, mes žiūrėjome viena kitai į akis...“, „Man tapo lengviau priimti tai, kas yra.“ Šios dalyvių mintys apibūdina projekto tikslą – išsitiesti, ramiai su pasitikėjimu ir meile žiūrėti pasauliui į akis. Nesvarbu kieno tai akys – didelio, mažo, galingo, žmogaus su negalia. Projekto „Jungtys“ vienas iš iškeltų tikslų buvo – žmonių su negalia socializacija ir integravimas į visuomenę.

Lietuvoje kaip ir užsienyje šokio ir judesio terapija įgauna vis didesnę pripažinimą. Šios srities specialistai naudoja įvairius kūrybiškus metodus, padedančius žmonėms, ypač turintiems negalia. Fiziškai neįgalūs asmenys patiria daug sunkumų dėl negalės ir apriboto judėjimo mažai pritaikytoje aplinkoje, tai apsunkina jų savirealizaciją. Dėl to jie tampa mažai fiziškai aktyvūs, pasyvesni, neturi motyvacijos ko nors siekti, dažnai juos aplanko depresija, slogi nuotaika, jaučiasi bejėgiai. Dažnai žmonės su negalia patiria fizinį, emocinį, psichologinį stresą, dėl to jie tampa nesavarankiški, pasyvūs, nesistengdami aktyviai dalyvauti kasdieniniame gyvenime. Panašaus pobūdžio tyrimai atskleidžia neįgalių asmenų reabilitacijos ir ugdymo galimybes naudojant įvairias priemones, siekiant ne tik fizinės būklės pagerėjimo, bet ir akcentuojant įvairiapusę naudą neįgaliajam asmeniui, ypač psichinės sveikatos ir savarankiško judėjimo įgūdžių ugdymo srityse.

- **ES projektas (2018 m.- 2020 m.) - „Intelektu sutrikimą turinčių asmenų integracija į darbo rinką“.**

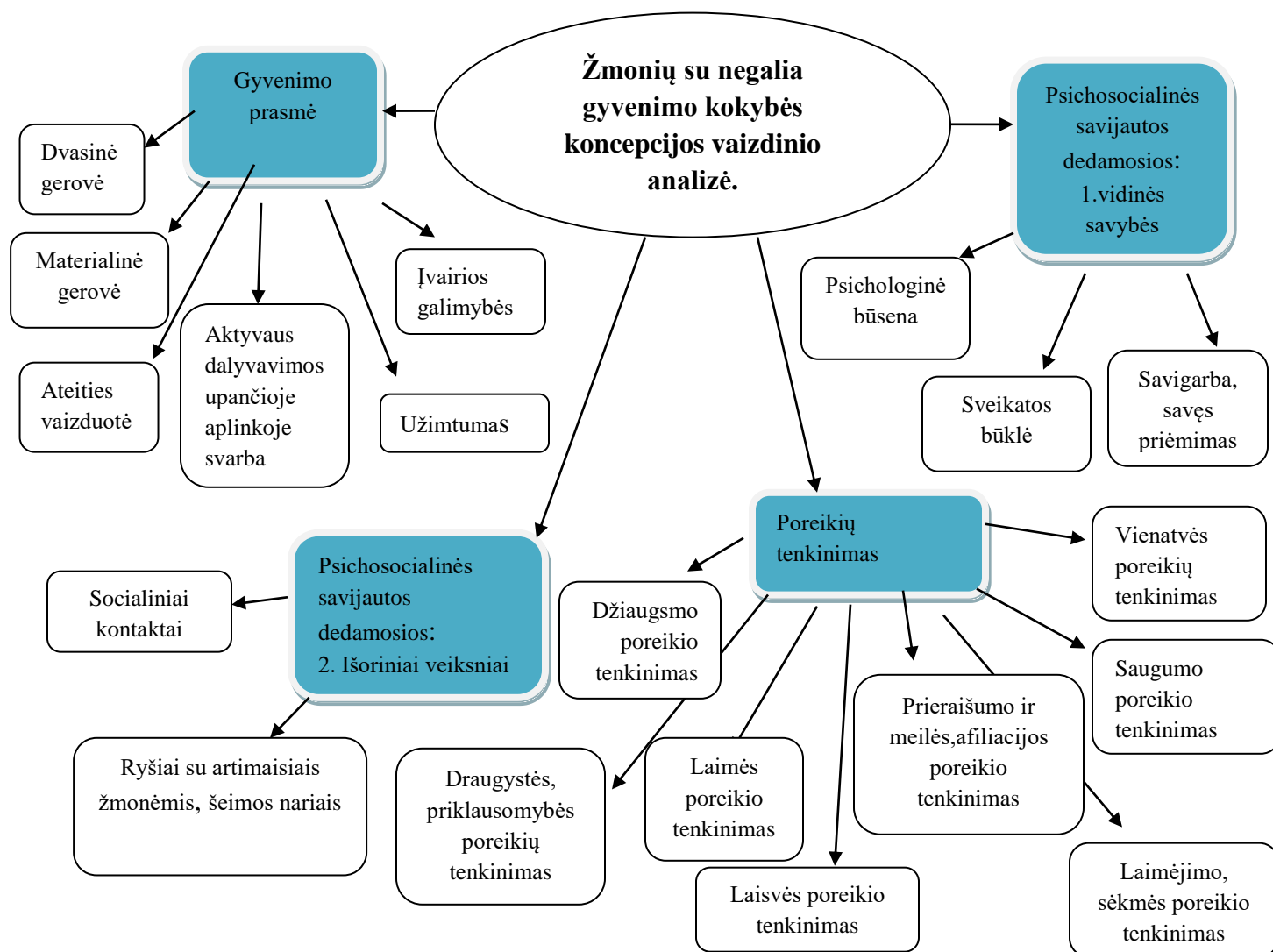
Pastaruoju laikotarpiu dienos centro lankytojai dalyvauja ES projekte (2018 m.- 2020 m.) „Intelektu sutrikimą turinčių asmenų integracija į darbo rinką“. Projekto tikslas - didinti intelektu sutrikimą turinčių asmenų integracijos į darbo rinką galimybes. Nuo įstojimo į Europos Sąjungą pradėta aktyviau kalbėti apie neįgaliųjų integraciją. Yra priimti įstatymai, vykdomos įvairios programos, projektai, tačiau bendruomenė vis dar labai vangiai priima žmones su negalia kaip lygiateisius visuomenės narius. Asmenų su negalia užimtumas yra vienas iš pagrindinių neįgaliųjų integracijos į visuomenę rodiklis, tačiau retai kas tiki neįgaliųjų galimybe pilnavertiškai dalyvauti sociokultūriniame gyvenime ar domisi jų turimais sugebėjimais, ar talentais. Ir nors visuomenė tampa atviresnė - ne tik pripažįsta neįgaliųjų buvimą, bet vis noriau mokosi bendravimo ypatumų su jais, tačiau dažniausiai neįgaliųjų užimtumo veiklos vyksta apsuptyje tokių pačių asmenų kaip jie, neįgalieji tarp neįgaliųjų: specialiojo ugdymo įstaigose, dienos centruose, gyvenimo namuose ir pan.. Projekto metu įgyvendinamomis veiklomis yra siekiama atkurti/palaikyti psichinę negalią turinčių asmenų socialinius ir savarankiško gyvenimo įgūdžius, didinti tikslinės grupės asmenų užimtumą ir, svarbiausia, įtraukti į aktyvią visuomenės veiklą, kad jie nebūtų atstumti ar izoliuoti, organizuojant praktinių darbo įgūdžių ugdymą realiuose įmonėse. Projekte dirbančių specialistų pagalba tiek ugdymas, tiek darbo aplinka bus pritaikyta pagal individualius kiekvieno dalyvio poreikius. Projekte dirbantys asmenys, darbdaviai įgis žinių bei praktinių įgūdžių apie intelektu sutrikimą turinčių asmenų įgalinimą, darbo su jais ypatumus.

Projekto metu bus vykdomos šios veiklos kompleksiskai (vieno dalyvio vid. dalyvavimo laikotarpis projekte – 6 mėn.):

1. Individualus ar/ir grupinis motyvavimas, asmens poreikių vertinimas, socialinių ir darbo įgūdžių ugdymas, palaikymas ir atkūrimas, siekiant sėkmingo socialinę atskirtį patiriančių asmenų prisitaikymo visuomeninėje-sociokultūrinėje erdvėje.
2. Profesinis orientavimas, informavimas ir konsultavimas, kurio metu bus konsultuojama profesinio kryptingumo, tinkamumo, profesinės karjeros planavimo klausimais, supažindinama su profesijomis.
3. Praktinių darbo įgūdžių ugdymas darbo vietoje, kuris padidins intelektu sutrikimą turintiems asmenims galimybes tapti aktyvesniais darbo rinkoje, įgyjant darbo įgūdžius projekto socialinių partnerių įmonėse.
4. Tarpininkavimas ar kita pagalba įsidarbinant ir įsidarbinus, kurio metu bus sudarytos sąlygos projekto dalyviams tęsti darbinę veiklą pabaigus dalyvavimą projekte.

Tyrimo duomenų kategorijų ir turinio sistema.

3.1.1. Operacionalizacija

Kategorijos	Subkategorijos	Pagrindžiantys teiginiai	Pasikartojimo dažnis
Gyvenimo prasmė	Dvasinė gerovė	„Visų pirma, tai reiškia tikėjimas. Jo, labai svarbu su artimaisiais bendrauti ir su draugais, bet svarbiausiai tai bendrauti su Dievu<...>“(R10). „Tikėjimas dievu- tada geriau prasmingi metai<...>“(R11).	3

		„<...>Na, jei geras oras, tarkim, ir mama dirba, aš visada važiuoju į bažnyčią. Tikėjimas labai didelis<...>“ (R12).	
Materialinė gerovė		<p>„Gyventi „lafa“ - tai turėti viskam pinigų ir neskaičiuoti pinigų, ir dirbti, ir turėti, kada pailsėti<...>“ (R1).</p> <p>„Sutvarkytas butas, remontas padarytas. Dabar turiu viską, ką noriu: skalbimo mašiną, kompiuterį. Mašiną kai turi - tai geras gyvenimas tada<...>“ (R8).</p> <p>„<...>patenkinta viskuo. Užtenka pinigų man<...>“ (R9).</p> <p>„<...>geras gyvenimas – gyventi gerai, puikiai, uždirbti pinigų. Kai uždirbsiu pinigų, važiuosiu į Stakliškes per šias Velykas<...>“ (R11).</p> <p>„<...>galima buvo ir žmonėms padėti ir truputį užsidirbti pinigėlių<...>“ (R12).</p>	5
Ateities vaizduotė		<p>„Noriu dirbti ir ilsėtis<...>vaikščioti kaip prieš avariją, kad pagerėtų fizinė būklė“ (R1).</p> <p>„Mokyklą pabaigti, įsigyti specialybę<...>darbą susirasti“ (R2).</p> <p>„<...>padaryti kažką įdomaus, naujo savo gyvenime <...>man reikalingi pokyčiai“ (R3).</p> <p>„Aš norėčiau būti tokia laiminga, kaip dabar<...> Aš nemanau, kad aš žinau - būti su savo mylimu žmogumi. Bet ar tai bus, parodys ateitis. Aš nemėgstu prisivajoti. Aš siekiu tikslų<...>dabar siekiu tikslų, kad pagerėtų vaikščiojimas. Kad mano A. vis dar būtų šalia manęs ir mes atšvęstumėm dešimties metų draugystės metines<...>“ (R5).</p> <p>„<...>norėčiau su panele būti. Kad galėčiau vaikščioti visur kartu. Bet M. (globėja) neleidžia<...>noriu šeimą turėti. Gyventi ramiai ir pasitikėti savimi<...> kad ir vaikų norėčiau. I. (brolis) turi du vaikus, o aš be nieko<...> Norėčiau kitur įsidarbinti<...> projekto metu su tavimi būti, kavą daryti, eiti kur nors, aptarnauti klientus<...>mašiną norėčiau vairuoti, būti vairuotoju. M. (globėją) nuvežti į darbą, brolių nuvežti į darbą. Savarankiškesnis būčiau, reikalingas kitiems<...>“ (R6).</p> <p>„Ateityje gal norėčiau su draugu gyventi atskirai nuo mamos. Tiesiog pamėginti savarankiškai<...>“ (R7).</p> <p><...>vairuoti išmokti norėčiau. Kad galėčiau keliauti<...> Į gerąją pusę pasikeis man gyvenimas su V., kai tėvas jos palaimins mūsų draugystę, priims mane. Bus palaikymas iš V. šeimos. Gyventi po to ir viskas<...>prasiplėstų artimųjų ratas“ (R8).</p>	12

	<p>„<...>kad būtų lengva, kad galėčiau savo gyvybę paaukoti<...> Kad socialiniai padėtų man gyventi, problemas aiškinti ir spręsti<...>“(R9).</p> <p>„Norėčiau profesiją kokią nors įsigyti. Dėl savęs pačios norėčiau. Kad galėčiau save realizuoti<...>kad aš gyvenčiau atskirai. Aš nesakau, kad gyvenčiau visą laiką su mama. Visko gali būti<...>kad sutikčiau savo mylimąjį ir susituokčiau su juo. Taip ir gyventumėm. Abu eitumėm į darbus. Tai nesvarbu, ar bute, ar name. Svarbu, kad atskirai nuo tėvų“(R10).</p> <p>„<...>aš paskambinu R.(mamos draugas), jis mane įdarbins kitur<...> Viltys labai geros. Daug šypsenų, linksma, džiaugsmas<...>. Noriu dirbti varpininku“(R11).</p> <p>„<...>Kad aš savarankiškai gyvenčiau ir už butą mokėčiau. Aš tai niekada to nedariau. Reikia pamėginti<...>kad koja mano bus sveika ir gyvensiu su E.<...>“(R12).</p> <p>„<...>eiti dirbti kažkokiam restorane, kavinėj. Norėčiau padavėju dirbti. Mačiau, kaip padavėjos dirba<...>keliauti po pasaulį. Dabar važiuosiu į Ispaniją su mama ir teta“(R13).</p>	
Aktyvaus dalyvavimo supančioje aplinkoje svarba	<p>„Jeigu yra galimybė, turi ką pasakyti - tai reikštis, judėti, kažką daryti<...>“(R1).</p> <p>„Visokios ekskursijos, veiklos, kaip sakant<...>Bendravimas su kitais žmonėmis, su draugais“(R2).</p> <p>„<...>aktyviai dalyvauju, būnu visur, važiuoju į išvykas<...>“(R3).</p> <p>„Aktyviai dalyvauti – tai, kai tave kviečia, „tipo“, na ten, pabūti tarp kitų žmonių<...>“(R4).</p> <p>„<...>aš dabar visur dalyvauju, nesvarbu, kiek man išeina: ar išeina iš karto, ar vėliau. Dabar nesakau „aš nemoku, man neišeina<...> man išeina, tik reikia pasitikėti savimi<...>“(R5).</p> <p>„<...>aktyviai – tai dalyvauti kur nors, važiuoti kur nors“(R7).</p> <p>„Ryšį palaikyti su draugais. Išeiti iš namų, pasivaikščioti, pasivažinėti<...>“(R8).</p> <p>„100 proc. aktyviai nedalyvauju. Aš galiu išbandyti savo galimybes. Taip, taip, išmėginti save<...>“(R9).</p> <p>„visu savo protu, visu pajėgumu, visa savo sveikata dalyvauti tame, kas tau labiausiai patinka. Yra noras tai padaryti ir man nesvarbu, kiek tai kainuotų mano pastangų ar sveikatos. Aš tai darysiu, kol man išeis<...>“(R10).„, Vasario 8 d. bus ceremonija. Aš surengiu. Skirta ceremonija meilės dienai, kalbėsim</p>	11

		<p>apie meilę<...>“(R11). „<...>dalyvauju miesto šventėse, renginiuose<...>būna dar, kai su tėvu išvažiuojam kur nors“(R13).</p>	
Užimtumas		<p>„Geresnis gyvenimas man - pilnas veiklos, nėra kada nuobodžiauti<...>“(1R). „Darbas daro mane laiminga, daugiau niekas. Nėra laiko liūdėti tada <...>niekada, kai dirbu, nebūna man nuobodu“(R3). „Užimtumas man suteikia prasmę. Su tavim būsiu rytoj užimtas. Kavą gaminti, kitiems patarnauti . Daug veiklos čia - pilna dėžutė veiklos<...>“(R6). „Gyvenimas yra geresnis, sakyčiau. Nes man, iš tikrųjų, nėra laiko nuobodžiauti. Aš esu veikloje, tokioje, kokioje man patinka labai<...>“(R10). „Kai aš dirbau – gaminau žvakes (projekto metu, buvau laimingas<...>. Ir dar noriu dirbti taip. Aš norėčiau kaip A. (lankytojas) – 3 dienas dirbti, o 2 dienas lankyti centrą. Bet pastoviai. Kaip O. pasakė: „kad ir jiems būtų gerai, ir man irgi<...>. Ir geriau, nes nuolat laukiu skambučio nuo K. (projekto vadovės<...>. Gal paskambins ir pasakys man, tikiuosi, pasakys: „marš į darbą!““(R12).</p>	5
Įvairios galimybės		<p>„Tai prasmės siekti, jeigu tai įmanoma. Žiūrint, ką sugalvoji, kokį turi tikslą<...>“(R1). „Tobulinti save, kad būčiau stipresnė. Prisikelti<...>pagerinti savo būklę, savarankiškesnė“(R9). „Galimybė bendrauti man suteikia man gyvenimo prasmę<...>“(R3). „<...>geriau supranta mane čia, centre, negu artimieji. Dėl pagarbos man, dėl mano nuomonės, yra atsižvelgiama. Stipresnis esu centre, pilnavertis. O namuose nori mane nuslopinti<...>“(R4). „Žodžio „ne“ mano gyvenime nėra. Aš visur sakau „Taip“<...> kai tu jauti palaikymą iš antros dalies, gali nuversti visus kalnus. Ir tie sunkumai, kurie buvo, mūsų sunkumai, jie yra nelengvi. Tikrai mes esam kartu ir mums lengviau įveikiama, iš tikrųjų“(R5). „<...>gerai groju su būgnais, tai muzikantu galiu būti. Muzika patinka man <...>norėčiau pas tave (floristikoje), virtuvėje ir pas A. (rankdarbiai) po du kartus per savaitę būti. Turiu galimybę būti įvairiose veiklose“(R6). „<...>galvoju, kad galėtumėm gyventi savarankiškai, aš jai padėčiau, globočiau ją. Tik išmaudyti ją reikėtų pagalbos. Mokesčius dar susimokėti, kad padėtų padėjėja<...>“(R7). „<...>išsilaikyčiau egzaminą teisėms. Protingas esu. Nuvažiuočiau kur nors. Prie jūros, motiną aplankyti</p>	11

		<p>gal<...>“(R8).</p> <p>„<...>kada tu viską turi, ir tau nereikalinga pagalba. Savarankiška tada aš esu<...>“(R9).</p> <p>„<...> tai reiškia padėti savo draugui, savo artimajam. Padėti tuo, kuo gali, atiduoti visą save<...>“(R10).</p> <p>„Visko noriu pasiekti. Man bus darbas. Daug dirbti, uždirbti pinigų ir taip toliau. Geriau dirbti darbe ir visur gerai<...>“(11).</p> <p>„Turėčiau butą, tai tada norėčiau gyventi su drauge kartu. Pamėginti norėčiau. Kaip O. (lankytoja) gyvena savarankiškai<...>“(R12).</p>	
<p>Psichosocialin ės savijautos dedamosios: 1.vidinės savybės</p>	<p>Psichologinė būsena</p>	<p>„Kartais būna sunku, būna pykčio daug. Paskui, kaip pasakyti, jau kartais būna taip, kad kartais įdomu<...>visaip būna<...>geras dabar gyvenimas. Užėina man visokios nuotaikos. Paskui praeina<...>“(R4).</p> <p>„<...>po mamos mirties, iš tikrųjų, buvau labai palūžusi, ilgai kaltinau save. Sunku buvo<...>dabar galiu pasakyti, kad tikrai atsigavau, patikėjau savimi<...> esu patenkinta vien jau dėl to, kad gyvenu Klaipėdoje. Nes, jei negyvenčiau Klaipėdoje, tikrai palūžčiau. Aš nebūčiau aš“(R5).</p> <p>„<...>viskas gerai. Patinka gyventi. Daug džiaugsmo<...>. Viskas tenkina mane. Norėčiau gyventi gerai, sėkmingai. Kad nebūtų jokių problemų su draugais<...> patenkintas, kad čia atėjau<...>“(R6).</p> <p>„<...>viskas man gerai, turiu mamą, draugą. Nenorėčiau, tikriausiai, nieko keisti“(R7).</p> <p>„Gerai man. Susiradau antrą pusę. Susiradęs draugę, pasidariau mandagesnis, geresnis<...>anksčiau buvau nervingas, piktas<...>“(R8).</p> <p>„Mano gyvenimas paprastas. Savo gyvenimą bandau<...> jei nebūtų įvedę euro, aš būčiau spėjus butą nusipirkti, bet, kai įsivedė eurą, mano gyvenimas žlugo...Bach!!! Praradau viską.“(R9).</p> <p>„<...> Mano gyvenimas yra tikras anekdotas iš tikrųjų. Man sekasi gerai ir linksmi<...>“(R10).</p> <p>„<...>kai prasidėjo šventės, man lengviau, linksmi<...> man gerai darbe ir namie gerai<...> Linksmesnis mano gyvenimas. Man gerai čia (įstaigoje) sekasi“(R11).</p> <p>„<...>gyvenimas dabar mano jau šiaip sau. Todėl kad, kai praradau tėvą<...>. Ir liūdna, ir nėra linksmybių tokių. Ir truputį depresiją turiu, kai mama išėina į darbą<...>. Aš visą gyvenimą galvoju apie</p>	<p>10</p>

		<p>save. Tik neišeina pakeisti asmeninį gyvenimą<...>. Mano mama neleidžia gyventi man su drauge“ (R12).</p> <p>„<...>geras, įdomus, malonus, gražus mano gyvenimas<...>“ (R13).</p>	
	Sveikatos būklė	<p>„Norėčiau, kad būtų geriau su sveikata“ (R1).</p> <p>„Kad jau truputį sustiprėjau<...>kad jau labai taip patenkintas esu“ (R4).</p> <p>„<...>norėčiau, kad tiktai dar geriau vaikščioti, lygsvarą išlaikyti<...>“ (R5).</p> <p>„<...>galva mano nedirba gerai. Tai padarau ką nors ne taip, kaip turi būti. Tenka perdaryti viską tada. Ne viskas gaunasi<...>lygį norėčiau darbinį pasiekti. Kad būčiau veiksnus <...> ir tada galėčiau dirbti<...>nebūtų to kraujospūdžio padidėjusio, būtų geriau. Vaistus ryte ir vakare geriu“ (R6).</p> <p>„<...>koją norėčiau pakeisti į naują. Koją atsisako. Jei ne koja, gerai būtų<...>. Na, jei būnu be procedūrų, ir man koja skauda, tai nieko neveikiu. O kai neskauda, tai karpinius darau. O kai man skauda, tai manęs nepriversit“ (R12).</p>	5
	Savigarba, savęs priėmimas	<p>„Norėčiau, kad būčiau aš „biški“ ramesnis, psichologiškai ramesnis mamai, tetai, kūmai, kad neisterikuočiau. Kad būtų emocinė pusiausvyra, išmokčiau save valdyti<...>“ (R4).</p> <p>„<...>visada reikia sakyti žmonėms savo artimiesiems, kad juos myli. Galbūt ne visi įvertina, bet tikrai žinau, kad aš mano šeimos esu nevertinama<...>“ (R5).</p> <p>„Aš esu paprastas žmogus, kuris veikia viską, ką nori veikti. Aš esu paprastas, normalus žmogus, kuris turi tiek pat neigiamų ir tiek pat teigiamų savybių<...>“ (R10).</p> <p>„Aš esu įdomus, gražus. Patinka dirbti<...>norėčiau dirbti su medžiu“ (R13).</p>	4
<p>Psichosocialinės savijautos dedamosios:</p> <p>2. Išoriniai veiksniai</p>	Socialiniai kontaktai	<p>„<...>šiai palaikau ryšius su buvusiais bendraklasiais per „facebook“<...>“ (R5).</p> <p>„<...>šiltus santykius palaikau su draugais“ (R7).</p> <p>„Su draugais bendrauju<...> vienam blogai, nėra su kuo pasišnekėti<...>“ (R8).</p> <p>„Su kitais palaikyti kontaktus noriu. Ką aš ten vienas? Sėdėsiu ir nieko neveiksiu. Su kitais „Uno“ žaidžiu, į „Šansą“ važiuoju, į išvykas<...>“ (R13).</p> <p>„Norėčiau atskirai nuo mamos gyventi<...>atsibodo viskas - gyventi su mama atsibodo<...>“ (R4).</p> <p>„Aš labiau visur dalyvaudavau, kai mama buvo gyva, visur eidavom, aš nebuvo uždaryta tarp keturių sienų, kaip kas galvoja, kad su negalia – tiktai</p>	8

		<p><i>namai<...>. O už šitą centrą dėkoju savo buvusiai padėjėjai<...>. Tikrai nesitikėjau, kad mane taip visi myli, kad manęs lauks, kad kažkam rūpiu, nepaisant mylimo žmogaus, kad jis laukia.“(R5). „Žmonės man teikia džiaugsmą. Svarbu yra bendravimas su jais<...>“(R10).</i></p> <p><i>„<...>turiu tėvus, senelius, brolių. Turiu su kuo bendrauti<...>“(R13).</i></p>	
	<p>Ryšiai su artimaisiais žmonėmis, šeimos nariais</p>	<p><i>„Svarbus man bendravimas su šeima, su draugais<...>“(R1) „Norėčiau, kad mūsų šeima gyventų kartu visi name<...>kad brolis visada būtų šalia manęs<...>su broliu labiausiai bendrauju“(R3).</i></p> <p><i>„Su kitais žmonėmis patinka būti, o kartais ir vienam. Bet patinka vienam būti tik namie. Centre su visais gera<...>“(R4).</i></p> <p><i>„<...>ji mane apkabindavo, apgindavo nuo tėčio. Sakykim, mano tėčiui sakydavo mama, kad V., kai nemoka kažko, taip stengiasi<...> norėčiau geriau sutarti su tėčiu, kad pripažintų mano mylimąjį. Kad jis nėra toks blogas, kaip jam atrodo.“(R5).</i></p> <p><i>„<...>su broliu gyventi, su broliu gerai man. Tėvui skambinau, bet daugiau nebeskambinsiu<...>gerai bendrauti su draugais, su Z. (centro jaunuole) bendrauti, kaip su seserim<...>su kitais žmonėmis man geriau, nesu tada vienišas. Aš vienas bijau, tu suprask mane. Mama išėjo (mirė), aš pradėjau verkti“(R6).</i></p> <p><i>„<...>su mama susitikti, pasižiūrėti kaip ji gyvena, į svečius pas ją nuvažiuoti<...>su tėvu smagiau bendrauti. Patinka, kad bendrauja su manim<...>“(R8).</i></p> <p><i>„<...>Kai man liūdna, skambinu broliui, artimiesiems, bendrauju su jais. Tada man lengviau. Psichologiškai lengviau. Su artimaisiais geriau, nei su draugais<...>“(R9).</i></p> <p><i>„Aš, mama ir Romas. Mes važiuosim prie jūros ir t.t. Dviese lengviau dirbti<...>“(R11).</i></p> <p><i>„<...>Vienam man negerai. Depresija siaubinga, kai būnu vienas. O.(centro lankytoja) paklausiau, tai jai tik duok, o aš negaliu būti vienas<...> mamos nebus, aš pražūsiu. Aš nekenčiu vienvės <...>. Bet mama nelabai mane supranta <...>nelabai mums leidžia kartu gyventi<...> atsako, kad problemos jai papildomos<...>“(R12).</i></p> <p><i>„Pasilikau gyventi Klaipėdoje, dėl jūros, kad maudytis galima ir dėl centro jaunuolių, užimtumo<...>“(R13).“</i></p>	<p>10</p>

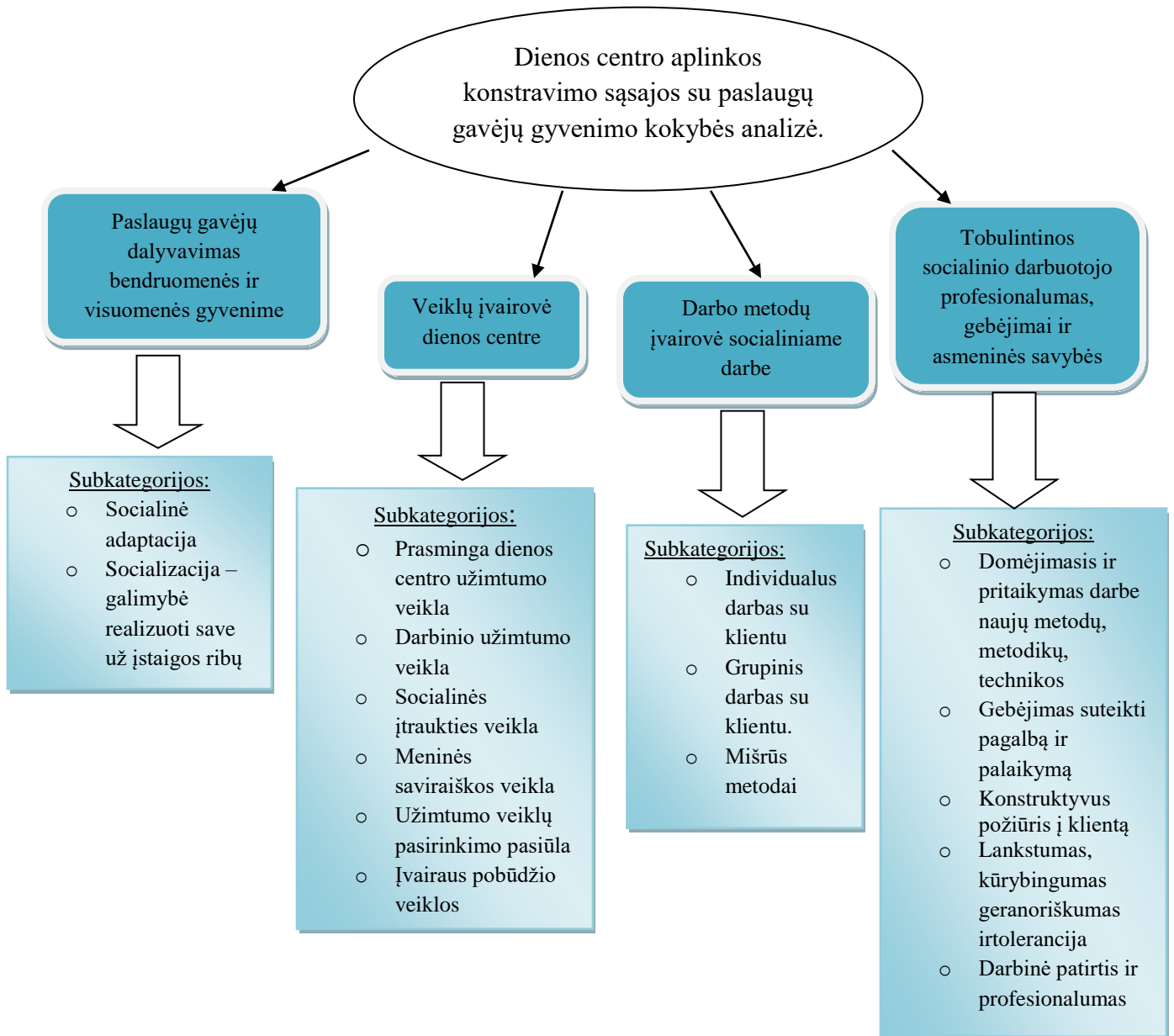
Poreikių tenkinimas	Draugystės, priklausomybės poreikių tenkinimas	<p>„Gerai man. Daug draugų turiu, džiugu man čia<...>“ (3).</p> <p>„<...>svarbu man turėti draugą. Man patinka, pavyzdžiui, bendrauti su I. (centro jaunuole)“ (R4).</p> <p>„Atrasti laimę paprastuose dalykuose, nebijoti pasakyti brangiems žmonėms, kad myli, juos nuraminti, patarti, paglostyti<...>“ (R5).</p> <p>„Bendravimas su artimaisiais, draugais suteikia man gyvenimo prasmę<...>“ (R7).</p> <p>„<...>, „Lakštutė“ (dienos centras). Ir jaunuoliai čia visi mano draugai<...>bendravimas, buvimas su draugais<...>“ (R8).</p> <p>„Kai turiu sunkumų, tada nėra su kuo pasikalbėti. Draugai reikalingi, kad pasikalbėti, pasidalinti savo sunkumais<...>“ (R9).</p> <p>„<...>dėl to, kad tas žmogus yra draugas, su kuriuo esi saugi visom prasmėm. Jeigu tau blogai, jis tave apkabins, jeigu gerai – apsidžiaugs<...>“ (R10).</p> <p>„<...>su draugais irgi bendravimas, irgi gerai<...>teikia man džiaugsmą bendravimas<...>. Tai pirmoj eilėj man turėti draugą“ (R12).</p> <p>„<...>patinka bendravimas su draugais. Na tai įdomiai: galima pažaisti, pabendrauti“ (R13).</p>	9
	Vienatvės poreikių tenkinimas	<p>„Man namuose vienai patinka būti<...>“ (R7).</p> <p>„Vienatvė man labiau patinka. Taip, taip. Todėl, kad esu pripratusi būti viena. Man tada yra saugiau<...>“ (R9).</p> <p>„<...>vienai norisi pabūti, nes nuovargis yra, ir kartais žmonės pradeda mane nervinti. Noriu pailsėti, pabūti viena<...>“ (R10).</p> <p>„<...>patinka išeiti pasivaikščioti, pabūti vienam<...>“ (R13).</p>	4
	Prieraišumo ir meilės, afiliacijos poreikio tenkinimas	<p>„<...>Kai esi mylimas, kai esi tarp žmonių, kurie tave supranta, palaiko, kurie tave pamoko kažkuo, kurie tave skatina, kurie niekada nepasakys nieko blogo tau, neižeis<...>. Iš tikrųjų, visada reikia sakyti žmonėms savo artimiesiems, kad juos myli. Galbūt ne visi įvertina, bet tikrai žinau, kad aš mano šeimos esu nevertinama<...> aišku, kad dar meilė, nes be meilės nieko. Nes, kai tu jauti palaikymą iš antros dalies, gali nuversti visus kalnus. Ir tie sunkumai, kurie buvo, mūsų sunkumai, jie yra nelengvi. Tikrai mes esam kartu ir mums lengviau įveikiama, iš tikrųjų“ (R5).</p> <p>„<...>turėti mylimą draugą, būti poroje<...>“ (R7).</p> <p>„<...>geresnis mano gyvenimas nei anksčiau. Turiu mylimą draugę, darbą, draugus<...>“ (R8).</p> <p>„<...>jaučiuosi mylima, reikalinga. Myliu pati<...>.</p>	6

	<p><i>Džiaugiausi, kai mama buvo gyva. Galėdavau su ja praleisti visą dieną. Eidavom prie jūros. Kai kartu darydavom pamokas, su mamos ranka kartu rašydavom. Tiesiog visur kartu<...>“(R5).</i></p> <p><i>„Kad būtų antra pusė - tai pirma gero gyvenimo sąlyga. Kad ji mane suprastų ir kad aš suprasčiau ją. O mane gerai supranta ir aš ją<...>. Ir kad mama mane suprastų<...>“(R12).</i></p> <p><i>„Labai svarbu man turėti draugą.. Noriu dėmesio, turėti draugų. Tada jaučiu saugumą, džiaugsmą, laimę<...>“(R13).</i></p>	
Džiaugsmo poreikio tenkinimas	<p><i>„Kai nebūna niekad nuobodu. Kai kažką šnekam, juokiamės. Nėra kada liūdėti<...>(R3).</i></p> <p><i>„Kartais, kai eini į koncertą, ar į tokius renginius, kur daug žmonių, kur kameros, kur labai ten daug žmonių - viešumoj man patinka <...>nuotraukas patinka ten daryti, „fotkintis“ su aktoriais, dainininkais, autografo paprašyti<...>“(R4).</i></p> <p><i>„<...>man „iš visos mokyklos įteikė atestatą direktorius: „Mergaitei, kuri nepasidavė, norėjo mokytis, kuri siekia savo svajonės“- t.y. man. Ir mano tėtis apie tai pasakė, ir man vos nesustojo širdis iš džiaugsmo<...>“(R5).</i></p> <p><i>„Džiaugiausiu gyvenimu kai mama dar buvo gyva<...>“(R6).</i></p> <p><i>„Kai tėvas atvažiavo, atvežė man maišą bulvių, džiaugiausi tada<...>“(R8).</i></p> <p><i>„Labiausiai džiaugiausi savo gyvenimu per savo brolio vestuves<...>. Buvo labai linksma. Buvo daug džiaugsmo. Mane šokdino visi vaikinai, visi vyrai, tiek vedę, tiek nevedę. Buvo labai „faina“ <...>“(R10).</i></p> <p><i>„<...>reikia gyventi daugiau, džiaugtis gyvenimu. Kai vyksta Naujieji metai. Tada reikia palinkėti pinigų, laimės ir daug sveikatos<...>. Galiu daug linksmintis, daug juokti“(R11).</i></p> <p><i>„Kiekvieną dieną džiaugiuosi kai einu į centrą. Kai neinu į centrą, nesidžiaugiu<...>“(R13).</i></p>	8
Laimės poreikio tenkinimas	<p><i>„Kai turėčiau artimą žmogų, vaikną, brangiausią žmogų – būčiau laiminga<...>“(R1). „Kai nesipyksta žmonės. Reikia ramybės man<...>“(R2).</i></p> <p><i>„<...>laimingas esu, kai einu į centrą, koncertus. Yra daug kamerų koncertuose. Dainininkai maloniai sutinka fotografuotis su manim<...>“(R4).</i></p> <p><i>„<...>Geras gyvenimas – tai, tiesiog, yra paprastas gyvenimas. Man yra paprastume, visiškai. Nes aš visiškai esu paprasta, nuoširdi, gal kartais per atvira<...>tikrai nesitikėjau, kad mane taip visi myli,</i></p>	10

	<p><i>kad manęs lauks, kad kažkam rūpiu, nepaisant mylimo žmogaus, kad jis laukia<...> nebijoti pasakyti brangiems žmonėms, kad myli, juos nuraminti, patarti, paglostyti“(R5).</i></p> <p><i>„<...>noriu merginą turėti, kad būčiau laimingas<...>“(R6).</i></p> <p><i>„<...>kai ateinu į „Lakštutę“ esu laimingas. Bendravimas su draugais<...>V. (draugė) nori, kad ateičiau čia. Dėl V. esu čia“(R8).</i></p> <p><i>„<...>laiminga buvau, kada atradau savo tėvus, artimuosius. Supratau tada, kad nevieniša esu. Suvokiau tai<...>. Kada mano giminė atvažiuoja pas mane į Lietuvą. Tada laiminga“(R9).</i></p> <p><i>„Aš esu laiminga -tai reiškia, kad aš turiu viską, ko gali prireikti žmogui. Tėvus turiu labai fainus, šunelį turiu, žuvytes turiu. Turiu namus labai gražius ir šiltus, turiu ką valgyti. Žodžiu, turiu visus malonumus, kuriuos tik galima<...>“(R10).</i></p> <p><i>„Mane daro laimingarankdarbiai, užimtumas. Nes man tai labai patinka, nuramina mane. Neblogai, sakyčiau, man sekasi<...>“(R10).</i></p> <p><i>„<...>laimingas, kai pas mane namuose mano draugė E. būna<...>“(12). „<...>turėti šeimą, draugus<...>graugai, šeima daro mane laimingu<...>“(13).</i></p>	
Laisvės poreikio tenkinimas	<p><i>„<...>norėčiau, kad niekas nereguliuotų, kad niekas neaiškintų, niekas nevadovautų, niekas man „neknistų proto“(R4).</i></p> <p><i>„<...>gal daug kas čia manęs ir nemėgsta dėl to, kad aš kalbu atvirai, neslepiu. Mane išmokė neslėpti mano mylimas žmogus<...>“tai aš džiaugiuosi, kad draugai yra supratingi, ir, kai aš pasakau, kad aš blogai jaučiuosi, per dieną pervargau, tikrai padeda. Nes jie yra nuostabūs, iš tikrųjų<...>“(R5).</i></p> <p><i>„<...>draugauti norėčiau, be artimųjų priežiūros, bet M. neišleidžia manęs. Skambinėja, ieško manęs. Sako: „Ateik greitai čia, aš pergyvenu dėl tavęs“<...>“(R6).</i></p>	3
Saugumo poreikio tenkinimas	<p><i>„<...>nėra man saugumo be mamos<...>.Turiu baimių, draugas mamos prisigeria, nežinau, kas jam šaus į galvą<...>“(R2).</i></p> <p><i>„<...>jei su šeima, tai geriau jau vienai. Nes su šeima aš nesijaučiu savimi, visiškai. Man yra baimių. Man neleidžia net telefonu kalbėti<...> kai mano šeima sakydavo taip žiauriai, kad aš niekada neturėsiu draugo, kad aš esu su negalia, kad manęs nemylės, kam tu tokia reikalinga, kas norės tau padėti, tu gailestį keli<...>“(R5).</i></p>	4

		<p>„<...>aš džiaugiuosi tuo metu, kai su tavimi centre esu, kai su visais. Man nėra nei epilepsijos<...>mane tėvas smaugė už gerklės. Aš tėvo neliesčiau, bet jis prispaudė mane su koja <...>saugu man čia“(R6).</p> <p>„Visur: ir centre, ir namie. Dėl to, kad visur jaučiuosi saugiai: tiek įstaigoje, tiek namuose<...>“(R10).</p>	
Laimėjimo, sėkmės poreikio tenkinimas		<p>„Na „biški“ atsisotai ant kojų norėčiau<...>po „biški“ nuo vieno į kitą vežimą išsikelti, persėsti, kad stipresnis būčiau<...>“(R4).</p> <p>„<...>labiausiai aš išmokau vieno paprasto dalyko, ko nepaminėjau, iš mūsų Vg. Aš išmokau nebijoti tokių žmonių kaip jis, Vg., jų kalba kalbėti, bendrauti, masažą daryti<...> Tiesiog, Vg. man pavyzdys. Ir kai matydavau jo šypseną, nors jis vežimėlyje, ir kai aš pamačiau kokias jis parodas daro dėka kompiuterio! Tai buvo stebuklas<...>“(R5).</p> <p>„<...>kad atsisotjau ant kojų. Gyvenimas į kitą pusę pasikeitė. Pradėjau dirbti. Nuo rugpjūčio pasikeitė, pagerėjo materialiai viskas<...>“(R8).</p> <p>Noriu direktorei padėti. Nešti viską į mašiną ir atgal <...>su Z. išmokti daryti rėmelius. Noriu visus mokytojus sveikinti. Būti taryboje noriu<...>“(R6)</p>	4

3.1.2. Operacionalizacija

Kategorija	Subkategorija	Pagrindžiantys teiginiai	Pasikartojimo dažnis
Paslaugų gavėjų dalyvavimas bendruomenės ir visuomenės	Socialinė adaptacija	<...>žmogus su negalia, kad jis pajustų pasitikėjimą per tave, kad jis gali integruotis ir kad jisai, nesvarbu, kad turint negalią, kad jisai yra reikalingas ir gali kažką tai pasiekti<...> Centro dėka jis laimėjo. Vyko jo įgūdžių atkūrimas ir buvo įdėta jo nuotrauką į laikraštį<...>. Kitas jaunuolis, darydamas centre atvirukus, uždirbdavo	4

gyvenime		<p>pinigus, net 200 lt. už vieną projekto atvitruko darymą <...>. Ir kada jis džiaugiasi - atrandi jo sugebėjimus ir talentus, ir padarai jį laimingu, daugiau, mažiau, reikalingu visuomenei“ (S15).</p> <p>„<...> Aš manau, kad čia jaunuoliai išmoka tam tikro modelio, santykių, elgesio, kurį jie gali tiesiog pritaikyti kitoj aplinkoj. Arba pabandyti, tikėtis, kad taip kaip čia yra aplinkoje, taip gali būti kitur. Ir <...> viskas nutinka ir atsitinka <...> labai svarbus vaidmuo yra dienos centro užimtumas. Apskritai, viskas per santykį eina, ką tu patiri santykių metu, tą ir turi, taip ir sutinki kitą žmogų<...>“ (S16).</p> <p>„<...> Socialinis darbuotojas gali daryti tą įtaką adaptacijai per kažkokių ekskursijų organizavimą, per lankymą miesto renginių, per parodų organizavimą<...>“ (S17).</p> <p>„<...> socialinio darbuotojo įtaka lankytojų adaptacijai į visuomenę yra labai svarbi ir būtina<...>“ (S19).</p>	
	Socializacija –galimybė realizuoti save įstaigos ribų	<p>„<...> organizavimas visokių veiklų, įtraukimas, įgalinimas, tie projektai visokie<...>“ (S14). „<...> per kūrybą, socializaciją, pavyzdžiui, per kažkokių parodų organizavimą, per įgalinimą, per pasitikėjimą savo jėgomis<...>“ (S17).</p> <p>„ Kaip jie čia jaučiasi, ką mato, kaip bendrauja, kaip daro – su tuo išeina iš įstaigos ribų. Jiems čia yra labai didelis žingsnis jų socializacijoje. Jie čia noriai eina, jie patys tai supranta. Jie sako (esu girdėjęs), kad kaip kalėjime sėdi, neišeidami iš namų. Čia realizuoja save<...> socializacijos poveikis yra. Čia išmokę, jie jau gali ir namuose ir kažkur kitur daugiau darbų atlikti<...>“ (S18).</p> <p>„Dalyvaudami muzikinėje veikloje lavinami muzikiniai gebėjimai, bei sudaromos sąlygos koncertų, festivalių metu atlikti kūrinis su kitais atlikėjais, užmegzti pažintis su žmonėmis ir integruotis į visuomenę<...>“ (S19).</p>	4
Veiklų įvairovė dienos centre	Prasminga dienos centro užimtumo veikla	<p>„Užimtumo įvairovė pagal kliento poreikius<...> pagal galimybes, pagal nuotaiką. Tie, kurie turi galimybes prie kompiuterio dirbti, kurie geba, moka dirbti, tai jie labai nori būti šioje veikloje. O su kitais - žaidimo forma<...>. Įvairios užduotėlės patinka jiems. Mes darbo užbaigimą motyvuojam tuo, kad jie turės savo laisvą laiką, galės muzikos pasiklausyti. Jie turi pasirinkimo laisvę užsiimti mėgstama veikla“ (S14).</p> <p>„<...> tokia gan dinamiška šokio terapijos veikla, kada užduotys yra keičiamos, nemonotoniška <...>. Kad būtų užduotys pagal gebėjimus, nebūtų per sunkios, arba per lengvos, kad būtų įdomu, kad tikrai žmogus įsitrauktų ir kažkuo išmoktų naujo. Jeigu ne naujo, kad atrastų kažką</p>	2

		<i>vėl iš naujo<...>. Toks atradimo ir nuostabos momentas – „va, kažkas atsitiko“!<...>“(S16).</i>	
Darbinio užimtumo veikla		<i>„<...>ir tas pats šluostymas – vienam yra lengviau, kitam sunkiau. Pvz., kaip D. šiandien – bandė jisai šluostyti, pasiėmęs rankšluostį. Kažkiek jisai bando atlikti tą darbelį<...>. O su maisto gamyba, irgi pagal galimybes: kas kiek gali, ar tai pjaustyti, ar kepti <...>. Kiekvieną stengiamės įtraukti į veiklą: kažkokį smulkų darbelį duoti, kad jis jau galėtų kažką padaryti, prisidėti, ne tik sėdėtų ir būtų stebėtojas<..>. Tuo metu visi būna veikloje užimti<...> kiekvienas kažkokių pomėgių turi. Tik vienas daugiau, kitas mažiau<...>jie turi sugebėjimus, tik reikia juos atskleisti<...>Na gal jeigu sudominti ir senai lankančius, atrasti tinkamą veiklą, tai gauna pasitenkinimą jie tokiu būdu <...>“(S18).</i>	1
Socialinės įtraukties veikla		<i>„<...>dalyvavimas projektuose, bendradarbiavimas su kitomis organizacijomis, menininkais, ir tuo pačiu, kuriant (ir mūsų centro bendruomenė yra visuomenė) gerus tarpusavio santykius tarp jaunuolių. Užtariant, padedant kitiems, kuriems sunkiau priimti, aiškinant, kad taip yra visi yra geri, visi yra verti, visų darbai yra įdomūs<...>“(S17). “Bendravimo, elgesio mokymas (kūrinio klausymas iki pabaigos), estetiškas aprangos parinkimas koncertų metu<...>. Kiekvienoje situacijoje yra svarbūs patarimai, mokymai, darbuotojo palaikymas integruojantis į visuomenę<...>“(S19).</i>	2
Meninės saviraiškos veikla		<i><...> Pakelti, kad jis tą galės, uždegti jį<...>.Ir jis pradės kurti<...>. Tai yra socialinio darbuotojo misija<...>. Aš planuoju kiekvienam jaunuoliui veiklą pagal sugebėjimus<...>. Šiandien jis norą pareiškė, kad nori išmokyti piešti, ir aš jo norą tenkinsiu. Aš sakau, kad jam pavyks, ir jis manim pasitiki. Jis jau bando, ir aš jam sakau, kad nesvarbu, kad dreba ranka, bus kaip su plaukiukais, dar įdomiau išeina. Kaip su dumblais gavosi piešinys<...>“(S15). „<...>Jaunuolių emociniai būsenai pritaikyti (patinkantys) muzikos kūriniai. Išgaunamas pasiekiamas rezultatas<...>labai svarbi koncertinė veikla, koncertų, pasirodymų (įvairių muzikinių žanrų) stebėjimas. Kalbėjimas, bendravimas, komunikavimas, pasirodymų aptarimas. Instrumentų įvairiapusiškas panaudojimas, pritaikymas pagal jaunuolių gebėjimus“(S19).</i>	2
Užimtumo veiklų pasirinkimo pasiūla		<i>„<...>Žaidimą kokį duodi – vis tiek užimtas. Pagal jo poreikį tuo metu, ką jis mėgsta, pritaikai. Sakau jam, kadkai bus nuotaika, gali jis prisijungti <...>. Čia ne fabrikas, čia užimtumas. Kai būna patenkintas, laisviau įsijungia į veiklą<...>. Kai sako kad nemoka kažko,</i>	3

		<p><i>siūlaipabandyti, skatinant švelniai. Žiūrint kaip tai pateikiama jam“ (S15).</i></p> <p><i>„<...>kai ateina pirmą kartą pabandyti ir tada jis mato, ar yra jam įdomu<...>. Bet jeigu žmogus neatranda pats savy to kabliuko – kodėl aš čia esu, ir kas man čia įdomu, tai tada, manau, kad neverta motyvuoti toliau<...>. Kiekvienas atranda kojam reikia. Jeigu jam tai įdomu, tai jisai ir liks. Ir čia gal yra labai toks svarbus momentas, kad atskirti: kur yra žmogaus pasirinkimas, kur tikrai nenorima, o kur „mano pačios noras“, kad jis būtų, kad jisai dalyvautų<...>“ (S16).</i></p> <p><i>„<...>toleruoji, jeigu jam nėra nuotaikos, tarkim, ar jis norėtų kuo kitu užsiimti. Ir palieki klientui pasirinkimo laisvę. Toleruoji jo poreikius. Džiaugiesi jo naujomis idėjomis. Kai atsisako veiklos, stengiamės pasiūlyti kitą veiklą <...> mūsų tikslas yra suteikti klientui pasitenkinimą veikla. O kai klientas patenkintas, patenkinti ir darbuotojai<...>. Suteikti galimybę pasirinkti veiklas, pvz., atviruką padaryti<...>“ (S17).</i></p> <p><i>„<...>Veiklos parinkimas pagal jaunuolių pageidavimus. Kitas kitaip pasirenka<...>“ (S18).</i></p>	
	<p>Įvairaus pobūdžio veiklos</p>	<p><i>„<...>tiesiog reikia jausti. Tai tam tikrą techniką pagal jų negalia pritaikyti<...>. Ir aš pritaikau gumytę, pirštines uždėjau ant flomasterių, kai mes dirbom, ir teptuką įdėjau. Ir jis jausdavo džiaugsmą, ir aš pritaikiau dėžutę, popierių<...>. Mes padarėm daug darbų. Buvo net parodėlė<...>. D. mėgsta su dažais. Jam, vienas dalykas, sunku yra. Bet aš lentelę jam pritaikau, ar ant akmenų, ar ant dar ko nors, kad būtų nenuobodu vien tik tai paišyti<...> tai reikia pritaikyti jam techniką su dažais, kad būtų įvairi: gal ant plastmasės, gal ant akmenuko, gal ant popieriaus, gal ant medžio, kad jam neatsibostų<...>. Ir jam pritaikyti reikia pagal jo rankos drebinimą. Jis barsto<...>. Tu turi pritaikyti pagal jo negalią, taip gali išgauti jo sugebėjimus naujus kažkokius<...>. Atrandu techniką, kuri bus labai stipri<...> pastebėjau, kad jaunuoliai mėgsta po pietų lego žaidimus žaisti, dėliones. Aš nupiešiau visokias formas, ir gabaliukais tas formas ir jie dėjo spalvom“ (S15).</i></p> <p><i>„Ankščiau man nekildavo mintis taip dirbti su ja<...> visiškai matau jos improvizaciją ir laisvę rintis iš tų galimybių, kurios yra. Kad jinai visiškai laisvai juda pagal tai, ir naudoja priemones, atramas, ir man tas labai įdomu, kaip jinai daro sprendimus, kaip jinai žaidžia su tuo<...>. Nors aš esu dariusi išankstinį sąrašą, jeigu kažkas nenori ateiti, aš neverčiu būti užsiėmime<...> mes darom, kad žmogus savyje augintų tą motyvaciją, pasirinkimą, sprendimą, atsakomybę už savo pasirinkimą.</i></p>	<p>4</p>

		<p><i>Todėl negali būti, man atrodo, jokios prievartos, turi būti visiškai laisvė<...>“(S16).</i></p> <p><i>„<...>reikalingos pertraukėlės veikloje. Nuo veiklos pereinant, tarkim, prie pokalbio, prie kažkokių tai muzikos pasiklausymo, ar veiklos mainymas užimtumo metu. Nes ilgas sėdėjimas kitus išvargina<...>. Molio veikloje, kaip ir kitose veiklose, labai gerai keisti iš viso veiklos pobūdį – siuvinėti paršelius, daryti atvirukus. Kad neįsivyrautų monotonija ir neatstumtų nuo tos veiklos<...>per kūrybą, socializaciją, pavyzdžiui, per kažkokių parodų organizavimą, per įgalinimą, per pasitikėjimą savo jėgomis<...>“(S17).</i></p> <p><i>„Mes sprendžiam pagal situaciją, pasirenkant veiklas ir pritaikant jas jaunuoliams. Mes sakom, kad prižiūrėsime, padėsime, atsargesni kad būtų<...>matau, kad J. stovi ir indus plauna. Ji dažniausiai tik šluostydavo indus. O jinai atsistojus, plauna indus, tai vyksta su paskatinimu<...>“(S18).</i></p>	
Darbo metodų įvairovė socialiniame darbe	Individualus darbas su klientu	<p><i>„<...>pagal kliento galimybes, mes individualiai padedam pasirinkti užimtumo veiklas<...>Kai mūsų centro specialistai dirba, jie dirba individualiai: psichologas – individualios psichologo konsultacijos; jeigu iš sportinės veiklos – tai kineziterapijos individualūs užsiėmimai<...>. Efektyviausiai yra, kad būtų individualiai dirbama su klientu <...>nes daugiau yra jam dėmesio skiriama“(S14).</i></p> <p><i>„Dirbant ndividualiai, reikia atrasti metodą, techniką <...>. Svarbiausia, kad jam patiktų ir mums tiktų ir pritaikom pagal kiekvieną negalią<...>. Aš darbus parenku pagal negalią ir iškart žinau, kas pas mane ką dirbs<...> pagal sugebėjimus. Ir pasiruošiu ir namuose, pergalvoju<...>individualiai, tai tiesiog, kai tu dirbi, tu pažįsti tą jaunuolį ir žinai, ką jis mėgsta, ką ne, pagal pomėgius, būtinai. Nes jeigu tu žinai jo pomėgius, būtinai j reikia juos atskleisti“(S15).</i></p> <p><i>„<...>svarbu yra parinkti darbo metodą, tinkamą sritį, kurioje socializuosis centro lankytojas, atsižvelgiant į jo poreikius, į fizines, psichines galimybes, kažkiek ir atsižvelgiant į jo globėjo pageidavimus<...>“(S17).</i></p> <p><i>„<...>efektyviausias gal individualus, nes vistiek daugiau dirbi su pačiu žmogumi<...>. Dirbant individualiai, paslaugų gavėjui galima visokias problemas išsiaiškinti – tai gal ir daugiau jis atsiveria, ir pats pasisako<...>. Labiau per individualų užsiėmimą galima jį pažinti<...>. Kad ir V., atrodo, kad nieko jis negali, bet pamėginom ir iš tikrųjų pavyko<...> čia reikia individualaus paskatinimo<...>“(S18). „<...>kai kurie mėgsta muzikuoti individualiai<...>“(S19).</i></p>	5

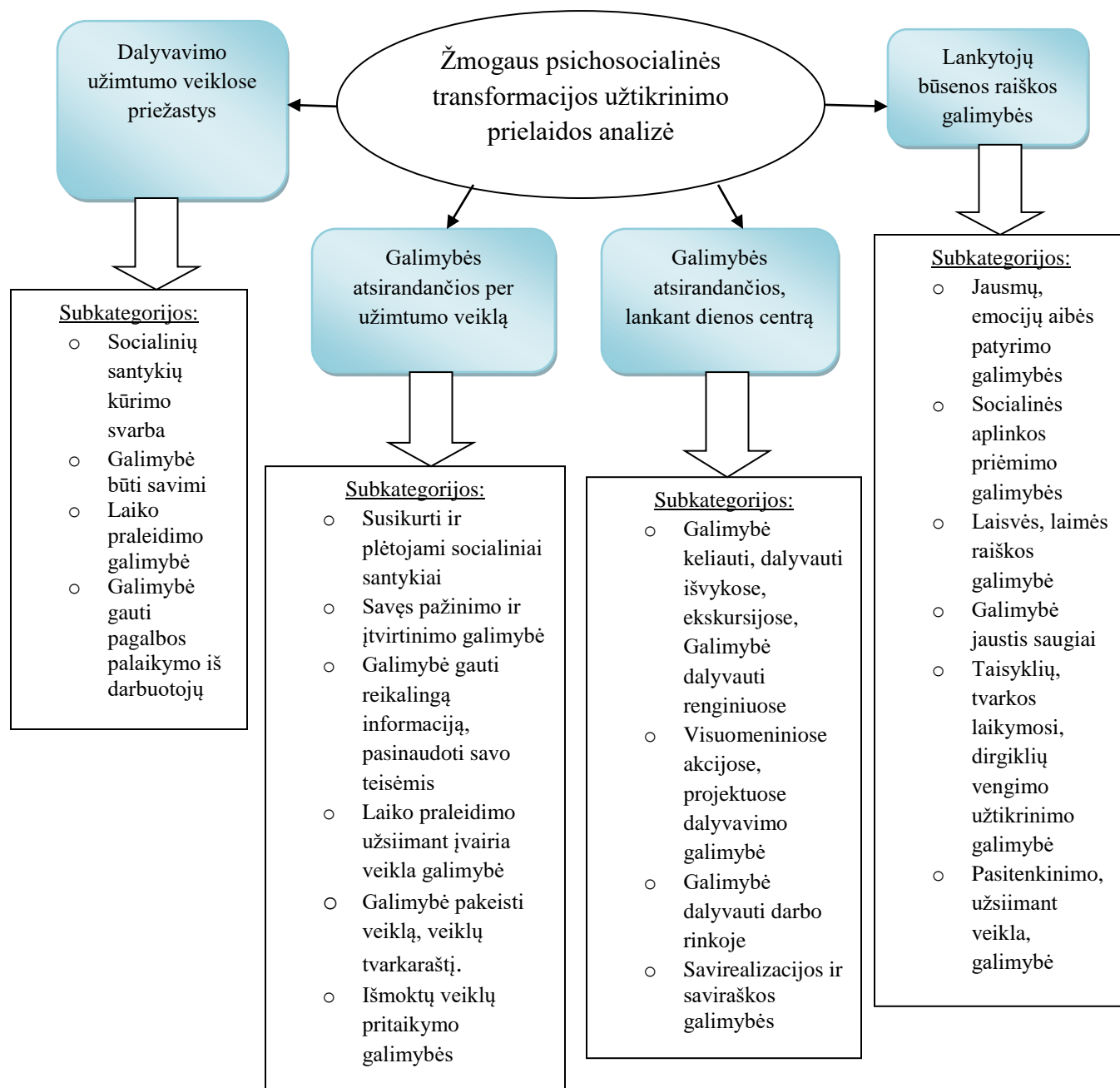
	Grupinis darbas su klientu.	„Mes dienos centre dirbame komandose<...>, tai būtų komandinis darbas ir užimtumo organizavimas komandose“ (S14). „O komandinis – kaip jis įsilieja į grupę, kaip jis su kitais paslaugų gavėjais kontaktuoja, bendradarbiauja, bendrauja<...>. Gali atlikti komanda vieną bendrą užduotį. Bet dar priklauso - vieni gali dirbti toje grupėje, kitiems geriau individualiai<...>“ (S18). „<...>Kai kuriems jaunuoliams priimtinas ansamblinis, grupinis muzikavimas<...>“ (S19).	3
	Mišrūs metodai	„<...>Savo veikloje turim tą individualų metodą ir grupinį metodą<...>“ (S14). „<...>tai čia būtų individualus ir grupinis metodas, žiūrint su kuriuo klientu dirbi<...>, visai atsižvelgiam į jų poreikius, vienu metu dirbam ir individualiai, ir grupinis užsiėmimas vyksta“ (S18).	2
Tobulintinos socialinio darbuotojo profesionalumas, gebėjimai ir asmeninės savybės	Domėjimasis ir pritaikymas darbe naujų metodų, metodikų, technikos	„<...>jei bus monotonija, jis neateis. Čia tavo yra specialybė, darbas, ir tu turi jį sudominti, pastoviai būti naujovių paieškoje, kad jį uždegti. Naujų būdų paieška, veiklos pobūdžio kaita turi būti nuolat. Jei ta veikla bus patraukli, reikšmės neturi, kiek laikolanko centrą jaunuolis. Tik tai socialinis darbuotojas turi būti nuolat naujų idėjų, metodikų paieškoje – tobulintis pats, kad uždegti tą žmogų ir jis pas tave eis<...>. Jie paprasčiausiai neis, sakys kad pas Z. neįdomu<...>“ (S15). „<...>kai ateina visai nauji žmonės, tai įneša kažko naujo: naujų vėjų, kitokį požiūrį, mintis. Yra kažkas nauja, kas pajudina nusistovėjusį ritmą. Ir tas gerai yra<...>“ (S16). „Dar vienas iš veiksnių, kad organizuojant veiklą, darbuotojai dirba kartu, rodo pavyzdį, rodo būdus užduoties atlikimo, rodo gal būt ir paveikslėlius, duoda, pateikia idėjų<...>. Darbuotojas gauna pasitenkinimą iš darbo, kai sugeba organizuoti darbą taip, kad klientai būtų patenkinti, kad kiekvienas būtų užimtas, tada diena prabėga prasmingai ir darbuotojams ir klientams“ (S17). „<...>Kai labai sudomini veikla, neturi įtakos lankymo laikotarpis. Čia nuo metodikos priklauso ir nuo darbuotojos priklauso, nuo nuolatinių naujovių paieškos<...>“ (S18).	4
	Gebėjimas suteikti pagalbą ir palaikymą	„<...>darbuotojams reikia matyti prasmę kiekvienoje veikloje su klientu, net bet koks darbas jį ugdo. Mes padedame jam – tarsi, gauna pasitenkinimą žmogus<...>. Klientui reikalinga motyvacija ir palaikymas labai didelis. Tam, kad jis galėtų tą procesą įgalinti, pagalba jam yra reikalinga<...>“ (S14). „Socialinis darbuotojas turi vesti <...> turi ne už jį dirbti. Jis turi pats dirbti su juo, darbuotojo, pagalba. Svarbu	4

		<p>yra, kad jis pats tą darytų<...>. Reikia pakėlėti jį (jaunuolį). Tam pakėlėti, kad jis gautų stiprybę, pasitikėjimą, kad jis gali, sugeba, ir jisai tiki tavimi<...>. Pagal kiekvieno sugebėjimus ir talentus. Atrandi jo talentus. Ir tu gali padėti jiems, padaryti juos laimingais. Tai čia yra didelis džiaugsmas dirbti tokį darbą“(S15). „Palaikai, kai jis mato savo gerą savo darbo rezultatą, savo išaugusias galimybes<...>“(S17). „Yra ir baimių, kaip su peiliu dirbti. Sako: „man negalima“. Bet padaršinus ir parodžius, tai geriausiai jai pavyksta pjaustyti<...>“(S18).</p>	
	<p>Konstruktivus požiūris į klientą</p>	<p>„<..> iš žmogiškosios pusės - tai žmogus, kuris turi negalią ir bėdą, ir tai yra labai liūdna. Iš profesionalios pusės, iš specialisto – tai, kad mes turime su juo dirbti, kad padėti jam gyventi. Nežiūrėti į jo negalią, kaip į bėdą, <...> Man jie kaip ateiviai. Man jie tokie nuostabūs<...> Turi mylėti tą žmogų, priimti ramiai, blaiviai, kad yra stresas, kad darbuotojas stiprus turi būti<...>“(S15). „<...>tai yra žmogus su savo savybėmis, su įvairiomis savo savybėmis, su gebėjimais, galimybėmis, su ribomis ir man įdomu atrasti ryšį su tuo žmogum, matyti, kaip aš galiu su jo būti, bendrauti, ko aš galiu daryti su juo. Man įdomu pažinti jį<...>“(S16). „<...>jisai truputį skiriasi nuo kitų žmonių, jisai yra šiek tiek savotiškas. Bet kiekviename žmoguje galime išvelgti jo grožį, jo kitoniškumą, jo kūrybiškumą, originalius sprendimus, jo meilumą. Juk daug klientų yra meilų, mielas bendravimas. Kiekvienas žmogus yra vertas pagarbos<...>. Klientas su negalia yra mokytojas darbuotojui, atskleidžiantis jam jo silpnąsias asmenines savybes ir jo stipriąsias, skatinantis ugdyti kiekvieno darbuotojo atjautą, supratimą, toleranciją. Taip pat skatina darbuotoją ugdyti ir puoselėti savo kūrybiškumą, išlaisvinti kūrybines galias<...> kaip jisai gerbia lankytoją, priima tokį, koks jis yra, nebando jo labai pakeisti, bet bando lanksčiai užimti, prisitaikyti su veikla, prie jo poreikių<...>“(S17). „<...>nepabrėžiu tos negalios<...>čia visi yra tokia šeima, tokia bendruomenė ir nėra taip, kad darbuotojas aukščiau už lankytojus. Kad paslaugų gavėjai yra tokie pat žmonės<...>. Žmonės, su kuriais dirbi, ir jiems reikia daugiau pagalbos, jie yra lygiaverčiai. Ir reikia stengtis, kad jie taip pat jaustųsi. Jie tokie visi draugiški, mieli, man atrodo, pykčio tiek neturi, negu tie sveikieji. Nuoširdūs, draugiški, jie tokie geriečiai<...>“(S18). „Tai žmonės, su kuriais dirbant reikalingas ilgas mokymo procesas, kantrumas norint pasiekti (minimalų) rezultatą, panaudojant specialią „Spalvų“ grojimo</p>	<p>5</p>

		<i>metodiką<...>.Visi centro lankytojai, yra su specifiniais poreikiais, charakterio savybėmis, todėl darbuotojas turi būti pasiruošęs įvairių netikėtų situacijų sprendimams<...>“(S19).</i>	
Lankstumas, kūrybingumas, geranoriškumas ir tolerancija		<p>„Įtakoti turi, sudominti socialinis darbuotojas. Jo yra užduotis - suprasti ko lankytojas nori, ką jis gali gauti, jo sugebėjimus, jo norus ir įtakoti jį. Ir, kad jį pakelti, kad jisai gali<...>Socialinis darbuotojas turi uždegti<...> reikia mylėti šį darbą<...> kuo daugiau metu dirbi, tuo labiau pažįsti žmogų, kaip ir ką gali pritaikyti. Patirtis – didelis dalykas<...>. Ir kada gali tu duoti ir padaryti laimingu, man yra džiaugsmas, ir tas džiaugsmas nesibaigia“ (S15).</p> <p>„Reikia mokėti paleisti ir priimti kaip yra <...>. Nes aš mačiau, kad jeigu laikysi žmogų, ir tai tada laikysis tik ant tavo energijos<...>. Man pačiai, yra uždavinys- išgirsti jaunuolių<...>. Ir vyksta tai, kas vyksta pagal to žmogaus tempą, galimybes, pagal jo procesą visiškai. O jeigu tik tai aš esu suinteresuota kažkuo tai, tada ne tas yra tikslas pasiekiamas – noras jaunuolių turi būti pagrinde“(S16).</p> <p>„<...>Turi įtakos kiek yra centro darbuotojas lankstus ir tolerantiškas, pozityviai žiūrintis į žmones. Tai labai yra svarbios savybės, kaip darbuotojas geba nuteikti klientą, kokias priemones turi darbui iš tikrųjų, nes nuo tai irgi priklauso kaip užimtumas vyksta, „<...> svarbu, kad darbuotojas būtų kūrybingas, ir atrastų tuos būdus kaip užimti veikla kiekvieną lankytoją. Užimti galima kiekvieną. Tą veiklą galima pritaikyti įvairiai. Ir ta veikla nebūtinai turi būti nukreipta į kokybiško kažkokio gaminio sukūrimą<...>“(S17).</p> <p>„<...> Savo veikloje mes turime visišką laisvę, nesam į rėmus įspausti, kad tą ir tą daryti, tą ir tą pagaminti. Nėra griežtų nurodymų<...>“(S18).</p>	4
Darbinė patirtis ir profesionalumas		<p>„<...>patirtis yra svarbi<...>kokias įvairoves pasirinkti, kad būtų galima kelias galimybes išnaudoti, jeigu jis nori vieną variantą daryti užduočių, ar kitą. Visi tokie sprendimai priklauso labai nuo profesionalumo<...>“(S14).</p> <p>„ Gerai, kai ta patirtis yra kintanti, kad darbuotojas pats mokosi, nuolat tobulėja, vis kažkuo ieško, jis žino kas jam yra svarbu, jis ieško, domisi ir tada gyvi būna užsiėmimai – gyva veikla būna.<...>. Profesionalumas – kai žmogus yra susidomėjęs tuo, ką jis daro, jis nuolat tada dėmesingas, atviras, priima tai, kas ateina, perverda savyje ir pritaiko ir gauna tuo pačiu atsaką iš jaunuolių <...> tas gyvumas svarbu, susidomėjimas ir žmonėmis ir tuo darbu, savo pačiu, jo galimybėmis<...>“(S16).</p>	5

		<p>„Profesionalumas duotų tuos visus aspektus darbe. Visi tie aspektai lemia didelį įsitraukimą. Reikia pritaikyti, atsižvelgiant į kiekvieną centro lankytoją<...>“ (S17).</p> <p>„<...>po truputį pradėdam pažinti jaunuolius, nes patirtis nedidelė<...> Pirmoje vietoje turi būti žmogiškumas<...> ir tos asmeninės savybės, ir su paslaugų gavėju koks santykis - tai svarbesnis aspektas“ (S18).</p> <p>„<...>didelę įtaką turi darbuotojų profesionalumas ir patirtis efektyviam dienos centro lankytojų įtraukimui į užimtumo veiklą. (Muzikinėje veikloje būtinas muzikos kūrinių aranžavimas, moduliavimas, grojimas iš klausos pritaikant muzikos instrumentus pagal spec. poreikius)<...>“ (S19).</p>	
--	--	---	--

3.1.3. Operacionalizacija

Kategorija	Subkategorija	Pagrindžiantys teiginiai	Pasikartojimo dažnis
Dalyvavimo užimtumo	Socialinių santykių kūrimo	„Su kuo noriu, su tuo bendrauju. Ir mane priima gerai<...>“ (R1).	7

veiklose priežastys	svarba	<p>„Su centro jaunuoliais geriau man, čia yra ramiau<...>Su visais būti - svarbu tai. Nėra tokio ginčo kaip namuose“(R2).</p> <p>„Buvimas su visais kartu<...>aš džiaugiuosi, kad draugai yra supratingi, ir, kai aš pasakau, kad aš blogai jaučiuosi, per dieną pervargau, tikrai padeda<...>“(R5).</p> <p>„Turiu daug draugų, ir tu man padedi čia<...>labai daug man ką reiškia turėti draugą<...> nes draugai – tai arbatos gerti, kartu leisti laiką. Vaikštinėti, bendrauti su kitais gali centre<...>“(R6).</p> <p><...>yra darbuotojai čia, V., mano „Savas“ asmuo, su kuriuo galiu pasišnekėti. Dėl V. čia ateinu. Dėl draugų ateinu<...>“(R8).</p> <p>„Patinka čia man. Turiu čia draugų. Visi draugai<...>“(R11).</p> <p>„Visada jaučiuosi gerai, nes centre turiu draugų<...>“(R13).</p>	
	Galimybė būti savimi	<p>„Nejauku man namie. Saugumo nėra man. Nenoriu grįžti namo<...>. Ateinu į centrą suirzęs. Mamos draugas smurtauja. Psichologinis smurtas namie<...>“(R2.)</p> <p>„<...>norėčiau nebijoti reikšti savo nuomonę ir negalvoti, kad kažką įžeisiu. Gal kažką įžeisiu, bet kitą kartą gal žmogus apgalvos, nes visą laiką galvoju, kad neįžeisčiau<...>. Dažniausiai gerai jaučiuos, bet draugas ant manęs pyksta, kad aš negaliu pasakyti „ne“<...> Nes jei mane žmogus nori matyti veikloje, jaučiu, kad esu reikalinga<...>“(R5).</p> <p>„<...>Norėčiau būti savarankiškesnis<...> norėčiau pasikeisti, kad mažiau lakstyčiau po įstaigą<...>“(R6).</p> <p><...>manęs „Savas“ asmuo paklausė, ką aš norėčiau išmokti šiais metais. Tai atsakiau, kad norėčiau išmokti gaminti maistą<...>. Naujos patirties su naujais darbuotojais noriu įgyti<...>“(R7).</p> <p>„Aš po pietų pakeisčiau, kad po pietų būtų daugiau laiko<...>.Mums mažai laiko laisvalaikiui<...>.Kai daug tablečių prisigeriu, tai manęs nėra. Svaigsta kartais galva ir niekam nesakau<...>“(R12).</p> <p>„<...>būti kabinete, dirbti. Savo nuomonę reikšti galiu<...>“(R13).</p>	6
	Laiko praleidimo galimybė	<p>„Yra ką veikti čia. Ką aš namuose – sėdžiu ir nieko neveikiu<...>kad pastoviai esu užimtas. Tai teikia man pasitenkinimą“(R2).</p> <p>„Kai esi čia, centre, kai namie esi<...>darai ką nors, siuvinėji ten<...>. Centre daugiau veiklos. Kažką darai ir tau pradeda patikti. Kad tu įsivažiuoji į tą darbą ir tau viskas gaunasi gerai. Patiriu džiaugsmą labai“(R3).</p> <p>„Džiaugiuos, kad lankau šitą centrą, nuostabios darbuotojos<...>Prasmingai gyventi, na, kai lankau</p>	12

		<p><i>centrą<...> Ir pusę dienos pailsiu nuo artimųjų savo, niekas man netrukdo, niekas man neaiškina<...>laisvalaikis svarbus man. Kartais galiu pabendrauti su jaunuoliais ir su darbuotojais<...>“(R4).</i></p> <p><i>„<...>mes žaidžiam su draugais „Uno“ žaidimą, mūsų kompanija. Mes tiek prisijuokiam, pajuokaujam<...>mes leidžiam laiką su draugais kitais, taip. Linksma, labai gera. Labai patinka gimtadieniai, labai patinka kai kažką sveikini, sakai iš širdies tam žmogui, tikrai ne eilėraščiais<...>“(R5)</i></p> <p><i>„<...>aš galvoju apie centrą, nes dirbti noriu. Atsigulu ir prisimenu, kaip aš dirbu čia gerai. Aš gi tavo padėjėjas. O ką man veikti dar namie? Kai mama buvo gyva, man neleisdavo daug dirbti<...>“(6).</i></p> <p><i>„Iš pradžių nenorėjau eiti į šitą centrą, verkiau. Sakydavau, kad geriau pas močiutę nei į centrą važiuoti. Dabar normaliai <...>patinka kavą gerti su draugais, arbatą. Po pietų „Uno“ kortom žaidžiam<...>„I „Šansą“ man patinka važiuoti, sportuoti ten mėgstų<...>“(R7).</i></p> <p><i>„<...>greičiau laikas eina. Nieko negalvoju. Nereikia savęs užimti<...>“(R8).</i></p> <p><i>„<...>man tai svarbu<...>turiningai, pilnavertiškai, su prasme praleisti laiką, kad namuose nesėdėti tarp keturių sienų<...>įvairiai leidžiu laiką čia būdama<...>kad galiu nesėdėti namie. Čia antri mano namai<...>“(R9).</i></p> <p><i>„<...>muzikos klausytis patinka laisvalaikio metu“(R10).</i></p> <p><i>„<...>laimingai prasmingai gyventi, linksmai dirbti. Pozityvūs dalykai – darbai čia, centre<...>“(R11).</i></p> <p><i>„<...>Kad laikas greičiau eitų ateinu čia. Na kažką reikia padaryt<...>. Kai parvažiuoju namo, vėl depresija prasideda. Nes, kai aš pabūnu su kolektyvu ir parvažiuoju namo, o ten tuščia<...>“(R12).„Žaisti „Uno“, šaškėmis, „Domino“, važiuoti žaisti boulingą, nueiti į piceriją<...>“(R13).</i></p>	
	Galimybė gauti pagalbos palaikymo iš darbuotojų	<p><i>„<...>pasako, kad aš galiu. Nors sakau, kad negaliu. Padarau, ir pavyksta man<...>žinai pas ką kreiptis, ką pasakyti ir gauni pagalbos“(R1).</i></p> <p><i>„<...>sako man, kad pasiseks. Palaiko visi darbuotojai ir jaunuoliai<...>“(R2).</i></p> <p><i>„<...>visada skatina daryti, palaiko darbuotojai<...>“(R3).</i></p> <p><i>„<...>pusė ant pusės - vieni atsižvelgia, kiti ne. Tokių darbuotojų yra<...>. Prie kai kurių darbuotojų pradėdu drebėti, man ranka pradėjo drebėti. Sakau, kad ne prie visų.“(R5).</i></p> <p><i>„<...>skatina. Pasako ir paaiškina kaip reikia daryti. Ir aš viską tada puikiai suprantu<...>. Mato, kad aš dirbu ir dar labiau paskatina. Kai pavargstu, siūlo man</i></p>	10

		<p><i>pailsėti“(R6).</i> <i>„Ne visada skatina<...>reaguoja darbuotojai į mano norus, pasirenku norimas veiklas“(R7).</i> <i>„<...>čia geri darbuotojai. Visada padeda man, kai reikia pagalbos<...>. Skatina – siūlo visada pamėginti padaryti kažką. Sako man, kad išeis tą padaryti“(R8).</i> <i>„Aš labai džiaugiuos, kad darbuotojai mane skatina išmėginti viską<...>. Bando įkalbėti, palaiko mane, siūlo pabandyt<...>. Nori man visi padėti čia, palaiko mane, paskatina“(R9).</i> <i>„<...>iš dalies. O dėl išklausymo - tai labiau galėtų išklausyti <...>yra dvi darbuotojos, kurių nemėgstu<...>. Jei reikėtų pagalbos, eičiau pas direktorę arba pas L. („Savas“ asmuo)<...>“(R10).</i> <i>„<...>floristikoje mane skatina važiuoti prie jūros, rinkti medžiagas<...>“(R13).</i></p>	
Galimybės atsirandančios per užimtumo veiklą	Susikurti ir plėtojami socialiniai santykiai	<p><i>„Visi draugiški, mandagūs, malonūs - ir darbuotojai ir lankytojai<...>“(R1). „Gerai man, kad centrą lankau. Daug draugų čia yra<...>“(R2). „Malonūs darbuotojai ir malonūs jaunuoliai čia. Geri jausmai, nes galiu pabendrauti su A., su Jumis. Čia yra man daugiau bendravimo, nei namie“(R4).</i> <i>„<...>draugai čia patinka, nes yra su kuo bendrauti. Čia geriau“(6).</i> <i>„<...>centre gal man geriau. Daug draugų čia, turiu su kuo bendrauti“(R7).</i> <i>„Centre man geriau, nes čia draugai mano<..>“(R8).</i> <i>„<...>Bendravimas su draugais patinka labai<...>. Bendrauju su jaunuoliais už įstaigos ribų - su V. ir daugiau dar. Lankau šį centrą dėl to, kad yra labai smagu. Ir dar dėl to, kad pasitikėčiau labiau savimi. Čia atrandu antrus namus. Labai papildau savo gyvenimą. Ypač bendravimas su tais žmonėmis, kurie tau mieli širdžiai. Čia tokių yra daug: ir iš jaunuolių, ir iš darbuotojų kai kurie<...>“(R10).</i></p>	7
	Savęs pažinimo ir įtvirtinimo galimybė	<p>Asmeniniai pasiekimai. <i>„<...>man svarbiau dirbti<...>norėčiau dirbti ir gauti konkretų rezultatą, apčiuopiamą<...>“(R3).</i> <i>„<...>grojau pianinu, man geriau dainuoti nei pianinu groti<...> bandžiau chore dainuoti. Bet supratau, kad tai yra ne man.<...> Norėčiau, kad tiktai dar geriau vaikščioti, lygsvarą išlaikyti, daugiau savimi pasitikėti<...>aš dabar visur dalyvauju, nesvarbu, kiek man išeina<...>Išmokau daugiau pastovėti<...>dabar siekiu tikslų, kad pagerėtų vaikščiojimas“(R5).</i> <i>„<...>seniau man sunku buvo pasakyti „ačiū“, dabar galiu. Kažkaip į kitą – gerąją pusę perėjau. Pasikeičiau pats dėka draugės<...>mėgdavau pasigirti. Dabar esu</i></p>	10

		<p>kuklesnis“(R8).</p> <p>„Kad aš iš savo sunkaus gyvenimo pasistūmiau į priekį, ne atgal, o į priekį. Taip, sugebėjau. Kad ištvėriau sunkumus, nepalūžau... O į priekį. Tai mano sėkmė“(R9).</p> <p>„<...>kai tu sieki savo tikslų, užsibrėžtų tikslų. Tu, kaip atrodo, upę, vandenį gali pereiti, kad pasiektum savo tikslų. Tai yra, kai visą save atiduodi tam ir tau ne gaila nieko: nei sveikatos, nei jėgų, nei pastangų<...>“(R10).</p> <p>„<...>Aš norėjau įsidarbinti, kur daug rašyti raštus. Rašau be klaidų. Skaitau apie bažnyčias<...>“(R11).</p> <p>Savęs pažinimas ir įvertinimas. „<...>jaučiausi, lyg aš būčiau virėjas. Džiaugsmas man buvo kitus aptarnauti. Kad buvau reikalingas kitiems, svarbus, stiprus, galingas<...>“(R6).</p> <p>„<...>Pagerėjo gyvenimas mano čia į gerąją pusę. Pasidariau geresnis, draugiškas, mielas. Sustiprėjau<...>“(R13).</p> <p>Pasitikėjimo ir pasitenkinimo jausmas. „<...>pasako, kad tą galiu padaryti, pabandžiau ir išėjo padaryti. Pasirodo, kad galiu. Pasitikėjimas atsirado savo jėgomis“(R1).</p> <p>„<...>pradėjau savimi labiau pasitikėti<...> kad pasitikiu savim, už tai, kad nereikia raminančių gerti, jokių vaistų. Jokio jaudulio, kaip anksčiau. Čia yra dar vienos svajonės išsipildymas, nes yra man muzika. Dabar jau yra laimė“(R5).</p> <p>„<...>Ramybę, galim sakyti. Dalyvausiu projekte tiek, kiek sveikata leis<...>.Geras emocijas patiriu, teigiamas. Pasitenkinimą ir atsipalaidavimą. Dvejopas poveikis“(R10).</p> <p>Savęs, kaip asmenybės, realizavimas.„<...>patinka per užimtumą ką nors gerą padaryti, kad paskui galėčiau parodyti kitiems: svečiams, draugams<...>“(R8).</p> <p>„<...>Kai dirbau. Stimulus atsirasdavo. Ne dėl pinigų, ne ne. Kad kažkam reikalingas esu ir kaip mes padėjom šiems darbdaviams! Gyrė mus, sakė kokie mes šaunuoliai. Kad dirbome, labai mus gyrė<...>“(R12).</p>	
	Galimybė gauti reikalingą informaciją, pasinaudoti savo teisėmis	<p>„Supažindino darbuotojai su žmogaus teisių chartija<...>“(1).</p> <p>„Neliečiamybės teisę čia turiu<...>“(R2).</p> <p>„Reikšti savo nuomonę, visokias ten<...>turiu teisę bendrauti su žmonėmis: su darbuotojais ir su jaunuoliais“(R4). „<...>dėl teisių, žiūrint pas kokią darbuotoją dirbi<...>“(R5).</p> <p>„Teisę turiu maistą gaminti. Savo nuomonę pasakyti. Noriu balsuoti<...>“(R6).</p> <p><...>turiu teisę rinktis veiklas“(7).</p> <p>„Teisė į pasirinkimo laisvę. Teisė būti laisvam<...>“(R8).</p>	9

		<p>„<...>mano teisė – visą tiesą sakyti, sužinoti ką nors. Kokias problemas turiu pasakyti<...>“ (R9).</p> <p>„Aš turiu teisę į paslaugas psichologo, masažisto, šokių terapijos. Teisę turiu gauti paslaugas ir į bendravimą. Turiu teisę nuomonę savo pasakyti. Rinkti veiklas turiu teisę<...>“ (R10).</p> <p>„<...>gauti paslaugas turiu teisę, savo nuomonę pasakyti<...>“ (R12).</p>	
	<p>Laiko praleidimo, užsiimant įvairia veikla, galimybė</p>	<p>Mėgstama veikla. „Geriau man virtuvėje. Nes prisidedu prie maisto gaminimo<...>klausytis muzikos galiu laisvu metu<...>“ (R2). „Ramu man siuvinėjime. Šita veikla man patinka<...>“ (R3).</p> <p>„Patinka siuvinėti, su karštais klėjais dirbti<...>. Dainuoti, groti su R.(darbuotoju)<...>sausainius kepti, kavą daryti. Kompiuterinėje klasėje patinka klausytis muzikos, matematikos užduotis spręsti<...>“ (6).</p> <p>„Labiausiai man patinka čia centre siuvinėti<...>“ (R7).</p> <p>„Siuvinėti patinka, darbelius daryti<...>“ (R8).</p> <p>„<...>patinka ir šokti, groti, bet mėgstamiausias - sportas<...>“ (R9).</p> <p>„Su „žgutu“ nerti galiu, paveikslėlių gali suklijuoti. O labiausiai tai patinka siuvinėti<...>Šokiai labai patinka. O iš visų labiausiai - tai Lota (kaniterapijos užsiėmimai)“ (R10).</p> <p>„<...>daug spalvinti patinka<...>“ (R11).</p> <p>„<...>Karpinius patinka čia daryti<...>“ (R12).</p> <p>„Patinka per užimtumą piešti, spalvinti, dažyti, klijuoti<...>siuvinėjimas, floristika ir dailė<...>“ (R13).</p> <p>Įdomi veikla. „Kai būna kažką įdomaus, ką nors naujo padaryti, labai tas įdomu, esu patenkinta<...>“ (R3).</p> <p>„<...>va, pas Z. (dailė) patinka su šilku, deginti<...>“ (R4).</p> <p>„<...> jog veiklos yra nuostabios<...>“ (R5).</p> <p>„Siuvinėjimas, molis, rankdarbiai – viskas yra man nauja ir įdomu<...>“ (R8).</p> <p>„Lengviau gyvenime dirbti, daug skaitymo ir kurti vasario 16 d. šventę<...>“ (R11).</p> <p>„Yra atsižvelgiama į mano norus, pageidavimus. Kad visada galiu pakeisti veiklas<...>“ (R2).</p> <p>„Dirbu kompiuterinėje, siuvinėjime. Norėčiau virtuvėje dirbti, ką nors išmokyti pasigaminti naujo<...>“ (R7).</p> <p>„<...>dirbu čia. Siuvinėju, darbelius visokius darau<...>“ (R8).</p> <p>„Patinka siuvinėti, žaisti ir gaminti maistą<...>. Su mediena norėčiau dirbti. To man trūksta. Mačiau ten parodą tų paveikslėlių, patiko labai“ (9).</p> <p>„Buvo naujo, įspūdingo. Daug naujų veiklų. Patinka man jos<...>“ (R11).</p>	<p>13</p>

		<p>Galimybė užsiimti bet kokia norima veikla.</p> <p>„<...>siuvinėju ir iš molio, ir šoku, kažką klijuoju - viską darau“(R1).</p> <p>„Užimtumas visas<...>. Ilsiوسي, su draugais bendrauju“(R2).</p> <p>„<...>kad galim čia siuvinėti, kad galim su moliu, ir pas jus (floristikoj) labai gerai<...>“(R4).</p> <p>„Patinka kažką veikti. Nu, tarkim, gal siuvinėti<...>“(R7).</p> <p>„<...>kavą geriu. Į lauką išeinu, žaidimus visokius žaidžiu, važiuoju į išvykas visokias<...>. Yra pasirinkimas veiklų. atsižvelgiama į mano norus čia, centre<...>“(R8).</p> <p>„Žgutu“ galima bandyti nerti. Tai man yra, nežinau, svarbu labai. Kad galima iš aparato pačiai kavą pasitaisyti<...>. Psichologė yra ir veikla jos kabinete<...>“(R10).</p> <p>„<...>gera savijauta dienos centre, nes galiu daryti, ką noriu<...> O, veikti man gerai. Lengviau dirbti. Dirbti ir gyventi. Dirbti gerų darbų ir daug visko<...>“(R11).</p> <p>„Pilnas veiklos mano gyvenimas. Dėl centro čia viskas man yra gerai<...>“(R12)</p> <p>„Virtuvėje patinka dirbti, siuvinėjimą. Galima kažką pasigaminti. Kompiuterinėje galima ramiai pasėdėti. Siuvinėjime patinka siuvinėti<...>“(R13).</p>	
	<p>Galimybė pakeisti veiklą, veiklų tvarkaraštį.</p>	<p>„<...> kas kažkiek laiko keičiasi ir viskas patinka. Kai yra kaita, gerai“(R1).</p> <p>„<...>patinka, kad yra daug veiklų ir visur galiu pamėginti dirbti“(R2).</p> <p>„Visur dirbti patinka, todėl, kad įvairios jos yra<...>“(R3).</p> <p>„Siuvinėju, su daile darau, dažau, prie kompiuterio ieškau sveikinimų gimtadienio proga. Kavos atsigeriu<...>yra atsižvelgiama į mano nuomonę. Kai noriu pakeisti veiklas, aš nuvažiuoju pas padalinio vadovę ir paprašau<...>“(R4).</p> <p>„<...>yra tokių, ko gyvenime nesu darius - buvo gaminimas maisto, siuvinėjimas<...>mes dabar labai daug su A. (darbuotoja) gaminam – tai yra dar mano svajonės išsipildymas<...> aš visur kitur galiu dalyvauti“(R5).</p> <p>„<...>aš pas tave (floristikos veikloje) darau. Duodi karštus klijus - aš visokius darbelius darau. Dirbu čia, vaikštau. Pramogauju, šoku, kiną su jumis žiūriu<...>“(R6).</p> <p>„Žaidžiu, siuvinėju, klijuoju iš siūlų, dirbu valgykloje. Su A.(darbuotoju) važinėju su breiku šoku<...>. Daug galima išmokyti. Yra čia įvairovė veiklų“(R9).</p>	<p>10</p>

		<p>„Dirbu, klijuoju, piešime, kompiuterinėj, pas molį, gaminu maistą<...>“ (R11).</p> <p>„Aš pats sau pasidariau grafiką, kaip man patogiu. Taip ir suderinau, atsižvelgiamai į mano norus. Pats. Po pietų norėčiau pakeisti tvarkaraštį<...>“ (R12).</p> <p>„<...>dirbu, siuvinėju, su kompiuteriu dirbu. Su moliu, dailėj, floristikoj, popieriaus plastikoj, virtuvėj<...>norėčiau pakeisti grafiką grįžti į siuvinėjimą. Padalinio vadovei tą pasakiau<...>“ (R13).</p>	
	Išmokyti veiklų pritaikymo galimybes	<p>„Kai pristačiau renginio dalyvius, tai patiko man<...>Didesnis man dėmesys, kad pasakau jums visiems apie susirinkimą<...>(R4).</p> <p>„<...>laisvas, taip aš esu čia. Jaučiuosi gerai. Išmokau kalbėti lietuviškai. Galiu dabar su visais bendrauti<...>“ (6).</p> <p>„<...>norėčiau nedirbti, o savanoriauti<...>tai mano svajonė<...>Manau, kad galėčiau. Pajaušti, kaip dirba kiti žmogeliukai, be pinigų. Dėl pinigų bijau, nes kad atims invalidumo pašalpą<...>“ (R9).</p> <p>Aš projekte lanksčiau dėžutes ir visi patenkinti buvo<...>“ (R12).</p> <p>„<...>pavyks man susirasti mėgstamą veiklą. Stiprybės reikia. Moku patarnauti, kaip matėt, virtuvėje<...>“ (R13).</p>	5
Galimybės atsirandančios, lankant dienos centrą	Galimybė keliauti, dalyvauti išvykose, ekskursijose	<p>„Patinka labai ekskursijos, išvykos<...>“ (R3).</p> <p>„<...>ekskursijas norėčiau, pamatyti daugiau. Patinka lankyti mūsų centro parodas. Džiaugiuosi savo draugais<...>“ (R5).</p> <p>„<...>ir kultūriniai renginiai –patinka dainuoti <...>“ (R6).</p> <p>„Labiausiai patinka parodos, išvykos. Tai yra dar vienas mano mėgstamiausias užsiėmimas. Aš be proto mėgstu keliauti<...>“ (R10).</p> <p>„Daug važiuoju į keliones su įstaiga<...>“ (R11).</p> <p>„<...> labai daug išvykų. Važiuoti prie jūros galim<...>“ (R13).</p>	6
	Renginiuose dalyvavimo galimybė	<p>„Aš dalyvauti noriu. Daugiau groju ir dainuoju čia<...>“ (R2).</p> <p>„Labai buvo man įdomu renginių metu ir dar labai norėčiau suvaidinti<...>realizuoju save kaip aktorė. Svarbi tada esu<...>“ (R3).</p> <p>„<...>kai dalyvauju, geras jausmas. Gal ne taip pasakysiu kažką - dėl to jaudinausi labai<...>“ (R4).</p> <p>„<...>patinka, aišku, dalyvauti. Norėčiau gal daugiau savim pasitikėti<...>“ (R5).</p> <p>„<...>Galima velniak man vaidinti. Patinka būti geru artistu. Noriu būti aktorius<...>“ (R6).</p> <p>„Dalyvauju renginiuose su kitomis miesto institucijomis.</p>	8

		<p><i>Ir dar Druskininkus važiuoju<...>“(R7).</i></p> <p><i>„<...>jo, man patinka, būtent dalyvauti tuose renginiuose. Tiesiog norėčiau, kuo daugiau dalyvauti renginiuose<...>“(R10)</i></p> <p><i>„<...>dalyvauti man patinka. Muzikuoti patinka. Patinka scena, būti dėmesio centre<...>pasitenkinimą didžiulį jaučiu dalyvaudamas<...>kai mus kviečia atvažiuoti, aš visada sutinku. Daug žmonių būna tokiuose renginiuose. Su visais galiu bendrauti<...>“(R12).</i></p>	
	<p>Visuomeniniuose akcijose, projektuose dalyvavimo galimybė</p>	<p><i>„<...>nes man įdomu yra viskas projekte. Apsidžiaugiu, kai pasiūlo dalyvauti<...>. Kai nekviečia, liūdna, bet kai pakviečia, gerai, būna linksma<...>“(R1). „Bent jau atsipalaiduoju nuo kasdieninių rūpesčių <...>. Puikios emocijos, poilsis“(R2). „Labai patinka dalyvauti projekte! Daugiau galiu pamatyti – kitus žmones, yra daugiau galimybių<...>“(R3).</i></p> <p><i>„<...>tokį jaučiu gerą jausmą, kad manim pasitiki<...>“(4).</i></p> <p><i>„<...>Kaniterapijoje nugalėjau gulėjimo ant nugaros baimę<...>„Jungtys“ projektas paliko man daug įspūdžių<...>. Ačiū už tai, kad padėjot išsipildyti mano svajonėms<...>“(R5).</i></p> <p><i>„<...>geros emocijos man tada būna, kai dalyvauju įdarbinimo projekte. Aš norėjau dirbti<...>“(6).</i></p> <p><i>„<...>nebuvo jaudulio, kai dalyvavom kitame mieste renginyje. Patiko man<...>dalyvavau ten, kur važiuoju į festivalį “Muzikinė paukštė“(R8).</i></p> <p><i>„Naujai man yra projektas (Europinis projektas įdarbinimo). O viskas yra sena. Man labai patiko projektas, tik dar man mažai to. Dar noriu jame dalyvauti<...>“(R12).</i></p> <p><i>„Dalyvauju<...> tai „Vilties bėgimas“. Antrus metus iš eilės dalyvauju. Jaučiu įdomumą<...>“(R13).</i></p>	9
	<p>Galimybė dalyvauti darbo rinkoje</p>	<p><i>„<...>tikiu, kad susirasiu darbą. Bet kaip bus, taip bus. Yra labai mažytė galimybė>“(R1.)</i></p> <p><i>„<...>siuvėja galėčiau dirbti – nepavargsti<...>“(R3).</i></p> <p><i>„<...>Aš turiu pirmąją grupę. Niekas man neduos darbo. Negalėčiau dirbti. Su tavim aš dirbčiau. Vienas, be palaikymo negalėčiau<...>“(R6).</i></p> <p><i>„<...>uždirbu jau papildomai<...>pradėjau geriau gyventi <...>. Aš jau esu įdarbintas, tai cenras padėjo man įsidarbinti<...>“(R8). „<...>reikalingas projektas, kad namie nesėdėti. Kad būtų užimtumas, save realizuoti<...>“(R9).</i></p> <p><i>„<...>dalyvauju integracijos į darbo rinką projekte<...>per pažįstamus susirasti darbą ir nebijoti melstis“(R10).</i></p> <p><i>„<...>lengviau įsidarbinti čia ir dirbti. Bus liuks<...>“</i></p>	8

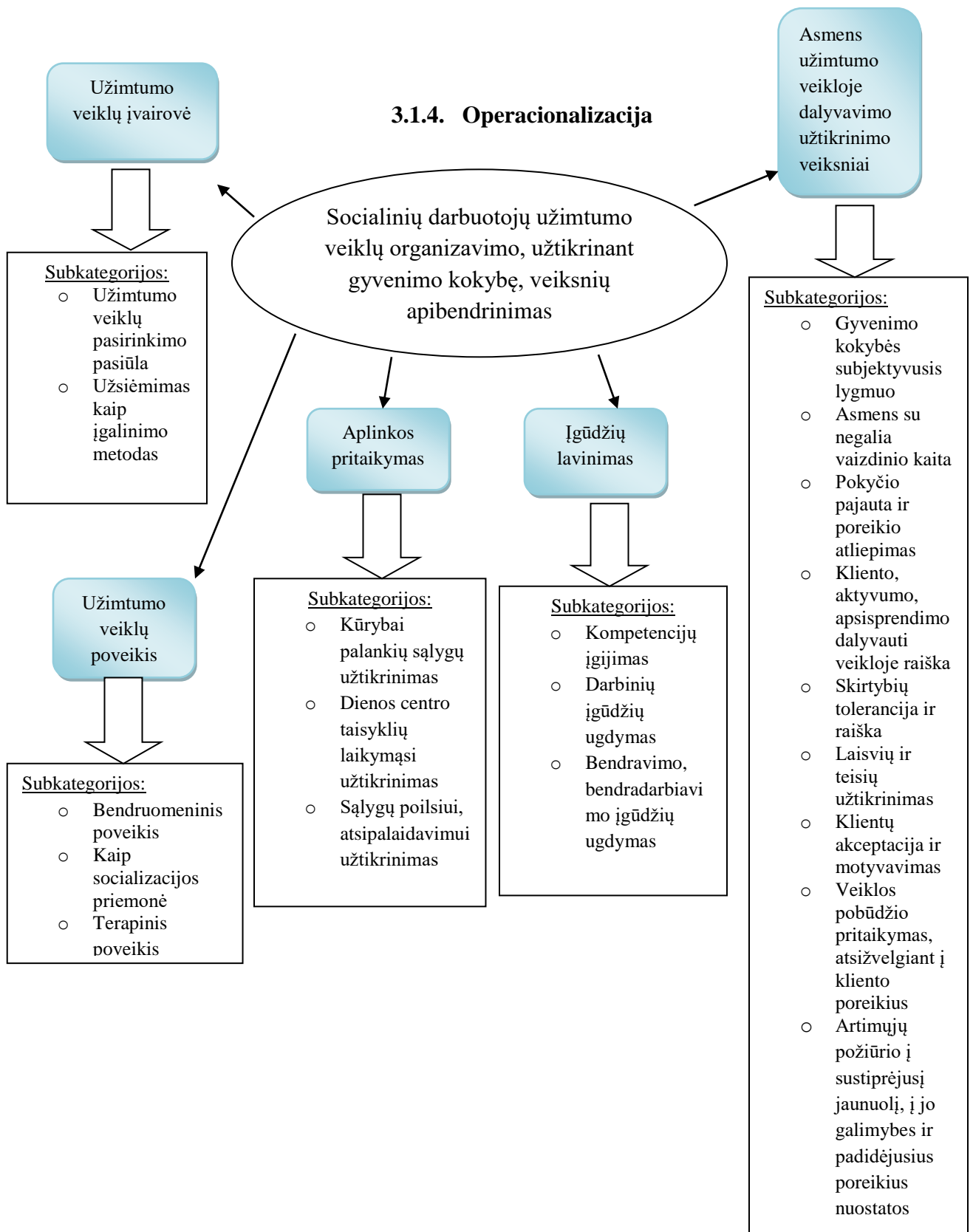
		(R11). „<...>reikia, kad man padėtų surasti darbą, nes kai tik paklausia, kokią turiu grupę ir viskas – „eik pasivaikščioti<...>“ (R12).	
	Savirealizacijos ir saviraškos galimybės	„<...>Aš svajojau, kad pamatytų mano parodą, siuvinėjimo darbų, nes man tai yra stebuklas. Kaip man drebėdavo ranka, ir aš nepaimdavau adatos<...>Tai čia išmokau, centre<...>“ (R5). „Čia turiu daug draugų, daug galimybių čia man save realizuoti<...>“ (R9). „Aš pasitikiu savimi tada, kai būna projektas. Dedu pastangas, kad nevēluočiau į darbą. Disciplinuoja mane darbas. Kad aš atečiau ne vēliau, kad nelauktų manęs žmonės darbe. Patinka darbas. Ir laikas greičiau eina, kai dirbu. Pinigėlius užsidirbti noriu<...>projekte įdarbinimo svarbu dalyvauti. Jaučiuosi svarbus, reikalingas<...>“ (R12).	3
Lankytojų būsenos raiškos galimybės	Jausmų, emocijų aibės patyrimo galimybės	„<...>Bet daug yra čia dalykų, kurie suteikia džiaugsmo<...> jaučiu malonumą, nejaučiu įtampos<...>. Laimę didžiulę jaučiu, kartais ir nuovargį nuo emocijų<...>po to tai didžiulis džiaugsmas blogai jauties<...>“ (R5). „<...>gerai jaučiuosi dalyvaudama renginiuose<...>“ (R6). „<...>linksma čia, gera“ (R8). „<...>jaučiu jaudulį, išgyvenimus<...>“ (R9). „<...>Kaip ir pas visus jaunuolius – dieną blogiau, dieną geriau, įvairiai būna<...>. Pasitenkinimą suteikia tam tikri draugai, kuriais aš pasitikiu<...>. Turiu jaudulį labai, labai. Aš iki tol jaudinuosi, kol neišeinu į sceną. Kai pasirodau, jau viską padarau, tada „biški“ geriau būna“ (R10). „<...>puikiai jaučiuosi. Man gerai čia, centre, nes esu čia laimingas, linksmas čia gyvenu<...>“ (R11). „<...>kai mano darbai patinka, tai ir aš džiaugiuos<...>“ (R12). „Kai pasibaigia veiklos ir aš galiu žaisti, tada man džiaugsmas<...>. Jaučiu įdomumą, džiaugsmą, dalyvaudama renginiuose, veikloje<...>. Įdomias išgyvenu emocijas ir jausmus. Bendravimas čia yra didesnis<...>. Galvoju apie centrą, nes pasiilgstu darbuotojų, kai grįžtų namo“ (R13).	8
	Socialinės aplinkos priėmimo galimybės	„<...>priima mane tokį, koks esu. Tolerantiški čia žmonės<...>“ (R4). „<...>Su draugais – taip, aplinka geranoriška. Nes, tikrai, jie yra nuostabūs visi, tikrai. Kažką mylėti, kažkuo rūpintis<...> O šiaip, kas dėl darbuotojų<...>yra visokių žmonių čia. Yra nuoširdūs, kuriems aš labai dėkinga	5

		<p><...>. Už tai, kad pasitikiu savim, už tai, kad nereikia raminančių gerti, jokių vaistų. Jokio jaudulio, kaip anksčiau<...>“(R5).</p> <p>„Geranoriška. Visi aplinkui geri, šilti<...>“(R7).</p> <p>„Visai gera aplinka centre, geranoriška<...>Aplinka ir žmonės, kurie čia yra, suteikia man džiaugsmą, pasitenkinimą<...>“(R8).</p> <p>„<...>normaliai, gerai jaučiuosi, kaip namie<...>“(R9).</p>	
Laisvės, laimės raiškos galimybė		<p>„Ką noriu, tą ir darau. Kaip noriu, taip elgiuosi. Darau, kas priklauso, kas įeina į mano pareigas<...>“(R1).</p> <p>„Čia labai gerai jaučiuosi, komfortiškai. Patinka man čia<...>“(R3).</p> <p>„<...> gera savijauta, nesiskundžiu niekuo. Ramiai čia jaučiuosi. Aš esu laisvas, tikrai, nevaržomas. <...>Kai važinėju su tuo vežimu - turiu laisvę dienos centre, ir su vaikštyne tas pats<...>Laimingas čia esu ir patenkintas. Nieko nenorėčiau pakeisti<...>“(R4).</p> <p>„<...>paprastuose dalykuose džiaugsmas begalinis<...> Laimę didžiulę jaučiu, kartais ir nuovargį nuo emocijų<...>labai gera su mylimu žmogum šokti, džiaugsmas begalinis. Ir buvo jaudulys mums abiem, nes aš tai kai kažkokiam renginyje nebuvau šokusi poroj“(R5). „<...>visiems galiu padėti. Darbą čia turiu. Esu čia laimingas“(R6).</p> <p>„Laisvas čia esu. Ką noriu, tą ir darau<...>“(R8).</p> <p>„<...>nepaaiškinamą jaučiu laisvę, norą<...>.Gal atiduoti save žiūrovui, kai vaidinu<...>. Užimtumas man visų pirma yra laimė. Laimė – tai reiškia nežmoniškai patinka tam tikros veiklos. Tai mane atpalaiduoja, sakyčiau<...>“(R10).</p> <p>„Laisvas esu dienos centre. Daug dirbti galiu ir namuose, ir darbe“(R11).</p> <p>„<...>truputį yra laisvės man čia. Kai mama pasirašė, kad galiu savarankiškai judėti - tai tas mane gelbėja<...>“(R12).</p> <p>„Laisvalaikio metu patinka man būti, nes esu laisvesnis. Galiu dirbti, galiu nedirbti – kaip noriu<...>“(R13).</p>	10
Galimybė jaustis saugiai		<p>„Saugiai jaučiuosi<...> Visi čia savi, draugiški<...>“(R2)</p> <p>„<...>čia man saugu. Saugiai labai jaučiuosi<...>“(R3).</p> <p>„<...>jaučiuosi saugiai. Niekas man čia neįrodinėja<...> ramiai paaiškina, nuramina psichologiškai“(R4).</p> <p>„<...>saugiai. Daug gerų žmonių šalia<...>“(R5).</p> <p>„Jaučiuos saugiai, nes mokytojai šalia yra<...>“(R6).</p> <p>„Saugiai. Neturiu baimių čia<...>“(R7).</p> <p>„<...>saugiai. Nes prižiūri darbuotojai, ir yra gera aplinka čia“(R8).</p>	10

		<p>„<...>saugiai jaučiuos. Darbuotojai su manim bendrauja<...>“(R9).</p> <p>„Sakyčiau, saugiai. Tai reiškia, kad yra grupė žmonių, kuriais pasitiki labai<...>“(R10).</p> <p>„<...>saugiai jaučiuosi. Darbuotojai padeda. Visada turiu pas ką kreiptis“(R13).</p>	
Taisyklių, tvarkos laikymosi, dirgiklių vengimo užtikrinimo galimybė	<p>„Kai verčia daryti, kai nenori daryti. Būna, kai nori kažką daryti, tai darai<...>“(R3).</p> <p>„Ne visos taisyklės man patinka čia. Norėčiau pakeisti tokią tvarką, kad leistų žmonėms išeiti per laisvalaikį be darbuotojų už įstaigos ribų<...>. Kai noriu išeiti ir negaliu, tai dirgina<...>“(R9).</p> <p>„<...>mane nerviškai veikia, kad per daug taisyklių yra. Tai mane išbalansuoja ir vargina. Labai sunku laikytis taisyklių. Kartais net pamirštu tas taisykles ir norisi rėkti. Labai norėčiau, kad būtų mažiau taisyklių<...>“(R10).</p> <p>„<...>ir taip, ir ne su tuom taisyklėm. Mes nieko blogo nedarom. Mes susiburiam ir tyliai sėdim<...>. Mes norėjom, kad po pietų būtų daugiau laiko<...>“(R12).</p> <p>„<...>Varžomas esu. Negalima iš kabineto išeiti, kai noriu. Noriu laisvės daugiau, reikalų turiu. Tai pas kineziterapeutę išeiti reikia, tai pas psichologę<...>. Kontrolė yra iš darbuotojų“(R13).</p>	5	
Pasitenkinimo, užsiimant veikla, galimybė	<p>„<...>Svarbiausia, kad yra užimtumas. Užima mane. Nėra tai, kad sėdi ir nieko nedarai<...>atradau siuvinėjimą, vašeliu nerti<...>klijavimas ant lapo ir lankstymas – popieriaus plastika<...>“(R1).</p> <p>„<...>piešimas, nes nė karto nebandęs<...>su pastele piešimas ir su šilku dar bandysiu.“(R2)„Užimtumas – tai, kai veiki ir nežvalgaisi į šonus, nes tau įdomu tai daryti<...>“(R3).</p> <p>„<...>kad užimtas esu. Tai yra, kai žmogus užimtas ir kažką padarai<...>“(R4).</p> <p>„<...> yra dar vienos svajonės išsipildymas, nes yra man muzika. Dabar jau yra laimė<...>tiesiog, kai gali ieškoti savęs, atrasti save<...>buvimas su visais kartu, bandymas kažką veikti. Ieškojimas savęs. Šokiai<...> Bet daug yra čia dalykų, kurie suteikia džiaugsmo. Negalėčiau be jų gyventi - tai draugai, veiklos, užimtumas<...>“(R5).</p> <p>„<...>kad centras yra tai, kai ateini, darai ką nors<...>. Aš jaučiuosi gerai, kai užimtas esu<...>“(6).</p> <p>„Patinka ir užimtumo veikla, ir darbuotojai. Matau savo rezultatą<...>“(R7).</p> <p>„Užimtumas –tai malonumas man. Patinka kažką veikti<...>“(R8).</p> <p>„Ateinu čia, kad turiningai leisčiau laiką, nes namie laiką užmušu - ten kompiuteris<...>“(R9).</p>	12	

		<p>„<...>užimtumas man gerai. Daug rašau čia. Galiu energingai gyventi. Ceremonijas, skirtas švenčių minėjimui, galiu čia suorganizuoti<...>“(R11).</p> <p>„Anksčiau patikdavo. Dabar nelabai. Ir dėl nuotaikos, ir dar yra kai kas. Nuo 1998 m. čia lankau. Noriu permainų. Noriu dirbti už įstaigos ribų. Nes čia man kaip vaikų darželis, tikrai.<...>. Aš tikėjaisi, kad ateisiu į dienos centrą tam, kad užsidirbčiau pinigų. O čia tik užimtumas <...>“(R12).</p> <p>„Siuvinėti, dirbti su kompiuteriu, dirbti su druska<...>Man labai svarbus užimtumas. Jaučiu įdomumą<...>“(R13).</p>	
--	--	--	--

3.1.4. Operacionalizacija

Kategorija	Subkategorija	Pagrindžiantys teiginiai	Pasikartojimo dažnis
Užimtumo veiklų įvairovė	Užimtumo veiklų pasirinkimo pasiūla	<p>„<...>Žaidimą kokį duodi – vis tiek užimtas. Pagal jo poreikį tuo metu, ką jis mėgsta, pritaikai. Sakau jam, kad kai bus nuotaika, gali jis prisijungti. Kai būna patenkintas, laisviau įsijungia į veiklą<...>“(S15).</p> <p>„<...>kai ateina pirmą kartą pabandyti ir tada jis mato, ar yra jam idomu<...>. Bet jeigu žmogus neatranda pats savy to kabliuko – kodėl aš čia esu, ir kas man čia idomu, tai tada neverta motyvuoti toliau. Jeigu jam tai idomu, tai jisai ir liks. Ir čia gal yra svarbus momentas, kad atskirti: kur yra žmogaus pasirinkimas, kur tikrai nenorima, o kur „mano pačios noras“, kad jis būtų, kad jisai dalyvautų<...> mes darom, kad žmogus savyje augintų tą motyvaciją, pasirinkimą, sprendimą, atsakomybę už savo pasirinkimą. Todėl negali būti, man atrodo, jokios prievartos, turi būti visiška laisvė<...>“(S16).</p> <p>„<...>Kai atsisako veiklos, stengiamės pasiūlyti kitą veiklą<...>mūsų tikslas yra suteikti klientui pasitenkinimą veikla. O kai klientas patenkintas, patenkinti ir darbuotojai<...>.Suteikti galimybę pasirinkti veiklas, pvz., atviruką padaryti<...> nėra paprasta kiekvienam klientui parinkti savo užimtumo veikloje tą darbėlį, kuris būtų jo jėgoms, kuris teiktų jam pasitenkinimą<...>“(S17).</p> <p>„<...>Veiklos parinkimas pagal jaunuolių pageidavimus.Kitas kitaip pasirenka<...>“(S18).</p>	4
	Užsiėmimas kaip įgalinimo metodas	<p>„<...>buvo sunku - tas pabandytas. Ranka drebėjo. Paskui geryn, geryn. Dabar jau ši veikla teikia man pasitenkinimąkur galiu save realizuoti<...> pasitenkinimas – tai kur galiu padaryti pati savarankiškai, kur jaučiu malonumą, nejaučiu įtampos. Tos veiklos, kurios teikia džiaugsmą man, šypsena“(R5).</p> <p>„Svarbu man. Džiaugsmą jaučiu dalyvaudama renginiuose<...>. Patinka dalyvauti.Turiu galimybę pasirodyti viešai, ant scenos su būgnais groti.“ (R6).</p> <p>„<...>jaučiuosi gerai veikloje, džiaugiuos<...>dabar, kai groju su instrumentais visokiausiais, su „bumčikais“, nėra jaudulio. Gera man.“(R7).</p> <p>„Džiaugiuosi pasiektais rezultatais. Man pasiseka padaryti bet kokį darbą<...>, tada ir gaunu pasitenkinimą“(R8).</p> <p>„<...>labai dažnai džiaugiuosi. Sekasi man<...> Aš čia didžiausią pasitenkinimą gaunu nuo muzikinės veiklos. Noriu patobulinti“(R9).</p> <p>„Aš užsiimu tam tikra veikla, kuri man patinka. Malonumą</p>	11

		<p>jaučiu,“(R10).</p> <p>„<...>man pasiseka padaryti ką nors<...>. Lengviau dirbti, gerai sekasi čia“(R11).</p> <p>„Kai dirbu, ir kai mano darbas kam nors reikalingas - aš būsiu patenkintas. Ir, aišku, kad pinigėliai būtų<...>“(R12).</p> <p>„<...>aplinka, darbuotojai stebikokios yra stipriosios savybės ir kas yra stiprinama. Taip ir vyksta įgalinimas - atsirenki tai, kas yra stipraus žmoguje<...>“(S16).</p> <p>„Įgalinimas taip pat yra ir skiepijimas nuostatos, kad centro lankytojas yra suaugęs žmogus. Taip skatinamas prisiimti daugiau atsakomybių, būti atsakingam už savo sprendimus, veiksmus, pasirinkimus, už savo laiko išnaudojimą turiningai“(S17).</p> <p>„<...> Dažniausiai patys rodo iniciatyvą, stebint kitų atlikėjų, muzikantų, jaunuolių pasirodymus<...>“(S19).</p>	
Aplinkos pritaikymas	Kūrybai palankių sąlygų užtikrinimas	<p>„Atkreipia dėmesį į tave, pritaiko pagal galimybes, prie veiklos padaro geresnį prieinamumą<...>“(R1).</p> <p>„Važinėju su šiuo vežimu - labai patinka (automatiškai valdomas). Laisvas žmogus jaučiuos, nepriklausomas, nei su paprastu vežimu<...>.Stumdai tą seną<...>didesnės patalpos čia, laisvos tokios.Turiu daug laisvės judėjime“(R4).</p> <p>„<...>pradžioj čia buvo kaip ligoninėje. Viskas buvo nauja<...>. Norėtumėm vėsumos daugiau<...>“(R5).</p> <p>„<...>Kartais aplinkos nuotaikos pakėlimui turi jumoras, džiaugsmas. Pajuokaujam, pašnekam, tas labai pakėlėja<...>“(S15).</p> <p>„ Savo užsiėmimo metu aš atidarau laisvę elgtis taip, kaip nori jie. Ir aš stebiu kai daugiau tarpusavio santykių yra<...> ir aš matau, kad jie pajaučia ribas toj veikloj, tose žaidimo taisyklėse. Jie labai kažkaip susigauja, gauna pasitikėjimą. Mažais žingsniais stebėti, leisti jiems būti saviems<...>.Kartais labai svarbu, kad leisti jiems ir juos palaikyti<...>“(S16).</p> <p>„<...> turi įtakos ir aplinkos sukūrimas. Tarkim, geros nuotaikos palaikymas, tolerancija bendravime, būtinai, pagarbus elgesys, priėmimas vienas kito<...>. Sukurti abipusio pasitenkinimo atmosferą.“(S17). „<...>palankaus mikroklimato sukūrimas. Sudaroma kūrybinė laisvė, saviraiška. Geras techninis (Instrumentų) panaudojimas, jų įvairovė realizuojant jaunuolių poreikius<...>.Mokymo procese sudaromos sąlygos improvizacijai“(S19).</p>	7
	Dienos centro taisyklių laikymąsi užtikrinimas	<p>„<...> tam tikros taisyklės, kurių mes visą laiką laikomės, kuria tokią prevenciją saugiam elgesiui ir saugiai aplinkai. Jeigu visi taip laikosi taisyklių, reiškia mes užbėgam už akių kažkokiems blogiems įvykiams <...>“(S14).</p> <p>„<...> turi būti taisyklės, nes visur yra gyvenime</p>	6

	<p><i>taisyklės<...>. Ir jie turi žinoti, ką gali, ką negali, nes yra grupelė, daug žmonių. Yra ritmas, tvarka - kada dirbti, kada poilsiauti, kada rubelius pasikabinti. Bet tuo momentu ir biški laisvę galima padaryti jems protingą. <...>kad jie suprastų, kad dėl ko reikalinga tvarka<...>. Negali griežtai susakyti reikalavimus, nes iš karto blokas atsiranda. <...>.Visi lygiavertūs, jų gerumui tai daroma“(S15).</i></p> <p><i>„<...>Kai tu esi vienas, tai jos nėra tokios sau pačiam svarbios – ką padarysi, tą ir turėsi. O kai mes gyvenam kartu, tai mes ir susikuriam tas taisykles, kad mums būtų gerai<...>.Norėtusi, kad visų poreikius taisyklių laikymasis atspindėtų, nors kažkokios vienos grupės poreikius tai atspindėtų<...> kai kalbėdami apie pasekmes, kai norima tai suprasti, arba nukreipti jaunuolio dėmesį, kažkuo kitu sudominti“(S16).</i></p> <p><i>„<...>Taisyklių laikymasis struktūruoja žmogaus dieną, jos laiką suskirsto, susistemina. O kai yra viskas aišku, dienos laikotarpiai yra susisteminti, taip pat ta sistema ir žmogaus viduje atsiranda. Jis tada labiau susikaupia veiklai, labiau nusiteikia, pvz., valgymui, kai ateina tas laikas, labiau laisvalaikį nori kokybiškai išnaudoti. Išorė disciplinuoja vidines tas savybes<...>. Visada stengiamės paaiškinti kodėl yra neleidžiama. Remiamės taisyklėmis, dar konkrečiais pavyzdžiais“(S17).</i></p> <p><i>„<...>Tvarka ir jiems patiems reikalinga <...>. Įstaigos darbui geriau. Jie tada žino tvarką, neišsibalansuoja. Normaliai darbas vykdomas<...>. Kalbėjimu, aiškinimu, kad yra tokios taisyklės. Negalim daryti išimčių, visiems turi būti vienodi reikalavimai“(S18).</i></p> <p><i>„Muzikinėje veikloje yra keliami reikalavimai: elgesio, bendravimo, vienas kito klausymui, pagalbai. Tačiau kūrybiniame muzikavimo procese griežtos taisyklės netaikomos.<...>. Taisyklių laikymasis reikalingas, dėl bendros tvarkos įstaigoje“(S19).</i></p>	
<p>Sąlygų poilsui, atsipalaidavimui užtikrinimas</p>	<p><i>„Ateinu pailsėti į poilsio kambarį po veiklų<...>“(R2).</i></p> <p><i>„Kai sakau, kad nenoriu dirbti, sako darbuotojai: „eik, pasėdėk, pailsėk“<...>. Yra čia tam sąlygos, kad galėčiau pailsėti – poilsio kambariai<...>“(R3).</i></p> <p><i>„Kartais noriu pailsėti<...> truputį pavargęs būnu <...>Pavyksta pailsėti ir kartais užmiegu<...>“(R4).</i></p> <p><i>„<...>man patinka, nežinau, klijuoti, daryti paveikslus, pas jus dažyti kankorėžius. Man patinka, mane tai atpalaiduoja<...>man nėra įtampos<...>“(R5).</i></p> <p><i>„Teikia pasitenkinimą siuvinėjimas. Atsipalaiduojau ten<...>tarp draugų, darbuotojų atsipalaiduoju“(R7).</i></p> <p><i>„<...>atsipalaiduoju, kai su draugais žaidimus žaidžiu, per kavos pertraukėles<...>“(R8).</i></p>	<p>10</p>

		<p>„<...>yra galimybė pabūti man vienai, pailsėti<...>“(R9).</p> <p>„<...>veikla man teikia džiaugsmo, atpalaiduoja mane. Mane pati veikla traukia, negu žmonės joje. Žmonės kaip žmonės. Aš jaučiuos tą dieną labai gerai<...>“(R10).</p> <p>„<...>atsižvelgiama. Kai neturiu sveikatos, manęs neverčia dirbti. Tuo metu galiu pailsėti. Dirbti noriu, bet kai prisigeriu vaistų, negaliu<...>.Pavyksta pailsėti. Kai niekas netrukdo, gali užsimerkti, pabūti vienas<...>“(R12).</p> <p>„<...>atsipalaiduojau čia, nes galiu žaisti „Uno“ žaidimą su draugais<...>“(R13).</p>	
Igūdžių lavinimas	Kompetencijų įgijimas	<p>„Visko po truputį išmokau. Pasako, kad tą galiu padaryti, pabandžiau ir išėjo padaryti<...>“(R1).</p> <p>„<...> tai deginti, dar dažyti, su moliu - glazūra dengti molį, siuvinėti. Su „kompu“ aš nukopijuoti išmokau - paspaudi ir kopijuoji<...>“(R4).</p> <p>„<...>gyvenime nebuvau girdėjęs nei apie Ebru techniką, nei apie floristiką. Žinojau, kad yra toks pavadinimas, o ką ten daro, kokios medžiagos? Kad mes galime padaryti. Tikrai ne, negirdėjau<...>aš niekada nesugebėdavau tokių dalykų padaryti. Tada pagalvoju apie tai, kad aš čia sustiprėjau. Kaip aš čia daug viską išmokau<...>paveikslus daryti pas jus (floristika), siuvinėti, papuošalus daryti, kompiuteriu piešti. Anksčiau nedarydavau, neišeidavo“(R5).</p> <p>„<...>su karštais klijais išmokau floristikos darbelius daryti<...>“(R6).</p> <p>„Groti būgnais išmokau<...>“(R8).</p> <p>„<...>atvirukus išmokau daryti siuvinėjime. Anksčiau nemokėjau<...>. Šokti breiką. Išmokau groti būgnais“(R9).</p> <p>„<...>slaptažodį išmokau įvesti, laikrodžio rodyklę pasukti<...>daug čia išmokau“(R11).</p> <p>„<...>Čia susipažinau su karpiniais<...>. Su kompiuteriu dirbti. Groti muzikiniais instrumentais išmokau“(R12).</p> <p>„<...>nauja man tai, kad dirbu su šilku, su druska<...>Piešti, klijuoti, siuvinėti karoliukaisišmokau“(R13).</p>	9
	Darbinių įgūdžių ugdymas	<p>„Su karštais klijais pistoletu daryti kompozicijas išmokau(floristikoje)<...>“(R3).</p> <p>„Ranką lavinu, nes reikia įkišti, ištraukti adatą<...>“(R4).</p> <p>„<...>Kaip aš čia daug viską išmokau<...>tikrai sakiau, kad neįmanoma tai padaryti, bet man pavyko net maistą pagaminti<...>“(R5).</p> <p>„<...>išmokau grindis plauti. Plauti indus norėčiau<...>norėčiau, kad centre būtų tvarka. Savarankiškai išmokau parduotuvėje apsipirkinėti<...>“(R6).</p> <p>„Anksčiau siuvinėti, skaičiuoti man sunkiai sekėsi, dabar išmokau po truputį<...>“(R7).</p> <p>„Siuvinėti, išmokau iš molio padaryti kažką. Su</p>	7

		<i>kompiuteriu piešti. Pyragą pagaminti išmokė<...>“(R8). „<...>Galima daugiau išmokti kaip dirbti<...>. Išmokau siuvinėti, klijuoti“(R13).</i>	
	Bendravimo, bendradarbiavimo įgūdžių ugdymas	<i>„Gerus bendradarbiavimo, bendravimo įgūdžius gauni čia<...>“(R1) „Palaiko mane<...>pasitikėjimas didesnis savo jėgomis atsirado bendradarbiaudama su kitais<...>“(R3). „<...>padeda<...>su kitais lengviau bendradarbiauti. Elgesio taisykles išmokau<...>“(R6). „Įgaunu bendradarbiavimo patirties<...> Savarankiškesnė, stipresnė dabar esu“(R9). „Labai padeda, netgi, bendradarbiavimo patirtis<...> Ramesnė palikau. Nes iki tol aš buvau panaši į laukinį žvėriuką, kurį reikėjo prisijaukinti. Ne taip, kad savim labiau pasitikiu, kitais labiau pasitikiu. Nes savimi aš visada nelabai pasitikėjau<...>“(R10). „Išmokau bendrauti su kitais. Gerumo išmokau<...>. Lengviau bendrauti su kitais. Rimtesnis pasidariau. Nebėgioju iš kabinetų taip dažnai<...>“(R13).</i>	6
Užimtumo veiklų poveikis	Bendruomeninis poveikis	<i>„<...> su kompiuteriniais lavinamaisiais žaidimais, užduotim - tai pagrindinis poveikis yra ugdomasis. Žiūrint pagal jaunuolių galimybes. Ir smulkiosios motorikos lavinimas - kai kažkokias dėliones dėlioti.<...>“(S14). „Jam pritaikai kažkokią tai veiklą, jis jaučia džiaugsmą<...>“(S15). „Ugdomasis vyksta labiau, jeigu kalbėti apie judesio mokymąsi, ir judesio galimybių plėtrą, judėjimą. Taitas irgi yra, nes mes vienas iš kitų mokomės<...>. Atspindėjimas, empatija. Tarsi kūnas pasiima kūrybinės medžiagos ir bando judėti kitaip, ir tai vyksta kūrybinis procesas<...>. Po „Jungties“ proceso aš mačiau pas žmones pakitusį judėjimą ir pasirinkimo tam tikros užduoties. Jie išmoko, suprato, pažino kaip tas (kūrybingumas, judėjimo laisvė) veikia. Ir juose labiau laisviau jautėsi, dar įvairesnis pasirinkimas. Ir su V. Aš matau pokytį“(S16). <...> Kaip ugdomoji priemonė - gali būti, pvz., kaip komandinis darbas. Jis moko tolerancijos<...>. Kaip amatas – sukurti kokybišką daiktą, sukurti kokybišką indą, kokybišką paveikslą. Kūrybinis darbas gali būti nekokybiškas, bet jis leis pasireikšti kliento fantazijai, kūrybiškumui<...>“(S17). „<...>ugdomasis – įgūdžius lavinant, ir gali būti čia su motorika susiję – įrankių naudojimas, virtuvėlės darbų atlikimas<...>“(S18).</i>	5
	Kaip socializacijos priemonė	<i>„<...>kaip socializacija – savo įgūdžius lavina, dirbant kompiuterinėje veikloje <...>“(S14). „<...>Pritaikai pagal jo negalią, atrandi tą metodiką, ir gaunasi – jam įdomu, ir galutinis rezultatas labai gražus.</i>	4

	<p><i>Jis jaučiasi stipresnis, socializuojasi ir nori vis daugiau, ir tobulėja ir lavinasi<...>. Jaunuoliams galim padėti atrasti talentus, sugebėjimus<...>. Gali jaustis pilnaverčiu nariu, turėdama tokį talentą ir jausis reikalingas visuomenėj, nenurašytas, svarbus, reikalingas, stiprus. Jisai gali ir parodas daryti, užreikšti save“(S15).</i></p> <p><i>„<...>socializacija – tai santykiai labiau. Kuriasi santykis per judesį, pažįstama per judesį, supažįstame, atrandam ribas, kiek galima priartėti, kiek negalima. Kiek kas nori būti kartu. Ir grupėje santykis vienas yra iš tų motyvų, dėl ko žmonės eina į vieną ar kitokį bendravimą, nežodinį, per judesį<...>“(S16). „<...>Kūrybinis darbas gali būti irgi kaip sprendžiantis tam tikras asmenybės problemas. Svarbu, kai jis nevaržomas gali daryti tai ką nori<...>“(S17).</i></p>	
<p>Terapinis poveikis</p>	<p><i>„<...>dailėje galiu nusiraminti, ramiai nupiešti, ir siuvinėjime tas pats“(R2). „<...>aš nusiraminiu dailėje. Kaip terapija man. Išsilieju savo emocijas, atsipalaiduojau<...>“(R4).</i></p> <p><i><...>aš siuvinėju, jau pradėjau daryti po „biški“ papuošalus pati, pas jus (floristikos veikloje) dažau. Man tai yra terapija dar viena, atsipalaidavimas<...>“(R5).</i></p> <p><i>„<...>Turi ir terapinį poveikį - kai klausiantis muzikos įrašus, pvz., delfinų terapijos muzikos. G.(jaunuolis) atsipalaiduoja, klausant tokius įrašus<...>.Tai būna ir terapija ir terapiniai elementai<...>kai socialiniai darbuotojai dirba – terapiniai užsiėmimai veiklos metu vyksta<...>.Kai ir mano veikloje – ugdymo procese: turėdama galimybę, gali užduotėles atlikti individualiai – tai būtų kaip terapinis užsiėmimas“(S14).</i></p> <p><i>„<...>jeigu ateina susinervinęs jaunuolis, aš įjungiu muziką kaip raminanti terapija (paukštelių čiūrlenimas). Ir, tiesiog, apsiramina jie<...>.Integracija, saviraiška, kaip gydymasis, kaip terapinis poveikiai“(S15).</i></p> <p><i>„Terapija – pirmas žingsnis į ją, kai žmonės leidžia sau būti tais kaip jie jaučia, kaip jie gali atsipalaiduoti ir žinoti, kad tai ką jie padarys, tai bus priimta. Viskas yra į gerą - kaip jie judės, kaip jie nejudės, ką jie pasirinks, kad jie būtų taip kaip yra. Tai čia man yra pirmas žingsnis į terapiją, kaip leidimas sau būti taip kaip yra<...>.Man toks santykis yra labai gydantis, atrodo kad jo gyvenime aplinkoj patirti tą laisvę, kai aš esu toks koks esu. Jeigu aš įjungiu muziką ramesnę, tai įeinam į tokį gilumą, ir nėra tų audringų emocijų, kas gali atrodyti kad tai yra kažkas negerai. Bet mano akimis, tai svarbu, ir jie išbūna tuose pojūčiuose, įsiklausime į save<...>“(S16).</i></p> <p><i>„<...>labai svarbu centro lankytojui, kad veikla būtų su terapiniu poveikiu. Nes klientas atsipalaiduoja. Per</i></p>	<p>9</p>

		<p>terapinę veiklą įtampa nuslenka nuo žmogaus, jis atsipalaiduoja ir gali jis išsilaisvinti iš kažkokių tai, tarkim bloką. Kūno įtampa gali atslūgti ir pajusti pasitenkinimą ir veiklos patrauklumą. Tada jis labiau įsitrauks į tą veiklą<...>. Ir ta terapija, kai kam ji labai reikalinga yra, pvz., G. - mažina jam įtampą, leidžia ją nusiimti. Molio gabalą duodant, labai jaučia žmogus terapinį poveikį“ (S17).</p> <p>„<...>minkymas tešlos gali būti su terapiniu poveikiu. Minkyti reikia tą tešlą, kad ji nesukietėtų, paskui daryti širdes - kaip ir kūrybinis aspektas<...>“ (S18).</p> <p>„<...>atliekant kūrinius pasireiškia terapinis poveikis, susikaupimas, jausmų, emocijų sužadimas<...>“ (S19).</p>	
Asmens užimtumo veikloje dalyvavimo užtikrinimo veiksniai	Gyvenimo kokybės subjektyvusis lygmuo	<p>„<...>Reikia atsižvelgti į jaunuolių būklę, sveikatos ir emocijų išraišką. Jeigu tikrai jis, sakykim, blogai jaučiasi, ar yra rimta priežastis dėl kurios jis negali dirbti, tai mes visados galim suteikti jiems kitą galimybę<...>“ (S14).</p> <p>„<...>pačią sunkiausių negalią turint, jisai galibūti labai, labai aktyvus<...>. Sunkumai gali būti tokie, kaip nerviniai stresai. Gali būti bloga savijauta jaunuolio - iššaukė kažkas jam tai. Gali būti bloga nuotaika - susipyko su kažkuo<...>. Tada aš neduodu nieko dirbti. Niekada neprievartauju, negali – nedirbi.“ (S15).</p> <p>„<...>jeigu jis tą dieną blogai jaučiasi, jisai neina į užsiėmimą<...>“ (S16).</p>	3
	Asmens su negalia vaizdinio kaita	<p>„<...>liga ne kliūtis, nes žinom su kuo dirbame. Stengiamės išvengti tokios kliūties, neišprovokuoti <...>nes esame apmokyti, kaip suteikti pirmąją pagalbą<...>. Savaimė yra suprantamas dalykas, kad gali atsitikti epilepsijos priepuoliai, bet esame pasiruošę viskam<...> parenkant užimtumo formą, turim pasižiūrėti pagal kliento ir ligos diagnozę ir darbingumą“ (S14).</p> <p><...> negalia neturi reikšmės, bet jei kai negali pakelti rankos, ar ten kojos, ir tai, gali pritaikyti tam tikrą metodą<...>“ (S15). „<...>Tai nesvarbu, kokia diagnozė, darbingumo lygį<...>jam pilnavertis gyvenimas turėtų būti užtikrintas. Aišku, kai yra daug jaunuolių, tai sudėtinga yra. Bet aš manau, kad įmanoma kažkaip teoriškai, praktiškai kiek yra sunkiau<...>“ (S16).</p> <p><...>gali įtakoti tos galimybės jo, sugebėjimai, kuriuos ir apsprendžia tas neįgalumo lygis - ypatingų poreikių lygis<...>“ (S17).</p> <p>„<...>Kažkiek ta negalia įtakoja –kiek jisai gali tokioj veikloj dirbti<...>. Savarankiškumo lygis apsprendžia kokios jo yra galimybės dalyvauti veikloje“ (S18).</p> <p>„<...>muzikinėje veikloje įtakos turi ligos diagnozė, darbingumo laipsnis <...>. Silpnesnės sveikatos jaunuoliams sunkiau fiziškai atlikti kūrinius nuo pradžios</p>	6

		<p>iki galo, jaunuoliai ne visais muzikos instrumentais gali muzikuoti (pabandžius groti instrumentu būna per sunku, patys paprašo pakeisti instrumentą pagal jų fizinį aktyvumą)<...>“(S19).</p>	
	<p>Pokyčio pajauta ir poreikio atliepimas</p>	<p>„<...>Kai tu dirbi su jais, labiau pradėdi juos pažinti: charakterį, pomėgius, ko jis nori, ką jis galvoja. Skirtumas yra toks, kol jis adaptuojasi<...>. Yra geriau, kai tu seniai pažįsti žmogų, kaip ir šeimoj, tam darbuotojui pačiam lengviau. Ar jam atsibosta tos veiklos, ar pereina veikla į rutiną - tai priklauso nuo socialinio darbuotojo <...>. Jei ta veikla bus patraukli, reikšmės neturi, kiek laiko lanko centrą jaunuolis“(S15).</p> <p>„<...>O tie, kurie jau pastoviai lankė, tai jie jau turi kažką kaip įprotį. Tai būtent tas įdomu pamatyti, kaip naujai priima užduotis, kitokį mąstymą<...>. Tarpusavy santykis skiriasi: nauji žmonės gauna daugiau dėmesio, labiau jaučiasi stebimi, jie, tarsi, dėmesio centre, nes jie nepažįstami, juos reikia pažinti. Ir per tokius užsiėmimus jie pasirodo kažkaip taip. Jiems norisi susidraugauti, stengiasi užmegzti santykį<...>. Pažinimas vyksta daugiau neverbalinis, labiau per judesį, nes pamato – kaip juda, kaip liečiasi, kaip išreiškia save, kaip girdi. Aš manau, kad tai neturėtų turėti įtakos užimtumui. Koks jis ateina, toks turi būti užimtas. Jeigu bus įdomi ta veikla, tai jis įsitrauks. Nes jis ateina, kad praleisti laiką<...>“(S16).</p> <p>„<...>svarbu centro lankymo laikotarpis tiek, kad kuo ilgiau lanko, tuo geriau galima pažinti jį ir užmegzti tą ryšį – pozityvų, gerą ryšį<...>. Nors dienos centro, pvz., lankymo laikotarpis ne kiekvienam yra pagrindinis veiksnys. Kitas pirmą dieną atėjęs, nori aktyviai užsiimti veikla, jeiguta veikla jam pasirodo patraukli. Mūsų centre galima pastebėti, kad jie išsirenka veiklą ir laikui einant, tampa konservatyvūs. Juos sunku yra kitur pritraukti. Yra tokia kategorija žmonių gabių ir kūrybingų ir galinčių užsiimti įvairiom veiklom. Tie „senbuviai“ kitą sykį net nenori pabandyti. Tik O.(iš seniau lankančių) su moliu dirba. Tai čiapasiekimas“(S17).</p> <p>„Svarbu, kiek jisai sugeba, kiek galės dalyvauti tuoj veikloj, kiek dienų per savaitę lanko centrą<...> kurie lanko daugiau laiko, ar daugiau laiko per savaitę - jiems yra lengviau, negu tiems, kurie ateina pora dienų per savaitę. <...>.Gali būti, kad senbuviams truputį yra atsibodę, o tiems, kur naujai lanko, jiems viskas nauja, viskas įdomu.Nuo ligos diagnozės priklauso kiek galės padaryti. <...>“(S18).</p> <p>„Muzikos veikloje lankymas turintiems muzikinį gabumą jaunuoliams, lankymo laikotarpis efektyviam dalyvavimui neturi, kadangi veikla teikia pasitenkinimą ir savęs</p>	<p>5</p>

	<p>Kliento, aktyvumo, apsisprendimo dalyvauti veikloje raiška</p>	<p><i>realizavimą<...>“(S19).</i></p> <p>„<...> <i>pats klientas savarankiškai turbūt ne visada yra aktyvus. Reikia nuolatinio palaikymo, paskatinimo. Čia kiekvienoj situacijoje yra skirtingai - pagal kliento negalią ir galimybes<...>čia labai individualiai pasireiškia jo sugebėjimai. Jis, sakykim, vienu atveju, gali šimtu procentų savarankiškai dalyvauti, kitu atveju – reikalinga pagalba, palaikymas<...>įtakoja kliento negalia į apsisprendimą <...>“(S14).</i></p> <p>„<...> <i>Yra skirtingi klientai ir kurie užsidarę ir nedalyvauja. Yra, kur labai drąsūs. Kurie nedalyvauja, juos reikia paskatinti. Yra autistai. Viena iš jų skatinau tris metus. Su kiekvienu individualiai dirbu <...>. Kartais, su kai kuriais jaunuoliais būna ilgas pasiruošimo laikotarpis, kol jie pradeda dirbti veikloje, kol apsipras<...>. Pvz. – jo diagnozė labai sunki. Jis nekalba ir jo mažas kūnas. Bet jis yra pats aktyviausias mūsų įstagoje. Jisai akimis bendrauja. Jis aktyvistas viduje. Nevaldantis kojų, rankų, kūnelio, nekalbantis, bet tris kalbas suprantantis“(S15).</i></p> <p>„<...> <i>kliento interesai, pomėgiai, ką jis mėgsta veikti, kuo jis domisi<...>pagal taiką mėgsta klientas, lemia tėvų, kitų darbuotojų nuomonė, paskatinimas, padrąsinimas. Jeigu čia ilgalaikis apsisprendimas, gal tai nelabai susiję, bet jei tai momentinis pasirinkimas, tai gali nuotaika įtakoti. Kaip tos dienos įvykiai įtakoja klientą, ko jisai nori šią akimirką, jo ambicijos – tai lemia jų apsisprendimą pasirenkant veiklos formą<...>. Paprastai, jie visi ateina savo noru į veiklą<...>. Žmogus kaip jaučia tą akimirką, tai jisai kaip supranta, taip ir daro“(S16).</i></p> <p>„<...> <i>gali įtakoti tas emocinis ryšis su darbuotoju, gali įtakoti ir tai, kiek jis yra pajėgus užsiimti ta veikla, kiek turi sugebėjimų tai veiklai, kokie yra jo pomėgiai. Jeigu jo pomėgiai yra artimi tai veiklai, tai jis noriai užsiims<...> gali įtakoti noras dalyvauti parodose, tarkim, savo savivertės kėlimas, noras parodyti artimiesiems savo galimybes, atsiskleisti, kad būtų labiau įvertintas<...>įtakoja centro lankytojo kažkokios, tarkim, asmeninės savybės – nenoras susitepti rankų, negalėjimas ilgiau susitelkti, kruopščiai dirbti, trūksta koncentracijos. Taip pat, gal būti sudėtinga padaryti išbaigtus darbelius iš molio, jei tos koncentracijos mažai<...>“(S17).</i></p> <p>„<...> <i>Čia irgi priklauso nuo paties kliento, nuo jo savybių. Vieni daugiau tame procese dalyvauja, kiti mažiau<...>jeigu jisai stengsis, gal ir mažiau tų galimybių turi, ir bus noras, tai dalyvaus aktyviai. Ne visada turi reikšmės darbingumo lygis dalyvavimui aktyviam. Priklauso nuo jų motyvacijos, gali silpnesnis būti aktyvesnis<...>“(S18).</i></p>	<p>6</p>
--	---	--	----------

		<p>„<...>klientas aktyviai dalyvauja veikloje, kadangi pati veikla reikalauja susikaupimo, dėmesio koncentracijos ir atsakomybės<...>“(S19).</p>	
Skirtybių tolerancijos raiška		<p>„<...>tik A. (centro lankytoja) kartais erzina, nes ji nuolat nori vadovauti. Man tai nepatinka<...>“(R6).</p> <p>„labiau patinka tada, kai nuo tavęs atstoja tam tikru momentu. Kad būtų mažiau kontrolės. Tada aš jaučiuos geriausiai<...> kad mane nuolatinis bendravimas vargina. Norėčiau kartais, tam tikrom dienom, mažiau bendrauti, o ypač su tais asmenim, kurie nelabai patinka<...>“(R10).</p> <p>„Vieną kartą buvo su vienu jaunuoliu problemos, bet mes pastatėm jį į vieną vietą<...>“(R12).</p> <p>„A. (lankytoja) dirgina nuolat. Todėl, kad, kai aš kalbu su kitais, ji lenda<...>“(R13).</p> <p>„<...>psichologinės irgi būna: kokie nesutarimai su jaunuoliais, kolektyvu<...>“(S14).</p> <p>„<...>nesuderinamumas tarp jaunuolių kaip ir kliūtis, bet reikia sudominti tuo darbu ir stengtis pasodinti kuo toliau nuo dirgiklio <...>Kad turi dibti visi, tai sunku suderinti. Kad būtų jaunuolių pageidavimai patenkinti ir tarpusavyje suderinamumas<...>“(S15).</p> <p>„Jeigu tai grupė, tai svarbu yra kokio ta grupė? Kas įeina į tą grupę, kokie tai žmonės? Suderinamumas koks yra tarp jų ir kiek jie patys domisi vienas kitu? Tai lemia grupės sklandų buvimą, nuotaiką tarpusavy, dalijimosi atmosfera, būtent, kas įeina į tą grupelę<...>. Mane stebina tai kaip jie mato visus, kad jie mato visą grupę, ir kaip jie vienas kitą saugo. Žiūri vienas į kitą, iš tikrųjų, pajaučia kam reikia dėmesio. Kaip gyvas organizmas<...>emocijų gausa būna tokia įvairi, pagal užduotis, dinamiškai <...>man atrodo – tai sveika. Kad tos emocijos būtų“(S16).</p> <p>„<...>Taip pat yra labai gerai, kai veikloje yra tarpusavyje bendraujantys centro lankytojai. Jie ne tik užsiima veikla, bet ir dar maloniai pabendrauja. Kaip viena iš motyvacijų yra bendravimo poreikų tenkinimas<...>“(S17).</p>	8
Laisvių ir teisių užtikrinimas		<p>„<...>niekas laisvių neriboja<...> Pas mus tos laisvės yra, teisė pasirinkti, teisė apsispręsti. Mes daug dirbom su jų teisėm, aiškinam kiekvienam iš klientų tai<...>. Gali pradėti jaunuoliai per daug manipuliuoti, ir kiti gali pamatyti, kad vienam yra daugiau laisvių<...> tą situaciją valdyti darbuotojams, kad neišeitų iš tų ribų jų elgesys“(S14).</p> <p>„<...>Jiems tai patinka - pasirinkimo laisvė<...>. Kokio laisva tema duodi dirbti. Nes jeigu tu pasakysi jam priverstinai kažką – atstumsi. Kai būna laisvė – visi atsipalaiduoja. Reikia įdomiai kad būtų<...>“(S15).</p> <p>„<...>turi būti atsakingas už savo pasirinkimus. Norėtusi, kad jos būtų kuo daugiau, tos laisvės, kaip galimybės</p>	6

		<p><i>išbandyti dalykus. Tada mokytis iš to<...>.Jaunuoliai – kiekvienas yra skirtingas. Jie nori laisvės, realizuoti save. Visą laiką susiduri su tuo dalyku, kai kažkas yra ribojama<...> tai yra tikslas mūsų visų – laisvė būti kas aš esu, kaip noriu, be spaudimo, atsitraukiant, ar išlaikant tą spaudimą iš aplinkos. Ir tuo pačiu tausojant kitą<...>“(S16).</i></p> <p><i>„<...>toleruoji, jeigu jam nėra nuotaikos, tarkim, ar jis norėtų kuo kitu užsiimti. Ir palieki klientui pasirinkimo laisvę. Džiaugiesi jo naujomis idėjomis<...>yra tų laisvių - kai mes veiklą duodam pasirinkti dienos eigoje, ne tik užimtumo veiklos ribose, bet galima užsiimti ir kitokio pobūdžio veikla, nepiknaudžiaujant.<...> svarbu netrukdyti šalia dirbantiems jaunuoliams bei užsiimantiems kitose veiklose<...> Jeigu leisti per daug, bus sunku kokybiškai organizuoti užimtumo veiklą, nes yra nemažai lankytojų, kurie sunkiau susikaupia, ir laisvės ribų praplėtimas juos dar labiau blaškys<...>“(S17).</i></p> <p><i>„<...>čia jie bendrauja, yra atsižvelgiama į jų nuomonę, ir jie gali pasireikšti, jie jaučiasi gerai, laisvai, savivertė jų kyla<...>. Laisvai gali savo norą reikšti, tas veiklas rinktis ir jie nevaržomi, tikrai. Jie turi čia labai daug galimybių, laisvės. Laisvę turi, parenkant veiklos formą, ir laisvalaikio metu – rinktis pagal pomėgius veiklą“(S18).</i></p> <p><i>„Laisvas laikas (jei nėra pasiruošimo koncertui), po pietų skiriamas asmeniniams jaunuolių pomėgiams (sportui, žaidimams, filmo, koncerto įrašo žiūrėjimui)<...>. Per didelis savo poreikių tenkinimas, gali patapti nebeįdomus ir nebeskatinantis tobulėjimo“(S19).</i></p>	
	<p>Klientų akceptacija ir motyvavimas</p>	<p><i>„<...>Gaudami paskatinimą ir pripažinimą, stengiasi siekti didesnių rezultatų<...>“(S14).</i></p> <p><i>„<...>Pirmoj eilėj – žmogus su negalia, kad jis pajustų pasitikėjimą per tave, kad jis gali integruotis ir kad jisai, nesvarbu, kad turint negalią, kad jisai yra reikalingas ir gali kažką tai pasiekti. Jis turi pajauti, ir socialinis darbuotojas turi pakelti stimulą, motyvaciją ir pasitikėjimą savimi<...>(S15). „<...>O jeigu neįdomu, galima dar kažkiek laiko palaikyti, paskatinti, padrąsinti, pamotyvuoti<...>.Aš pamačiau, kokia jinai yra ryžtinga ir kaip kovoja stipriai, štai, kaip jai yra svarbu, kaip jinaistengiasi<...>. Kažkokią stiprybę aš pamačiau<...>“(S16).</i></p> <p><i>“<...>Yra labai svarbu užmegzti gerą emocinį ryšį su centro lankytoju, kad jis norėtų kartu dalyvauti, kažkur eiti, domėtis. Emocinis ryšis kaip motyvacija<...>.Svarbu priimti jį, toks koks yra, tolerantiškai<...>. Atėjus jam į veiklą, pasakai klientui, kad smagu jį matyti, džiaugiesi, kad jis atėjo į tavo veiklą ir pasistengi sudominti ta veikla –</i></p>	<p>5</p>

		<p><i>parodai jam kas gražaus yra padaryta, išreiški pasitikėjimą, kad jis sugebės, kad jisai galės apdovanoti savo artimuosius, paskatini jį, motyvuoji<...>“(S17).</i></p> <p><i>„<...>Skatinam jaunuolius atlikti, ką gali<...>. Kaip būna komandinis darbas, tai jie mato kaip kiti daro<...>Centre didesnis paskatinimas, daugiau jie ir patys savarankiškai dirba. Kad neatsilikti nuo kitų, jie nori irgi pamėginti naują veiklą<...>. Čia jau yra didelis jiems darbas, pasidaro ir namiškiams papasakoja, ką pagamino centre“(S18).</i></p>	
	<p>Veiklos pobūdžio pritaikymas, atsižvelgiant į kliento poreikius</p>	<p><i>„<...>Pritaiko veiklą prie mano sugebėjimų. Darau kas man išeina.“(R13).</i> „<...>čia reikia atsižvelgti į kliento poreikius, negalią, savarankiškumo lygį<...>“(S14).</p> <p><i>„<...>. Jis ateina ir jam pakėli stimulą. Nuteikti, kad jis to norėtų. Kai pradeda dirbti, jam gaunasi rezultatas. Jis jaučia pasitenkinimą, ir jis nori išmukti dar daugiau<...> jam turi pritaikyti pagal jo charakterį, nuotaiką, poreikį“(S15).</i></p> <p><i>„ <...>dabar aš labai atkreipiu dėmesį į nuotaikas skirtingas, į tą tokį emocinį skirtingumą kiekvieno žmogaus. Ir aš dažnai paklausiu, ko jie norėtų užsiėmimo metu. Ir aš siūlau veiklas, ir mes pradžioj net susikuriam planą - ką mes darysim, ir kaip viskas vyks<...>“(S16).</i></p> <p><i>„Žiūrėti reikia į sugebėjimus, parenkant užimtumo veiklos formą<...>tai čia gal būtų pomėgis<...>“(S17).</i></p> <p><i>„<...>daugiausiai pasirenka užimtumo veiklą pagal tai, ką jis mėgsta, pagal jo poreikį. Jeigu paslaugų gavėjas nemėgsta tos veiklos, tai jam bus visai neįdomu, nenorės ten eiti<...>. Bandom kalbinti, kad jis įsitrauktų<...>“(S18).</i></p> <p><i>„ Prigimtinis muzikinis talentas, poreikis. Estetinis muzikinis supratimas, reikalingumas (emociniai būsenai). Jiems svarbus buvimas kartu, savo individualumo sugebėjimų demonstravimas. Integracija (koncertų metu) į visuomenę<...>“(S19).</i></p>	7
	<p>Artimųjų požiūrio į sustiprėjusį jaunuolį, į jo galimybes ir padidėjusius poreikius nuostatos</p>	<p><i>„Labai skirtingai<...> tėvai džiaugiasi iš vienos pusės - kad yra labai gerai, kad jaunuoliai lanko centrą, kad jų vaikai yra išlaisvinti ir gali dar išreikšti save visuomenėje, jaustis reikalingi. Parodos kokios jų, ar dar kokie pasiekimai – džiaugsmas tėvams<...>. Yra kurie patys jaunuoliai dirba savo namuose, nes gerai čia paruošti ir moka namie savarankiškai dirbti. Dar kai mama superka kaip mūsų įstaigoje priemonės - realizacija namie yra. Bet yra mažai tokių. Nes kaip vieni pasakė man, kad iš karpinių jo vaiko bulvių nenusipirksi<...>. Tikisi, kad jis užsidirbtų iš savo veiklos, išgyventų. Jie džiaugiasi kartu, bet jų lūkesčiai nelabai patenkinti. Nes nori pajamų papildomų iš užimtumo veikloje padarytų darbų<...>“(S15).</i></p>	5

	<p>„<...>labai priklauso nuo šeimos, kurioje palaikomas savarankiškumas jaunuolių, tai tėvai atsiliepia į jo padidėjusius poreikius ir stengiasi tokiu būdu praplėsti akiratį, padidinti jų gyvenimo kokybę. Bet yra šeimų, kur tėvai yra nepasiruošę atsiliepti į didesnius suaugusio jų vaiko poreikius. Tuomet kyla konfliktai. Gali būti tėvų išankstinė nuostata, kad vaikas gali būti toks, o pasirodo, kad jis gali daugiau. Ir jis yra kitoks, negu įsivaizduoja tėvai. Atsiveria jo gebėjimai, įvairūs interesai, ir tada griūna įprastas šeimos gyvenimo modelis. Šeima neturi patirties, žinių kaip palaikyti augantį savarankiškumą <...>“(S16).</p> <p>„<...>aktyvus dalyvavimas kliento yra labai priklausomas nuo šeimos<...> jeigu šeimoje buvo viskas daroma už klientą, jį yra sudėtinga įgalinti, ribotos galimybės, jo mažas savarankiškumo lygis. O jeigu šeimose jis buvo skatinamas, jo buvo pasitikima, tada jisai yra labiau pasiruošęs, labiau jį galima įgalinti. Ir aktyviai dalyvauja. Kiti džiaugiasi tuo įgalinimu - labai nori visur dalyvauti<...>. Laisvas gali būti, jeigu tėvai pageidauja, kad jų vaikas turėtų daugiau laisvės<...>“(S17).</p> <p>„<...> jie galėtų gal ir daugiau, bet jų namuose nėra taip jiems duodama darbų, užsiimama su jais <...>. Mes turėjom veikloje tokių kaip E., jis sakė, kad namuose jam nieko neduoda, sako, kai reikia greitai pagaminti valgyti, tai mama viską padaro pati. O jo sugebėjimai tokie, kad jisai tą gali padaryti. Gal namuose neskatina jo savarankiškumą<...>. Kai kuriems tėvams sustiprėjęs jaunuolis nėra patogus. Su tokiu nepatogu būti, gyventi, jis pradeda daugiau norėti, su juo nekomfortiška pasidaro. Neįgalumas mažėja, ir pašalpos jaunuolio gali sumažėti. Grėsmė mažesnių pajamų atsiranda. Artimieji nepasiruošę gyventi su stipresniu jaunuoliu, kurio poreikiai ženkliai auga“(S18).</p> <p>„<...> Dažniausiai neatsakingas globėjų požiūris į koncertinę veiklą (nesudaro sąlygų jaunuoliams atvykti į koncertus), kurie vyksta už įstaigos ribų<...>“(S19).</p>	
--	---	--